

Jogelméleti Szemle 2018/2. szám

TARTALOM

Tanulmányok

Árkosy Lilla: Tulajdonjog, szellemi termék és állami monopólium.....	3
Balázs Tamás: A Nicaragua elleni katonai és katonai jellegű akciók ügye – a nemzetközi szokásjog sarokköve.....	12
Balázs Péter: Börtönfalak az örökkévalóságnak – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása és nemzetközi keretei	23
Budaházi, Árpád – Fantoly, Zsanett: Instrumental Credibility Examination of Testimonies in the New Criminal Procedural Code	42
Csaba Viktória Nikolett – Németh Zoltán György: A szexuális erőszak bizonyításának tapasztalatai, reflexiók a bizonyítás nehézségeiről	54
Hornyák Zsófia: Az agráröröklés szabályozásának történeti előzményeiről.	72
Ignác György: A kábítószer és az új pszichoaktív anyag fogalmának aktuális jogértelmezési problémái.....	84
Kevevári István: Az értékluralizmus alapkérdései jogfilozófiai perspektívából.....	98
Kiss, Adrienn: The Right to Self-Determination of Peoples in International Documents.....	110
Kiss, Valéria: Researching Living Law (or Legality) with Narrative Life History Interviews: Empirical investigation of the concept of 'living law'. Methodological problems of the research on legal consciousness III.	117
Müller György: A második és harmadik Orbán-kormányról	125
Nagy J. Endre: Történelmi alkotmány és Szentkorona-tan.....	143
Nagy, Zsolt: Historical perspectives of legal education in Hungary, recent problems and the future	159
Pokol Béla: Az EJEB-bírák függetlenségének problémái.....	168
Szmodis Jenő: Adalékok a Szent Korona és a Szent Korona-tan egyes kérdéseire.....	178
Varga Csaba: Peschka Vilmos jogfelfogása	187

Recenzió

Balogh Sándor: Recenzió Takács Péter *A rózsá neve: Magyar Köztársaság* című művéről 195

Hamza Gábor: Schlosser, H.: *Neuere Europäische Rechtsgeschichte. Privat- und Strafrecht vom Mittelalter bis zur Moderne. 3. überarbeitete und erweiterte Auflage* 206

Archívum

Hamza Gábor: Tótváradi Kornis Károly (Carlos Kornis de Totvárad) életútja és tudományos munkássága 211

Tulajdonjog, szellemi termék és állami monopólium

I. Bevezetés

Az ókorban ugyan már ismerték a szellemi alkotás, az alkotó ember kiemelkedő teljesítményeinek fogalmát, és bizonyos erkölcsi védettséget is joggal vindikálhattak maguknak a szerzők. A jogrendszer ekkor még azonban nem tekintette igazán releváns jogi tárgynak a szellemi produktumot, azaz a jogi védettségnek csak a csírái diagnosztizálhatók. A dolgok felosztásánál ugyan már hamar megjelenik a testetlen dolog fogalma is, de a jogilag releváns, védett jogi tárgyak köre igen szűk: kezdetben, csak az ősi személyes szorgalmak tartoztak ide. Később a jogok, jogosítványok ugyan jogi védelmet nyernek, de a szellemi alkotás feletti tulajdonjog nem manifesztálódik. A jogi védelem felé való „tapogatózás” fedezhető fel az egyesüléssel való tulajdonszerzés egyes (kazuisztikus) eseteinél, ahol a festő vagy a kódexmásoló értékes tevékenysége (ha idegen anyagon dolgozott) védelemben részesült. Az ókori jogrendszerek nem jutottak tovább ezen a szinten, annak ellenére, hogy például éppen az értékes könyvek közkedvelt és hasznot hozó árucikké váltak. Talán érdemes egy rövid kitékintést tenni a középkori – reneszánsz kori fejlődés irányába: tanulságos a szerzői jog és az iparjogvédelem első formáinak áttekintése. Főleg azért tanulságos, mert kiviláglik, hogy nem a tulajdonjog, nem a magánjog oldaláról közelítettek a jogvédelem problémájához, hanem állami (állam/uralkodó által kiadott) monopóliumok, kizárólagossági jogosítványok révén próbáltak rendet teremteni a piacokon.

A szellemi termékek védelmének kialakulása aspektusából három korszak különíthető el, amelyek közül az elsőnek a titokban tartás, míg a második szakasznak az egyes privilégiumok és monopóliumok adása minősült.² Az utolsó korszaknak már a modern oltalmi struktúra kialakítása minősült, amelyet az adott ország tudatos szellemi termékekre vonatkozó törvényhozással valósított meg.³ Hazánkban különösen hosszú országgyűlési vita előzte meg az első magyar védjegy-törvény elfogadását.⁴

II. Privilégiumok és monopóliumok megjelenése

A nyomdagépek üzembe helyezésével megnyílt a lehetőség a szellemi termékek korlátlan terjesztésére, amellyel kapcsolatban megjelent a visszaélések lehetősége is.⁵ Ezzel párhuzamosan kialakultak a privilégiumok, monopóliumok, valamint a cenzúra.⁶ E privilégiumok kezdetben csupán a kiadókat részesítették védelemben, mivel a könyvek sokszorosításának költségeit ők biztosították.⁷ Eleinte az írók tiszteletpéldányok árusításával vagy a műben lévő dedikáció áruba bocsátásával igyekeztek megteremteni a szellemi munkájukért járó díjakat.⁸

---

¹ Szegedi Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék

² PAPP 2015. 15. p

³ PAPP 2015. 15. p

⁴ KÓSA Zsigmond: A magyar védjegy-, mustra- és modell-oltalomról szóló törvények. Budapest. 1899. 9. p

⁵ JAKAB 2012. 31. p

⁶ JAKAB 2012. 32. p

⁷ LEGEZA Dénes: A plágium kérdéséhez: az utánnomástól az etikai eljárásig. In: Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle 10. 99. p

⁸ GULYÁS Pál: A könyvkiadás Magyarországon a XVI.-XVIII. században (1527-1773). Magyar Könyvszemle.

II.1. Monopóliumok

A görög monopólium („egyárusítás”) kifejezés elsősorban kizárólagos jogosultságot jelent egy meghatározott tevékenység végzésére. Emellett jelenti az állam vagy bármely termelő egyedárusítási jogosultságát egy adott termékkel összefüggésben, illetve jelentheti a tőkéscsoportok által létrehozott egyesülést is, amely a verseny korlátozása, az árak biztosítása és a minél magasabb profit megszerzése érdekében történik. Tehát összefoglalóan a monopólium nem más, mint kizárólagos jog valamely kereskedelmi vagy ipari tevékenység folytatására, és amennyiben állami monopóliumról beszélünk, abban az esetben e kizárólagos jogosultság az államot illeti meg. Vagyis a monopólium esetében egy eladó van a gazdasági piacon, hisz a monopólium korlátozza a kívülállók részére a piacra lépés lehetőségét, mivel annak vagy jogi, vagy természetes akadálya van.⁹ Tehát rendkívül sok esetben az adott privilégiumra vagy monopóliumra az állam tartott igényt, például az adott országban hatalmon lévő politikai rezsim próbálta ellenőrzése alá vonni a nyomtatott szövegeket, ábrákat, ugyanis hamar észrevették azok hatalomra való veszélyességét, a társadalom röpiratok révén történő befolyásolhatóságát.¹⁰ Azonban a nyomdák üzemeltetői is törekedtek az éppen hatalmon lévő vezetői gárda támogatását kérni legfőképp nyomtatási joguk oltalmának biztosítása végett a jogsértők ellen. Így e kettős érdek fennforgása vezetett a privilégiumok és monopóliumok kialakulásához.¹¹

Monopólium esetében a piacra történő bekerülés korlátozhatja lehet jogi vagy természetes korlát. Az előbbi megnyilvánulhat állami engedélyek, szabadalmak, licencek formájában és természetes korlátnak minősül, amennyiben egy természeti erőforrás hasznosításának lehetősége egy szervezet kezében összpontosul, így a kívülálló részéről lehetetlen szinte a hozzáférés. Ilyen lehet például az olaj- vagy a gyémántiparban.¹² Mivel egyedül van a piacon a monopolista gyártó, ebből kifolyólag áralakító is lesz belőle, így az árak magasabbak lesznek monopólium esetében, mint a versenyárak, hisz nincs jelen más piaci szereplő, versenytárs, akinek alacsonyabb áraival versengeni kéne. A középkorban működő céhek előszeretettel alkalmaztak különféle ábrákat, megjelöléseket áruik eredetének jelölésére, vagyis már ekkor szerepeltek az áruforgalomban a későbbi védjegyekhez hasonló megjelölések, melyek mellett létrejöttek a privilégiumjelzések, amelyek fő feladata annak bizonyítása volt, hogy a gyártó előjogokkal rendelkezik valamely termék előállítására.¹³ Az is előfordult, hogy adott cég gazdaságos működése és termékgyártása annyira kimagasló volt a piacon, hogy az általa termelt áru kizárólagos gyártójává vált. Ezt a szabad versenyből kialakuló monopóliumot természetes monopóliumnak nevezzük; szemben a mesterséges, állam által kialakított monopóliummal.¹⁴ Így a monopolhelyzet rendkívül kedvező az ilyen helyzetben lévő vállalat számára és kedvezőtlen a fogyasztók és az egész gazdaság számára.¹⁵ Monopólium fennállásakor az állam tölti be azt a kontrollt, és az áralakítás korlátozását, amely a piaci verseny szerepe szokott lenni.¹⁶ Tehát a monopolista magányosan tevékenykedik a gazdasági piacon, emiatt a verseny és versenytársak hiányában nem érdeke, hogy a lehető legjobban teljesítsen a termékgyártásban.¹⁷

1944. II.-IV. füzet, 131. p

⁹ REKETTÉ GÁBOR: Multidimenzionális árazás. Akadémiai Kiadó. Budapest. 2011. 51. p

¹⁰ JAKAB 2012. 32. p

¹¹ JAKAB 2012. 31. p

¹² REKETTÉ 2011. 51. p

¹³ CSÉCSY 1994. 5. p

¹⁴ TATTAY 2007. 18. p

¹⁵ REKETTÉ 2011. 52. p

¹⁶ REKETTÉ 2011. 53. p

¹⁷ REKETTÉ 2011. 53. p

II.2. Privilégiumok

A privilégium kiváltságot, kedvezményt, vagy akár valami alóli mentességet jelent, bizonyos előjogok biztosítását meghatározott területen. A privilégiumok is a mai védjegyek előzményei, véleményem szerint egyrészt azon tény alapján, hogy a privilégium bizonyos tipográfiai jelek, térképek, megjelölések használatát, illetve többszörözését is megtiltja a konkurenciának;¹⁸ ez által álláspontom szerint a védjegyoltalom egyik későbbi funkciójának előzményeit vélhetjük ebben felfedezni.

A szabadalmi szemlélettel már találkozunk a találmányi kizárólagossághoz kapcsolódó privilégiumlevelek¹⁹ vagy törvényi rendelkezések vizsgálata esetén.²⁰ Az oltalom ebben az időszakban privilégiumlevél képében nyilvánult meg.²¹ Ezek kiadása az uralkodó diszkrecionális jogköre volt.²² Tehát privilégiumot kizárólag az uralkodó adhatott ki, és az abban foglalt rendelkezések nem állhattak szemben az ország hatályban lévő törvényeivel, illetve az nem sérthette más személyek jogait.²³ A privilégium megszűnt, amennyiben azzal valaki visszaélt, vagy amennyiben azzal egyáltalán nem élt, vagy ha egy személyt felségsértés vagy hűtlenség miatt jogerősen elítéltek, akkor az elítélt életével és vagyonával együtt a privilégiumait is elvesztette, vagy akár a jogosult le is mondhatta az őt megillető privilégiumról, az uralkodó visszavonhatta, vagy akár egy későbbi törvény megszüntethette.²⁴ Tehát már itt is megmutatkozik, hogy speciális szabályozás szükséges az e területen felmerülő problémák rendezéséhez. A terjedelmes írásrendszerek összes jelformájának származása a képekben, ábrákban keresendő, a szimbolikus és stilizált realista kép lassan írásjellé, betűvé vált és ennek a technikának az alkalmazásával végtelen számban lehetett bármilyen szöveget sokszorosítani.²⁵ E szövegek és ábrák privilégiumok révén történő oltalma a jogéletből csupán a szellemi alkotásokkal kapcsolatos törvények megalkotásával kopott ki.²⁶

VIII. Henrik uralkodásától kezdve nagy számban jöttek létre olyan jellegű rendeletek, amelyek egy meghatározott mű kiadásához, nyomtatásához megköveteltek egyfajta speciális engedélyt (*special license*), amelynek az eredeti latin neve a *privilegium ad imprimendum solum* (kiváltság az egyedüli nyomtatásra), amelyből a mai privilégium szó származtatható.²⁷ A könyv tömegárúvá vált, ami azt eredményezte, hogy megjelent az igény a szellemi termékek védelmének szabályozására is, a visszaélések visszaszorítása, illetve megakadályozása érdekében.²⁸ Szintén jelentős érdek a szabályozás kialakítása során a közjó fokozása minél több szellemi termék létrehozásával, valamint fontos azok eljuttatása a fogyasztókhoz egyaránt, tehát ezekre tekintettel kell lennie a szabályozásnak és az uralkodónak egyaránt.²⁹

---

¹⁸ JAKAB 2012. 40. p

¹⁹ Az első kizárólagosságot biztosító privilégiumlevelet Bartolomeo Verde kapta 1332-ben, amelyet további velencei privilégiumok követtek, valamint e gyakorlatnak az összegzése volt az 1474-es velencei dekrétum, ami az első szabadalmi jogra irányuló normatív rendelkezés.

²⁰ PAPP László: Rendes bíróság–különbíróság A szabadalmi jogszolgáltatás megszervezésének elméleti kérdései a századfordulón. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 3. 2016. 142-152. p

²¹ PAPP 2016. 143 p

²² PAPP 2016. 144. p

²³ JAKAB 2012. 40. p

²⁴ JAKAB 2012. 40. p

²⁵ FUNKE 2005. 14. p

²⁶ JAKAB 2012. 32. p

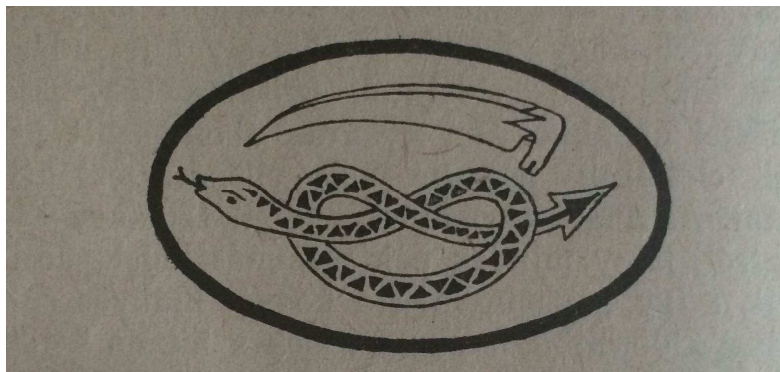
²⁷ JAKAB 2012. 40. p

²⁸ JAKAB 2012. 32. p

²⁹ GRAD–GYENGE Anikó: Búcsú a szellemi alkotások jogától?–A szerzői jog és az iparjogvédelmi oltalmi formák polgári jogi védelme a magyar magánjogban, [http://ptk2013.hu/szakcikkek/GRAD–GYENGE -aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogától-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar](http://ptk2013.hu/szakcikkek/GRAD-GYENGE-aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogától-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar)

Ezek a kiváltságok csupán néhány évre szóltak, vagy esetleg kivételesen az adott nyomdász élete végéig.³⁰ A szerzők, alkotók, feltalálók munkája, a mű megalkotására fordított ideje indokolja a kizárólagos jog megadását, hogy védelemben részesítsék az irodalmi, művészeti, vagy más szellemi termékeket a kalózkidadásokkal szemben; szokásjogi úton ezáltal is egyre inkább elismerve a szellemi tulajdon létét.³¹ Ez a védelem azonban kezdetben nem a szerzőt, hanem inkább a nyomdászt illette meg.

Ahhoz, hogy a szellemi alkotások jogának szabályozása produktív legyen, szem előtt kell tartani bizonyos alkotói és fogyasztói érdekeket, amelyek közül nagyon fontos a szellemi termékek alkotójának az ösztönzése, serkentése, arra, hogy minél több szellemi terméket hozzon létre.³² A céhszisztem kialakulásával fellendült az ábrák mindennemű használata, ugyanis minden céh saját céhjelet tüntetett fel az általa előállított termékeken, sőt bizonyos esetekben a hatóságok elrendelték, hogy egyes készítményeket, olyan megjelöléssel lássák el, amely alapján felismerhető, beazonosítható azok gyártója.³³ A Szentgothárdi Kaszagyár levélpapírja értelmében e vállalat védjegye, (amely egy kígyót és egy kaszát ábrázol) 1351-ből származik, és már ekkor alkalmazta védjegyként a vállalat ezt az ábrát, amely így hazánk első védjegyének tekinthető:

Szentgothárdi Kaszagyár jelképe³⁴

Ebben az időszakban a hatósági minőségi kontrollt biztosította továbbá az a legtöbb országban meghonosított rendelkezés, amely szerint a kard-, kasza- és fegyvergyárosok kötelesek az általuk készített árukat saját jelvényeikkel ellátni.³⁵ És mint a fenti képen is láthatjuk általában e fegyverkovácsok jelvényei egyszerű, klasszikus, letisztult ábrák voltak, de alkalmasnak bizonyultak arra, hogy megkülönböztessék a piacon szereplő árukat egymástól.³⁶ Tehát ezek alapján már ekkor gyakorlatilag védjegyként használták a különböző ábrákat az egyes céhek, céhmesterek és kereskedők. Így ebből kifolyólag a védjegyek előzményeinek minősülnek ezek a céhjelzések. Vagyis már a hűbéri társadalmakban is születtek olyan jogi eszközök, amelyek az áruforgalom résztvevőit korlátozták a szabad versenyben.³⁷ Ezek leginkább a fejedelmi vagy abszolút uralkodó által kiadott privilégiumok voltak, amelyek monopolhelyzetet hoztak létre jogosultjuk részére.³⁸ Az első privilégiumok Észak-Itália városaiban jelentek meg, és csak meghatározott időre biztosítottak egyfajta

---

maganjogban/1776 (2014-11-04)

³⁰ JAKAB 2012. 40. p

³¹ JAKAB 2012. 42. p

³² GRAD–GYENGE 2013.

³³ VIDA 1962. 13. p

³⁴ VIDA 1962. 14. p

³⁵ VIDA 1962. 13. p

³⁶ VIDA 1962. 14. p

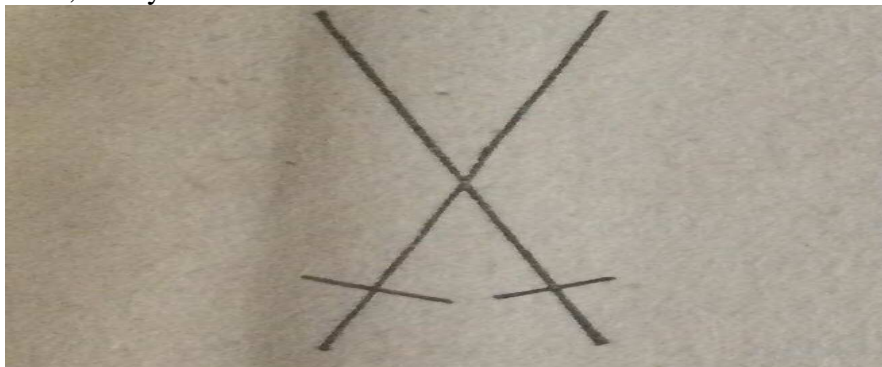
³⁷ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. 14. p

³⁸ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. i.m. 14. p

kizárólagosságot, míg a nyomtatási engedély határozatlan idejű volt.³⁹ Az adott királyi privilégiumot az eredeti latin nyelven kinyomtatták, majd a kiadandó könyvsorozat minden könyvpéldányának belső címlapjára illesztették, ezzel is igazolva a kiadó jogosultságát.⁴⁰

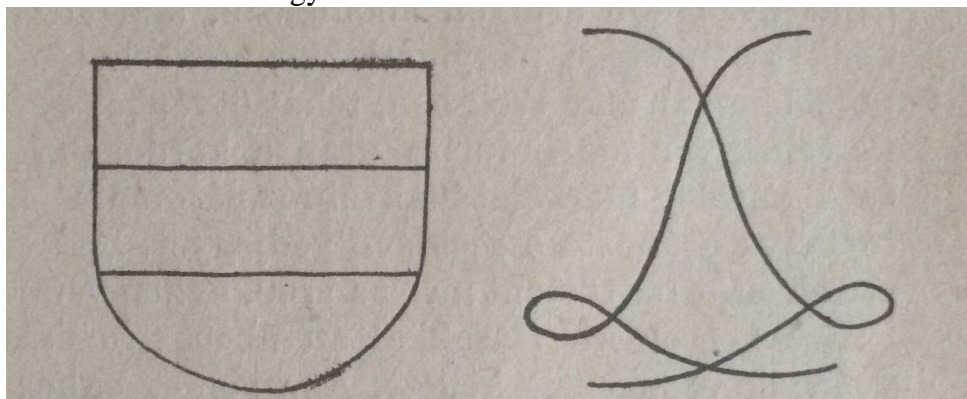
A modern szabadalmi jog legjelentősebb előzményeinek tekinthető a találmányok jogi oltalmát illetően az 1474. évi *Velencei dekrétum*, illetve az 1624-ben napvilágot látott *Statute of Monopolies*.⁴¹ Az utóbbit I. Jakab adta ki, és ebben már felbukkannak a hatályos szabadalmi jogban is jelen lévő fogalmi elemek, többek között az oltalom kizárólagossága, valamint időlegessége, ezen felül hasonlóak voltak az oltalmazhatóság feltételei is a hatályos jogunkban szereplő feltételekhez.⁴² E decretum értelmében kizárólagos védelem illeti meg a feltalálót a vízi építkezést, tengeri viharok elleni védekezést, vagy a lagúnák tisztítását szolgáló műszaki produktumaira vonatkozóan.⁴³

Számos árujelzőt alkalmaztak a piacokon, többek között 1631-től a Tokaji Aszú, 1636-tól a Cognac, 1680-tól a pezsgők kerültek megjelölésre az alkalmazott árujelzők által.⁴⁴ Szintén a XVIII. században épült, és kezdett el porcelánt gyártani az első porcelángyár Európában, amely Meissenben kezdte el először alkalmazni védjegyként a két egymást keresztező kardot, amely a Wettiner dinasztia családi címeréből kiszedett szimbólumrészlet:

Meisseni Porcelángyár védjegye⁴⁵

Ezt követően egyéb porcelángyárak is elkezdtek különböző jelképeket alkalmazni, amelyek közül az ábra bal oldalán szereplő bécsi és a jobb oldalon látható sèvres-i védjegyek voltak a leghíresebbek, és amelyek már nem hatósági ellenőrzés érdekében, hanem önkéntes alapon kerültek alkalmazásra a gyártó által:

Bécsi és a sèvres-i porcelángyár által használt megjelölések

³⁹ JAKAB 2012. 37. p

⁴⁰ JAKAB 2012. 39. p

⁴¹ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. i.m.14. p

⁴² LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. i.m.15. p

⁴³ TATTAY 2007. 19. p

⁴⁴ TATTAY 2007. 20. p

⁴⁵ VIDA 1962. 15. p

Tehát a porcelángyárak kezdtek el elsőként a mai modern értelemben vett árujelzőket alkalmazni, amellyel létrehozták az akkori és a mostani gazdasági élet legjelentősebb reklámeszközét.⁴⁶ A gazdasági piacokon szereplő legelső védjegyek sikerét tanúsítja, hogy viszonylag hamar elkezdtek a versenytársak utánozni és alkalmazni is ezeket a megjelöléseket saját rosszabb minőségű termékeiken, mivel rájöttek, hogy azok így könnyebben eladhatóak.⁴⁷

A szellemi termékekre vonatkozó rendelkezések kimunkálásában rendkívül nagy szerepe volt a különféle elméleteknek, amelyek meghatározóak voltak e jogterület rendszertani besorolása, a fogalmak tudományos meghatározása, és a jogalkalmazói tevékenység szempontjából.⁴⁸

Ezen említésre méltó elméletek egyike a tulajdoni elmélet, amelynek létrejöttét jelentős mértékben elősegítette az 1789. évi Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, ami létrehozta a szellemi tulajdon kategóriáját.⁴⁹

És pont az ipar, a nemzetközi kereskedelem szükségletei, a közlekedés rendkívül gyors fejlődése, a lendületes modernizáció tette lehetővé és persze szükségessé a védjegyek alkalmazását és egy új jogág, a mai értelemben vett védjegy jog kialakulását.⁵⁰ A céhes kereskedelemben, valamint iparban a XIX. század derekáig alkalmazták a céhek eltérő megjelöléseket és földrajzi árujelzőket termékeik és üzleteik megjelölésére.⁵¹

Ez a gyors fejlődés egyúttal a különböző szerszámok, háztartási, kertészeti, mezőgazdasági és egyéb ipari cikkek, termékek nagy mennyiségben történő gyártását is szükségessé tette, és ezeket a nagy tömegű árukat a különböző gyártók, cégek, szállítók a piacokon kínálták a fogyasztók számára.⁵² A XIX. században a gyáripar rendkívül gyors fejlődésével főleg a tömegfogyasztási cikkek esetében oly mértékben elterjedtek a védjegyek, hogy már az ipar és a kereskedelem nélkülözhetetlen segédeszközei lettek.⁵³ Azonban a fogyasztók segítség nélkül nem tudnak és nem is tudtak különbséget tenni a különféle gyártók között, így hamar érdekelték lettek abban, a gyártók, hogy meghatározott megjelölésekkel: védjegyekkel jelöljék meg áruikat, elősegítve ezzel azt, hogy a fogyasztók meg tudják különböztetni a gyártó árukat a konkurens gyártó termékeitől.⁵⁴ Hiszen a védjegy fontos reklámeszköz mind az ipar, mind a kereskedelem területén, alkalmas az üzleti lehetőségek kiszélesítésére illetve a profit növelésére.⁵⁵ Emiatt a piacokon népszerű árukról, vagy az ezeken feltüntetett jó hírű védjegyekről előszeretettel készítettek hamisítványokat, utánzatokat is; így a kereskedők e hamisítások megelőzése illetve a megkülönböztetés elősegítése érdekében hozták létre a védjegy jogintézményét. A nemzetközi kereskedelem kialakulásával és elterjedésével a védjegyek a város és országhatárokon túl is hatni kezdtek, már szinte mindenhol alkalmazásra kerültek.⁵⁶

III. Monopolhelyzetet teremtő védjegyek

A kereskedelmi tevékenységet űző személyeknek különös érdeke fűződött és fűződik ma is ahhoz, hogy árucikkeiket el tudják látni olyan megjelöléssel, amelynek köszönhetően az

---

⁴⁶ VIDA 1962. 15. p

⁴⁷ VIDA 1962. 16. p

⁴⁸ TATTAY 2007. 24. p

⁴⁹ TATTAY 2007. 25. p

⁵⁰ TATTAY 1995. 9. p

⁵¹ TATTAY 1995. 9. p

⁵² TATTAY 1995. 9. p

⁵³ VIDA 1962. 16. p

⁵⁴ VIDA 1995. 10. p

⁵⁵ VIDA 1962. 16. p

⁵⁶ VIDA 1962. 17. p

áru megkülönböztethető lesz más kereskedő hasonló áruitól.⁵⁷ Az áruk individualizációja érdeke a vásárlónak is, hiszen ő is könnyebben választja ki a számára megfelelő terméket, ha az arra rakott megjelölés szolgáltat valamilyen tömörített információt az árurol. A védőjegy egy meghatározott terméket köt össze egy meghatározott személlyel, és határol el egyúttal más személyek termékeitől.⁵⁸ Különbség tehető ekkor a gyári, a kereskedelmi védőjegy, a szóvédőjegy, az ábravédőjegy és a vegyes védőjegy között, amelyek használata minden olyan személynek joga, aki a kereskedelmi forgalomra szánt árut létrehoz és értékesít a piacon, vagyis kizárólagos jogosultság és nem kötelezettség (kivételes esetben, mint már láthattuk korábban írhat elő kötelező védjegyhasználatot a kereskedelmi miniszter, ahogy ez meg is történt a kaszákra, sarlókra és a cukorra vonatkozóan).⁵⁹ A kizárólagos védőjegy használat fontos előfeltétele, hogy a használó személy rendelkezzen a kereskedelmi forgalomra szánt termékekkel, másodsor a védőjegy az oltalomra alkalmas legyen, és végül fontos magának az eljárásnak a szabályszerűsége, amelynek során az oltalmat megszerzik. És e kizárólagos használati jog fennmarad addig, ameddig a védőjegy törlésre nem kerül a lajstromból, a jogosult írásbeli vagy szóbeli kérelmére, vagy hivatalból a 10 éves oltalmi idő lejártával, vagy ha utólag kiderül, hogy nem is lehetett volna lajstromoztatni az adott védőjegyet.⁶⁰

Kuncz Ödön részletesen ír a védőjegy bitorlásról illetve az alkalmazható jogkövetkezményekről: „a védőjegybitorlás valamely védőjegy kizárólagos használati jogának a megsértése.”⁶¹ Ez alapján az követi el a védőjegy bitorlást, aki saját termékeire más védőjegyet teszi, az így elkészült árut forgalomba hozza, más védőjegyet leutánozza, vagy jogosulatlanul használja. Emellett létre kell jönnie egy objektív eredménynek, vagyis a leutánzott jelvénynek utalnia kell egy bizonyos vállalatra, a kérdéses megjelölést hasonló termékeken kell feltüntetnie az elkövetőnek, jogellenes használatnak kell fennforognia és a védőjegyet a maga egészében kell, hogy érje a jogtalanság (nem csak annak bizonyos alkatrészeit).⁶²

*A védőjegy bitorlás magánjogi, büntetőjogi, valamint közigazgatási jogi jogkövetkezmények alkalmazását vonja maga után.*⁶³ Magánjogi jogkövetkezménynek minősült a kártérítés, amelyet a polgári bíróságok előtt lehetett kérni, míg vétség elkövetése esetén 6 hónapi fogház és 20.000 K pénzbüntetés is kiszabható volt az illetékes járásbíróság által büntetőjogi jogkövetkezményként. A közigazgatási jogkövetkezmények alkalmazásáról a kereskedelmi miniszter döntött.

A védőjegyek hiteles listája a védőjegy lajstrom, amely révén biztosítani lehetett a használati jog elsőbbségét, a fogyasztók tájékozódhattak ez alapján, és itt kerültek rögzítésre és megőrzésre a kizárólagos használati jogosultságok, amely nyilvántartását a kereskedelmi és ipari kamarák vezették.⁶⁴ Majd e kamarák bejegyzéseit a kereskedelmi miniszter egy központi lajstromban gyűjtötte össze, és ez alapján mindkét nyilvántartásban szerepel: a folyószám, a beérkezés pontos időpontja, a jogos tulajdonos neve, cége és azon termékek, amelyekre a védőjegy vonatkozik.⁶⁵ A szubjektív védőjegyjogot a pusztán védőjegyhasználat megteremti, így gyakran megesett, hogy olyan védőjegyet lajstromoztattak, amelyet már valaki korábban alkalmazott: ilyenkor a materiális (használatból szerzett) jogosultság ütközött az alak (lajstromozással szerzett) joggal.⁶⁶ A védőjegyek és az azzal kapcsolatos jogosultságok

---

⁵⁷ KUNCZ 1922. 57. p

⁵⁸ KUNCZ 1922. 57. p

⁵⁹ KUNCZ. 1922. 58. p

⁶⁰ KUNCZ 1922. 62. p

⁶¹ KUNCZ 1922. 62.p

⁶² KUNCZ 1922. 63. p

⁶³ KUNCZ 1922. 63. p

⁶⁴ KUNCZ 1922. 64. p

⁶⁵ KUNCZ 1922. 64. p

⁶⁶ KUNCZ. 1922. 60. p

szabályozására rátérve Németországban például a lajstromozással megszerzett formális jog az erősebb, amennyiben valaki már a belajstromozást megelőzően használt egy adott megjelölést, ezáltal materiális jogot szerezve. Abban a pillanatban, amikor belajstromoztatja valaki ugyanazt a megjelölést, a korábban szerzett materiális jog megszűnik.⁶⁷

Ma viszont már bárhol a világon, így Magyarországon is csak kimegyünk az utcára és védjegyek sokasága tárul szemünk elé, hiszen már minden terméken, hirdetésben, reklámban védjegyek szerepelnek.⁶⁸ Hazánkban 1976-ban kiadott magyar nyelv történeti-etimológiai szótárban (amely egy 1887-s védjegyfogalomra épül) is definiálásra került, hogy mi minősül védjegynek: „*az áru valódiságát bizonyító, törvényesen védett jel.*”⁶⁹ A védjegyek aktualitását bizonyítja az is, hogy számtalan vállalkozás, gazdálkodó cég, munkáltató alkalmaz védjegyeket, hiszen az egyes gazdálkodó szervezetek arculatának kialakításában nagy szerepe lehet a védjegyeknek.⁷⁰

IV. Összegzés

E tanulmány a szellemi termékek fokozatosan erősödő jelentőségét kívánja bemutatni, valamint a szellemi termékekkel kapcsolatos szabályok kialakulását az egyes monopóliumok és privilégiumok létrejöttének ismertetése révén.

Már az ókori rabszolgatartó társadalmakban napvilágot láttak magas színvonalú szellemi alkotások, azonban az ókori jogrendszerekben a szellemi alkotásokkal összefüggő, azokkal kapcsolatban keletkező társadalmi viszonyok jogilag nem kerültek értékelésre.⁷¹ A szellemi alkotásokat övező erkölcsi elismerés (jogi szabályozás hiányában) nem alakult át még ekkor jogi oltalommá.⁷² Még a fejlett római jog sem alkotott normatív szabályokat a szellemi alkotásokkal kapcsolatos viszonyokra, azonban a gondosan kialakított tulajdonjogi szabályai alapján esetenként mégis védelemben részesítette a szellemi alkotásokat.⁷³

Bibliográfia

1. CSÉCSY György: A magyar védjegyjog kialakulása és fejlődésének főbb állomásai. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica, IX. évf. 1994. 5-24. p
2. Fritz FUNKE: Könyvismeret. Osiris Kiadó. Budapest. 2005.
3. GRAD-GYENGE Anikó: Búcsú a szellemi alkotások jogától?–A szerzői jog és az iparjogvédelmi oltalmi formák polgári jogi védelme a magyar magánjogban, [http://ptk2013.hu/szakcikkek/GRAD-GYENGE -aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogától-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar-maganjogban/1776](http://ptk2013.hu/szakcikkek/GRAD-GYENGE-aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogától-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar-maganjogban/1776) (2014-11-04)
4. GULYÁS Pál: A könyvkiadás Magyarországon a XVI.-XVIII. században (1527-1773). Magyar Könyvszemle. 1944. II.-IV. füzet. 131. p
5. JAKAB Éva: Szerzők, kiadók, kalózok: A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában. Akadémiai kiadó, Budapest, 2012.

⁶⁷ KUNCZ 1922. 60. p

⁶⁸ TATTAY 1995. 12. p

⁶⁹ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 3. Ö-ZS, Budapest, 1976. 110. p

⁷⁰ TATTAY 1995. 13. p

⁷¹ LONTAI Endre-FALUDI Gábor-GYERTYÁNFY Péter-VÉKÁS Gusztáv: Magyar polgári jog, szerzői és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 2011. 13. p

⁷² LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. 13. p

⁷³ LONTAI-FALUDI-GYERTYÁNFY-VÉKÁS 2011. 13. p

6. KÓSA Zsigmond: A magyar védjegy-, mustra- és modell-oltalomról szóló törvények. Budapest. 1899.
7. KUNCZ Ödön: A magyar kereskedelmi- és váltójog vázlata. I. rész: A kereskedő vállalata és a kereskedelmi társaságok, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest. 1922.
8. LEGEZA Dénes: A plágium kérdéséhez: az utánnnyomástól az etikai eljárásig. In: Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle 10.
9. LONTAI Endre - FALUDI Gábor - GYERTYÁNFY Péter - VÉKÁS Gusztáv: Magyar polgári jog, szerzői és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest. 2011.
10. PAPP László: A szabadalmi jogvédelem történeti perspektívái. Gondolat Kiadó. Budapest. 2015.
11. PAPP László: Rendes bíróság-különbíróóság A szabadalmi jogszolgáltatás megszervezésének elméleti kérdései a századfordulón. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 3. 2016. 142-152. p
12. REKETTYE Gábor: Multidimenzionális árazás. Akadémiai Kiadó. Budapest. 2011.
13. TATTAY Levente: Védjegyekről vállalkozóknak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1995.
14. TATTAY Levente: A szellemi alkotások joga. 3. kiadás, Szent István társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest. 2007.
15. VIDA Sándor: A védjegy és az ipari termékek értékesítése. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1962.

A Nicaragua elleni katonai és katonai jellegű akciók ügye – a nemzetközi szokásjog sarokköve

„Szinte felsorolni is nehéz, hogy ebben a terjedelmes ítéletben hány fontos nemzetközi jogi kérdéstről volt szó” – állapítja meg Lamm Vanda.² Nem csupán politikai hordereje, de azon aspektusa is jelentőssé teszi, hogy az ügy kapcsán megannyi a nemzetközi jog szempontjából igen meghatározó kérdés vetődött fel, melynek megállapításai a későbbiekben gyakori hivatkozás tárgyává váltak.³ Két fő szakaszra bontható az ügy, melyek mindegyikében fontos és meghatározó kérdések merültek fel: a pergátló kifogások vizsgálata és az érdemi eljárás. Míg az előbbi olyan horderejű kérdésekkel foglalkozott, mint az alávetési nyilatkozatok érvényessége, a még folyamatban lévő fegyveres harc kapcsán való döntés és a Biztonsági Tanács és a Nemzetközi Bíróság párhuzamos eljárása, addig az érdemi szakasz a következő területeken és kérdésekkel kapcsolatban tett megállapításokat: szokásjog, erőszak tilalma, beavatkozás tilalma, szuverenitás kérdése, humanitárius jogok, nemzetközi felelősség, tengerjogi kérdések – úgy általánosságban véve tehát a nemzetközi jog alapelvei. Az ügy történeti és politikai hátterének bemutatása után a tanulmány a nemzetközi szokásjoggal kapcsolatos megállapításokra koncentrálna és azzal igazolja az ügy jelentőségét, hogy rámutat annak utóéletére a nemzetközi jogi szintéren.

Nicaragua a közép-amerikai kontinenshídon elhelyezkedő ország, egykori spanyol gyarmat. Washingtonnal egészen az 1980-as évek elejéig békés kapcsolatokat ápol, ám az 1979-es nicaraguai kormányváltás egy sor olyan intézkedés bevezetésével járt, melyek az amerikai hozzáállás jelentős megváltozásához vezettek. A nagyfokú államosítás és alkotmányának hatályon kívül helyezése mellett, a nicaraguai vezetés egyértelműen közeledett Kubához, majd a Szovjetunióhoz.⁴ Mi sem szemlélteti ezt egyértelműbben, mint az 1980-as szovjet-nicaraguai szerződések, melyek megindították a szovjet fegyverszállítmányokat. Következésképp, az USA szemében Nicaragua a keleti blokk szövetségesevé vált. Az USA alapvető külpolitikai célkitűzése volt a Közép-Amerika és a Karib-térség feletti gazdasági-katonai hegemonia fenntartása – így igyekezett is megakadályozni, hogy egy rivális hatalom új gazdasági és/vagy katonai pozíciókat építsen ki.⁵ Tehát az USA geopolitikai helyzete sérült így, mely elkerülhetetlenül változást hozott politikájában Nicaraguával szemben. Az USA beszüntette a segélyeket, melyeket addig biztosított az országnak – mindezt azzal magyarázva, hogy Nicaragua fegyveres támogatásban részesíti a salvadori gerillákat (akik egy nyíltan USA-ellenes csoport).⁶ A háttérben meghúzódó valódi indok ettől kicsit eltérőbb volt, ugyanis az USA a szerveződő nicaraguai kormányellenes erőt, a kontrákat igyekezett közvetett módon támogatni, ezzel is hátráltatva a hatalmon lévő kormány működését. Carter elnök, majd az őt követő Reagan elnök is folytatta elődje politikáját, bár sokkal offenzívabb formában. Carter elnöksége alatt a CIA főleg propagandatevékenységgel volt megbízva, míg a Reagan-doktrína a szovjet fegyverszállítás

¹ Doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem.

² Lamm Vanda: A Nicaragua elleni katonai és katonai jellegű akciók ügye. In: Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 305

³ Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 305

⁴ Ibid. p. 282

⁵ A „második Kuba” felemelkedése és bukása. <http://katpol.blog.hu/api/trackback/id/1340473> [2017.12.31.]

⁶ Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 282

megakadályozása mellett a nicaraguai kormányváltás aktív támogatását is célul tűzte ki.⁷ Mi sem szolgál ennek ékezebb bizonyítékául, mint Reagan elnök saját szavai, melyekkel a kontrákat kvázi a CIA zsoldosaiként aposztrofálja: az *alapító atyáikkal erkölcsileg egyenértékű szabadságharcosoknak* nevezi (*the moral equivalent of our Founding Fathers*⁸). A Kongresszus 1983-ban megszavazta, hogy a nicaraguai katonai és félkatonai akciók közvetlen és közvetett támogatásának összege nyílt tételként szerepeljen a költségvetési törvényben. Majd a helyzet még tovább eszkalálódva odáig fajult, hogy 1984-re az amerikaiak elaknásították a nicaraguai kikötőket és fegyveres összecsapásba torkolló lázongások alakultak ki a kormányellenes erők (kontrák) és a központi kormány erői (FSLN-Frente Sandinista de Liberación Nacional) között.⁹

Nicaragua Kormánya 1984. április 9-én fordult a Nemzetközi Bírósághoz. Az Egyesült Államokkal szemben benyújtott keresetében a felperes Nicaraguai Köztársaság a következőket kérte a hágai Béke Palotában működő bírói szervtől:

1. Állapítsa meg és hozzon döntést azzal kapcsolatban, hogy az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi jogsértések sorozatát követte és követi el Nicaragua ellen.

- az Amerikai Egyesült Államok katonai és félkatonai akciókat támogat s irányít
- az Amerikai Egyesült Államok az ország szuverenitását sérti
- az Amerikai Egyesült Államok erőszakot alkalmaz
- az Amerikai Egyesült Államok beavatkozik az ország belügyeibe
- az Amerikai Egyesült Államok megsérti a tengerek szabadságának elvét és a békés tengeri kereskedelem elvét
- az Amerikai Egyesült Államok humanitárius jogsértést követ el azzal, hogy nicaraguai állampolgárokat öl vagy sebesít meg

2. Szólítsa fel az Amerikai Egyesült Államokat e jogsértő tevékenységek abbahagyására és rendeljen el ideiglenes intézkedéseket annak érdekében, hogy az USA felhagyjon a jövőbeli jogsértő és helyzetet súlyosbító akciókkal.

3. Állapítsa meg és hozzon döntést azzal kapcsolatban, hogy Nicaragua az öt ért jogsértések következményeként kártérítésre jogosult, melynek mértékét a károk felmérése és összesítése után a Bíróság határozza meg.

4. Az imént megfogalmazott kérés fenntartása mellett, a Nicaraguai Köztársaságnak 370,200,000 amerikai dollár ítéltesse meg a közvetlen elszenvedett károkért, melynek nem képzik részét a jogsértések következtében elhunyt áldozatok.¹⁰

Alperesként, az eljárás megszüntetésében reménykedve, az Amerikai Egyesült Államok pergátló kifogások sokaságát sorakoztatta fel, teret adva az ügy első fejezetének: a pergátló kifogások tárgyalásának, a joghatóság kérdéskörének és a kereset elfogadhatóságának.

A joghatóságot illetően Nicaragua kormánya négy dokumentumra is hivatkozott:

- 1929-es nicaraguai alávetési nyilatkozat
- 1946-os kötelező joghatóságot elismerő nyilatkozat az Amerikai Egyesült Államok részéről
- Nicaragua és USA közti 1956-os kereskedelmi és hajózási szerződés
- a Bíróság Statútumának 36. illetve 41. cikke

⁷Iran-Contra Affair. In *The Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th ed., Columbia University Press <http://www.infoplease.com/encyclopedia/history/iran-contra-affair.html> [2017.12.31.]

⁸Iran-Contra Affair. <http://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/general-article/reagan-iran/> [2017.12.31.]

⁹Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 282

¹⁰International Court of Justice: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 15

Az ügy tárgyalásának kezdetén a Bíróság górcső alá vette mind Nicaragua, mind az Egyesült Államok érveit – itt első körben az USA részéről tett pergátló kifogásokat vizsgálva, majd 1984. május 10-én meghozott végzésében a Bíróság megállapította, hogy van joghatósága és eljárhat az elé tárt ügyben.¹¹ Szintén ebben a végzésben hozta meg azon ideiglenes intézkedéseket, melyeket Nicaragua még a keresetben kért; továbbá ezzel a végzéssel utasította el az Egyesült Államok valamennyi pergátló kifogását is. Ezen a ponton, illetve ebben a szakaszban még az USA is jelen volt – ezzel ismerve el a Bíróság történetében először, hogy a Bíróság hatáskörébe tartozik a saját joghatóságát megállapító procedúra és az arról való döntés.¹²

Az ügy érdemi tárgyalásának helyt adva, a Bíróság két évig tartó eljárása – melyben az Egyesült Államok már nem vett részt – olyan érdemi kérdéseket felvető problémák vizsgálatával kezdődött, mint az USA multilaterális szerződéseinek való betartása/tiszteletben tartása. Sor került a Nicaragua által a keresetben megfogalmazott az Egyesült Államok részéről elkövetett cselekmények és jogsértések tárgyalására, a Nicaragua által tanúsított magatartás elemzésére, továbbá az alkalmazandó jog és a hozzá kapcsolódó nemzetközi jogi elvek meghatározására. Az érdemi szakasz az ítélet meghozatalával 1986. június 27-én ért véget.¹³

Sokak meglepetésére egy olyan ítélet született, melyben az Amerikai Egyesült Államokat szigorúan elmarasztalták.¹⁴ A Bíróság:

- 11/4 szavazattal megállapította, hogy az ügy elbírálása során alkalmazni kell az USA 1946-os kötelező joghatóságát elismerő nyilatkozatát
- 12/3 szavazattal elutasította az Egyesült Államok kollektív önvédelemre való hivatkozását a Nicaragua ellen elkövetett katonai és katonai jellegű akciók igazolása kapcsán
- 12/3 szavazattal megállapította, hogy a kontra erők kiképzésével, felfegyverzésével, anyagi támogatásával, továbbá a katonai és katonai jellegű akciók bátorításával, támogatásával és segítségével az USA megsértette a *beavatkozás tilalmának elvét*
- 12/3 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok az erőszakot is magába foglaló egyes akcióival megsértette az *erőszak tilalmának elvét*
- 12/3 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok Nicaragua területén elkövetett egyes akcióival és légtérébe való behatolásával megsértette Nicaragua *szuverenitását*
- 12/3 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok az 1984. év első hónapjaiban történő nicaraguai vízpart elaknásításával megsértette mind a szuverenitást, mind az erőszak tilalmának, mind beavatkozás tilalmának elvét
- 14/1 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok több ponton megsértette az 1956-os USA-Nicaragua Barátsági, Kereskedelmi és Hajózási Szerződést, továbbá a *békés tengeri kereskedelem elvét*
- 14/1 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok az elaknásításról való tájékoztatás elmulasztásával megsértette *nemzetközi szokásjogból eredő kötelezettségeit*

---

¹¹ Ibid. paras 32-35

¹² Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 292

¹³ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] paras 36-291

¹⁴ Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 305

- 14/1 szavazattal úgy véli, hogy az Egyesült Államok a *humanitárius jog* elveibe ütköző cselekmények elkövetésére adott buzdítást a gerilla-hadviselésről szóló kézikönyvek terjesztésével
- 12/3 szavazattal megállapította, hogy az Egyesült Államok köteles azonnal megszüntetni és a jövőben tartózkodni a hasonló akcióktól; továbbá a későbbiekben köteles (meghatározott összegű) kártérítést fizetni Nicaraguának
- egyöntetűen szólítja fel a feleket a vita békés, a nemzetközi joggal harmonizáló úton történő rendezésére¹⁵

Mindebből láthatjuk, hogy mennyire szerteágazó nemzetközi jogi anyag került a Bíróság asztalára az ügy tárgyalása során. Annak ellenére, hogy számos kritika érte a döntést, tagadhatatlan, hogy az igenis hozzájárult a nemzetközi jogi szintér gazdagításához. De vajon miért épp ilyen ítélet született, és hogyan jutottak erre a döntésre a bírák? Legfőképp, melyek azok a nemzetközi jogi szférák, ahol valóban igen meghatározó erejű és érvényű kijelentések születtek? Volt-e egyáltalán ilyen kiemelkedő jelentőségű terület; túlmutat-e vajon akármelyik kijelentés az adott ügyön?

Az ügy első szakaszának áttekintéséhez a tanulmány a Bíróság 1984. május 10-én meghozott végzését veszi alapul.¹⁶ Hogy a Bíróság joghatóságát megkérdőjelezze, az Egyesült Államok érveket sorakoztatott fel mind a nicaraguai, mind az amerikai alávetési nyilatkozattal kapcsolatban és kijelentette, hogy a Bíróság nem bírálhatja el az ügyet.¹⁷ Nicaragua kapcsán azzal érvelt, hogy 1929. szeptember 4-én, mikor Nicaragua aláírta az alávetési nyilatkozatot, az ország nem volt részese az Állandó Nemzetközi Bíróság (PCIJ) Statútumának – következtetésképp annak kötelező joghatóságát sem ismerhette el. Vizsgálata során a Bíróság rámutatott, hogy 1929-ben Nicaragua valóban aláírta a PCIJ Statútumának jegyzőkönyvét és az alávetési nyilatkozatot, ugyanakkor a ratifikációt igazoló okmányról nem volt hivatalos bizonyíték. A Nemzetközi Bíróság (ICJ) Statútuma 36. cikk 5. pontja kimondja, hogy „*az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútumának 36. cikke értelmében tett nyilatkozatokat, amennyiben azok még hatályban vannak, a Statútumban részes államok között arra az időre, amelyre még hatályuk fennáll és rendelkezéseiknek megfelelően a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságának elfogadása gyanánt kell tekinteni.*”¹⁸ A Bíróság által eldöntendő kérdés tehát az volt, hogy a hivatalos ratifikáció hiánya ellenére az így kötelező erejűvé nem emelkedő alávetési nyilatkozatra kiterjed-e a fent idézett pont. Határozatában a Bíróság kimondja, hogy a kötelező erővel nem bíró deklarációra is kiterjed az idézett pont. „*Mivel a nyilatkozatot fenntartások nélkül, korlátlan időre szólóan tették, az a Nemzetközi Bíróság megalakulásakor is érvényben volt, így a Nemzetközi Bíróság Statútumának ratifikálása ugyanazzal a hatással járt, mintha az Állandó Nemzetközi Bíróság Statútumának aláírására vonatkozó jegyzőkönyvet ratifikálta volna.*”¹⁹ Következtetésképp: a nicaraguai alávetési nyilatkozat érvényes. Saját alávetési nyilatkozatával kapcsolatban az Egyesült Államok az úgynevezett 1984-es Schulz-jegyzékkel érvelt. Ennek értelmében az 1946-os nyilatkozat oly módon lett kiegészítve, hogy az közép-amerikai állammal szemben vagy azokkal

¹⁵ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities in *and* Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 292

¹⁶ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities in *and* Against Nicaragua. Jurisdiction ruling, 1984. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [2017.12.31.]

¹⁷ 1929. szeptember 24-i nyilatkozat, amelyben Nicaragua elfogadta az Állandó Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságát & 1946. augusztus 26-i kötelező joghatóságot elismerő nyilatkozat az Egyesült Államok részéről

¹⁸ Egyesült Nemzetek Szervezete: Nemzetközi Bíróság Statútumának 36. cikk 5. pontja. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0049_27_angol_nyelvu_jogi_okiratszerkesztes_es_targyalas/5855/index.html [2017.12.31.]

¹⁹ Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

kapcsolatban fennálló vitákra nem terjed ki. Ezt a Bíróság kénytelen volt elismerni, ám rámutatott arra, hogy a nyilatkozat módosításához fél évre van szükség, így a jegyzék nem lehet jelen vitában pergátló erejű. Ezen határozat meghozatala után az Egyesült Államok megvonta joghatósági nyilatkozatát, ám a Bíróság a Nottebohm-ügyet alapul véve kimondta, hogy az ügy lefolytatható és az ítélet meghozható, mivel a nicaraguai kereset beadásának idején az USA-t még kötötte a kötelező alávetési nyilatkozat.²⁰ A Bíróság joghatóságával kapcsolatos pergátló kifogások mellett az Egyesült Államok felsorakoztatta érveit a kereseti kérelem elfogadhatatlanságát illetően is. Ezek közül a legnyomósabb érve az volt, hogy mivel Nicaragua a békét fenyegető akciókat sérelmezi, ezért az ügy a Biztonsági Tanács (BT) hatáskörébe tartozik.²¹ A Bíróság az érvelést elutasította: és alapul véve a teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyét kijelentette, hogy a Biztonsági Tanács politikai feladatokat lát el, míg a Bíróság jogi jellegűeket, így a két eljárás folyhat akár egymással párhuzamosan is: a Bíróságnak joga van akár a BT-vel együtt tárgyalni az ügyet.²²

Érdemes kiemelni, mert a Bíróság fontos megállapítást tett az Egyesült Államok azon pergátló kifogásával kapcsolatban is, miszerint a Bíróság feladatai közt nem szerepelhet olyan, ahol egy még aktuálisan folyó fegyveres harccal kapcsolatban kell dönteni. A Bíróság a következőt mondta ki: ha jelen fázisban az USA véleménye alapján a keresetet elfogadhatatlannak nyilvánítaná, azzal előre meggátolná a jövőbeni bírói úton történő vitarendezést. *A priori* pedig nem vehető el egy konfliktus bírói rendezésének opciója.²³

További fontos megállapítása volt a Bíróságnak ebben az első szakaszban, hogy nem előfeltétele a Bírósághoz való fordulásnak az, hogy a regionális vitarendezési eljárások ki legyenek merítve.²⁴ Szintén nagy horderejű az a kijelentés is, hogy a *tiltó jellegű elveket kiegészítő elv*²⁵: *a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető vitákra a felek által békés úton történő megoldás-keresésének elve*²⁶ már szokásjogi erővel is bír.

Az érdemi szakasz tárgyalása során jelen tanulmány az 1986-os Bírósági ítéletet érdemi döntéseit veszi alapul.²⁷ A nemzetközi jogi színtér szempontjából legmeghatározóbb kijelentések a Nicaragua-ügy kapcsán a szokásjoggal kapcsolatban hangzottak el. Részben általános észrevételek ezek és a Bíróság korábbi megállapításaira alapoznak, másfelől viszont egyes elvek szokásjogi szintre emelése egy újabb alternatívát nyitott meg a nemzetközi jog értelmezésében.²⁸ Szokásjognak²⁹ az a folyamat tekintendő, mely során a nemzetközi jogi

---

²⁰ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 36

²¹ ENSZ Alapokmány VI. & VII. fejezet

²² Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.] továbbá: International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 33

²³ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Jurisdiction ruling, 1984. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [2017.12.031.] para 94

²⁴ Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

²⁵ „principle of international law, one which is complementary to the principles of a prohibitive nature” in International Court of Justice: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 290

²⁶ „the principle that the parties to any dispute, particularly any dispute the continuance of which is likely to endanger the maintenance of international peace and security, should seek a solution by peaceful means” in *ibid.* para 290

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 p. 305

²⁹ Egyesült Nemzetek Szervezete. A Nemzetközi Bíróság Statútuma. 1945. – A Bíróság Statútumának 38. cikk 1. pontja rögzíti, hogy a szerződések mellett a szokásjog a második legfontosabb jogforrás: „a Bíróság, amelynek az a feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el, eljárása során a következő

szabály megfogalmazódik és így magává a szabállyá válik. Egy szokásjog két dologból épül fel, egy objektív és egy szubjektív elemből. Az objektív elem jelenti az állami gyakorlatot (az állam magatartása és megnyilvánulásai), míg a szubjektív elem az *opinio juris*.³⁰ Az *opinio juris* kifejezés egyfajta szubjektív kötelmet, az állam nevében az adott törvényhez kapcsolódó állásfoglalást jelöl. Nem más ez, mint az állami magatartás mögött meghúzódó jogi tudatosság, az állam azon meggyőződése, hogy adott magatartását nemzetközi jogi kötelezettségként aposztrofálja. (Nehéz azonban objektív módon bizonyítani, hogy egy adott állam joggyakorlata valóban azon a meggyőződésen alapul-e, hogy önmagát jogilag kötelesnek tekinti egy bizonyos intézkedés megtételére. – Ennek értelmezése során a részletkérdések megannyiszor a Bíróság határozataiban kerülnek pontosabban meghatározásra)³¹ „Az állami gyakorlatnak folytatólagosnak, egységesnek és széles körűnek kell lennie, az *opinio juris* meglétéről pedig a tanúsított magatartással összefonódó, illetve azzal kapcsolatba hozható állami megnyilvánulások mérlegelése útján lehet állást foglalni.”³²

Sokat elemzett kérdés a szakirodalomban a szokásjog és a szerződések kapcsolata. Mindkettő jogilag kötő erejű a felekre nézve, azonos erejű jogforrásoknak tekintendők. Mi több, szokásjogi normák gyakorta kerülnek rögzítésre szerződésekben, és szerződések is válhatnak szokásjogilag kötő erejűvé.³³ 1929-ben, a Lotus-ügy kapcsán mondta ki először a PCIJ, hogy a nemzetközi jog alapja szerződésekben rögzített, avagy magatartásban megnyilvánuló államakarat. A következő ügy, melyben felmerült és tárgyalásra került a szokásjog, annak szerződésekkel való kapcsolata és az *opinio juris*, az az Északi-tengeri kontinentális talpazat ügye volt, melyet már a Nemzetközi Bíróság tárgyalta 1969-ben.³⁴ Mivel az Egyesült Államok bizonyos multilaterális szerződések kapcsán fenntartással élt, így azokat nem lehetett figyelembe venni; következtetésképp, a szokásjogi elvek váltak elsődleges jogforrássá az ügy tárgyalása során. A Bíróság feladata (melyet meg is tett) az volt, hogy rámutasson, hogy szokásjogi szabályokat tartalmazó egyezmények alkalmazásának kizárása még nem jelenti a szokásjogi szabályok alkalmazásának kizárását.³⁵

Fontos kijelentést tett a Bíróság a szokásjog objektív elemét illetően is. Az állami gyakorlat, mely definíció szerint és fentebb már idézve folytatólagos – egységes – széleskörű természetű, nem szükségszerűen kell, hogy mereven és szigorúan egységes legyen. Ezen a ponton a Bíróság kulcsfontosságú tényezőként a következetességet jelöli meg, az eltérő eseti magatartást pedig a létező szabály megsértéseként értelmezi, mely soha nem egy új szabály létrejöttét jelenti, hanem a meglévő megerősítését és igazolását. *A szokásjog e rugalmasabb értelmezésével a Bíróság biztosította az erőszak tilalmának (az egységesség kritériumának időközönkénti megszegése ellenére) szokásjogi elvként történő definiálását.*³⁶

Hogy a Bíróság szokásjog kapcsán tett fentebbi megállapítási milyen szignifikánsak, azt talán a Minnesota egyetem kiváló nemzetközi jogtudósának, Fred. L. Morrison-nak szavaival lehet megragadni: „*the most significant new pronouncement is the Court's treatment of the genesis of new customary international law. It will have ramifications far beyond the*

---

forrásokat alkalmazza: (b) a nemzetközi szokást, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát”

³⁰ IJP – the International Justice Project: Summary of Customary International Law. <http://www.internationaljusticeproject.org/juvJusCogens.cfm> [2017.12.31.]

³¹ Legal Information Institute: *Opinio juris*. http://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_international_law [2017.12.31.]

³² Kardos, Gábor – Lattmann, Tamás (ed.): Nemzetközi jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. p. 52

³³ ICRC - Assessment of Customary International Law. http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_asofcuin [2017.12.31.]

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

³⁶ International Court of Justice: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 36

immediate controversy.”³⁷ Vagyis a jelen ügyön messze túlmutató jelentőségű megállapítások születtek és a Bíróság egyszersmind állást foglalt a szokásjog autonóm léte mellett.³⁸

A szokásjog talán három legfontosabb területe az erőszak tilalmának elve, a szuverenitás elve és a beavatkozás tilalmának elve. A Nicaragua-ügy kapcsán a fentebb felsorolt szokásjogi elvek közül az összes terítékre került, és előtérbe hozta az önvédelem kérdését, illetve a betudhatóság kérdését is. Miután a Bíróság kimondta, hogy az Egyesült Államok által is ratifikált, de a fenntartás miatt nem alkalmazható Alapokmányban foglalt elvek szokásjogi erejük is, így azok egyből tárgyalhatóvá váltak. A következő lépést ezen elvek értelmezése jelentette, hiszen azon kívül, hogy a fentiek mind alapelvnek számítanak a részletkérdéseket illetően megannyi dolog várt pontos definiálásra. Ilyennek számított például a kollektív önvédelem lehetőségeinek kérdése vagy a különböző erőszakformák közti különbségtétel, melyek pontosításai az ügy kapcsán a mai napig szilárd útjelzőként szolgálnak a nemzetközi jog néha göröngyös és toldott-foldott országútjain.

A vitarendezés erőszakos módon történő rendezése a történelem kezdete óta kéz a kézben jár az emberiséggel – noha ebben is megfigyelhető egyfajta evolúció; ha nem is feltétlen a motivációban, de a vitarendezés lefolytatásának szabályaiban (egyáltalán keretek és szabályok közé szorításában) egész biztosan. A középkor próbálkozásai közé tartozott az igazságos háború elképzelése, a vesztfáliai rendszer azonban visszahozta a vitarendezés háborús formáját gyerekcipőben járó formalitásokkal, mint például a különböző ultimátumok. Mivel a háború sokszor államok feletti szinten, illetve azok közt zajlik, így a nemzetközi jogi színtér az, melynek feladatává válik a szabályzás. A XX. századra érett meg a gondolat, hogy komolyabb normákra lenne szükség az erőszak korlátozásával kapcsolatban. Végül az ENSZ Alapokmányba foglalták a következőt (2. cikk 4. bekezdés): „*a Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánvaló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.*”³⁹ A 7. bekezdés pedig a szuverenitás sérthetlenségének szellemében azzal folytatja, hogy „*a jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem jogosítja fel az Egyesült Nemzeteket arra, hogy olyan ügyekbe avatkozzanak, amelyek lényegileg valamely Állam belső joghatóságának körébe tartoznak*”. Ezzel egyfajta keretet biztosít az Alapokmány a nemzetközi rend és béke fenntartása számára, bár a szövegezés alapján még nem egyértelmű, hogy mi tekinthető erőszaknak. Ezt későbbi határozatok⁴⁰ és a Nemzetközi Bíróság pontosításai kristályosítják majd ki.

Az Egyesült Államok azonban tagadhatatlanul erőszakot alkalmazott Nicaraguával szemben – vajon hogy próbálta ezt olyan fényben feltüntetni, hogy ez jogosnak tűnjön? Vannak olyan szituációk, ahol az erőszak-alkalmazás legitim kivételnek számít, ilyen az *önvédelemre való hivatkozás* is (amely szintén a szokásjog része!), mellyel az USA próbált védekezni. Az Alapokmány kimondja (51. cikk), hogy az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát képi az adott államnak. Hogy mi is számít fegyveres támadásnak és milyen feltételei lehetnek az önvédelem megvalósításnak az szintén felmerül a Nicaragua-ügy kapcsán. Sőt mi több, ez az ügy teremtette meg a nemzetközi jogban az erőszak tilalmának

³⁷ Morrison, Fred L.: Legal Issues in the Nicaragua Opinion. On LIVEJOURNAL. <http://bailey83221.livejournal.com/55750.html> [2017.12.31.]

³⁸ Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában. real-d.mtak.hu/280/4/KovacsPeter_5_Mu.pdf [2017.12.31.]

³⁹ Az ENSZ Alapokmánya. 1945. <http://mek.oszk.hu/00000/00056/html/145.htm> [2017.12.31.]

⁴⁰ ENSZ Közgyűlés 2625. határozata az államok közötti baráti kapcsolatokról (1970) és 3314. határozat az agresszió definíciójáról (1974) in Kardos, Gábor – Lattmann, Tamás (ed.): Nemzetközi jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. p. 272

kikristályosodott szokásjogi elvét, kimondva azt, hogy a fegyveres erőszak tilalma nemcsak a szokásjog részét képezi, de egyben *ius cogens* normának tekintendő.⁴¹

Az Egyesült Államok állítása szerint, amint erről az ügy történeti háttérének leírásakor szó esett már, Nicaragua fegyverszállítással támogatott gerillacsoportokat El Salvadorban, Hondurasban és Costa Ricában. Az USA erre alapozva hivatkozott a kollektív önvédelem intézményével – így a Bíróságnak el kellett döntenie, hogy Nicaragua fentebb leírt magatartása az 51. cikk értelmében vett fegyveres támadásnak minősül-e. A Bíróság az ENSZ Közgyűlés 3314. számú határozatát figyelembe véve kimondta, hogy fegyveres támadásnak számít fegyveres bandák, zsoldosok, önkéntesek, csoportok küldése egy másik állam elleni fegyveres cselekmények végrehajtására céljából. A Bíróság azt is leszögezte, „*hogy a lázadóknak nyújtott fegyveres támogatást, vagy fegyveres erők által elkövetett kisebb határsértéseket túlzás lenne önmagában fegyveres támadásnak minősíteni, de az erőszak alkalmazásának, illetve az ezzel való fenyegetésnek, valamint a másik állam belügyeibe való beavatkozásnak értékelhető.*”⁴² Ezzel a Bíróság kimondta, hogy különbséget lehet tenni az erőszak alkalmazásainak formái között és meghatározta a fegyveres támadás pontos definícióját is – jobban mondva, tisztázva azt, hogy mi NEM számít annak. Így az El Salvadorral szemben (és Nicaraguának betudható) elkövetett cselekedetek NEM minősülnek fegyveres támadásnak. Következésképp, az Egyesült Államok kollektív önvédelemre való hivatkozása emiatt NEM felel meg a nemzetközi jog szerinti feltételeknek. A Bíróság továbbá rámutat, hogy azon felül, hogy meglegyen a fegyveres támadás (nélkülözhetetlen feltétel), egy további feltételnek is teljesülnie kell: a kollektív önvédelem csak és kizárólag abban az esetben gyakorolható, ha a támadást elszenvedő állam nyilvános bejelentést tesz az őt ért fegyveres támadásról és kifejezetten segítségért fordul más államhoz. Ennek tükrében tehát nincs olyan szabály, amely lehetővé teszi egy adott állam számára a kollektív önvédelem jogának alkalmazását pusztán saját belátása és helyzetértékelése szerint, ha azt a támadást elszenvedett állam nem kéri.⁴³

A beavatkozás tilalmának elve, mely szintén a szokásjog részét képezi, csak abban az esetben volt értelmezhető, ha a Nicaragua által a keresetben felsorakoztatott sérelmek valóban az Egyesült Államoknak tudhatóak be. Az eljárás fontos részét képezte tehát a betudhatóság kérdésének vizsgálata – és itt az USA számlájára írható Nicaragua ügyeibe való beavatkozást vizsgálta a Bíróság (kontrák támogatása, a nicaraguai kormány megdöntésének kísérlete, különféle támogatások). Továbbá ezeket próbálta besorolni különböző. A Bíróság úgy találta, hogy az USA valóban támogatja különféle módon a kontrákat, de leszögezte, hogy azok irányítása és támogatása nem csupán amerikai természetű és így nem is tudható be teljes egészében kizárólag csak az Egyesült Államoknak. Ám ha nem is minősül az erőszak tilalma elvének megsértéséhez, az USA kontrákat segítő pénzbeli támogatása a belügyekbe való beavatkozást jelenti.⁴⁴

A beavatkozás tilalmát a 2625. számú közgyűlési határozat így definiálja: „*egyetlen állam, illetve az államok egyetlen csoportja sem jogosult arra, hogy bármilyen okból közvetlenül vagy közvetve beavatkozzék valamely más állam bel- vagy külügyeibe.*”⁴⁵ Az ügy kapcsán a Bíróság ezen a ponton is jelentős megállapítást tett, hiszen úgy találta, hogy a beavatkozás célja mindig egy olyan dologra irányul, amelyről az állam, szuverenitásából

---

⁴¹ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] paras 187-190

⁴² Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

⁴³ International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] paras 195 & 199

⁴⁴ Ibid. para 228

⁴⁵ Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

fakadóan, önállóan dönthet (legyen az gazdasági, politikai, kulturális természetű). Így tehát nem csak a közvetlen katonai beavatkozás jogtalan, de minden olyan közvetett beavatkozás is mellyel egy állam egy másik államot arra kényszerít, hogy az lemondjon a szuverenitásból fakadó jogainak gyakorlásáról.⁴⁶ Ezzel tehát, fennállása során először, a Bíróság szokásjogi erejű elvként definiálja a be nem avatkozás elvét.⁴⁷

Túllépve az erőszak tilalma és a beavatkozás tilalma elveken, a Bíróság a szuverenitás kérdésével is szembetalálta magát. Vizsgálódása során rámutatott arra, hogy amerikai kéz van Nicaragua kikötőinek és a parti tenger elaknásítása hátterében. Itt jegyezte meg, hogy a szuverenitás kiterjed az állam belvizeire és a parti tengerre, valamint az államterület feletti légtérre is.⁴⁸ Az aknatelepítéssel tehát sérült Nicaragua állam szuverenitása.

Ám az aknatelepítésekkel nem csak a szuverenitáson esett csorba, de *humanitárius jogok* és az 1956. évi barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződés is sérült – jobban mondva a *hajózás szabadsága lett sérelem tárgya*. Mindezek azért, mert az Egyesült Államok nem figyelmeztetett senkit az aknák telepítésére, holott más államok hajói is közlekedtek Nicaragua vizein. A figyelmeztetés elmulasztása súlyos megsértése a humanitárius jognak (szintén nemzetközi szokásjog), nem beszélve az USA számlájára írható gyilkosságoknak és emberöléseknek.

Bár keresetében Nicaragua nem kérte a Bíróságtól ennek vizsgálatát, de az rámutatott, hogy az Egyesült Államok az 1949-es Genfi Egyezmény közös 3. cikkét is megsértik azzal, hogy a gerillaháborúk könyveken keresztül propagandája olyan cselekményeket támogat, melyek a humanitárius nemzetközi jogba ütköznek.⁴⁹

Könnyen belátható tehát, hogy a Nicaragua-ügy számos nemzetközi jogi dilemmát vetett fel. Ám jelentősége nem csupán ezért vitathatatlan, de terjedelme és politikai súlya is mindenképp hozzátesz ahhoz. A hidegháborús időszakban, az egyik vezető hatalommal szemben, mely minden eszközzel igyekezett megakadályozni a joghatóságát, a Nemzetközi Bíróság eljárta az ügyben és igen erőteljesen lépett fel az Egyesült Államokkal szemben. Bár hozzá kell tenni, hogy az USA nem vett részt az érdemi eljárásban, az ítéletet nem fogadta el és a kártérítésről sem született megállapodás; az ügy szakirodalmának terjedelméből azonban ez vajmi keveset von le. Egyes vélekedések szerint az ügy utóéletének tudható be az a tény is, hogy napjainkra már senki sem állítja, hogy az államok közti politikai viták erőszakos úton történő rendezése jogszerű lenne.⁵⁰ Ami a szokásjogot illeti, az ügy jelentősége főleg abban áll, hogy a Bíróság rugalmasabb szokásjog-értelmezés mellett való állásfoglalása a jövőre nézve nagyobb teret és jelentőséget adott a szokásjog autonóm jogforrási státuszának.

Természetesen kritikák sokasága is érte a Bíróságot a meghozott ítélete kapcsán – de ezek pont a nemzetközi jog továbbfejlődésének lehetőségét biztosították. Ilyen volt például az erőszak tilalmához kapcsolódva a fegyveres támadás definíciója, ahol a Bíróság annyit mondott ki, hogy mi az, ami nem minősül annak. Akkori ítéletében az hangzott el, hogy ha egy akció arányaiban és intenzitásában elegendő ahhoz, hogy önvédelemre adjon jogot, akkor fegyveres támadásnak minősíthető. Ez 1992-ben köszön vissza az Olajfűró-tornyok ügyében, mikor azt vizsgálja a Bíróság, hogy az „események felhalmozódása elmélet” jogszerűvé tenné-e az önvédelmet.⁵¹

---

⁴⁶ International Court of Justice: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] para 205

⁴⁷ ICRC - Assessment of Customary International Law. http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_asofcuin [2017.12.31]

⁴⁸ International Court of Justice: Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.] paras 212-214

⁴⁹ Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek. Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek [2017.12.31.]

⁵⁰ Kardos, Gábor – Lattmann, Tamás (ed.): Nemzetközi jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. p. 291

⁵¹ Ibid. p. 275

Szintén a Nicaragua-ügy fontos hozadéka a szakirodalomba effective control (hatékony ellenőrzés, avagy Nicaragua-teszt) néven beépülő „intézmény”, mely a betudhatóság vizsgálatával foglalkozik. (Mi tekinthető fegyveres támadásnak?) S ezen a ponton adott az ügy egy újabb fejlődési irányt a nemzetközi jognak: mi történik akkor, ha az erőszakalkalmazó egy nem állami szereplő? Ez különösképp aktuális kérdéssé vált a nemzetközi politikai szférában a 2001. szeptember 11. események után.⁵² Könnyen belátható tehát az is, hogy a Nicaragua-ügy számos kérdést nyitva hagyott vagy meg sem válaszolt. Ugyanakkor az is megfontolandó, hogy az elmúlt évtizedekben a világ és vele együtt a megválaszolendő kérdések is változtak.⁵³

Irodalomjegyzék

- A „második Kuba” felemelkedése és bukása. <http://katpol.blog.hu/api/trackback/id/1340473> [2017.12.31.]
- Christian, J. Tams: The Use of Force against Terrorists. Oxford Journals: European Journal of International Law. <http://ejil.oxfordjournals.org/content/20/2/359.full> [2017.12.31.]
- Egyesült Nemzetek Szervezete: Az ENSZ Alapokmánya. 1945. <http://mek.oszk.hu/00000/00056/html/145.htm> [2017.12.31.]
- Egyesült Nemzetek Szervezete: Nemzetközi Bíróság Statútuma. 1945. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0049_27_angol_nyelvu_jogi_okiratszerkesztes_es_targyalas/5855/index.html [2017.12.31.]
- ICRC - Assessment of Customary International Law. http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_in_asofcuin [2017.12.31.]
- IJP – the International Justice Project: Summary of Customary International Law. <http://www.internationaljusticeproject.org/juvJusCogens.cfm> [2017.12.31.]
- International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Jurisdiction ruling, 1984. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [2017.12.31.]
- International Court of Justice: Case Concerning Military *and* Paramilitary Activities *in and Against* Nicaragua. Merits, 1986. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf> [2017.12.31.]
- Iran-Contra Affair. <http://www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/general-article/reagan-iran/> [2017.12.31.]
- Iran-Contra Affair. In *The Columbia Electronic Encyclopedia*, 6th ed., Columbia University Press <http://www.infoplease.com/encyclopedia/history/iran-contra-affair.html> [2017.12.31.]
- Kardos, Gábor – Lattmann, Tamás (ed.): Nemzetközi jog. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.
- Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában. real-d.mtak.hu/280/4/KovacsPeter_5_Mu.pdf [2017.12.31.]

---

⁵² Christian, J. Tams: The Use of Force against Terrorists. Oxford Journals: European Journal of International Law. <http://ejil.oxfordjournals.org/content/20/2/359.full> [2017.12.31.]

⁵³Morrison, Fred L.: Legal Issues in the Nicaragua Opinion. On LIVEJOURNAL. <http://bailey83221.livejournal.com/55750.html> [2017.12.31.]

„Whether the Court’s interpretations will withstand the test of time to become an accepted part of customary international law, or are later viewed as steps or even aberrations in that development can only be decided on the basis of their acceptance and application in state practice.”

Lamm Vanda: A Nicaragua elleni katonai és katonai jellegű akciók ügye. In: Lamm Vanda: A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei (1945-1993). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995 pp. 282-306

Legal Information Institute: Opinio juris.
http://www.law.cornell.edu/wex/opinio_juris_international_law [2017.12.31.]

Morrison, Fred L.: Legal Issues in the Nicaragua Opinion. On LIVEJOURNAL.
<http://bailey83221.livejournal.com/55750.html> [2017.12.31.]

Nicaragua térképe. Kép. forrása: www.wordatlas.com [2017.12.31.]

Szegedi Egyetem – Állam és Jogtudományi Kar – Nemzetközi jogi tanszék – jogesetek.
Nicaragua-ügy. www.juris.u-szeged.hu/njgy-jogesetek *pdf* [2017.12.31.]

Börtönfalak az örökkévalóságnak – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása és nemzetközi keretei

I. Bevezető gondolatok

„Ha a törvényhozás eltörli a halálbüntetést, akkor ennek pótlásául nem szabad embertelenül kegyetlen szabadságvesztést, tehát lassú és hosszú kivégzést iktatnia törvénybe. Ha nem tartjuk igazságosnak és szükségesnek a halálbüntetést, akkor a legsúlyosabb esetben is úgy kell büntetnünk az elítéltet, hogy az illetőt ne mielőbb megsemmisíteni, de a szenvedés és fenyítés mellett felemelni, jobb emberré nevelni igyekezzünk.”² E sorokat Finkey Ferenc vetette papírra 1933-ban, és hogy ezen gondolatok mennyire aktuálisak ma is, jól mutatja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (a továbbiakban: a TЭСZ) körül kialakult vita. Napjainkban pontosan ugyanazon okból kérdőjelezi meg a TЭСZ létjogosultságát, mint Finkey: az embertelen bánásmód miatt.

A kérdéssel az utóbbi években foglalkozott az Alkotmánybíróság, a Kúria, az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB), de még az Országgyűlés is alkotott ilyen tárgyú jogszabályt – éppenséggel pont az EJEB egyik ítélete nyomán. 2015. január 1-jétől bevezetésre került az ún. kötelező kegyelmi eljárás, amellyel a magyar jog megpróbált megfelelni az Emberi Jogok Európai Egyezménye által támasztott – és az EJEB gyakorlata nyomán kifejeződött – követelményeknek. Mindez két kérdést vet fel. Egyrészt: beszélhetünk-e még TЭСZ-ről? Ha erre igenlő választ adunk, akkor rögtön felvetődik a másik kérdés: a hatályos szabályokkal meg tud felelni hazánk a nemzetközi követelményeknek?

Leggyakrabban tehát az elítélt jogaira (emberi jogokra) való hivatkozással kérdőjelezi meg a TЭСZ szükségességét. Jogi szempontból valóban ez az egyik legfontosabb kérdés, de valljuk be: a közvéleményt ez cseppet sem érdekli. A közvélekedés azért lehet fontos – és erre megpróbálok rámutatni az írásom során – mert a jog lehetőségei ezúttal végesek. Ha nem sikerül azt bizonyítani, hogy a TЭСZ alaptörvény-ellenes vagy nemzetközi egyezménybe ütközik, akkor jogi úton nehéz lesz kigyomlálni ezt a büntetést a magyar jogból – már ha ez a cél. Ebben az esetben ugyanis csak a jogalkotón múlik a TЭСZ sorsa. A törvényeket pedig politikusok fogadják el, akik a megbízatásukat a néptől nyerik el, így számukra nem közömbös, hogy mit gondol a nép. A közvélemény megnyeréséhez nem elegendő az emberi jogokra hivatkozni: a nép ugyanis nem fogékony az elítéltek jogaira. Bár nem mai felmérésről van szó, és hozzá kell tenni, hogy minden bizonnyal ma már lehetetlen lenne reprodukálni ezeket az eredményeket, mégis beszédes a következő adat: egy 1976-ban lezajlott „jogtudat vizsgálat adatai szerint a megkérdezetteknek csak a 2%-a hajlana a halálbüntetés eltörlésére, és 78%-a azt kínzással egészítené ki.”³ A 2000-es években több közvélemény-kutatás is született a halálbüntetés kérdéséről Magyarországon: az eredmények azt mutatták, hogy a lakosság kb. 60%-a támogatja a halálbüntetést, míg kb. 30%-a ellenzi azt.⁴ Ez sem elhanyagolható szempont, hiszen az életfogytig tartó szabadságvesztés tulajdonképpen a halálbüntetés alternatívája. Emiatt szükségesnek látszik, hogy az emberi jogokra való

¹ Fővárosi Törvényszék, bírósági fogalmazó

² Finkey Ferenc: Büntetés-tani problémák. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933. 131. p.

³ Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 212. p.

⁴ A többiek nem foglaltak állást. Tárki: Közép-európai közvélemény: a közbiztonsággal való elégedettség Közép-Kelet-Európában, 2002. 5-6. pp.

<http://www.median.hu/object.238a5a0a-b2e7-4e2e-9ff5-5819d1493fa0.ivy> (2018. február 1.)

hivatkozáson túl, más szempontok alapján is meg lehessen kérdőjelezni a TÉSZ létjogosultságát.

Kérdés persze, hogy valóban szükségtelen-e a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. Érdemes megemlíteni Pálincás György gondolatát is, aki a halálbüntetés eltörlése kapcsán megjegyezte, hogy „egy félkarúvá torzított szankciórendszer határfoka törvényszerűen csak gyengülhet, mert a büntetés generális célja – a társadalom fokozott védelme – egyértelműen igényli (igényelné) a tisztas állampolgárok közösségéből a különösen veszélyes elemek végleges kirekesztését.”⁵ *Lehetséges, hogy a TÉSZ eltörlésével immáron kar nélkülivé csonkolnánk a szankciórendszert?*

A társadalomból való végleges kirekesztés való igaz, hogy csak két büntetéssel, a halálbüntetéssel és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel, illetve kényszergyógykezeléssel biztosítható. A halálbüntetés-ellenes mozgalmak egyik vezéralakja, Cesare Beccaria is az életfogytig tartó kényszermunkát (szabadságvesztést), vagy ahogyan ő fogalmazott, az örökös rabszolgaságot tekintette a halálbüntetés alternatívájának. Ugyanakkor azt maga is elismerte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésnek megvan a maga árnyoldala: a halál helyett másféle gyötrelmekkel kell szembenéznie az elítéltnak. Így fogalmazott: „igen sokan a halálra nyugodt és fegyelmezett arccal tekintenek, ki fanatizmusból, ki hiúságból, [...] ki pedig egy utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel, vagy hogy ne kelljen tovább élnie, vagy hogy így szabaduljon meg a nyomortól, de sem a fanatizmus, sem a hiúság nem marad meg a bilincsek vagy a láncok között, [...] ahol szerencsétlen nem fejezi be szenvedéseit, csak elkezdi azokat. Lelkünk jobban ellenáll az erőszaknak s a legnagyobb, de múltó fájdalomnak, mint az időmúlásnak és a szakadatlan unalomnak.”⁶ Csattanósan fogalmazta ugyanezt a gondolatot Gabriel Tarde: „vagy a szenvedés nélküli megöletés, vagy a megöletés nélküli szenvedés.”⁷

A téma azért sem csak elméleti jelentőségű, mert a vonatkozó jogszabályok fokozatos szigorításával egyre gyakrabban került alkalmazásra ez a büntetési nem. A 2016-os adatok szerint a büntetés-végrehajtási intézet 51 olyan elítélte tartott fogva, akiket tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt a bíróság.⁸

II. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának vázlatja

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézményéről legmagasabb szinten *Magyarország Alaptörvénye* (a továbbiakban: Alaptörvény) rendelkezik: „tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”⁹

A TÉSZ alaptörvényi szintre való emelésének célja vitatott. Az előbbi mondatból az tűnik ki, hogy egy korlátozó szabályról van szó, azaz csak a legsúlyosabb esetekben lehet életfogytig tartó szabadságvesztést alkalmazni. Ez a funkció azért vitatható, mert bár a korábbi Alkotmányunk¹⁰ ilyen rendelkezést nem tartalmazott, mégis csak szándékos és erőszakos bűncselekmény esetében volt kiszabható a TÉSZ, azaz érdemi szűkítést nem jelentett a szabály Alaptörvénybe való foglalása.

⁵ Pálincás György: Requiem egy jogintézményért, 71. p. In: Belügyi Szemle, 2001/6. szám, 63-73. pp.

⁶ Beccaria, Cesare: A bűnökről és a büntetésekről. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998. 44-45. pp.

⁷ Gabriel Tarde álláspontját Nagy Ferenc idézi. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. HVG-Orac, Budapest, 2010. 320. p.

⁸ Börtönstatisztikai Szemle, 2017/1. szám, 25. p.

<http://bv.gov.hu/download/2/34/e1000/B%C3%B6rt%C3%B6nstatistikai%20Szemle%202017%201.pdf> (2018. február 1.)

⁹ Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés, második mondata.

¹⁰ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény.

Másfelől elterjedt nézet, hogy a jogalkotó a TÉSZ alkotmányos rangra emelésével az Alkotmánybíróság mozgásterét próbálta korlátozni annak érdekében, hogy a TÉSZ alkotmányosságát ne lehessen vizsgálni. Salamon László alkotmánybíró úgy véli, hogy az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatja a Büntető Törvénykönyv tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseit, az ugyanis közvetve az Alaptörvény fentebb említett rendelkezésének felülvizsgálatára irányulna.¹¹ Nagy Ferenc szerint ez a nézet nem helytálló, ugyanis felmerülhet az Alaptörvény fenti rendelkezésének kollíziója az Alaptörvény II. és III. cikkével, továbbá az Emberi Jogok Európai Egyezményével.¹²

A részletes szabályokat a *Büntető Törvénykönyvről* szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) tartalmazza. A hatályos szabályozás az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésnek két esetét különbözteti meg. Az egyik, amikor a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját: ezt huszonöt és negyven év között kell megállapítani. Témánk szempontjából a második esetnek van különös jelentősége: ekkor ugyanis a bíróság kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.¹³ Utóbbit szokás tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek nevezni. Közös mindkét típusban, hogy (elvben) nem feltétlenül tart az elítélt életének végéig, de nem kizárt, hogy addig fog tartani. A TÉSZ esetén azonban értelemszerűen szűkebb körben van lehetőség a szabadulásra. 2015. január 1-jét megelőzően ez a lehetőség valóban szinte kizárt volt, hiszen egyetlen útja a köztársasági elnök által adott kegyelem lehetett volna – erre mindeddig egyetlen alkalommal sem került sor. A hatályos szabályok szerint viszont a kötelező kegyelmi eljárás keretében is lehetőség nyílhat a szabadulásra.

II.1. Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának esetei

A legsúlyosabb büntetés kiszabása általában nem kötelező, a bíróság mérlegelésére van bízva, ugyanakkor a jogalkotó egy kötelező esetet is megfogalmazott. Kiszabására mindig csak akkor van lehetőség, ha a terhelt a bűncselekmény elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte.¹⁴

A *Btk. Különös Része* csak vagylagosan kínálja fel az életfogytig tartó szabadságvesztést, méghozzá a határozott ideig tartó szabadságvesztés alternatívájaként. Ez a lehetőség is csak a legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmények körében áll fenn: alapesetben csakis egyes emberiesség elleni, háborús, állam elleni bűncselekményeknél, valamint a terrorcselekménynél kínálja fel. Más deliktumok esetében meghatározott minősítő körülmények megvalósítása okán van lehetőség – a bíróság mérlegelése alapján – az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására.

A *Btk. Általános Része* a „három csapásnak” nevezett intézkedések következtében tette két esetben kötelezővé az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását.

Az első – jelenleg is hatályos eset – az erőszakos többszörös visszaeső elkövetőkre vonatkozik.¹⁵ A Btk. 90. § (2) bekezdése kimondja, hogy „az erőszakos többszörös

¹¹ 3013/2015. (I. 27.) AB végzés – Salamon László alkotmánybíró párhuzamos indokolása.

¹² Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről, 271. p. In: Magyar Jog, 2013/5. szám, 265-271. pp.

¹³ Btk. 42-43.§

¹⁴ Btk. 41. § (1) bekezdés.

¹⁵ A Btk. 459. § 31. pontja alapján erőszakos többszörös visszaeső:

- a) az, akit a szándékos bűncselekmény (*harmadik alkalom*) elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték (*első és második alkalom*), és
- b) az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig *három év még nem telt el*, továbbá
- c) mindhárom alkalommal *személy elleni erőszakos bűncselekményt* követett el.

visszaesőkénti minősítést megalapozó, súlyosabban büntetendő személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik.”¹⁶ Az elkövetővel szemben akkor kell életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabni, ha *a*) a felemelt felső határ a húsz évet meghaladná, vagy *b*) az újabb bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető.

A második eset a halmazati büntetések kapcsán állapított meg az előzőekhez hasonló szabályt.¹⁷ Fontos azonban kiemelni, hogy ezeket a rendelkezéseket az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek találta, és a 23/2014. (VII. 15.) AB határozatával a hatálybalépésére visszaható hatállyal megsemmisítette.

Az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy a jogalkotónak minden joga megvan ahhoz, hogy egyes elkövetői csoportokat szigorúbban szankcionáljon, feltéve, hogy az megfelel az Alaptörvény rendelkezéseinek. Mindez büntetőpolitikai kérdés, amit az Alkotmánybíróság nem vizsgálhat.

A halmazati büntetésre kiterjesztett „három csapás” szabályának problémája abban áll, hogy míg a Btk. kötelezővé tette a feltételek fennállása esetén az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, addig a halmazatra vonatkozó eljárásjogi szabályok ennél rugalmasabbak. Az ügyek egyesítésének ugyanis nincsenek kötelező szabályai, sőt még támpontokat sem tartalmaz a Btk. vagy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) arra vonatkozólag, hogy mikor célszerű az ügyek egyesítése. Így tehát lehetőségről van szó, nem pedig kötelező eljárási lépésről. Ebből kifolyólag semmi sem garantálja azt, hogy két különböző személy által elkövetett ugyanolyan bűncselekmény egyformán kerül elbírálásra. Ha az ügyeket nem egyesítik, akkor elkerülhető a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása. Az eljárás tehát nem látható előre, így – mindent egybevéve – sérül a törvény előtti egyenlőség és a jogbiztonság követelménye is. Mindezek tükrében az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. vizsgált szabálya az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság követelményébe ütközik, azaz alaptörvény-ellenes.¹⁸

Összefoglalva, az alaptörvény-ellenesség abban áll, hogy a szabályozás nem volt kellőképpen kimunkált, hiányoztak azok az anyagi és eljárásjogi feltételek, amelyek azonos büntetés-kiszabási feltételeket biztosítottak volna a terhelték számára.

Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a jogalkotó ugyan előírhatja egyes büntetések vagy intézkedések kötelező alkalmazását, viszont ennek alkotmányosan igazolható cél érdekében kell történnie, tiszteletben tartva az Alaptörvényben nevesített büntetőjogi garanciákat és más büntetőjogi alapelveket. Ebből a szempontból a vizsgált rendelkezés azért alaptörvény-ellenes, mert azonosan kezel minden olyan bűncselekményt, amely a személy elleni erőszakos bűncselekmények körébe tartozik, így a büntetés kiszabásakor a bíróságnak nincsen lehetősége minden egyes cselekményt a tényleges súlya szerint értékelni. Szükséges lett volna megteremteni a mérlegelés lehetőségét a határozott ideig tartó, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása között.¹⁹

---

¹⁶ A halmazati büntetésre [81. § (3) bekezdés] és a tárgyalásról lemondásra [83. § (2) bekezdés] vonatkozó szabályokat itt is alkalmazni kell.

¹⁷ A Btk. 81. § (4) bekezdése az egy eljárásban elbírált, legalább három, bűnhalmazatban levő, különböző időpontokban elkövetett befejezett személy elleni erőszakos bűncselekményre nézve állapította meg a már ismertetett „három csapás” szabályt. Az 1978. évi IV. törvény 85. § (4) bekezdése ezt a szabályt még tágabban fogalmazta meg, hiszen sem a különböző időpontban történő elkövetést, sem a bűncselekmény befejezettségét nem kívánta meg.

¹⁸ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 5.2. pont.

¹⁹ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat 5.3. pont.

II.2. A feltételes szabadságra bocsátás kizárása

A TÉSZ alkalmazására az alábbi esetekben kerül vagy kerülhet sor. A *feltételes szabadság kizárható* a bíróság által a Btk. 44. § (1) bekezdésében – taxatív módon – meghatározott bűncselekmények esetén, de csak akkor, ha azt személy elleni vagy dolog elleni erőszakkal követik el. Bár ez utóbbi kitétel részint felesleges, mert több tényállás el sem követhető személy vagy dolog elleni erőszak nélkül.²⁰ A jogalkotó célja feltételezhetően az volt, hogy ezzel is kihangsúlyozza a Btk. szabályának az Alaptörvény fentebb idézett rendelkezésével való összhangját.

A Btk. emellett meghatároz kötelező eseteket is. *Ki kell zárni a feltételes szabadságra bocsátást*, ha az elkövető:

- a) erőszakos többszörös visszaeső, vagy
  - b) a Btk. 44. § (1) bekezdésében meghatározott bűncselekményt bünszervezetben követte el.²¹
- A fentiekén túl nem bocsátható feltételes szabadságra az elítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik.²²

Látható, hogy az erőszakos többszörös visszaeső elkövetők tekintetében a jogalkotó a bíróság kezét gúzsba köti: nincs mérlegelési lehetősége sem az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, sem pedig a feltételes szabadságra bocsátás kizárása során. Nem véletlenül emelték fel oly sokan a hangjukat e szabályok kapcsán, hiszen az érdemi mérlegelés lehetőségének kizárásával a megbéklyózott igazságszolgáltatás szerepe a törvénybe foglalt ítélet kimondására szűkül.

Gellér Balázs álláspontja szerint a Btk. 44. § (1) és (2) bekezdésének logikai értelmezése után „csak arra a következtetésre juthatunk, hogy az erőszakos többszörös visszaeső elkövetők esetében is csak akkor kell kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ha az e szakaszban meghatározott bűncselekmények valamelyikét követik el.”²³ Ez az álláspont vitatható, ugyanis a formális logika ellentétből való következtetés módszerének felhasználásával arra jutunk, hogy míg a Btk. 44. § (1) bekezdés b) pontja tartalmazza „az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény” kitéfelt – amivel visszautal az ott felsorolt taxatív bűncselekmények körére –, addig a Btk. 44. § (1) bekezdés a) pontja ezt a kitéfelt nem tartalmazza. Ebből a *contrario* következik, hogy az erőszakos többszörös visszaeső esetében bűncselekménytől függetlenül kizárt a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége.

Gál István László és Szücs András szintén ez utóbbi álláspontot képviselik: „önmagában az elkövető erőszakos, többszörös visszaeső mivolta kizárja feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, függetlenül attól, hogy az általa megvalósított bűncselekmény szerepel-e az (1) bekezdésben felsoroltak között vagy sem.”²⁴

II.3. A kötelező kegyelmi eljárás főbb szabályai

A hatályos szabályozás kapcsán a kötelező kegyelmi eljárásra is ki kell térni, amelynek a szabályait a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési

²⁰ Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények. In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános Rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-Orac, Budapest, 2012. 414. p.

²¹ Btk. 44. § (2) bekezdés.

²² Btk. 45. § (7) bekezdés

²³ Gellér Balázs: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – büntetőjog-elméleti megfontolások tükrében. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): A negyedik magyar büntetőkódex régi és újabb vitakérdései. MTA TK JTI és OKRI, Budapest, 2017. 98. p.

²⁴ Gál István László – Szücs András: A büntetések. In: Polt Péter (szerk.): Új Btk. kommentár: 2. kötet, általános rész. Nemzeti Közszerzési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 33. p.

elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban Bv. tv.) tartalmazza.²⁵ E rendelkezések – a később ismertetésre kerülő – a Magyar kontra Magyarország ügy nyomán születtek meg, és 2015. január 1-jén léptek hatályba.

Érdekességképpen érdemes megjegyezni, hogy a probléma már jóval korábban is foglalkoztatta a jogalkotót. 2007-ben az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által készített Btk. tervezet alapvetően megreformálta volna az életfogytig tartó szabadságvesztést, vagy ahogyan a tervezet – Csemegi után – nevezi: az élethosszig tartó szabadságvesztést. A tervezet a TÉSZ-t az emberi jogokra hivatkozással teljesen eltörölte volna, vagyis a feltételes szabadságra bocsátást semmi esetre sem lehetett volna kizárni – igaz, annak csak a legkorábbi (20 év) időpontját határozta meg, felső korlátot nem állított.²⁶ Bár a tervezetet csiszolhatta még egy ideig a minisztérium, a törvényhozás elé sosem került.

Végül a TÉSZ felpuhítását célzó szabályok csak 2014 végén jutottak a jogalkotás szintjére a kötelező kegyelmi eljárás képében. Éppen ezért kikristályosodott gyakorlatról évek, sőt a jogintézmény természetéből fakadóan még évtizedek múltán sem lehet majd beszélni.

Eme különleges kegyelmi eljárás specialitása abból fakad, hogy:

- a) csak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek élhetnek a lehetőséggel,
- b) nem indítható meg akármikor: a büntetésből 40 évet le kell tölteni,
- c) 40 év elteltével viszont hivatalból meg kell indítani,
- d) az eljárásba egy szakértői „lépcsőfok” is beiktatásra került,
- e) az általános szabályok szerinti kegyelmi eljárástól független jogintézmény.

Mindemellett az általános kegyelmi eljárás legfőbb sajátosságát átvette: azt, hogy a végső döntést a köztársasági elnöknek kell kimondania, amihez természetesen szükség van az igazságügyért felelős miniszter (a továbbiakban: miniszter) ellenjegyzésére is.

Az eljárás megindítása ugyan kötelező, de azt lefolytatni nem lehet az elítélt hozzájáruló nyilatkozata nélkül. A törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint ezen előírás célja az elítélt önrendelkezési jogának tiszteletben tartása.²⁷

A 40 éves várakozási idő szintén aggályokat vethet fel. Az indokolás a hosszú időtartamot azzal magyarázza, hogy ennél korábbi időpont előírása esetén a szabályt ki kellene terjeszteni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből nem kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték egy részére is – tekintettel arra, hogy esetükben a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 25 és 40 év között kell megállapítani.²⁸ E magyarázatból az olvasható ki, hogy a jogalkotó nem kívánt hozzányúlni az életfogytig tartó szabadságvesztés anyagi jogi szabályaihoz. Ez ugyan vitatható, de ha elfogadjuk a jogalkotói célt, akkor a miniszteri indokolásból kiolvasható érvelés a hatályos joggal kapcsolatban valóban megáll, ám egy fontos dologról megfeledkezett a jogalkotó: arról, hogy a kötelező kegyelmi eljárás szabályait nem csak a hatályos Btk. alapján kiszabott büntetések végrehajtása során kell alkalmazni. A korábbi Btk. alapján ugyanis lehetőség volt 40 évnél távolabbi időpontban is megállapítani a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, tehát a kollíziót valójában nem kerülte el teljes mértékben a jogalkotó.

A kötelező kegyelmi eljárás nem egyszeri lehetőséget jelent: amennyiben az elítélt nem részesült kegyelemben, úgy az eljárást két év elteltével meg kell ismételni.

---

²⁵ Bv. tv. 46/A-46/H. §-ok.

²⁶ Domokos Andrea: A büntetőpolitika változásai Magyarországon. Jog és Állam 11. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2008. 73. p.

²⁷ A T/1707. számú törvényjavaslat (2014. évi LXXII. törvény) 109. §-ának indokolása a Bv. tv. új 46/B. §-ához kapcsolódóan.

²⁸ A T/1707. számú törvényjavaslat 109. §-ának indokolása a Bv. tv. új 46/B. §-ához kapcsolódóan.

Az eljárásba beépített „szakértői lépcsőfokot” a Kegyelmi Bizottság jelenti. Ez egy öttagú, eseti jelleggel felálló testület, amelynek tagja a Kúria elnöke által kijelölt, a Kúrián vagy az ítéletablán büntető ügyekben eljáró bíró lehet, feltéve, hogy ehhez az érintett bíró hozzájárult. A Kegyelmi Bizottság vizsgálatot folytat le, melynek során meghallgatja az elítéltet, valamint köteles szakorvos vagy pszichológus szakértő közreműködését igénybe venni. A Bv. tv. 46/F. § (2) bekezdésében meghatározott szempontokra²⁹ figyelemmel – szótöbbséggel – indokolt állásfoglalást fogad el, ami egyben javaslat is a köztársasági elnök felé.

Innentől az általános kegyelmi eljárás szabályai szerint folyik tovább az eljárás, tehát a végső döntést a köztársasági elnök diszkrecionális jogkörben hozza meg, azaz nincs kötve a Bizottság állásfoglalásához. Döntését nem kell megindokolnia. Elengedheti a teljes hátralévő büntetést, de elengedheti annak egy részét is, vagy akár meg is változtathatja a büntetés nemét, illetve felfüggesztheti a végrehajtását.³⁰

III. Nemzetközi vonatkozások

III.1. Kitekintés Európa államaira

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy az *életfogytig tartó szabadságvesztés* nem példa nélküli Európában, sőt a legtöbb állam joga ismeri ezt a büntetési nemet. Az államok túlnyomó többségében viszont lehetőség van – meghatározott időtartam utána – a feltételes szabadságra bocsátásra vagy felülvizsgálatra.³¹ Jóval színesebb képet kapunk, ha azt vizsgáljuk meg, hogy hány év elteltével nyílhat erre lehetőség: az államok egy része már egészen rövid idő (10-15 év) elteltével lehetőséget biztosít a szabadulásra (például Ausztria, Belgium, Németország), míg más országok hosszabb idő (20-30 év) letöltését követelik meg (például Csehország).³²

A *tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés* már jóval ritkábban alkalmazott büntetés: példaként az angol-walesi és az olasz büntetőjog említhető meg. Nagy Ferenc ide sorolja azokat az államokat is, amelyek csak a kivételesen, kegyelem útján történő szabadlábra helyezést ismerik: Ciprus és Hollandia ezt a megoldást választotta.³³ A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizáró életfogytig tartó szabadságvesztéssel találkozhatunk még Bulgáriában, Franciaországban, Szlovákiában, Svájcban és Törökországban.³⁴

Az *angol-walesi* büntetőjog 2002-ig különös és egyben vitatható szabályozást tartalmazott: a feltételes szabadság kérdéséről (annak kizárásáról vagy megadásáról, illetve legkorábbi időpontjáról) a belügyminiszter döntött. A 2003-as Criminal Justice Act ezt a hatáskört a bíróságokra telepítette. Ha a bíróság – a törvényben lefektetett fogódzkodók alapján – úgy ítéli meg, hogy az elkövetett bűncselekmény(ek) súlyossága miatt nem hozható

---

²⁹ A Bv. tv. 46/F. § (2) bekezdése szerint a Kegyelmi Bizottság [...] megvizsgálja, hogy
a) az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására, valamint arra a készségére tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni, illetve
b) az elítélt személyi vagy családi körülményeire, valamint az egészségi állapotára tekintettel alaposan feltehető-e, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.

³⁰ Nagy 2010: 365. p.

³¹ Nagy 2013a: 268. p.; Vig Dávid: Izoláció a társadalomvédelem büvöletében: határozatlan ideig tartó szabadságmegvonás Európában. In: Kriminológiai Tanulmányok 46. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009. 52-53. pp.

³² Belovics et al. i.m. 407. p.

³³ Nagy 2013a: 268. p.

³⁴ Weller Mónika: Az Emberi Jogok Európai Bírósága tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel kapcsolatos joggyakorlatának fejlődése, 59. p. In: Fontes Iuris, 2015/1. szám, 56-61. pp.

határozat a feltételes szabadulás legkorábbi időpontjáról, akkor kizárja azt.³⁵ Napjainkban már ez sem jelenti azt, hogy elítélt feltétlenül az élete végéig börtönben fog maradni, ugyanis az évek során egy eléggé összetett, többszintű kegyelmezési, felülvizsgálati rendszer alakult ki.

Az *olasz* büntető törvénykönyv főszabályként lehetővé teszi a feltételes szabadságra bocsátást, ám szűk körben kivételt határoz meg ez alól: terrorizmus, illetve maffia-bűncselekmények esetén, amennyiben az elítélt nem működik együtt a hatóságokkal, ez a lehetőség kizárt.³⁶

Érdeemes röviden kitérni *Ciprusra* is, hiszen az EJEB a Kafkaris-ügy kapcsán górcső alá vette a szigetország által választott megoldást is. 1992-ig az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyek, jó magaviselet esetén, 20 év letöltése után szabadulhattak. Ezt a gyakorlatot azonban a ciprusi Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősítette, mégpedig azzal, hogy a helyes értelmezés szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés az elítélt haláláig tart. A fejleményekre reflektálva, az 1996-ban hatályba léptetett új szabályok az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték számára már csak a kegyelem útján történő szabadulást teszik lehetővé.³⁷

III.2. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

Az Emberi Jogok Európai Bírósága több ügyben is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés összeegyeztethető-e az Emberi Jogok Európai Egyezményével (a továbbiakban: Egyezmény), és ha igen, akkor milyen keretek között alkalmazható ez a büntetési nem. Az alábbiakban a legfontosabb esetekre térek ki, külön kiemelve a két magyar vonatkozású ügyet.

Bár a többi bemutatásra kerülő esethez képest jóval korábbi – 1978-ban született – ítéletről van szó, mégis érdemes a vizsgálódást a *Kotälla kontra Hollandia ügyel*³⁸ kezdeni. A tényállás szerint a német állampolgár panaszost – háborús bűncselekmények elkövetése miatt – a holland bíróság halálra ítélte. Büntetését azonban 1951-ben kegyelemből életfogytig tartó szabadságvesztésre módosították. Az EJEB-hez benyújtott panaszában kifogásolta, hogy míg a többi, hasonló cipőben járó – ám nem német állampolgár – társát már szabadon bocsátották, őt annak ellenére sem, hogy egy agyvérzés következtében az egészségi állapota jelentősen megromlott. Álláspontja szerint ez sérti az Egyezmény 3. cikke szerinti embertelen bánásmód és büntetés tilalmát. Beadványában sérelmezte azt is, hogy egyetlen szervtől sem kérheti a büntetés időtartamának pontos meghatározását, azáltal különösen kegyetlen a reá kiszabott büntetés.

Az EJEB ítélete az első kérdésben arra mutatott rá, hogy az elítélt állapotának jelentős romlása sem akadály a büntetés-végrehajtás folytatásának. Az Egyezmény fentebb említett cikke csak abban az esetben sérülne, ha a büntetés-végrehajtási intézetben nem lennének adottak azok a feltételek, amelyek biztosítják az elítélt egészségügyi állapotának megfelelő ellátását. Az adott ügyben a körülmények megfelelőek voltak, így nem volt megállapítható az Egyezmény sérelme. Az EJEB a panasz másik kérdéskörét sem találta megalapozottnak. Bár célszerű, ha az állam megteremti az életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálati lehetőségét, ugyanakkor az Egyezmény rendelkezéseiből nem olvasható ki olyan kötelezettség, mely szerint az elítéltet fel kell jogosítani egy ilyen felülvizsgálat kezdeményezésére. Itt tehát nem a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés képezte a

³⁵ Vig: i.m. 40-41. pp.

³⁶ Nagy 2013a: 270. p.

³⁷ Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszú tartamú szabadságvesztésről és az európai börtönépességről, 10-11. p. In Börtönügyi Szemle, 2013/1. szám, 1-16. pp.

³⁸ *Kotälla v. the Netherlands*, Application no. 7994/77 (6 May 1978)

vizsgálat tárgyát, hiszen a szabadulás nem volt kizárt, hanem, hogy összeegyeztethető-e az Egyezményvel az, ha sem a bíróság, sem pedig a jog nem határozza meg ennek legkorábbi időpontját.³⁹ Az EJEB erre igenlő választ adott. A korábbi magyar megoldás más kérdést vetett fel: megfelel-e az Egyezménynek, ha a felülvizsgálat lehetősége (a kegyelem kivételével) teljesen kizárt, azaz a büntetés valóban az elítélt haláláig tart.

A kérdés megválaszolásához közelebb jutunk, ha áttekintjük a *Kafkaris kontra Ciprus ügyben*⁴⁰ hozott ítéletet. Kafkarist azért ítélte a ciprusi bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre, mert az 1980-as évek második felében egy robbantásos merénylet során kioltotta egy apa és annak két gyermekének életét. Az ítéletet meghozó bíróság 2002-ben jelölte meg a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi dátumát. Az akkoriban fennálló gyakorlat szerint a megjelölt időpontokban többnyire valóban megtörtént az elítéltek szabadságra bocsátása. Kafkaris esetében azonban erre nem került sor, tekintettel az időközben megszületett felsőbb bírósági döntésre, illetve jogszabályváltozásokra.

A panasz többek között hivatkozott az Egyezmény 5. cikkének (szabadsághoz és biztonsághoz való jog) sérelmére azzal, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés túlmutat az ésszerűség határain, valamint, hogy a vele közölt szabadulási időpont utólagos hatálytalanítása elviselhetetlen bizonytalansággal jár. A felhozott érveket az EJEB nem tartotta megalapozottnak, hiszen ezen büntetési nem jellegéből adódóan az elítéltek számolnia kell bizonyos fokú bizonytalansággal: fennáll annak az esélye, hogy a büntetés az életének végéig tart. Egy ettől eltérő gyakorlat önmagában még senkit sem jogosít fel arra, hogy revíziót követeljen.

A középpontba ezúttal is a 3. cikk esetleges megsértésének vizsgálata került. Az EJEB több – a későbbi ügyekre is irányadó – megállapítást tett:

a) önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés nem ellentétes az Egyezmény egyetlen rendelkezésével sem,

b) a 3. cikk sérelme (kínzás, embertelen bánásmód tilalma) akkor állapítható meg, ha az adott állam jogrendszere nélkülözi a büntetés felülvizsgálhatóságának és az elítélt szabadlábra való helyezhetőségének lehetőségét és gyakorlatát.

Tehát, nem elegendő, ha pusztán formálisan – de jure – áll fenn ez a lehetőség: a gyakorlatban – de facto – is működnie kell e jogintézménynek. A ciprusi gyakorlatot áttekintve, tucatnyi esetben helyeztek szabadlábra életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személyt, így a ciprusi jog minden tekintetben megfelelt az EJEB tesztjének, vagyis nem volt megállapítható az Egyezmény sérelme.⁴¹ Az előbbieket fényében leszögezhető: a de facto érvényesülő elnöki kegyelem jogintézménye megfelelő reményt adhat az életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott elítéltek. Összevetve a ciprusi gyakorlatot a magyarral, egy lényeges eltérés rögtön felfedezhető: *hazánkban még egyetlen TÉSZ-es elítélt sem részesült kegyelemben.*

Ugyancsak a kegyelem intézményét vizsgálta az EJEB a *Iorgov (II) kontra Bulgária ügy*⁴² kapcsán. Az ítélet megállapította, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése (1998) óta ugyan egyetlen TÉSZ-es elítélt sem kapott kegyelmet, de ebből nem vonható le messzemenő következtetés, hiszen az azóta eltelt időszak igen rövid. Más büntetések kapcsán bebizonyosodott, hogy a kegyelem jogintézménye de facto is érvényesül, így Bulgária megoldása is megfelelt az Emberi Jogok Európai Egyezményének. Fontos megállapítása ezen ítéletnek tehát, hogy a felülvizsgálatnak nem kell feltétlenül a bírói

³⁹ Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények, 123-124. pp. In: Fundamentum, 1998/4. szám, 119-127. pp.

⁴⁰ Kafkaris v. Cyprus, Application no. 21906/04 (12 February 2008)

⁴¹ Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről, 2014.

<http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatlan-jovorol/> (2018. február 1.)

⁴² Iorgov (II) v. Bulgaria, Application no. 36295/02 (2 September 2010)

szervezetben – mint a feltételes szabadságra bocsátásnak – megvalósulni, megfelelő lehet az elnöki kegyelem intézménye is.

Alig néhány év elteltével ismét terítékre került a bolgár kegyelem kérdése a *Harakchiev és Tolumov kontra Bulgária ügy*⁴³ kapcsán, így lehetőség volt megvizsgálni az azóta bekövetkezett változásokat is. Az EJEB pozitívként értékelte, hogy egy TÉSZ-es elítélt kegyelemben részesült (a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatta az alelnök): ez bizonyítja ugyanis, hogy a gyakorlatban is fennáll a kegyelem lehetősége. Javult a kegyelmi eljárás átláthatósága, köszönhetően annak, hogy a kegyelmi bizottság rendszeresen közzéteszi a döntéseivel kapcsolatos indokokat, statisztikai adatokat. A bolgár alkotmánybíróság pedig meghatározta azokat a szempontokat, amiket a kegyelmi eljárás során mérlegelni kell, és jogorvoslatot biztosít. Az EJEB hozzátette, hogy ettől függetlenül 2004 és 2012 között fennállt az egyezmény sértés.⁴⁴ Megjegyzem, itt az EJEB olyan, a saját esetjogában, hosszas folyamatot követően kialakult gyakorlatot kér számon Bulgáriától, ami akkoriban még nem is létezett.

Az utóbbi idők kétség kívül egyik legnagyobb horderejű esete a *Vinter és mások kontra Egyesült Királyság ügy*⁴⁵ volt. Az EJEB három, egymástól független ügyet egyesített a hasonlóságuk miatt: mindhárom panaszost minősített emberölésért⁴⁶ ítélte – különböző időpontokban – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre az angol bíróság.⁴⁷ Az EJEB-nek ezúttal is arra a kérdésre kellett választ adnia, hogy az angol szabályozás sérti-e az Egyezmény 3. cikkében foglalt követelményeket. Az ítélet lényegében visszanyúlt a Kafkari-ügyben elmondottakhoz: önmagában a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása nem veti fel az Egyezmény sérelmét. A fő kérdés tehát az, hogy a felülvizsgálat lehetősége ténylegesen adott-e.

A brit kormány azzal érvelt, hogy a 2003-as reformokat követően is jogában áll a belügyminiszternek (sőt kötelezettsége) a feltételes szabadságra bocsátásról dönteni. A panaszosok ezzel szemben rámutattak, hogy a jogszabályok rendkívül szűk körben (gyakorlatilag csak súlyos egészségügyi okokból) teszik ezt lehetővé, ráadásul 2000 óta egyetlen TÉSZ-es elítéltet sem helyeztek szabadlábra ez alapján.

Az EJEB Nagykamarája⁴⁸ ezúttal megállapította az Egyezmény 3. cikkének sérelmét, hiszen a felülvizsgálat de facto lehetősége nem volt adott az angol jog alapján. Nem találta megfelelőnek a belügyminiszter eljárására vonatkozó szabályokat, valamint kifogásolta a szabadulási feltételek túlzott szigorát is, hiszen gyakorlatilag csak haldokló vagy lebénult betegek esetén nyílt erre lehetőség. Az ítélet ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ez alapján senkit sem kell szabadon engedni, és kártérítést sem ítélt meg.⁴⁹

---

⁴³ Harakchiev Bulgaria and Tolumov v. Bulgaria, Applications nos. 15018/11 and 61199/12 (8 July 2014)

⁴⁴ Az ügyszöveghez hozzátartozik, hogy az EJEB végül ezúttal is megállapította a 3. cikk sérelmét, ám ezt a fogvatartottak elkülönítésére alapozta.

⁴⁵ Vinter and Others v. the United Kingdom, Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10 (9 July 2013)

⁴⁶ Vinter a külön élő feleségét ölte meg, de mivel már korábban is elítélték emberölésért, így különös visszaesőként életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Bamber a szüleit, örökbefogadott lánytestvérét, és annak két gyermekét ölte meg. Moore négy homoszexuális férfit ölt meg.

⁴⁷ Ki kell azonban emelni, hogy mivel különböző időpontokban kiszabott ítéletekről van szó – figyelemmel a korábban elmondottakra –, az angol szabályozás sem volt egységes. Témánk szempontjából a 2003-as Criminal Justice Act által bevezetett szabályozás vizsgálata fontos.

⁴⁸ A Vinter-ügy kapcsán utalni kell arra, hogy az ügy megjárta a Kamarát és a Nagykamarát is. Két, egymásnak teljesen ellentmondó döntés született: míg a Kamara nem állapította meg a 3. cikk sérelmét, addig a Nagykamara megállapította azt.

⁴⁹ Szemesi Sándor: Az élet(fogytig) értelme – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogszerűsége az Emberi Jogok Európai Bírósága legújabb gyakorlatában. In: Igazság, ideál és valóság: Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2014, 347-348, 357-359. pp.

Az előbbi ítéletek alapján már lehetett arra következtetni, hogy miként ítélné meg az EJEB a magyar szabályozást, amire végül Törköly Tibor és Magyar László ügyében került sor.

A *Törköly kontra Magyarország ügy*⁵⁰ szintén a 3. cikk esetleges sérelmét vetette fel. Törkölyt többszörös visszaesőként elkövetett, brutális emberölés miatt ítélte a magyar bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre, amelyből legkorábban 40 év letöltése után szabadulhat – lényeges tehát, hogy ebben az ügyben nem a TÉSZ-t vizsgálta az EJEB. A kérelmező arra hivatkozott, hogy legkorábban – a 40 év letöltését követően – 75 évesen szabadulhat, ami szerinte embertelen büntetésnek számít. Az EJEB a panaszt azzal utasította el, hogy a 40 év letöltését követő szabadulás ugyan távoli, de reális esélyt nyújt, ráadásul az elítélt akár a köztársasági elnöki kegyelem lehetőségével is élhet.⁵¹

A TÉSZ átfogó vizsgálatára a *Magyar kontra Magyarország ügy*⁵² kapcsán került sor. Magyar László egy banda tagjaként húsznál is több idős, kiszolgáltatott személy sérelmére követett el rablásokat. A sértettek közül többen bele is haltak a bántalmazásba. Magyar emiatt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, előbb 2005-ben, majd megismételt eljárás keretében 2009-ben. Ezt követően fordult az EJEB-hez: a panaszos ezúttal is a már jól ismert 3. cikk sérelmét jelölte meg.

Ahogy az várható volt, az EJEB megállapította az Egyezmény megsértését, gyakorlatilag ugyanazon okokból, amelyeket már a Vinter-ügyben is megfogalmazott. A kormány hiába érvelt azzal, hogy a köztársasági elnök kegyelmezési joga folytán nem kizárt szabadulás lehetősége: az EJEB szerint ez mindössze formálisan (de jure) létező jogosultság, a de facto érvényesülés azonban hiányzik. Nem állapítható meg ugyanis, hogy milyen feltételeket kell teljesíteni a kegyelemhez, nem átlátható, hogy milyen szempontok szerint mérlegel a köztársasági elnök, nincsenek törvényben lefektetett támpontok: ez egy diszkrecionális jogkörben hozott döntés, amit indokolni sem kell, ráadásul még a miniszter ellenjegyzése is szükséges hozzá. A magyar szabályozás „rendszerszintű hiányosságban szenved”, ezért indokolt lenne a jogszabályok áttekintése. Ezen túlmenően Magyar László kifogásolta az eljárás elhúzódását – az EJEB úgy találta, hogy Magyarország ebben is megsértette az Egyezmény rendelkezéseit. Minderre tekintettel 2000 euró nem vagyoni kártérítést ítélt meg Magyar László javára, valamint az eljárási költségek viselésére is kötelezte a magyar államot.⁵³

A döntés nagy vihart kavart hazánkban. Néhányan már temették a TÉSZ intézményét, mások annak megreformálását vizionálták előre. Abban viszont mindenki egyetértett, hogy valamit lépni kell. Nem pusztán az EJEB ítélete helyezte nyomás alá jogalkotót, ugyanis bírói kezdeményezés nyomán az Alkotmánybíróság is vizsgálni kezdte a TÉSZ nemzetközi szerződésbe ütközésének kérdését.⁵⁴ A magyar kormány hamar egyértelművé tette, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést továbbra is fenn kívánja tartani, de figyelemmel a strasbourgi döntésre, új kegyelmezési rendszert fog bevezetni. Ennek eredménye lett a már bemutatott kötelező kegyelmi eljárás. A következőkben tehát foglalkozni kell az Alkotmánybíróság fentebb említett eljárásában hozott döntésével, a Kúria tárgykört érintő jogegységi határozatával.

---

⁵⁰ Törköly v. Hungary, Application no. 4413/06 (5 April 2011)

⁵¹ Belovics et al. i.m. 410-411. pp.

⁵² Magyar v. Hungary, Application no. 73593/10 (20 May 2014)

⁵³ Tóth i.m.

⁵⁴ Maga a kezdeményezés még az EJEB ítélete előtt, 2014 áprilisában érkezett az Alkotmánybírósághoz, ugyanakkor az egyértelművé vált, hogy a strasbourgi döntés kihatással lehet az Alkotmánybíróság eljárására is.

IV. A strasbourgi ítélet hazai fejleményei

IV.1. A TÉSZ nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapítására irányuló kezdeményezés az Alkotmánybíróság előtt

Az Alkotmánybíróság nem először foglalkozott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés vizsgálatával (2004-ben és 2006-ban is érkezett ilyen tárgyú indítvány a testülethez),⁵⁵ de ezek az eljárások érdemi döntés nélkül zárultak le. 2009-ben a Magyar Helsinki Bizottság nyújtott be indítványt⁵⁶ a TÉSZ alkotmányellenességének megállapítása iránt. Bár az indítványt tíznél is több alkalommal tárgyalta az Alkotmánybíróság,⁵⁷ döntés nem született, majd – a jogszabályok megváltozása miatt – 2012-ben meg is szűnt az eljárás.

Mindezek után a Szegedi Ítéltábla indítványozta az Alkotmánybíróság eljárását, ugyanis a bíróság megállapítása szerint a TÉSZ szabályozása sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkét. Az indítvány kiemelte, hogy bár magyar vonatkozású ügyben – akkor még – nem hozott ítéletet az EJEB, ugyanakkor a Vinter és mások kontra Egyesült Királyság ügyben született döntés alapján felvetődik, hogy a magyar szabályozás nemzetközi egyezménybe ütközik.

Olybá tűnik, hogy az Alkotmánybíróság vonakodott döntést hozni a TÉSZ kérdésében: az eljárást a 3013/2015. (I. 27.) AB végzésével megszüntette. Ráadásul az érvelése is némiképp sántikál: az indítvány benyújtását követően hatályba lépett a – még ezt megelőzően módosított⁵⁸ – Bv. tv., amivel „lényegesen módosult az indítvány benyújtásakor fennállt az a jogi helyzet, amely az indítványra okot adott. [...] Az eljárás folytatására okot adó körülmény már nem áll fenn, erre figyelemmel az Alkotmánybíróság az eljárást megszüntette.”⁵⁹ Az Alkotmánybíróság nyilván a kötelező kegyelmi eljárás bevezetésére hivatkozik, ám ezt *expressis verbis* nem mondja ki a végzés. Nagyobb probléma, hogy az Alkotmánybíróság érveléséből hiányoznak az érvek. Érvek hiányában pedig nem kapunk választ az alábbi kérdésekre. a) Mi alapozza meg az indítvány benyújtásakor fennálló jogi helyzet lényeges megváltozását? Önmagában egy új büntetés-végrehajtási kódex hatálybalépése? A kötelező kegyelmi eljárás bevezetése? Miért lényeges ez a változás? b) Miért nem áll fenn az eljárás folytatására okot adó körülmény? Mert az új szabályozás megfelel az EJEB követelményeinek? Miért felel meg?

Az Alkotmánybíróság nem végezte el a kötelező kegyelmi eljárás vizsgálatát,⁶⁰ olyannyira nem, hogy a végzés többségi indokolása meg sem említi ezt a jogintézményt. A fenti problémákra Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleménye is rámutat: „álláspontom szerint [...] a megváltozott jogi helyzet tartalmi vizsgálatára lett volna szükség. Az Alkotmánybíróság azonban a többségi álláspont kialakításkor nem tett mást, mint konstataulta a jogszabályi környezet átalakulását. Abban látom a többségi döntés Indokolásának legfőbb hiányosságát, hogy nem szolgál magyarázattal arra, hogy az adott eljárás folytatására okot adó körülmény miért nem áll már fenn, vagy az indítvány egyéb okból miért vált tárgyalanná.”⁶¹ Emellett Lévay arra is felhívja a figyelmet, hogy az indítvány a Btk. (és a korábbi Btk.) egyes

⁵⁵ Hagymási Kornélia: Végtelen idő a rácsok mögött – avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek, 73-74. pp. In: Börtönügyi Szemle, 2009/2. szám, 61-76. pp.

⁵⁶ http://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_ABinditvany_tesz.pdf (2018. február 1.)

⁵⁷ http://tasz.hu/files/tasz/imce/2010/ab_tesz.pdf (2018. február 1.)

⁵⁸ 2014. évi LXXII. törvény.

⁵⁹ 3013/2015. (I. 27.) AB végzés 12-18. pont

⁶⁰ Ezt Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleménye is megerősíti (amihez egyébként Kiss László alkotmánybíró is csatlakozott).

⁶¹ Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleménye – 3013/2015. (I. 27.) AB végzés 38. pont

szabályainak vizsgálatára irányult, ezek a jogszabályhelyek pedig változatlanul hatályban vannak.

Lévay Miklós szerint azért is fontos lett volna elvégezni az új szabályozás vizsgálatát, mert az két szempontból biztosan nem felel meg a strasbourgi ítéletnek:

a) az EJEB a Magyar kontra Magyarország ítéletben 25 évben határozza meg a felülvizsgálat várakozási időtartamát, szemben a hatályos szabályozás 40 évével,

b) a köztársasági elnök mérlegelése nem biztosítja az átláthatóság követelményét: nem tudjuk, milyen szempontokat mérlegel, ezért nem látható az elítéléskor, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie az elítéltek ahhoz, hogy a szabadulásra reális esélye legyen.⁶²

Czine Ágnes alkotmánybíró párhuzamos indokolásában ugyan egyetért az eljárás megszüntetésével, a hatályos szabályozás legfontosabb problémáira mégis felhívja a figyelmet. Kiemeli, hogy a felülvizsgálat lehetőségének – a korábban elmondottak szerint – de jure és de facto egyaránt fenn kell állnia, valamint hogy a kegyelmi eljárásnak átláthatónak kell lennie. Kétséges szerinte az is, hogy a kötelező kegyelmi eljárás megindítására meghatározott 40 éves várakozási időtartam nem túl hosszú-e. A Törköly kontra Magyarország ügyben ezt az időtartamot még elfogadta az EJEB, ugyanakkor ennek az ügynek nem a TÉSZ jogintézményének vizsgálta volt a tárgya. Czine Ágnes szerint 25 évhez közeli időtartam meghatározása lenne elfogadható.⁶³

Véleményem szerint az Alkotmánybíróság többségi döntésének indokolása nem kellőképpen alapos. „Az indítvány benyújtásakor fennállt jogi helyzet lényeges megváltozására” való, részletesebb indokolás (érvelés) nélküli hivatkozás túlzottan tág, és a megalapozottság leghalványabb szikrája sem fedezhető fel benne. Még abban az esetben talán-talán elégséges lenne (de nem követendő) ez az érvelés, ha – egy merőben fiktív és dogmatikailag nyakatekert példával élve – az új jogszabály minden tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy részére 25 év letöltött szabadságvesztés után automatikus, ex lege kegyelmet adna. Egy ilyen esetben is elvárható ugyan a részletes okfejtés, ugyanakkor annak elmaradása esetén is nyilvánvaló lenne, hogy a képzeletbeli példa jóval kedvezőbb szabályokat állapít meg az elítéltek részére. A kötelező kegyelmi eljárás kapcsán azonban korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Érvelés nélkül „az indítvány benyújtásakor fennállt jogi helyzet lényeges megváltozására” való hivatkozás inkább tűnik egy bármilyen jogszabályváltozás esetén elsüthető, semmitmondó frázisnak, mintsem megalapozott okfejtésnek. S bár a feltételezés is abszurd, de a fennálló jogi helyzet nyilvánvalóan negatív irányba is megváltozhat – témánál maradván, szintén fiktív példaként a jogalkotó úgy dönt, hogy még az általános kegyelmi kérvény lehetőségét is megvonja a TÉSZ-es elítéltektől. Kétségtelen, hogy a fennálló jogi helyzet ezúttal is lényegesen megváltozott, és ha ennél mélyebb indokolás nem szükséges, akkor miért ne szolgálhatna ez is az eljárás megszüntetésének alapjául? A hivatkozott AB végzés ugyanis még annyit sem fektet le, hogy azért szüntette meg az eljárást, mert a vizsgált jogszabályok pozitív irányba változtak.

Minden jel arra mutat, hogy az Alkotmánybíróság igyekezett szabadulni az ügytől, csakhogy ezzel koránt sem ért véget a történet. Mivel az Alkotmánybíróság érdemben nem döntött a kérdésben, így elvben bármikor előterjeszhető egy újabb indítvány a témában, és mivel az már eleve az új jogszabályi környezet vizsgálatára irányulna, nem lehetne a „jogi helyzet lényeges megváltozására” hivatkozni.

⁶² Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleménye – 3013/2015. (I. 27.) AB végzés 51-54. pont

⁶³ Czine Ágnes alkotmánybíró különvéleménye – 3013/2015. (I. 27.) AB végzés 19-28. pont

IV.2. A Kúria vonatkozó döntései

A strasbourgi ítélet nyomán a Legfőbb Ügyészség a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontja alapján Magyar László javára felülvizsgálati indítványt nyújtott be a Kúriához. Az indítvány a feltételes szabadságra bocsátásból kizáró rendelkezés mellőzésére, továbbá annak megállapítására irányult, hogy a terhelt feltételes szabadságra bocsátható. Az ügyészség ezt követően módosította az indítványát, tekintettel a kötelező kegyelmi eljárás szabályainak hatályba lépésére. Az ügyészség álláspontja szerint ezzel megszűnt a magyar szabályozás egyezményesértő jellege. Magyar László védői – Kadlót Erzsébet és Karsai Dániel – szintén felülvizsgálati indítvánnyal éltek.

A Kúria *felülvizsgálati határozatában*⁶⁴ látványosan szembement az ügyészség, az Alkotmánybíróság és a magyar kormány álláspontjával, amikor Magyar László vonatkozásában a feltételes szabadságra bocsátásból kizárásra vonatkozó rendelkezést mellőzte, és megállapította, hogy a terhelt az életfogytig tartó szabadságvesztésből legkorábban 40 év letöltése után bocsátható feltételes szabadságra.

A Kúria indokolásában kifejtette, hogy az EJEB szempontjainak nem felel meg az indokolás nélküli köztársasági elnöki kegyelem, továbbá az sem, hogy ehhez szükséges a – szintén indokolás nélküli – miniszteri ellenjegyzés. A Kúria leszögezte, hogy az egyezménynek való megfelelés csak akkor biztosított, ha a bíróság megállapítja a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját. Utóbbi kapcsán a Kúria utalt arra, hogy a rendkívüli jogorvoslati eljárás feladata csak az EJEB által megállapított egyezményesértés kiküszöbölése volt, ezért annyiban változtatta meg az ítéletet, amennyiben az az egyezményesértés kiküszöböléséhez szükséges volt. Mivel a Törköly kontra Magyarország ügyben az EJEB nem kifogásolta a 40 éves időtartamot, a Kúria a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 40 évben határozta meg.

A fentiekből kitűnik, hogy a Kúria igyekezett kompromisszumos döntést hozni. Az EJEB ítéletét formálisan kielégíti, félretolta az egyezményesértőnek talált TЭСZ alkalmazását, ugyanakkor a helyette kiszabott, feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével alkalmazott életfogytig tartó szabadságvesztés – a 40 éves időtartam okán – joghatásában igencsak hasonlít a TЭСZ-re. A 40 éves várakozási idő alatt semmilyen eltérés nincs a két eset között, ezt követően viszont lényeges a különbség, még akkor is, ha a kötelező kegyelmi eljárással kiegészített TЭСZ az összehasonlítási alap. A feltételes szabadságra bocsátás jogintézménye kapcsán kétségtelenül igaza van a Kúriának abban, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés ezen formáját az EJEB csak egyszer vizsgálta – a Törköly-ügyben –, és a 40 évet elfogadhatónak találta. Más kérdés, hogy az EJEB gyakorlata időközben meghaladta ezt az ítéletet. A Kúria határmezsgyén való egyensúlyozása azonban egyetlen érdekelt tetszését sem váltotta ki.

Úgy tűnhet, hogy Magyar László célt ért, de valójában alig változott a helyzete: laikus szemmel nem történt más, minthogy „jogászoktak” felette egy kicsit, amelynek eredményeképpen levethette magáról a TЭСZ béklyóját, ennek ellenére a szabadulás elvi lehetősége ugyanúgy 40 év után nyílik meg számára, mint eddig.

Kadlót Erzsébet és Karsai Dániel élesen kritizálták a felülvizsgálati határozatot. Álláspontjuk szerint „az öttagú tanács – vegyítve a különböző időpontokban hatályos Btk.-szabályokat a Magyar-döntést követően hatályba lépett (sem az elkövetéskor, sem az elbíráláskor nem hatályos) egyezménykonformitás hiányában szenvedő kegyelmi eljárás szabályaival – a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmát is megszegve, megkereste a panaszosra alkalmazható leghátrányosabb megoldás alkalmazásának lehetőségét.”⁶⁵ Ez a

⁶⁴ Kúria Bfv.II.1812/2014/7. (kihirdetve: 2015. június 11. napján)

⁶⁵ Kadlót Erzsébet – Karsai Dániel: A fizikai integritás védelmi szintje Magyarországon – 3. cikkel kapcsolatos magyar ügyek Strasbourgban, 61. p. In: Állam és Jogtudomány, 2017. 4. szám, 54-68. pp.

megállapítás vitatható, tekintve, hogy a kötelező kegyelmi eljárás nem anyagi jogi szabály, hanem végrehajtási, ebből fakadóan az időbeli hatály kérdése nem az elkövetéskor és az elbíráláskor hatályos jogszabály idősfkján mozog, hanem a végrehajtás idején alkalmazandó jog szerint kell eljárni. A Bv. tv. 435-436. §-ából világosan kiolvasható, hogy főszabályként az 1978. évi IV. törvény alapján kiszabott büntetéseket is a Bv. tv. hatályos rendelkezései szerint kell végrehajtani, eltérő rendelkezéseket pedig a témában nem állapít meg a kódex. Ebből következően a kötelező kegyelmi eljárás szabályait valamennyi TÉSZ-es elítélt vonatkozásában alkalmazni kell. Megjegyzem, hogy a T. P. és A. T. kontra Magyarország ügyben az EJEB vizsgálat tárgyává tette a kötelező kegyelmi eljárást, holott a két kérelmezőt – hasonlóan Magyar Lászlóhoz – még a korábbi Btk. alapján ítélte el a bíróság.⁶⁶ Az persze vita tárgya lehet, hogy dogmatikailag helyes-e, hogy a kötelező kegyelmi eljárás valamennyi szabálya a Bv. tv.-ben került elhelyezésre, mindenesetre ez nem ad alapot arra, hogy a Bv. tv. hatályára vonatkozó rendelkezéseket figyelmen kívül hagyjuk. Ezen túlmenően az EJEB gyakorlatából kiolvasható az a követelmény, hogy a szabadulás lehetőségének már a büntetés kiszabása idején is fenn kell állnia, de ha ez az elv sérült, akkor azt már csak utólagos korrekcióval lehet kiküszöbölni (pl. a korábbi ítélet hatályon kívül helyezésével és új ítélet meghozatalával). Az egyezményesértés kiküszöbölése vonatkozásában az EJEB nem köti meg az államok kezét, nem szükséges tehát újabb ítélet meghozatala, ha például a jogszabályi környezet megváltoztatása megszünteti az egyezményesértést a sérelmet szenvedett fél vonatkozásában.

Magyar László védői bíralták a Kúria feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 40 évben meghatározó döntését is. Kiemelték, hogy „ez az elítélt számára nem jelent érdemi változást és nem elégíti ki a szabadlábra helyezés reális esélye követelményét, tekintve, hogy addig történő életben maradására sincs reménye.”⁶⁷ Ezzel kapcsolatban lényeges azt kiemelni, hogy az EJEB gyakorlata az elkövető – elítéléskori vagy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja szerinti – életkorát nem tekinti meghatározó szempontnak. Önmagában a 40 éves várakozási idő túl hosszú. Aki idősebb életkorban követ el bűncselekményt, annak vállalnia kell annak kockázatát, hogy – akár 25 év, akár 40 év várakozási idővel számolunk – életkorából fakadóan csökken az esélye a szabadlábra helyezésre.

Kadlót és Karsai különösen aggályosnak tartja azt, hogy a határozat „álláspontja szerint a hazai norma és az Egyezmény kollíziója esetén a bíróságok az Egyezmény rendelkezéseit figyelmen kívül hagyják. [...] E felfogás szerint gyakorlatilag a magyar bíróságokat a nemzetközi egyezmény és az azon alapuló joggyakorlat nem köti, abból semmilyen kötelezettségük nem származik.”⁶⁸

Minderre tekintettel Magyar Lászlóék ismételten az EJEB-hez fordultak, továbbá a Kúria döntését megtámadták az Alkotmánybíróság előtt. Ezen eljárások egyelőre folyamatban vannak.⁶⁹

A Kúria által e roskadozó jogintézmény koporsójába vert újabb szög még az EJEB ítéletét követő intézkedéseknél is gyorsabb lépéseket váltott ki. Egyrészt az igazságügyi miniszter fordult az Alkotmánybírósághoz azzal, hogy mellőzheti-e a bíróság egy jogszabály rendelkezésének alkalmazását abban az esetben, ha annak nemzetközi szerződésbe ütközését észleli, vagy az ellentétes az EJEB ítéletével.⁷⁰ Másrészt a bírósági szervezet is foglalkozott a kérdéssel, amelynek nyomán a Kúria jogegységi határozatot fogadott el.

⁶⁶ Az ítélet részletesen az alábbiakban kerül kifejtésre.

⁶⁷ Kadlót – Karsai: i.m. 61. p.

⁶⁸ Kadlót – Karsai: i.m. 61-62. pp.

⁶⁹ Kadlót – Karsai: i.m. 62. p.

⁷⁰ Utóbb a Kúria alábbiakban ismertetésre kerülő jogegységi határozatára tekintettel a miniszter úgy nyilatkozott, hogy az eljárás okafogyottnak tekinti, ezért az Alkotmánybíróság az eljárást a 3030/2017. (III. 7.) AB végzésével

A Kúria a 3/2015. számú BJE határozatával egyrészt szembement a saját, mindössze húsz nappal korábban kihirdetett felülvizsgálati határozatával, másrészt beállt abba a „mainstream” irányzatba, amit a hazai államhatalmi szervek – az Alkotmánybíróságtól kezdve az ügyészségen át a kormányig – a TÉSZ kapcsán képviseltek. A jogegységi határozat ugyanis kimondja, hogy a TÉSZ az alkotmányos jogrend része, amelynek bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja, eltérő ítélkezési gyakorlatra a jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírósági döntés és a Kúria fenti felülvizsgálati határozata sem ad okot.

A jogegységi határozat indokolása elvi éllel szögezi le, hogy a bírónak mindig a hatályos jogot kell alkalmaznia, a hatályos jog ellenében nem határozhat. Megállapítja, hogy az EJEB nem a TÉSZ Btk.-beli szabályait vizsgálta, hanem a kapcsolódó jogi szabályozást. Nem vizsgálhatta – hiszen akkor még hatályban sem volt – a kötelező kegyelmi eljárás szabályait sem, következésképpen nem vethette össze a Btk. és Bv. tv. vonatkozó rendelkezéseit sem. Emiatt nem vonható le olyan következtetés, hogy e rendelkezések egyezményesértők lennének. Az EJEB döntésében felsorolt kifogások nem valamely konkrét jogszabályra, hanem TÉSZ intézményével kapcsolatos szabályozás hiányosságára vonatkoztak. Az EJEB döntése nem azt állapította meg, hogy az eljáró bíróságok által alkalmazott valamely jogszabály ellentétes az Egyezménnyel, hanem azt, hogy maga a szabályozás ellentétes azzal. Ebből nem következik, hogy az a konkrét jogszabályhely is ellentétes lenne az egyezménnyel, amelyet a bíróság alkalmazott. Az EJEB döntése nem az adott büntetés kiszabhatóságát, hanem végrehajtásának szabályait bírálta, amiből következik, hogy az a jogalkotók számára határoz meg feladatot, nem pedig a jogalkalmazók részére.

A jogegységi határozat leszögezi továbbá azt is, hogy a Magyar-ügyben született EJEB ítélet nem lehet felülvizsgálat tárgya, általánosságban azonban az egyezményesértést megállapító EJEB döntés felülvizsgálati ok lehet. Ha egy tárgykörben jogalkotásra van szükség, akkor felülvizsgálati ok nem valósul meg, mert a hiányzó szabályt a Kúria nem alkothatja meg. Jogszabálynak az Egyezménybe ütközését a hazai bíróságok nem állapíthatják meg. A nemzeti bíróság feladata az EJEB határozatának a jogrendszerbe való „óvatos beillesztése”, ami nyilvánvalóan nem mellőzheti annak figyelembevételét, ha az EJEB határozatát követően, annak nyomán jogalkotás történt. A kötelező kegyelmi eljárás vizsgálatát az EJEB nem végezte el, azt helyette a magyar bíróság nem teheti meg.

A jogegységi határozattal szemben számos kritika fogalmazható meg. Blutman László több alapvető fontosságú megállapítást tett a jogegységi határozat nyomán. Az EJEB közvetlenül és elsődlegesen sosem vizsgál felül egy nemzeti jogszabályt, hanem azt vizsgálja, hogy az alperes állam megsértette-e a felperes Egyezmény szerinti jogát, azaz a felperes konkrét helyzetét vizsgálja. Az EJEB kifejezetten soha nem nyilvánít egyezményesértőnek egy nemzeti jogszabályt. Jellemzően „állandó strukturális hiányosságot”, „strukturális problémát”, „rendszerhibát” említ a döntéseiben. Az EJEB nem foglalkozik azzal, hogy az állam milyen módon orvosolja az Egyezmény sérelmét, lényeg, hogy azt szüntesse meg.⁷¹

Ezen túlmenően a jogegységi határozat elkövette azt az alapvető hibát, hogy egy több jogterület – büntető anyagi jog és büntetés-végrehajtási jog – által szabályozott jogintézmény egy részszabályát kiragadja, és az abból levont következtetést – jelesül, hogy az nem sérti az Egyezményt – a teljes jogintézményre, annak minden jogszabályára kiterjeszti. Az arra való hivatkozás, miszerint a Btk. (és a korábban hatályos kódex) tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését tartalmazó rendelkezését az EJEB nem vizsgálta, már ott sántikál, hogy az ítélet tartalmazza a vitatott rendelkezést, azaz az 1978. évi IV. törvény 47/B. §-át.⁷² Tény,

---

megszüntette.

⁷¹Blutman László: Büntető jogegységi határozat a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről. A nemzetközi jog a büntetőeljárársban, 36-37. pp. In: Jogesetek Magyarázata, 2017/2. szám, 33-39. pp.

⁷²Vö. Magyar v. Hungary, Application no. 73593/10 (20 May 2014) 19. pontjával.

hogy egy büntetőítélet során a büntetés kiszabása a Btk. rendelkezésein alapszik, de ez nem jelenti azt, hogy csak a Btk. szabályai kerüljenek alkalmazásra, hiszen a jogerős ítélet kötelezően és feltétlenül maga után vonja a Bv. tv. alkalmazását – egyedüli kivétel a Bv. tv. 27. §-ában megfogalmazott végrehajtást kizáró ok fennállása. Helytelen az, ha a Btk. szabályai alapján megállapítjuk, hogy egy büntetés alkotmányos, míg a Bv.tv. rendelkezései felett szemet hunyunk, arról tudomást nem veszünk. Íme, egy szemléltetést célzó, szélsőséges és merőben fiktív példa: tegyük fel, hogy egy büntetőkódex lehetővé teszi a szabadságvesztés kiszabását, a halálbüntetést viszont nem, ám a végrehajtási törvény úgy rendelkezik, hogy a szabadságvesztést végrehajtó börtön vezetője bármikor, feltétel nélkül dönthet úgy, hogy a szabadságvesztést halálbüntetésre változtatja át. Ha csupán a büntetőkódex rendelkezéseit vizsgáljuk, alkotmányosnak találjuk a szabadságvesztést, ám ha a jogintézményt szabályozó jogi normák összességét vesszük górcső alá, akkor már kirívóan súlyos alapjogi sérelemmel találkozunk.

Abban igaza van a Kúriának, hogy a kötelező kegyelmi eljárás bevezetése után nem lehet a Magyar-ügyben született ítélet alapján automatikusan azt mondani a magyar szabályozásra, hogy egyezményesértő, ugyanakkor az ítéletnek van egy indokolása, az EJEB-nek pedig esetjoga, amiből lehet következtetéseket levonni. A jogegységi határozat a jogalkotóra és az EJEB-re hárítja az ezzel kapcsolatos feladatokat. Fontos azonban rámutatni: egy jogi rendelkezés nem azért sérti az Egyezményt, mert az EJEB egy konkrét személy ügyében jogsérelmet állapított meg, hanem annak a jogalkotó által történő elfogadásával és hatálybalépésével történik meg az Egyezmény sérelme. Nem kell tehát arra várni, hogy az EJEB ítéletet hozzon, vagy a jogalkotó módosítsa a jogszabályt, hiszen az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 25. § (1) bekezdése és 32. § (2) bekezdése lehetővé teszi a bírák számára az Alkotmánybírósághoz való fordulás lehetőségét, amennyiben jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközését észleli. Más kérdés – ahogyan arra Blutman László rámutat –, hogy a két jogszabályhely egymáshoz való viszonya alapján nem teljesen világos, hogy önálló eljárásról van-e szó, vagy az egyedi normakontroll egy sajátos esetéről.⁷³

Az előbbiekhöz kapcsolódóan érdemes megjegyezni, hogy nem kellett sokat várni arra, hogy az EJEB ismét a TÉSЗ jogintézményével foglalkozzon (erre a későbbiekben térek ki), ennek ellenére a Kúria nem alkotott új jogegységi határozatot, ami nem kis mértékben ássa alá a jogegységi határozat érvelését.

Szintén sántikálónan érvel a Kúria, amikor kimondja, hogy „az EJEB határozatban felhozott hiányosságot a magyar jogalkotás – indokolásából megállapíthatóan – megszüntette, azzal szemben az Alkotmánybíróság aggályt nem támasztott.”⁷⁴ Az Alkotmánybíróság valóban nem támasztott aggályt, de erre lehetősége sem volt, mivel meg sem vizsgálta a kötelező kegyelmi eljárást.

Blutman László arra is rámutat, hogy a jogegységi határozat számos homályos megállapítást tesz. Noha az indokolás a hatályos jog alkalmazásának kötelezettségét hangsúlyozza, ugyanakkor azt is kimondja, hogy az Alaptörvény követelményeinek nem a hatályos jog bármilyen áron történő alkalmazásával, hanem a hatályos jog tiszteletével, és a hatályos joggal szembehelyezkedő jogalkalmazás tilalmának betartásával lehet. Ezzel egyetlen mondaton belül két szembenálló tételt fogalmaz meg. További bizonytalanság, hogy miként lehet értelmezni a jogrendszerbe való „óvatos beillesztést.”⁷⁵

Kétségtelen, hogy a Magyar-ügy rést ütött a TÉSЗ pajzsán azzal, hogy a Be. 416. § (1) bekezdés g) pontján alapuló felülvizsgálati eljáráson keresztül sikerült elérnie, hogy

⁷³ Blutman László: A nemzetközi jog joghatásai az alkotmánybírói eljárásokban, 24. p. In: Jogelméleti Szemle, 2013/4. szám, 2-32. pp.

⁷⁴ 3/2015. számú BJE határozat

⁷⁵ Blutman 2017: 38. p.

büntetését enyhítsék. Az ismertetett jogegységi határozattal a Kúria ezt lyukat igyekezett befoltozni, vélhetően – ha csak ideig-óráig is – sikeresen. A jogegységi tanács álláspontja ugyanis világosan kiolvasható belőle, más kérdés, hogy a jogegységi határozat sejtelmes megállapításai igencsak rugalmasnak tűnnek. Az ember emlékeiben feldereng a kedves mese, amely szerint a király azt a feladatot adja a leánynak, hogy hozzon is ajándékot, meg ne is, legyen is, meg ne is. A bíróságok illesszék be az EJEB határozatát a jogrendszerbe, de csak óvatosan; a bíróság ne törekedjen a hatályos jog bármi áron történő alkalmazására, de tartsa be a hatályos joggal szembehelyezkedő jogalkalmazás tilalmát.

V. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának újabb ítélete

Míg hazánkban valamennyi államhatalmi szerv a TÉSZ jogintézményén – a Magyar-ügy által – ütött lyuk befoltozásán munkálkodott, addig az EJEB a *T. P. és A. T. kontra Magyarország ügy*⁷⁶ kapcsán a kötelező kegyelmi eljárással kiegészített tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést tette vizsgálata tárgyává. A két kérelmezőt az emberölés minősített esetei miatt ítélte életfogytig tartó szabadságvesztésre a bíróság.

A magyar szervekkel szemben az EJEB arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hatályos szabályos továbbra is sérti az Egyezmény 3. cikkét. Az ítélet legalaposabban a kötelező kegyelmi eljárás megindításának legkorábbi időpontját vizsgálta. Kifejtette, hogy a 40 éves várakozási idő túlságosan hosszú, az elfogadható felülvizsgálati időt 25 évben jelölte meg.⁷⁷ Az ítélet elismeri az államok jogát arra, hogy mérlegeljék a büntetéskiszabási elveket, ugyanakkor az nem lehet korlátlan. A 40 éves felülvizsgálati idő túlmutat ezen a mérlegelési jogkörön. Fontos, hogy a bíróság leszögezte: önmagában a túlzott várakozási idő megalapozza az Egyezmény sérelmét. Ezen túlmenően megállapította, hogy a köztársasági elnöki kegyelem nem alkalmas a várakozási idő csökkentésére. Végül a kötelező kegyelmi eljárás kapcsán kifejtette, hogy hiányoznak az eljárás biztosítékai, hiszen a köztársasági elnök szerepe és a miniszteri ellenjegyzés szükségessége nem biztosítja az eljárás objektivitását, tekintettel arra, hogy döntésüket nem kötelesek indokolni.

Az ítélet nyomán az Igazságügyi Minisztérium közleményt adott ki, amelyben aggályosnak nevezte azt. Emlékeztet arra, hogy az EJEB más ügyek kapcsán elfogadta a 25 évnél hosszabb – 30 év, vagy akár az annál hosszabb – időszakot követő felülvizsgálat lehetőségét. A közlemény emellett hangsúlyozza az intézmény szükségességét és társadalmi támogatottságát is.⁷⁸

VI. Összegzés

Bár a kézirat lezárásakor a *T. P. és A. T. kontra Magyarország* ügyben még nem született végleges döntés, mégis, az előzmények ismeretében nem várható, hogy a Nagykamara eltérő döntést hozzon. Ennek ismeretében biztosra vehető, hogy a kötelező kegyelmi eljárással kiegészített tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem felel meg az

⁷⁶ T.P. and A.T. v. Hungary, Applications nos. 37871/14 and 73986/14 (4 October 2016)

⁷⁷ Ennek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy az 1981-es születésű *T. P.* kérelmezőt a bíróság jogerősen 2007-ben, míg az 1985-ös születésű *A. T.* kérelmezőt jogerősen 2010-ben ítélte el. Fiatal életkorukból fakadóan – az általános élettapasztalatok szerint – még aránylag jó esélyük van megélni a kötelező kegyelmi felülvizsgálatot, ellenben például Magyar Lászlóval, aki ekkor közel 20 évvel idősebb lenne a felülvizsgálat idején, ha esetében a szabályok alkalmazandóak lennének (bár esetében a TÉSZ helyébe lépett feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja szintén 40 év).

⁷⁸ <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/hirek/aggalyos-a-tenyleges-eletfogytig-tarto-szabadsagvesztessel-kapcsolatos-itelet> (2018. február 1.)

Emberi Jogok Európai Egyezményének. Az ítélet véglegessé válását követően ismét a magyar térfélen fog pattogni a labda.

A hazai bíróságoknak lehetőségük van az Alkotmánybírósághoz való fordulásra, kérdés, hogy van-e értelme, hiszen az Alkotmánybíróság érezhetően ódzkodik érdemben elbírálni a tárgykört. Úgy tűnik tehát, hogy a TÉSZ sorsa leginkább a jogalkotó kezében van. A közeljövő nagy kérdése az lesz, hogy a jogalkotó milyen megoldást választ: továbbfolytatja a jelenlegi szabályozás kozmetikázását, vagy megpróbálja megnyugtatóan újraszabályozni a TÉSZ-t. Az utóbbi évek tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy az előbbi megoldás alkalmas lehet a jogintézmény – esetleges – következő elmarasztaló EJEB ítéletig történő átmeneti életben tartására, ugyanakkor végleges megoldás jelen jogszabályi keretek között nehezen képzelhető el. Az ítéletek nyomán ugyanis kijelenthető, hogy mind a kötelező kegyelmi eljárás, mind a Btk. szankciórendszerének életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezései újragondolást igényelnek. A kötelező kegyelmezés átláthatóságát biztosítani kell, ami nehezen egyeztethető össze a köztársasági elnök magyar jogban betöltött szerepével. A 40 éves felülvizsgálati időt rövidíteni kell, ami kollíziót teremtene a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés szabályaival.

A fentiekén túl számos más kérdés is felvethető a hazai szabályozással kapcsolatban, amelyek mélyrehatóbb elemzést kívánnak. Végző soron pedig ott van a legnagyobb kérdés: szükség van-e egyáltalán a TÉSZ-re. Mindezen kérdések azonban már egy másik tanulmányom témájába vezetnek át.

Instrumental Credibility Examination of Testimonies in the New Criminal Procedural Code

Testimonies play a rather significant role in the reconstruction of the events of the past and in exploring precise material evidence for the authorities proceeding in criminal cases. It is not evident that the testimonies of witnesses or suspects deliver true knowledge or facts of the subject of evidence or of the facts essential to reveal the right state of facts. Falseness of the knowledge may originate in misjudgement but also in the witness's or suspect's deceit to escape judgment. Instrumental credibility examination of testimonies, which was effectively tantamount to polygraph examination may prove or confute the latter. However, some new measures have appeared in the past decades alongside the polygraph, still, it is questionable whether these or new measures have led to the implementation of the instrumental credibility examination in the new Criminal Procedural Code (Be.) instead of the polygraph. The aim of this study is to explore the legal surroundings and the historic background of the polygraph examination, furthermore, to answer the questions about the possible alternatives and their range of applicability of the polygraph examination in criminal procedures.

I. Introduction of polygraph in domestic criminal procedures

Domestic history of the polygraph reaches back to 1984, to the very first application of polygraph examination in criminal proceedings. Originally, it's been used in homicidal cases, then as the years passed the range of cases grew wider. In the early years of polygraph examinations critical remarks were mainly concerned with the scientific foundation of the method, on the grounds that it has been labelled as a method of 'pseudo-science of capitalism' in the 1960s. According to *István Krispán*, the consequence of this approach was that in order to improve its scientific image it was falsely emphasised that only doctors or psychologists could perform the examination, and its structural characteristics similar to medical or psychological examinations were also often referred to in same sense.³ Today, scientific fundamentals of the of the polygraph are no further disputed, firstly, due to the growing number of scientific articles, studies and monographs published worldwide on the polygraph, and secondly, the time passed (since 1921 when John Larson has developed the two-channel method we may call polygraph)⁴ was eligible to make sure that using polygraph techniques is more of a help than an encumbrance for the investigative authorities. Now, we may characterise polygraph examination as the most widespread, the best known and the most often used lie detecting method, which is luckily, compared to other evidentiary measures, is validated accordingly, thanks to the validating experiments completed in the united States of America.⁵

---

¹ Senior lecturer (National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, Institute of Criminal Sciences, Department of Criminal Procedure Law), (budahazi.arpad@uni-nke.hu)

² Professor and head of department (National University of Public Service Faculty of Law Enforcement, Institute of Criminal Sciences, Department of Criminal Procedure Law), (fantoly.zsanett@uni-nke.hu)

³ Krispán István: A poligráfus hazugságvizsgálatok rendőrségi alkalmazásának magyarországi múltja, jelene és jövője. *Belügyi Szemle*, 52. évfolyam, 2004/6. szám. 44-45. o.

⁴ Magdalena Zubanska: Accuracy of Polygraph Testing and its Status as Scientific Evidence. *Internal Security* 1/2009. p. 51

⁵ Árpád Budaházi: Polygraph Examinations. Blessing or Curse. Lap Lambert Academic Publishing. Saarbrücken,

II. Statutory provisions and historical background of the polygraph

Actually, it was the investigative practice that shaped the regulations of polygraph in the early 1980s. The examination was completed upon request, whereas the records taken on the results were not included in the investigation files hence the only aim of using the measures was to orient the investigation.⁶ The first statutory provision referring to polygraph examination was No. 40/1987. Decree of Ministry of Internal Affairs (hereinafter: NYUT) on police investigations of criminal offenses. The NYUT has implemented the polygraph practice established by then, namely, section 188. stated that polygraph may firstly be used during the investigation of offenses against life falling into the authority of county courts. Seeking for the reasons behind the regulation we may state that typically, polygraph has been used in similar cases abroad at the time as well, and on the other hand, it is truly ideal for criminal offenses threatening life due to the increased fear of the examined person from being detected. The result of the polygraph examination is a grave matter, thus the bodily responses (physiological change of reactions) of the examined person are more intense to the so-called critical questions, for example, to the question whether if the examined person has committed the given criminal offense in the course of the so-called control questions. The polygraph method is useful for minor offenses as well, but certainly, it best works in case of serious offenses.

The NYUT has also mentioned that polygraph examination should be used in the course of investigation of criminal offences where the subject 'might be the suspect, the injured party or the witness' [NYUT section 188.]. Using the phrase 'might' indicates that generally the suspect should be examined, nevertheless, the possibility to polygraph a witness cannot be exhausted. Even then, allowing polygraph examination of witnesses - suspected to have committed the offense or assumed to have information about it, yet denying all - had great significance since the polygraph is certainly one of the most efficient measures to identify the perpetrator. The examination is expected to assist in the detection of the witness who might even make an admission after the test. It's no coincidence that *István Krispán* admits this realistic prospect, stating that approximately one third of the persons identified as perpetrators make an admission following the polygraph examination in homicidal cases.⁷ Should the polygraph examination have a negative result, it is still a result, showing that presumably the witness did not take part in the criminal offense because denying the perpetration of the criminal act seemed to be honest during the usage of the device. Moreover, the fact that the witness might be subject to a polygraph examination has a great significance in relation to investigating the so-called 'perpetrator's knowledge' as well, since during the course of the second sequences of questions (the so-called concealed information test) the examiner explores the subject's bodily reactions to questions carrying information that may only be known by the perpetrator.⁸ According to the method, the body of the examined person should only react (change in respiration or blood pressure) if, despite of his denial, he has information based on direct experience.⁹ Relevantly, the examiner focuses on information

---

2015. pp. 87-93

Szűjártó István: Poligráf a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle* 1998/7-8. 35. o.

⁶ Szűjártó István: Poligráf a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle* 1998/7-8. 35. o.

⁷ Krispán István: Tájékoztatás és sugalmazás – avagy mire jó a poligráfos hazugságvizsgálat. *Belügyi Szemle*, 53. évfolyam, 2005/1. szám. 106. o

⁸ Holm Putzke – Jörg Scheinfeld – Gisela Klein – Udo Undeutsch: Polygraphische Untersuchungen im Strafprozess. *Zeitschrift für Gesamte Strafrechtswissenschaft* 2009/3. p. 612

⁹ Gálig Péter: A kihallgatás etikája és taktikája. *Jogi Fórum*, 2011. 14. o. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter__a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter__a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja[jogi_forum].pdf) (letöltés ideje: 2017.10.24.)

related to the circumstances of the criminal offence (for example, the crime scene, time of the offence, way of murder) presumably unknown by the subject during the investigation, since he couldn't access the investigation files, the information has not been disclosed by the detectives or the media. Any physiological change in the reactions of the subject to the critical questions may only occur if he actually is the perpetrator, otherwise his body would not show any bodily reactions whatsoever. This requirement is expected to be met by the witness easier than by the suspect, since the latter may gain significant sequences of information only upon the imputation itself. This actually narrows the range of perpetrator's knowledge oriented questions: if he agrees to respond 'yes' to the addressed (critical) question (for example because the detective has revealed that the victim has been stabbed five times) the sequence of questions related to the number of stab wounds is practically meaningless, thus the professional expert releases no further query on the matter. If the suspect of the case is already determined, the perpetrator identification function of the polygraph loses relevance; since the investigation has reached the stage beyond reconnaissance, its primary aim is no longer the identification of the suspect, but to provide the authority with further evidence in order to establish the accusation. On the other hand, the polygraph examination of the suspect may provide answers to questions whether he has committed the criminal offense or not, eventually, were there any other parties to the crime, where did he hide the weapon he has used to complete the criminal act or to find the location of the unexposed body. This sort of information may still be unrevealed by the investigating authority. Consequently, the suspect might be examined, moreover, polygraph examination might as well provide even more significant results than the testimonies of witnesses.

Section 188 of the NYUT further stipulated the requirement of a preliminary written consent of the subject to complete the polygraph examination. Primarily, it has established the guarantees of volunteering and meant an exception from the otherwise obligatory expert survey, since both witnesses and suspects were obliged to participate in the expert survey in accordance with the stipulations of the Criminal Procedural Code of 1973. However, the main reason behind the regulation was that completing the polygraph examination is impossible without the active cooperation of the subject during the analysis (taking into consideration the fact that the subject must not only sit still for hours but he has to answer continuously and constantly to a series of questions). Should he fail to do so, there are no means of fines or coercive measures to force the subject to remain still, not to move his hands, legs, or not to turn his head. Any of these moves may result in the failure of one or more sequences of questions of the analysis. An undisturbed survey itself may not only verify the consent, but also proves the active participation of the subject.¹⁰

Furthermore, the NYUT has enlisted the statutory exceptions, thus '*any persons in a pathological state of mind, or otherwise dazed, furthermore those suffering from vascular or respiratory diseases may not be examined*'. Such exceptions shall apply upon today's statutory provisions as well. Finally, the NYUT ordered that '*the results of the instrumental (polygraph) examination must be included in the files of the case*', thus the conclusions of the polygraph analysis became part of the documentation, conveying growing significance of the polygraph compared to the early stages of its introduction to the legal system, even beyond reasonable measures, since the NYUT has implemented the institution of polygraph examination amongst the evidentiary measures. Actually, this might have led to the short existence of such statutory regulations, due to concerns that polygraph examinations were declared evidentiary measure by the NYUT, a decree instead of the provisions of the procedural code. This might have occurred because the provisions of the criminal procedural

---

¹⁰ Kertész Imre: Diogenész lámpása vagy elektronikus vallatópad? Magyar Jog 1992/11. 652. o 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

code of 1973¹¹ - unlikely to later procedural acts of 1998¹² and of 2017 (the new Be.)¹³ – on means of evidence were not taxative: *'Means of evidence shall be especially the testimony of the witness, the expert opinion, physical evidence, documents, the on-site survey, inspection, reconstruction, presentation for identification and the testimony of the defendant'* [61. (1) Be. 1973]. Due to the phrase 'especially' the list of means of evidence was not exclusive, thus the NYUT – amending 1973's Be. as it were – enlisted the results of polygraph examinations amongst the undefined means of evidences. Order No. 15/1990 of the minister of Internal Affairs has repaired the statutory issue by overruling the provisions on polygraph examinations.

The new attempt for statutory regulations is implemented in the police Act (henceforth: the Rtv.)¹⁴, whereas its section 41. stipulates:

'In the course of the criminal procedure and searching for the fugitive the police may also analyse the person effected by the case through instrumental (polygraph) examination upon the preliminary consent of the subject, or of the legal representative of the minor or juvenile person. Juvenile suspects may not be subject to a polygraph examination.'

Rtv.'s stipulations on polygraph examinations are related to statutory regulations on criminal procedures and the warrant of caption. Similarly to the previous provisions of the NYUT, the Rtv. also requires a written consent prior to the examination, allowing the analysis not only for the suspect but for the witness as well. In accordance with the provisions of the Rtv. the legal representative of the witness under fourteen and/or eighteen shall be entitled to give consent to the examination, however their polygraph examination cannot be completed during the criminal procedures due to the prohibitions of both 1998's Be. (*'The testimony of the witness may be subject to polygraph examination, with the exception of witnesses under eighteen.'* [Be. 181. § (4)]) and of the new Be. (*'The testimony of the witness under eighteen may not be subject to polygraph examination.'* [Be. 87. § (2)]). Likely, the act on warrant of caption orders¹⁵ that *'the body conducting the warrant of caption in order to explore the location of the fugitive may use the measures of polygraph examination pursuant to control the credibility of the witness's testimony upon the prior written consent of the subject, with the exception of witnesses under eighteen.'* [Körtv. 20/A. § (3)] Namely, the Rtv. allows the polygraph examination of the person under eighteen, practically this possibility cannot be facilitated due to the statutory prohibitions of the Be. and the Körtv. The previous Körtv. did not include such prohibition, however, the legislation has missed to modify the Rtv. simultaneously with the coming into effect of the new statute.

Regarding Rtv. we must take note of the expected footing, namely, that on the contrary to the Be. of 1998 the new criminal procedural code does not include any prohibitions on polygraphing juvenile offenders. Nevertheless, the right practice would be the exclusion of polygraph examination of the juvenile offender upon the prohibition stipulated in Rtv. Of course, this shall not exhaust the possibility to conduct the polygraph examination of

---

¹¹ 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról

¹² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

¹³ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről

¹⁴ 2013. évi LXXXVIII. törvény a körözési nyilvántartási rendszerről és a személyek, dolgok felkutatásáról és azonosításáról

¹⁵ A Legfőbb Ügyészség Nyomozásfelügyeleti és Vádelőkészítési Főosztálya által 2005 júliusában kiadott NF.3797/2005/10-1. számú, a poligráfus hazugságvizsgálatok alkalmazhatósági körét érintő állásfoglalása a felnőtt korú gyanúsítottnál engedi a poligráfus vizsgálatot, és megtiltja azt a tanúk és a sértettek esetében. Ugyanezt teszi az Ig. 404/2009. Legf. Ü. számon kiadott emlékeztető 209/b. pontja: „A poligráfus vizsgálattal kapcsolatban az 1994. évi XXXIV. törvény 41. §-a, a Be. 180. §-ának (2) bekezdésétől részben eltérő tartalmú szabályokat tartalmaz. A Be. 11. §-ának (2) bekezdése szerint a büntetőeljárásra a Be. szabályai az irányadók. Minthogy a Be. 180. §-ának (2) bekezdése szerint a terhelt vallomását lehet a nyomozás során poligráf alkalmazásával ellenőrizni: arra kizárólag az eljárás nyomozati szakában és csak felnőtt korú terhelttel kapcsolatban kerülhet sor.”

the juvenile offender with regards to the fact that not the regulations stipulated in the Rtv. shall be applicable in criminal procedures, but the provisions of Be. shall prevail, therefore, since Be. has no prohibitions regarding the polygraph examination of a juvenile offender, the instrument may be used. Earlier the State Prosecutors Office gave similar interpretation of the relation between the regulations of Be. and Rtv. regarding the polygraph¹⁶, stating that polygraph examination of the witness is not permissible, since the allowing stipulations cannot overwrite the regulations of Be. according to which only the offender may be subject to polygraph examination. (At the time Be. did not regulate the polygraph examination of the witness, it only referred to the offender's examination.)

The aforementioned Be. of 1998. was the first criminal procedural code that regulated polygraph examinations:

180. § (2) *'Without the consent of the suspect, his testimony may not be examined with the help of a polygraph.'*

182. § (2) *'It is obligatory to employ an advisor, if the testimony of the defendant is examined with the help of a polygraph during the investigation.'*

453. § (3) *'The testimony of the juvenile offender may not be tested by a polygraph.'*

Be. has only stipulated the most important rules, that is that only the adult offenders would be subject to a polygraph examination, upon their prior consent. The lack of statutory provisions in the Be. on witnesses has led to legislative disputes on the interpretation. In some cases, witnesses were subject to polygraph tests referring to the lack of statutory prohibitions by the Be. and with reference to the allowing provisions of the Rtv., however, as we mentioned earlier, there were conflicting viewpoints, too. It also has to be recognised that Be. has genuinely broke with the past replacing the previous practice of employing an expert and appointing an advisor to conduct the polygraph examination. This alteration pointed that the primary function of the polygraph examination should be the orientation of the investigation, while previously the obligatory expert participations has rather emphasised the evidentiary role of the instrument. The Be. has been modified in 2011¹⁷, when polygraph examination of the witness became possible in cases of priority significance¹⁸. However, regulating the polygraph examination of the witness amongst the special rules have left the issue problematic, leaving the question whether the witness can be examined in the general procedure open. Only a new modification of the Be.¹⁹ could dissolve the disputes over the interpretation, accordingly, the applicable section 181. § (4) of the Be. orders: *'The testimony of the witness may be subject to polygraph examination, with the exception of witnesses under eighteen.'* Section 182. § (2) of the Be. has been replaced by the following provision: *'It is obligatory to employ an advisor, if the testimony of the defendant or the witness is examined with the help of a polygraph during the investigation.'* Simultaneously, the provisions on polygraph examinations have been deleted from the special provisions on cases with priority significance.

The NYOR²⁰ further details the provisions of the Be. related to polygraph examinations. Revolutionary enough, NYOR mentions the motion to initiate polygraph examination, therefore

---

¹⁶ 2011. évi LXXXIX. törvény az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról

¹⁷ Be. 554/E. §: *Kiemelt jelentőségű ügyben a tanú vallomása beleegyezése esetén poligráf alkalmazásával is vizsgálható.*

¹⁸ 2013. évi CLXXXVI. törvény egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról

¹⁹ 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól

²⁰ 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való

‘the offender may initiate polygraph examination of himself and/or any other offender of the criminal case, also the lawyer to his defendant and/or to any other defendant of the case.’ [NYOR 128. §] Similarly to the terminology used in the Be. prior to 2014, the NYOR misses to refer to the examination of the witness, also, it leaves the issue whether the injured party or the witness is entitled to make the same motion as the offender or the defence lawyer unanswered. 129. § of the NYOR details – amongst other issues – that the offender *‘may withdraw his consent at any phase of the procedure without detrimental consequences’*. This is a significant guarantee: the refusal of the polygraph shall not be considered as incriminating evidence. Furthermore, the NYOR incorporates previous practice, stating that *‘prior to the start of the polygraph examination the advisor informs the suspect about the essence and course of the examination as far as it is allowed by the methodology’*. [NYOR 130. §] Namely, besides the requirement on the prior consent, as further guarantee, the examined party shall be aware of the questions of the later polygraph examination. Already knowing the questions, he has to give his consent to the polygraph before the examiner.

‘The advisor, the necessary technical staff and the personnel whose presence is allowed by law may only be present in the examination room’ states 130. § (1) of the NYOR. The practice is that the professional advisor and the technical staff is actually the same person who places different sensors of the polygraph onto the body of the subject, he shall expose the questions in the course of the examination. It’s a speciality if the offender is not a native Hungarian speaker, in this case an interpreter must be present at the examination and the query must be executed in the offender’s native language with the help of the interpreter. [NYOR 130. § (2)]

Section 132. § of the NYOR provides more detailed provisions on the minutes taken by the professional advisor at the examination than those stipulated in the Be.

III. The new Be. and the instrumental credibility examination

The new Be. coming into effect on July 1, 2018 shall bring numerous significant changes related to the legal grounds of the polygraph. For example, the new Be. refers to evidentiary acts instead of evidentiary procedures, the title previously used in the Be. of 1998. According to *Flórián Tremmel*, the section title evidentiary procedures was not quite adequate, because *‘from the judicial aspects of implementation it is not advisory to refer to evidentiary procedures as ‘small procedures’ within the scope of the great procedure of the criminal proceedings.’*²¹ Changing the title shall also dissolve the controversy that the Be. of 1998 referred to the evidentiary procedure as an individual part of the court session, representing not only the on-site survey or the reconstruction as part of the evidentiary proceedings, but the entire evidentiary course proceedings before court, starting for example from the interrogations and includes the introduction of documents as well. This is another reason in favour of the change. Also, it is the appropriate accomplishment that 206. § of the new Be. shall return to the phrase of *‘especially’* when stipulating evidentiary means, referring to the fact that the list of measures is not exclusive as it was in the Be. of 1998, but opened, so conducting measures other than enlisted in the statute is possible and can be considered as evidence. For example, the investigative act of odour identification conducted by a police dog shall be considered as one of the measures of evidentiary procedure, as stipulated in the ministry’s memorandum to the new Be.

---

rögzítésének szabályairól

²¹ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2006. 68. o.

The widening scope of evidentiary actions is another significant change, 206. § of the new Be. classifies the instrumental credibility examination to the line of evidentiary measures besides the on-site survey, on-site interrogation, the reconstruction, the presentation for identification and the confrontation. As another alteration from the prior regulations is that the new Be. does not refer to the polygraph, but uses the broader definition of instrumental credibility examination. We may find in the ministry's memorandum to the new Be. that the 'act shall break with the reductionist approximation of the polygraph, creating an opportunity to exploit further technologies improved for finer instrumental monitoring of testimonies.' If we focus on actual practices we may find that polygraph was not the only measure formerly used in criminal proceedings. Although the Be. of 1998 only referred to the polygraph, other 'technologies' were used as other undefined expert analysis methods (for example, the graphometer or computer graphometric analysis). The new Be. attempts to unify instrumental credibility examinations regardless of the actual method used, furthermore, the professional advisor shall be interrogated as a witness about the used methodology and its conclusions. [212. § (2) of the new Be.] In accordance with provisions of the Be. of 1998, the minutes taken by the professional advisor conducting the polygraph examination on his proceedings and test results become documental evidence, and on the other hand, the appointed expert has to address the results of the examination conducted by using other instrument (for example, the graphometer) to the appointing authority. Coming into effect of the new Be. shall terminate such practice, and both the circumstances and the results of the instrumental credibility examinations can be integrated to the procedure as witness testimonies, regardless of the type of the measures used.

As mentioned earlier in accordance with 87. § (2) of the new Be. the testimony of the witness under eighteen may not be subject to an instrumental credibility examination. This hold no novelty whatsoever, however, future dispute of the legal interpretation is foreseen as the new Be. has not prohibitive stipulations regarding the juvenile offender, yet the Rtv. still does.

IV. Instrumental credibility examination and the issue of indirect evidence

The ministry's memorandum to the new Be refers to instrumental credibility examinations as one of the possible measures provided to gather indirect evidence. It's worth to analyse whether the expectations of the ministry's memorandum are correct. It is insofar wrong as the purpose of the instrumental credibility examination is not directing the investigation since the emphasis is not on gathering evidence, but it's on the orientation of the investigation as in the primary aim of the polygraph is to determine who has committed the given criminal act. Should we examine recent practice on the adjudication of polygraph examinations we find a variety of court decisions. Decision No. Bhar.II.1271/2013/8. of the appeal court suggests that the court does not disassociates itself from reading and including the results of the polygraph examination into the court session, acknowledging that it may confirm a factual data arising from a legal evidentiary measure (namely a testimony) as a concluded fact. On the contrary, Decision No. Bfv.III.953/2012/34. of the appeal court refers that the polygraph does not assist the interpretation of the evidence (the content of the testimony) – that can be accessed and learned without the polygraph -, it can only effect the adjudication of the credibility and trustworthiness of the testifying person. However, the latter may only be considered as an aid assisting the actual orientation, as in the testimony is subject to free adjudication the result of the polygraph cannot be considered as evidence. Opinion No. 5/2014. (IX.29.) BK. of the Metropolitan Appeal Court confirms the same approach, declaring that the opinion of the professional advisor on the polygraph examination shall not be

considered as means of evidence, not being enlisted in the exclusive stipulations of the effective criminal procedural statute. 'However, very much to the contrary, its role in facilitating the investigation is indisputable, hence it may assist to the detection of material evidence or document or to the interrogation of a new witness.' These examples confirm that the judgement of the polygraph is far from being coherent, and it's even more relevant for court decisions.

We must definitely say no to the question whether the instrumental credibility examinations result in direct evidence, since the professional advisor 'is not able to make a statement regarding the proof facts, whatever he states shall not be considered as evidence any acts/culpability etc.'²² In case of polygraph examination, the proceeding professional advisor interrogated in line with the witnesses thereto may only expose what physiological changes of reactions he's experienced on the examined person while answering the questions. For example, did the subject deceitfully deny to have committed the criminal action, or did his body react to questions suggesting that he has perpetrator's knowledge (for example, the survey results in deceptive response of the subject, denying the knowledge about the victim being stabbed).²³ Nevertheless, it is still a question, whether the testimony of the professional advisor can result in indirect evidence. According to Mihály Tóth, '*the most of (but not all) material evidence, the testimonies of the so-called 'secondary' or 'hear-say witnesses', furthermore, the actions of the offender prior to and the criminal action and following such action*' are indirect evidences.²⁴ Tóth classifies the results of the polygraph examination as indirect evidence, similar to Flórián Tremmel, who emphasises that 'it may constitute a rather significant evidence if the results of the examination approximately or categorically confirm the existence of the so-called 'perpetrator's knowledge' (*Täterwissen*)'.²⁵ In case of indirect evidence, the particular evidentiary measure does not actually reflect to the fact yet to be proved, but it's related to other facts of which we may infer, deduct or make of the provable facts in accordance with rules of logic, scientific principles, practical information and experiences or by using other proof of facts available on the case.²⁶ When the professional advisor questions the subject about the item used to commit the criminal action or about the amount the victim has had with him, and the examined person gives a negative response, the physiological changes of reactions in his body (detected by the polygraph) can confirm that the act has been conducted with a knife and HUF 500.000 was found at the injured party. Using the instrument, the advisor shall mark the questions to which he's got deceptive responses, so the authority is able to determine if the examined person has conducted the criminal act, whereas he was not honest when he tried to deny the conduct or when he has disclaimed to have known the instrument of the criminal action or his knowledge of the amount the victim has had with him. The critical questions included in the test contain the facts to be proven, namely, the facts to be proven are revealed in such questions (for example, the body has been hidden and covered in concrete) changes in physiological reactions reflect the subject's awareness of such facts. In one of the missing person cases the control question test resulted in suggesting that 'the lover has killed the missing woman and he was aware of the location of her body at the time of the examination'.²⁷ The critical information test has

---

²² Bejczy Alexa: Kétélyek a poligráf körül. *Ügyészek Lapja* 2013/3-4. sz. 73. o.

²³ Gálig Péter: A kihallgatás etikája és taktikája. *Jogi Fórum*, 2011. 14. o. [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter_a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter_a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja[jogi_forum].pdf) (letöltés ideje: 2017.10.24.)

²⁴ Tóth Mihály: Közvetett bizonyítás, prekonceptiók és előítéletek. In: Erdei Árpád (Szerk.): *A büntetőítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 2010. 76. o.

²⁵ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2006. 181. o.

²⁶ Fantoly Zsannett – Budaházi Árpád: *Büntető eljárásjog I. Egyetemi tankönyv*, 2017. 175. o. (Kézirat)

²⁷ Krispán István – Pusztai László: Egy gyanús eltűnés poligráfos vizsgálatának módszertana és tanulságai. *Belügyi Szemle*, 2016/7-8. 145. o.

revealed the way of murder (the woman has been strangled) and the method he'd hide the body (the subject produced the strongest physical response to the question mentioning 'buried under concrete', but he's also responded to the chances of 'buried and hidden in a building' as well).²⁸ The relevance of such conclusions of the advisor might assist and give confirmation to the investigator who might just suspect murder without any actual proof whatsoever, also, the possible location of the body is yet unknown, therefore both the detective and the expert are only guessing (in such cases the aim of the CIT is not control trustworthiness of the subject but the investigation of the relevant facts²⁹). Finally, the exact location of the hidden body has been revealed as the result of the polygraph examination, and as in many other cases, the body has been found, furthermore, a confession has been made as the result of the test.

V. Instrumental credibility examination and specific methods

That fact that other instrument are also being used for testing the credibility of the subject therefore justifies that the new Be. refers to instrumental credibility examination instead of a polygraph tests in criminal procedures. As of other instruments, we must firstly refer to graphometer and computer graphometric analysis, but we cannot miss to mention layered voice analysis (LVA), a method yet not used in criminal proceedings, but a measure suitable for future utilization.

The introduction of instrumental credibility examination's definition to the new Be. is quite reasonable. We believe that having the polygraph examination or another instrument in the procedure is justified especially if the credibility of the testimony acquainted by the authorities is doubtful.

As we have mentioned earlier, exclusively the polygraph is specified in the applicable statutory provisions as the instrument of credibility examinations, and the lack of regulative background results that the credibility examinations conducted via other instruments are completed by experts. Mainly, before the coming into effect of 1998's Be. the appointed expert have conducted polygraph examinations, moreover, the graphometer and computer graphometric examinations as well. Be. of 1998. has only specified the polygraph analysis conducted by a professional advisor, while other instruments – not specified in the act – have remained in the competence of the experts.

The present practice is rather controversial, since the results of the polygraph examination are recorded in the minutes taken by the proceeding professional advisor, the results of the graphometric survey are held in the expert opinion. At panel discussions the supporters devoted to other instruments gave a clear voice to the fact that the expert opinion represents higher level of reputation than the participation of a professional advisor. We cannot comply with this viewpoint, since neither the reputation nor the incidence of the polygraph is weakened by the fact that its results are conducted 'only' via a professional advisor's examination, similarly, it's irrelevant whether an advisor or an expert handles the given instrument, since the instrumental credibility examination should primarily orient the investigation, regardless of the type of the actual instrument used by the authority. For all we know, the new Be. handles the issue correctly appointing the professional advisor to conduct the instrumental credibility analysis. With the aid of the instrument and his special expertise enable the advisor to determine whether the witness or the offender gives sincere answers to the series of questions asked. The actual fact of having the professional advisor should

---

²⁸ Krispán István – Pusztai László: Egy gyanús eltűnés poligráfos vizsgálatának módszertana és tanulságai. *Belügyi Szemle*, 2016/7-8. 146. o.

²⁹ Kertész Imre: Poligráfos vizsgálat a büntetőeljárásban. I. rész. *Főiskolai Figyelő* 1990/2. 110. o.

suggest the court: do not presume that the instrument will tell the proceeding judge whether to believe to the witness or the offender or not. This question should be determined during the investigation, the proceeding investigating authority and prosecutor should decide over the application of instrumental help and the utilization of its results in the given case.

According to 267. § (2) of the new Be. the prosecutor may employ an advisor after the impeachment for initiating, uncovering and securing means of evidence. Pursuant to the above, the advisor may be employed during the court procedure as well, on the contrary to the provisions of 1998's Be. However, the question still arises: can the instrumental credibility examination be justified in the court procedure? We believe, that the new Be. should have clarified the controversy and avoid the obscurity that characterized the Be. of 1998. According to our opinion, instrumental credibility examination should be prohibited in the court procedures. It should be used accordingly during the investigation. Both the witness and the offender are available during the investigation, so the sincerity of their statements should be checked at that stage if necessary. *Árpád Erdei* states that 'the approach of legal science is evident in relation with courts, whereas consideration is the single task of the court and such authority cannot be devolved.'³⁰ Accordingly, the polygraph (or other instrumental examination) used in the court procedure would offend this principal, says the author.

Finally, it is worth to take make a short analysis on today's situation of the instruments applied and applicable in criminal cases in Hungary. As we have previously stated, alike to worldwide tendencies, polygraph is the most acknowledged and most current instrument used for credibility examination purposes. Polygraph has a history of nearly four decades in Hungary, and result shows prove conduciveness of the instrument, as it has assisted the investigating authorities in several cases. However, we must not forget the cases that when the investigation went all the wrong way due polygraph examinations. Enough to remember the Mór-case where everyone believed that Ede Kaiser, the suspected perpetrator convicted to a life sentence by the final and binding decision of the court did not choose to undertake the polygraph examination because he was afraid of detection. It has only been exposed later that the only profane reason behind his rejection was his fear of being recognized in conducting other criminal offences still unknown to the authorities. This was not the '(de)fault' of the polygraph, but of the overrated instrument, regardless of the warning on the principle that rejecting to give consent to the examination cannot be deemed as an incriminating evidence, many still believed the opposite. Altogether we may state that the significance of the polygraph is unquestionable and both the instrument and the methodology of the examination are up-to-date.

Computer graphometer analysis and graphometer have a domestic history of over two decades. Specifics of the examination are similar to the characteristics of the polygraph test, with difference that the fear from being recognized is not detected upon on handwriting, instead of the changes of specific physiological reactions. When the subject is asked if he'd killed the victim he has to put his answer in the form of pictogram on a sheet placed on a digital surface, together with the number of the given question. Should he say no, he should write a triangle on the sheet, however, the instrument detects the motion of the pen in air and if it detects circular motion in the air the expert shall take the consequence that the answer 'no' is actually a 'yes', thus the examined person might have conducted homicide. The base of both methods is the recognition that the 'proof' of even the smallest effects influencing the nerve system mirror at the examination of the complex motions of the smallest muscles, the so-called micromotors. Handwriting is the most accessible micro-motoric activity³¹ for which even the classic graphology may be eligible to conclude to the general – or in case of specific

---

³⁰ Erdei Árpád: Hazugságvizsgálat és igazságszolgáltatás. Magyar Jog 1988/3. 213. o.

³¹ Farkas László: A tudományos grafológia néhány területe. In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV. Tanulmányok a „Határőrség a minőség útján” című tudományos konferenciáról. Pécs, 2005. 243. o.

questions – situational disingenuousness, while computerized graphology examination may increase the accuracy of the method.³² Besides the conclusions regarding the credibility of the answer further information may be developed by this method, in case the subject has any experiences he had passed or gone through.³³ It is beneficial for both methods that the examined person might be captured in special psychotic state of mind upon the eventual detection by the instrument, that he might confess the conduct of the criminal act, similarly to the polygraph examinations. Different from the polygraph, the graphometric methods do not require neutral surroundings, and moreover, they might be even more suitable than the polygraph, since both the graphometer and the computer graphometer allow its user to question the credibility specific elements of the testimony. If we take the line of questions as the base of comparison, they use the control question test and there's no ground for the concealed information test.

Layered voice analysis (henceforth LVA) has more than two decades of domestic history. It is more commonly acknowledged in the world than in Hungary. It's more commonly used in business, nevertheless, National Security Services has made progress to use the instrument in the past few years. The method examines the voice, taking conclusions on the sincerity of the said statement or denial. The base of LVA is that the instrument is able to detect the subject's emotional and stress state, the changes of these factors upon only human speech, also showing the cognitive procedures of the speaker, so the motions of cognition, memories and the mental procedures of data-processing can be followed.³⁴ Emotions have specific sound patterns: if someone is anxious or afraid of something his voice reflects in different patterns compared to an emotionally neutral state. The same applies to an uncertain answer. Experts agree that this method might be suitable to detect which witnesses have the most accurate information on the conduct of the criminal action. However, if the witness unwittingly works his own imagination in the testimony presenting his statement as it were really happened, it may mislead the investigation. If it were really suitable to choose the appropriate witnesses it could definitely make investigations faster and more effective. Furthermore, the instrument is expected to control the sincerity of the subject, and mark the moment when the subject '*can be broken*' during the interrogation in order to make a confession. They also believe that it is suitable to evaluate the state of the investigation and to determine whether the investigating authorities should wait for further relevant and sincere data. The expectations suggest that LVA should become an instrumental method used during interrogations. The basis of this idea is that LVA does not require neutral environment, and the number of persons present at the examination is also irrelevant. While closed questions and closed answers ('yes', 'no') define the polygraph credibility examination, also the computer graphometer and the graphometric analysis too, there are no such restrictions at the voice analysis, therefore, it's allowed to speak coherently, also, there are no restrictions related the person controlling the conversation, thus even the member of the authority may query the subject. Consequently, LVA is more likely to be related to interrogation than any other instrumental method.³⁵ Nevertheless, it is a problem that LVA cannot be considered as a sufficiently validated method, as it is acutely true for computerized credibility examination measures, even more so, the latter must face the challenge of only being used in Hungary, so test numbers are fractional compared to those of the polygraph. The fact that LVA is being

---

³² Agárdi Tamás – Kármán Gabriella: A hazugságvizsgálatról más szemmel. *Belügyi Szemle* 1999/10. 93. o.

³³ Vö.: Farkas László: A grafométer működési elve és gyakorlata. In: Tóth Éva – Belovics Ervin (szerk.): *A büntetőeljárás segédtudományai I.* Pázmány Press, Budapest. 2015, 64-93. o.

³⁴ William J. Mayew – Mohan Venkatachalam: *The Power of Voice: Managerial Affective States and Future Firm Performance.* <https://www.gsb.stanford.edu/facseminars/events/accounting/documents/mv11232009.pdf> (letöltés ideje: 2012. január 5.)

³⁵ Budaházi Árpád: *Poligráf. Műszeres vallomásellenőrzés a bűnügyekben.* NKE Szolgáltató Kft. Budapest, 2014. 226. o.

used in several countries is definitely an advantage, however, even in foreign countries its significance falls well short of the polygraph.

Brain fingerprinting might as well be the credibility examination method of the future. The method is based on the fact that the human brain stores memories, and events of exaggerated stress – like conducting a criminal act – are fixed stronger. *Lawrence A. Farwell* has discovered a ‘mermer’ frequency of the brain that is one of the elements of the greater brain frequency known as P300. According to *Eszter Póczos* ‘much more accurate results can be achieved in the field of mapping brain activities with the help of the new brain frequency. The method explores which part of the brain responds upon the indication of specific effects (such as odours, pictures or sounds). The part responsible for the preservation of memories is responsible for the elaboration of the new information.’³⁶ EEG (electroencephalogram) sensors are used in the analysis to detect the electric brain functions of the subject indicated by specific stimulus. In case of a ‘mermer’ response the examiner concludes that the information connected to the effect is stored in the subject’s memory. On the contrary, irrelevant stimulus does not result in a ‘mermer’ response.³⁷

VI. Concluding remarks

For the sake of effective law enforcement we must stay opened to instrumental credibility examinations, and this openness should stay solid for both the polygraph and other instruments as well. Nevertheless, such openness does not mean an uncritical approach, we must point out that there is no such thing as a perfect instrument and most probably there will never be. An instrument is not sufficient if trust it blindfolded, but if we realize that it’s not without deficiencies, yet, knowing its limits we are able to handle its imperfection. Detection of the specific limits and chances of errors of the polygraph is at an advanced stage, however, we cannot accept the same statement regarding other instruments. Implementing the definition of instrumental credibility examination the new Be. voted for openness, but we should remain realistic to accept that the alternatives to the polygraph still need some time so they are not only being used occasionally.

According to the new Be. instrumental credibility examination shall remain part of the investigation, used both during the phase of reconnaissance and investigation. Although instrumental credibility examination shall become an act of the evidentiary procedure, its role shall remain the orientation of the investigation. Summarizing all we may state that the new Be. has made great step forward in the direction to unify the statutory provisions on instrumental credibility examination and to terminate the interpretation disputes characterizing the issue in the past few years.

---

³⁶ Póczos Eszter: A hazugságvizsgálat jövőképe. *Belügyi Szemle* 2006/5. 102. o.

³⁷ Sarah E. Stoller – Paul Root Wolpe: Emerging Neurotechnologies for Lie Detection and the Fifth Amendment. *American Journal of Law Medicine*, 2007/2-3. Boston University School of Law. p. 362

A szexuális erőszak bizonyításának tapasztalatai, reflexiók a bizonyítás nehézségeiről

I. Bevezető gondolatok

A nemi életről való értekezés igen ingoványos talaj a modern világban az egoista gondolkodás, valamint a média által közvetített tartalmak folytán egyre nagyobb teret hódító szexualitás ellenére is. A férfiak a nőket egyre inkább szextárgynak tekintik, az alkalmi szexuális kapcsolatok száma emelkedik, valamint a fiataloknál az első szexuális aktus egyre korábbi életkorban következik be.

Minden egyénnek jogában áll eldönteni, hogy létesít-e, illetve kivel létesít szexuális kapcsolatot, továbbá azt hogyan kívánja megvalósítani, mely miatt természetes esetben a nemi élet az aktusban részt vevők önkéntes hozzájárulásával történik. Az állam büntetőjogi igénye akkor merül fel, amikor egy személy hozzájárulása hiányában válik szexuális aktus alanyává. Az emberek eltérő gondolkodásúak, más-más neveltetésben részesültek, értékrendjeik eltérőek. Mindezek ellenére megfigyelhetők a társadalomban bizonyos konvergens tendenciák, melyeknek sokan részesei vagyunk függetlenül neveltetésünktől, és értékrendjeinktől. Ilyen tendencia a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények rejtőzködő jellege.

Társadalomtudományi és pszichológiai kutatások megerősítették, hogy a nők nem szívesen beszélnek a nemi identitásukat ért sérelemről, szégyenteljesnek, megalázónak tartják azt felidézni, illetve az őket ért sérelmet lelkiekben újra megélni. Egy, az OKRI által elvégzett kriminológiai kutatás adatai szerint a szexuális erőszak miatti feljelentések elmaradásának okai a megbélyegzéstől való félelem (75,5 %), a provokatívnak titulálástól való félelem (73 %), szégyen, vagy a büntudat (74 %), félelem az elkövető bosszújától (69,5 %), a büntetőeljárás sikerében való kételkedés (65 %), valamint félelem attól, hogy az áldozatot a büntetőeljárás során további sérelmek érhetik a hatóság részéről (58 %).³ A Magyar Államot azonban olyan irányú nemzetközi kötelezettség terheli, hogy a tizennyolcadik életévüket be nem töltött áldozatok akarától függetlenül biztosítsa a szexuális erőszak miatti büntetőeljárások sikerét abban az esetben is, ha az áldozat nem tesz feljelentést, valamint ha vallomását visszavonja.⁴

A látencia jelensége teszi a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények bizonyítását kulcskérdéssé. Kutatásunk során áttekintettük a Balassagyarmati Törvényszék, és a Salgótarjáni Járásbíróság szexuális erőszak bűntette miatt folyamatban volt, 2007. január 01. és 2017. július 31. napjai között jogerősen befejezett bűnügyek iratait. Kutatásunk célja annak megállapítása volt, hogy a büntetőeljárás során milyen bizonyítási eszközök képezhetnek olyan zárt láncot, melyek a sértett vallomásán túl a

¹ Ügyész, Balassagyarmati Járási Ügyészség

² Alügyész, Salgótarjáni Járási és Nyomozó Ügyészség

³ Parti Katalin – Szabó Judit – Virág György: A média azt üzenté...Szexuális erőszakkal kapcsolatos ismeretek, vélemények és attitűdök vizsgálata egy médiakampány kapcsán, Médiakutató, 2016. (XVI. évf.) 2. szám, 13. old. (http://www.mediakutato.hu/cikk/2016_02_nyar/01_a_media_uzenete.pdf)

⁴ Az Európa Tanács Lanzarotében, 2007. október 25-én kelt, a gyermekek szexuális kizsákmányolása és szexuális bántalmazása elleni védelméről szóló egyezménye 32. cikke, valamint az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13. napján kelt, a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről, valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2011/93/EU irányelve 15. cikk (1) bekezdése

terhelt büntetőjogi felelősségét a kétséget kizáró bizonyosság erejével megállapíthatóvá teszik annak védekezése ellenében is, továbbá a sértett vallomásaival kapcsolatos aggályok miként oldhatók fel.

II. A témaválasztás indoka

Bár a kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy a szexuális erőszak bűntette miatt indult bűnügyek az éves ügyszám igen csekély részét teszik ki, azonban a bűncselekmény tárgyi súlya, magas büntetési tétellel fenyegetettsége, a sértettek későbbi szexuális életére, sőt általában a párkapcsolataira gyakorolt erodáló hatása, a kiskorú sértettek egészséges szellemi, nemi fejlődésére gyakorolt negatív hatásai, továbbá a pszichológiai tényezők miatti látencia következtében igen fontosnak tartjuk a bizonyítás menetét, a terhelő bizonyítékokat, valamint a bizonyítékértékelés mozzanatait bemutatni konkrét ügyekből extrahált tendenciák körvonalazásával.

A bizonyítással kapcsolatos fejezetben a példaként állított bírósági ügyek tényállásai a szükségesre lerövidítve, adatvédelmi okokból anonim módon, időpontok és helyszínek megjelölése nélkül kerülnek bemutatásra, illetve több tényállási pont esetében a tanulmány terjedelmi korlátai miatt csak az adott kérdéskör szempontjából releváns tényállás, és annak alapjául szolgáló bizonyítékok vizsgálatára kerül sor.

III. A szexuális erőszak bűntettének bizonyíthatósága, nehézségek a gyakorlatban

A szexuális erőszak bűntettének⁵ üldözéséhez kiemelt tárgyi súlya miatt fontos társadalmi érdek fűződik, azonban a rendelkezésre álló bizonyítékok azok összetétele folytán körültekintő értékelést igényelnek. Ezen bűnügyek jellemzője, hogy magának a szexuális cselekménynek leggyakrabban nincsenek közvetlen tanúi, a tanúk legfeljebb áttételes információkkal tudnak szolgálni, a közvetett bizonyítékok azonban nagy számban fordulnak

---

⁵ Btk. 197. § (1) Szexuális erőszakot követ el, és bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el, *b)* más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(2) Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,

b) az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy

c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

(4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

aa) az (1) bekezdésben meghatározott módon,

ab) a (3) bekezdés *b)* pontjában meghatározott sértett sérelmére, vagy

ac) a (3) bekezdés *c)* pontjában meghatározott módon

követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés *a)* pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés *b)* vagy *c)* pontja szerint is minősül.

(4a) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés *a)* pont *aa)* alpontjában meghatározott bűncselekmény a (4) bekezdés *a)* pont *ab)* vagy *ac)* alpontja szerint is minősül.

(5) Aki szexuális erőszak elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

elő. Az átlagosnál nagyobb az életszerűségi tézis vizsgálatának jelentősége a terheltek védekezésének megdöntésekor. A sértettet az erőszak folytán komoly sokkhatás éri, emiatt bármennyire is az ő vallomása az eljárás kiindulópontja, azt nagyon körültekintően, az abúzusnak kitett sértettek agyában végbemenő pszichikai tendenciákat ismerve kell vizsgálni és ütköztetni. A büntetőjogi felelősség megállapításához tehát a sértett vallomását kell körülbástyázni több, összességében a terhelt irányába mutató bizonyítékkal.

III.1. A személyi bizonyítás problémái

A személyi bizonyítás áldás és átok is egyben. Minden bűnügyben folyik személyi bizonyítás, ezért elkerülhetetlen annak jellemzőit, előnyeit, hátrányait megvizsgálni. A személyi bizonyítás előnye, hogy a Földön mindenhol előfordulnak emberek, bárhol, bármilyen tevékenység során szükségképpen kapcsolatba kerülnek egymással. Mivel közel 7 milliárd ember él a Földön szükségszerű, hogy egy eseménynek, vagy jelenségnek legalább egy észlelője legyen. Nyilvánvalóan az adott közeg és helyzet érdemben meghatározza, hogy hány személy van jelen a helyszínen. Személyi bizonyítékot tehát minden bűnügyben nagy eséllyel találnak a hatóságok, az már részletkérdés, hogy a vallomás annak tartalma alapján az egész cselekményből mit bizonyíthat.

Ezzel szemben azonban hátránya, hogy éppen a Földön élő nagyszámú ember miatt minden bűnügyben megkérhet a terhelt bizonyos személyeket, hogy tanúsítsák az igazát. Ezzel a lehetőséggel minden hatóságnak számolnia kell a bizonyítékok értékelése során. Még ugyanaz a személy is képes ugyanabban az eljárásban ellentétes vallomásokat tenni attól függően, hogy a vallomás tartalmához milyen érdeke fűződik. A hamis tanúzás, hamis vád, és hatóság félrevezetése miatt indult bűnügyekben például jellemző, hogy az alapügyek sértettjei az ügyészi nyomozásban terhelti pozícióban már az alapügybelivel ellentétes vallomást tesznek, mivel ekkor realizálódnak agyukban a törvényes figyelmeztetések következményei. Önmagában az a tény, hogy valakit vallomása megtétele előtt a hamis tanúzás, és a hamis vád törvényi következményeire kioktattak, önmagában nem zárja ki a hamis vallomás megtételének objektív lehetőségét. A vallomásokat mindig az egyéb, lehetőleg objektív bizonyítékokkal egybevetve kell értékelni.

Másik érdeme a személyi bizonyításnak, hogy az emberek rendelkeznek megfigyelőképességgel, emiatt képesek érzékszerveikkel észlelni, feldolgozni, és eltárolni a történeteket. A megfigyelést és a megfigyeltelt eltárolását objektív és szubjektív tényezők befolyásolják. Objektív körülmények a látási viszonyok, látó, vagy hallótávolság és egyéb, az észlelést fizikailag gátló külső hatások. Itt külön kiemelendő a megfigyelt jelenség szokatlansága, mely miatt a megfigyelő nagyobb érdeklődéssel szemléli a történést, így arról agyában is teljesebb kép rögzül.⁶ Az észlelés szubjektív akadályai azonban akár nem tudatosan is realizálódhatnak. A tudomásszerzést befolyásolja az, hogy az észlelő korábbi élettapasztalatai folytán előálló asszociációja mivel vegyíti tudatában az észlelt képet. Az emberi agyban az asszociáció a felszínre hoz más korábbi emlékeket, mely miatt az új észlelés a korábbi emlékekkel vegyülve idővel egységes emlékké lesz. Ezáltal az észlelő később esetlegesen olyan körülményekről is beszámolhat, melyeket közvetlenül nem észlelt ugyan, hanem tudata a dolgok folyására vonatkozó élettapasztalata alapján tett hozzá az észleléséhez.⁷ Szintén szubjektív befolyásoló tényező, hogy az észlelő életkora, érettsége, érdeklődése folytán mit él át olyan élményként, amit az agya rögzíteni képes. Példának okáért egy közúti baleset bekövetkezését másként éli egy olyan személy, aki már látott hasonlót illetve másként az, akinek ez az első ilye élménye. A stresszhelyzet, amit a szemlélő az

⁶ Elek Balázs – A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, TKK, 43. old.

⁷ Elek i.m. 46. old.

észlelés során megél, szintén befolyásolja azt az adathalmazt, amit az agya emlékként rögzít. Egy erőszakos bűncselekmény áldozatának agya szelektálja a befogadandó halmazból mindazokat az adatokat, melyek nem közvetlenül a testi épsége védelmével kapcsolatosak, ezeket nem, vagy csak korlátozottan fogadja be.⁸ A fizikai bántalmazást megélő sértettek például tendencijelleggel nagyobb számú, és nagyobb erejű bántalmazásról számolnak be, mint amit orvosilag igazolni lehetséges. Ennek két oka lehet, egyrészt a bántalmazás kisebb erővel, vagy érintőlegesen érte a sértettet, ezáltal annak visszamaradó nyomai nincsenek, vagy ami témánk szempontjából jelentősebb, a sértett agyában a bántalmazás miatti sokk folytán komolyabb tettelességről rögzül kép annál, amit ténylegesen megélt, mivel az emlékei nagy fájdalmat tükröznek, és agyában ezt komolyabb mérvű bántalmazással párosítja a korábban kifejtett asszociáció folytán. A stresszhelyzetben a sértett ezen felül gyakran nem tud felidézni távolságokat, pozíciókat, fényviszonyokat csak érzéseket, emellett időben és térben keverheti az eseményeket vallomása megtételekor. Ez a szexuális erőszak büntette miatti bűnügyekben különös vizsgálat tárgya, mivel nem jellemzőek a sértetten kívüli tanúk, akik a szexuális cselekményt látták.

A már megszerzett és rögzített ismeret visszaadását is különböző akadályok övezik. Ilyen akadály a felejtés. Közvetlenül az esemény észlelését követően rögzített vallomás még mentes az időmúlás memóriára gyakorolt káros hatásától, az eljárás későbbi szakaszában megtett vallomás azonban már megfakultabb emlékekre reflektál. A tanúk igen gyakran kezdik folytatólagos vallomásukat azzal, hogy fenntartják amit korábban elmondtak, ezáltal kinyilvánítva, hogy jelenleg nem gondolkodnak részletes vallomás tételén. Ennek több oka lehet, az egyik ok, hogy nem szeretnének korábbi vallomásukkal ellentmondásba keveredni, emiatt próbálnák mellőzni a részletes vallomástételt.

Az ismeret visszaadását gátolja továbbá az a stresszhelyzet is, melyet a nagyobb számú folytatólagos kihallgatás, az adott kihallgatás elhúzódó volta, esetlegesen a kihallgatást foganatosító rámenőssége generál. Ezen esetekben a tanúk jellemzően teherként élik meg az újabb kihallgatás miatti időkiesést, munkából való távollétet, utazást, emiatt próbálnak a szituációból minél előbb kikerülni. Ez eredményezheti azt is, hogy esetlegesen azt mondják el a vallomásukban, amit a kihallgató hallani akar, hogy ezáltal rövidre zárják a kérdést, és hamarabb szabaduljanak a számukra terhes szituációból.

III.1.1. A sértett vallomásával kapcsolatos aggályok

A sértettek kihallgatásakor és vallomásuk értékelésekor több jelenséget kell szem előtt tartani. Egyrészt a stresszhelyzet, melyet a bűncselekmény elkövetése generált, megfigyelőképességüket a fent kifejtett módon negatívan befolyásolhatta. Másrészt a sértett a vallomása megtételekor az elszenvedett sérelem miatt elégtételt akarhat venni az elkövetőn, azonban ennek eszközéül azt az utat választja, hogy tudatosan a ténylegesen megtörtétnél többet, súlyosabbat vall az elkövető terhére. A sértett a szexuális abúzus miatt mentálisan károsodhat, mely szintén negatívan befolyásolhatja szavahihetőségét. A kihallgatás, és a bizonyítékértékelés során ezen jelenségekre figyelemmel kell lenni. A bűnügyi bizonyítás során kiemelt jelentőségű feladat a sértett szavahihetőségének vizsgálata, e körben tisztázni kell, hogy előadása konzekvens, logikailag helytálló, élményszerű, valamint élethű, és kóros túlzásoktól mentes-e.

---

⁸ Fenyvesi Csaba – A szembesítés, mint igazságkereső módszer erősségei és gyengeségei in Erdei Árpád (szerk.) - A büntető ítélet igazságtartalma, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. 124. old.

III.1.1.1. A sértett elmeállapotának és szavahihetőségének kapcsolata

A sértett szavahihetőségét szocializáltságának foka, személyiségjegyeinek klinikai tünetei egyaránt befolyásolhatják. Ezen jelenségek tudatában kell a büntetőeljárásban a sértetteket kihallgatni, vallomásukat értékelni. A személyiségszerkezetük feltérképezésére kézenfekvő eszköz a pszichológus, illetve pszichiáter szakértő igénybevétele. A szakértő ugyanis rendelkezik azzal a tudományos eszköztárral, melynek segítségével meg tudja állapítani, hogy a sértett személyiségszerkezete, annak kóros vonásai ellenére élményszerűen adja-e elő a vele történeteket, illetve az ő és egy egészséges elmeállapotú személy előadásmódja között mutatkozik-e lényegi eltérés. A szakértő képes tehát kiszűrni, hogy a sértettet az elmeállapota mennyire teszi manipulatívává, vagy konfabulatívává.

A Salgótarjáni Járásbíróság 6.B.502/2014/78. számú ítéletében a vádlottat a szexuális erőszak büntetvényének vádjától felmentette. A vádirati tényállás szerint a vádlott a vádbeli napon a kora délutáni órákban ért haza munkavégzésből ittas állapotban. Ekkor a házban tartózkodott egyedül az akkor 13 éves leánya a sértett is, aki a ház egyik szobájában egy pólóban és alsóneműben volt, számítógépezett, közben a gyanúsított a házban a konyhában leült étkezni, majd a sértett elindult a konyha irányába, hogy kimenjen a fürdőszobába, amikor vádlott a szobában elé állt, megfogta a karjánál és erőszakkal száján megcsókolta, majd rögtön lelökte a lakószobában lévő franciaágyra. A vádlott ezután sértett kezét lefogta, mivel ő próbált védekezni és sikoltozott. Ekkor fölé térdelve a vádlott lehúzta róla az alsóneműjét, majd lehúzta a saját alsónadrágját is és nemi vágyának felkeltése céljából a nyakán csókolgatta, illetve simogatta testszerte a sértettet, amitől pár perc elteltével merevedése lett. Amikor a vádlott nemi szerve izgalmi állapotba került, azzal próbált behatolni a sértett nemi szervébe, mely végül sikerült neki, de a behatolást követően a vádlott – vélhetően ittassága és a sértett ellenállása miatt is – lefordult a sértettől és elaludt.

A vádlott a nyomozás kezdeti szakaszában tagadta a terhére rótt bűncselekmény elkövetését. A sértettel történt szembesítésén azonban azt nyilatkozta, hogyha a lánya azt állítja, hogy megerőszakolta, akkor biztosan úgy is történt. A tárgyalási szakban viszont ismét tagadta a bűncselekmény elkövetését.

A kiskorú sértett a nyomozás során az őt kihallgató rendőrnek részletesen elmondta a bűncselekmény lefolyását, a tárgyaláson azonban mentességi jogával élve nem tett vallomást édesapja ellen. Ezt követően lemondott mentességi jogáról, és újabb vallomásában már kifejezetten azt állította, hogy édesapja nem erőszakolta meg, korábbi terhelő vallomása csak kitaláció volt, érdemben azonban nem adta indokát korábbi terhelő vallomásának. Elmondta továbbá, hogy nyomozati vallomása nem összefüggő előadásból állt, hanem csak igennel és nemmel válaszolt a feltett kérdésekre, állította továbbá, hogy a jegyzőkönyvben szereplő mondatok nem tőle származtak, az egybefüggő vallomást a kihallgatást végző rendőr írta.

A bíróság a tárgyaláson kihallgatta a sértettet kihallgató rendőröket, akik azonban egyöntetűen azt állították, hogy a sértett magától összefüggően mondta el a történeteket, nem volt szükség kérdések feltevésére. A sértett vallomása tehát önmagában nem szolgáltatott alapot a büntetőjogi felelősség megállapításához, ahhoz további, közvetett tanúk kihallgatása, és szakértői vélemények beszerzése volt szükséges.

A sértett egy tánciskolában táncolt, ezen iskolából két oktatója is tanúvallomást tett. Mindketten elmondták, hogy a vádbeli időpontot követően a sértett kedvtelen, visszahúzódó volt, egy hosszú beszélgetés során azt adta elő nekik, hogy édesapja bántotta. Konkrétumokat ugyan nem mondott, azonban a hallottak alapján körvonalazódott bennük, hogy a sértett a molesztálásra célzott. Az oktatók ezt követően jelezték az esetet a gyámhatóság felé. Mindkét tanú beszámolt arról, hogy a tánccsoportban volt egy idősebb zenész, akivel a sértettnak párkapcsolata volt, melyet a vezetőség nem nézett jó szemmel.

A sértett édesanyja következetesen állította, hogy a lánya hazudik, őt az apja nem erőszakolhatta meg. Az édesanya szerint objektív lehetősége sem lett volna a vádlottnak lányát megerőszakolni, mivel nem szoktak otthon kettesben tartózkodni a családtagok időbeosztása folytán. Elmondta, hogy lánya nagyon kiszámíthatatlanul kezdett viselkedni, mely miatt pszichiáterhez vitte. A sértett és édesapja között semmilyen változást nem észlelt a kapcsolatukban. A sértett mindig örült annak, amikor édesapja a munkából hazaért. A sértett édesanyja is állította, hogy nem az került jegyzőkönyvezésre a sértett nyomozati vallomásaiban, ami és ahogyan elhangzott.

A vádlott másik két gyermeke elmondta, hogy soha semmilyen szexuális közeledés nem történt feléjük édesapjuk részéről. A sértett húga elmondta továbbá, hogy a sértett szokott hazudni, valamint szeret a helyzetével visszaélni.

Más hozzátartozók, kollégák, és a házi orvos is megbízható, családcentrikus emberként írta le a vádlottat, aki sokat dolgozik, így csak keveset tartózkodik otthon.

A sértett nagyapja elmondta, hogy unokája három különböző időpontot is megjelölt, amikor a molesztálás megtörtént, több alkalommal megváltoztatta mondanivalóját, egyik alkalommal azt állította, hogy igaz, amit az apjáról állított, máskor pedig azt mondta, hogy nem igaz.

A sértett pszichiáttere szintén azt erősítette meg, hogy a sértett nagyon szűkszavúan, igenekkel, és nemekkel válaszolt a kérdéseire, arra pedig egyértelmű választ nem adott, hogy édesapja megerőszakolta-e. Elmondta továbbá, hogy a sértettnek az édesapjával nagyon jó kapcsolata volt, továbbá büntudat gyötörte onnantól, hogy édesapját a rendőrök elvitték, azonban felszabadultabb lett akkortól, amikor a vádlottat a bíróság házi őrizetbe helyezte. A pszichiáter elmondta, hogy a sértett nemi identitásának fejlődése nem volt egészséges, amit fontosnak tart, azt véghez viszi, akár környezete manipulálása útján is. Álláspontja szerint az édesapja nem erőszakolta meg a sértettet, a sértettnek érdeke fűződött ahhoz, hogy ezt állítsa, ez az érdek pedig az volt, hogy sajnáltassa magát a táncsoportban, ahol egy ideje rossz szemmel néztek rá. A pszichiáter szakmai ténymegállapításait a tárgyaláson egyidejűleg jelenlevő három szakértő sem kérdőjelezte meg, azzal mindhárman egyetértettek.

A szakértők egyértelműen rögzítették, hogy a sértett pszichoszexuális éretlenséggel, fokozott érzékenységgel, önbizalomhiánnyal, és gyengén fejlett szociabilitással jellemezhető személyiségzavarban szenved. Ezen állapota a korábbi kihallgatásai alkalmával is fennállt. A sértett el tudja különíteni a valóságot és a képzeletet, egymással ellentétes vallomásait pedig kiegyensúlyozatlan érzelmi élete, a családi kapcsolatok korábbi egyensúlyának visszaállítására törekvés, az önvád, és a büntetőeljárás okozta traumák magyarázzák. A sértett manipulatív személyiségét a szakértők megerősítették.

A bíróság a bizonyítékértékelés körében a sértett szavahihetőségét elvetette, arra bűnösséget megállapító ítéleti tényállást alapítani nem lehetett. A tanúk vallomásaiból, és a szakértői véleményekből az tényként rögzíthető volt, hogy a sértett akár terhelő, akár mentő tényállításai aggályosak voltak. Amikor kiderült a táncsoportot kísérő egyik zenésszel való kapcsolata, a zenészt eltanácsolták a csoporttól, emiatt a sértett is tartott attól, hogy hasonló sorsra jut, ezt nem szerette volna, mivel igazi családjának a táncsoportot tekintette. Emiatt a bíróság sem a sértett terhelő, sem pedig a mentő vallomásait nem fogadta el. A bíróság továbbá a sértett nyomozati vallomásait erős kételyekkel kezelte, mivel a sértett tárgyaláson tapasztalt viselkedésére figyelemmel nem tartotta elképzelhetőnek azt, hogy a nyomozati vallomások olyan egybefüggő tényeladások voltak, amelyeket a rendőrségi jegyzőkönyvek tükröznek. Emellett a tárgyalás anyagává tett adatokból, így különösen a hozzátartozók vallomásaiból, és a vádlott tárgyalási szakban beszerzett munkaidő nyilvántartásából a bíróság azt állapította meg, hogy sem hétköznaponként, sem pedig hétvégeken nem fordulhatott elő olyan eset, amikor a vádlott a kora délutáni órákban kettesben tartózkodhatott volna otthon a

sértettel, és alkalma lett volna a vádbeli cselekményt végrehajtani. Mindezek alapján a bíróság a vádlottat az ellene emelt vád alól felmentette.

A Salgótarjáni Városi Bíróság a 4.B.379/2007/28. számú ítéletében a vádlott bűnösségét magánlaksértés büntetőjében, és szemérem elleni erőszak büntetőjében állapította meg. Az ítéleti tényállás szerint a vádlott a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló sértett lakásában élt egészen addig, amíg kapcsolatuk megromlott, és a vádlott elhagyta a sértett lakását. A vádlott ezt követően a vádbeli nap éjszakáján megjelent a sértett lakásán, az ajtón dörömbölt, azonban mivel a sértett nem engedte be, a bejárati ajtót lábbal berúgta, melynek következtében az ajtó zárszerkezete megsérült, és a vádlott a lakásba bement. A sértett többször felszólította, hogy a lakást hagyja el, azonban ennek a vádlott nem tett eleget. A sértett segítséget akart hívni, azonban a vádlott őt lerántotta az ágyra, valamint róla a nadrágot lehúzta. A vádlott kijelentette, hogy „leütlek, de akkor is megduglak,” majd a sértettet az oldalára fordította, a végbélnyílásába akarta a nemi szervét helyezni, azonban ez nem sikerült, mivel a sértett folyamatosan rugdosta a vádlottat, illetve védekezett, valamint a vádlottat a nemi szervén megrúgta. A dulakodás közben a vádlott többször megütötte a sértettet, majd a sértett ellenállása miatt viselkedését abbahagyta és elaludt, másnap reggel a lakást elhagyta. Előtte még a bejárati ajtót megjavította, hogy azt be lehessen zárni.

A vádlott tagadta a terhére rótt bűncselekmények elkövetését, előadta, hogy kizárólag az ottmaradt dolgaiért ment be a lakásba erőszak nélkül, azonban azt tapasztalta, hogy dolgait a sértett eladta, emiatt veszekedtek.

A sértett a nyomozás során részletesen kifejtette, hogy a vádlott miként támadt rá és próbálta megerősítenie, a tárgyaláson azonban már azt adta elő, hogy a vádlott berúgta ugyan a lakás ajtaját, agressziójának oka azonban az volt, hogy több elektromos berendezése is hiányzott a lakásból. A tárgyalás későbbi szakában azonban a sértett ismét megerősítette azt, hogy a vádlott erőszakkal molesztálta, azonban az abúzus időpontját a nyomozás során előadottaktól eltérően határozta meg. Előadta továbbá, hogy betegsége miatt gyógyszereket szed, így pontosan nem tud mindent felidézni. A sértett elmeállapota, és vallomásainak eltérősége szavahihetőségének fokozott vizsgálatát tette indokolttá.

Az elmeorvos szakértő véleménye alapján a sértett tudatát pszichés betegsége miatt téves eszmék jellemzik, az általa elmondott sérelmek vélt kóros túlzásokból eredő tartalmakkal is bírnak, azonban az általa előadottak logikusak, és konzekvensek.

A fentieket a kirendelt pszichológus szakértő is megerősítette megállapítva, hogy lényegi eltérés a kóros elmeállapotú sértett, és egy egészséges elmeállapotú személy elmondása között nincs.

A sértett elmondását alátámasztotta az ambuláns lap és az orvosszakértői vélemény, mely részletesen véleményezte a sértett testén található sérüléseket, megállapította, hogy azok a vádlott általi bántalmazás következtében keletkezettek. Az orvosi iratok a sértett nemi szerve körül külsérelmi nyomot azonban nem tártak fel.

Bár a cselekményeknek tanúi nem voltak, azonban a sértett vallomását megerősítette a helyszíni szemle jegyzőkönyv, mely a bejárati ajtó külső lapján lábnyomot, a zártakaró friss törött állapotát, a sértett párnáján hajszálakat, a párnahuzaton vércseppet, valamint a takarón ondót rögzített. A fenti bizonyítékok pedig a vádlott tagadásával szemben zárt láncot alkotva kétséget kizáróan bizonyították a vádbeli bűncselekmény vádlott általi elkövetését.

A Balassagyarmati Törvényszék a 16.Fk.218/2015/34. számú ítéletében a vádlottak bűnösségét szexuális erőszak büntetőjében állapította meg. Az ítéleti tényállás szerint a vádbeli nap éjjelén I. rendű vádlott, miután a család többi tagja elaludt, bemászott a 13 éves, közép súlyos értelmi fogyatékos húga – a sértett – ágyába, ahol mind a saját, mind a sértett alsóruházatát letolta, majd a jobb oldalán fekvő sértetthez simult, aki erre felébredt. Ezt követően I. rendű vádlott a sértett derekát kezével átfogta, és nemi szervét a sértett fenekére felől a sértett nemi szervéhez nyomta, valamint altestét, csípőjét előre-hátra mozgatta nemi

vágyának kielégítése céljából. Eközben annak érdekében, hogy a sértett a szüleit ne ébressze fel, őt egy alkalommal szájon ütötte. Egy héttel később II. rendű vádlott éjjel, miután a család többi tagja elaludt, bemászott a sértett ágyába, ahol mind a saját, mind a sértett alsóruházatát letolta, majd a jobb oldalán fekvő sértetthez simult, aki erre felébredt. Ekkor II. rendű vádlott kezével a sértett derekát megfogta, és nemi szervét a sértett feneké felől a sértett nemi szervéhez nyomta, illetve saját csípőjét előre-hátra mozgatta nemi vágyának kielégítése céljából. Eközben annak érdekében, hogy a sértett a szüleit ne ébressze fel, nekik ne tudjon szólni, befogta a sértett száját a saját kezével.

I. rendű vádlott tagadta a bűncselekmény elkövetését.

II. rendű vádlott gyanúsított ki hallgatásakor elmondta, hogy ahogy lefeküdt a sértett mellé aludni, lehúzta a sértett pizsamáját és alsóneműjét, majd a saját alsónadrágját is letolta és elővette a nemi szervét, majd a sértett fenekébe helyezte azt. Erre ébredt fel a sértett és ellökte őt magától. Ezt követően elaludt. Reggel azt látta, hogy I. rendű vádlott letolt boxeralsóval aludt az ágyon a sértett II. rendű vádlott elmondta, hogy I. rendű vádlott a sértettnek többször is bedugta már a fenekébe a nemi szervét. Folytatólagos kihallgatásán elmondta, hogy a sértett nemi szervébe ő maga is behatolt hátulról és mozgatta magát, amit nagyon élvezett. II. rendű vádlott ezt követően tagadta a bűncselekmény elkövetését, majd a tárgyalási szakban már élt a hallgatás jogával.

A sértett egyik iskolai nevelője tanúvallomásaiban elmondta, hogy bizalmi viszonyban áll a sértettel annak ellenére, hogy már nem tanítja. Észlelte, hogy a vádbeli időpontok magasságában a sértett feltűnően zárkózottá vált, továbbá azt is tapasztalta, hogy II. rendű vádlott rendszeresen ordított vele, valamint cipeltette vele a holmiját az iskolában. Többször is nehezményezte a sértett, hogy haza kell mennie az iskolából. Az egyik alkalommal kibukott a sértettől, hogy II. rendű vádlott megerőszakolta őt hátulról oly módon, hogy nemi szervét, a nemi szervébe dugta és „elélvezett”. Elmondta, hogy ezt közölte édesanyjával, aki II. rendű vádlottat megverte. A sértett közölte vele, hogy I. rendű vádlott is ugyanilyen módon megerőszakolta. Ezt követően elmentek az iskolaigazgatóhoz, akinek irodája előtt meglátta őket II. rendű vádlott és fenyegetőleg nézett a sértettre, aki ettől félve elfordult, majd ekkor a tanú ráparancsolt II. rendű vádlottra, hogy távozzon. A sértett a nyomozó hatóság előtt tett vallomásaiban elmondta, hogy amikor egyik alkalommal aludt, mellé feküdt II. rendű vádlott és lehúzta mind az ő, mind pedig a saját alsóneműjét, majd hátulról betette a nemi szervét a sértett nemi szervébe. Ekkor fájdalmat érzett, és kiabált az anyja után, melyre II. rendű vádlott befogta a száját. Amíg édesanyjuk meg nem érkezett, II. rendű vádlott lökdöste hátulról. A sértett mondta neki, hogy hagyja békén, de II. rendű vádlott cselekményével nem hagyott fel, majd ejakulált a sértett nemi szervébe. A sértett elmondta, hogy nemi szervéből semmi nem folyt ki, nem is vérzett. Ezt megelőzően körülbelül egy héttel I. rendű vádlott csinálta vele ugyanezt. A cselekmény közben I. rendű vádlott szájon ütötte, emiatt félt. Korábban is volt már rá példa, hogy őt I. rendű vádlott bántalmazta. Mindkét gyanúsított egy-egy alkalommal végzett vele szexuális cselekményt. Amikor a sértettel ismertették a nevelője vallomását, azt állította, hogy nevelője az elmondását félreérthette, a kihallgatásán elmondottakat tartotta fenn. A nyomozási bíró előtti meghallgatásán a sértett azt adta elő, hogy II. rendű vádlott a fenekébe dugta be a nemi szervét. Ekkor már azt állította, hogy egy alkalommal, egymást követően közösült vele mindkét vádlott. A sértett elmondta továbbá, hogy nem tudja mi a különbség női nemi szerv és fenék között, azonban állította, hogy II. rendű vádlott a nemi szervébe és a fenekébe is behatolt. A sértett nem tudta megmondani mit jelent az „elélvezni” szó, állította, hogy ilyet a rendőrségen nem mondott, olyat nem érzett, hogy a vádlottak bele ejakuláltak volna, pusztán fájdalmat érzett.

A pszichológus szakértő megállapította, hogy a sértett igen egyszerű személyiség szerkezettel, és csekély szókinccsel rendelkezik. Általános tájékozottsága nagymértékben hiányos. A sértett képességei alapján nem valószínűsíthető, hogy teljes

egészében általa kitalált, vagy pedig összefüggésrendszerüket érintően összetettebb történeteket betanított módon képes legyen elmondani. Ez nem utal konfabulációra. A sértettnél kimutatható volt traumatizáció. A sértett bármennyire is bizonytalan adatszolgáltató, a vizsgálat anyaga mégis arra utal, hogy fiútestvérei a szexuális molesztálása során bizonyosan olyat tettek vele, amit ő nem akart. Valószínűsíthető, hogy nem valóságos szexuális aktus történt, csak erre irányuló próbálkozás, ami az ő számára egyenértékű volt magával az aktussal. A sértett nem képes az őt ért cselekmény valóságos súlyát és erkölcsi megítélését felfogni, még azzal sem volt gondolkodása folytan tisztában, hogy fiútestvérei olyat tettek vele, ami a családokban testvérek között tilos.

A pszichiáter szakértő véleménye szerint a sértett időben rosszul tájékozódik, bizonytalan, esetleg eltérően adhatja elő a sérelmére elkövetett cselekményt. A nemi étellel és a szexuális cselekményekkel kapcsolatos tudása, a következményekre, illetve a védekezési formákra vonatkozó ismerete elnagyolt, elégtelen. A sértettnak megközelítő benyomása volt arról, hogy valami tiltott és helytelen történt vele, ami a szexualitás körébe tartozik, azonban ennek részleteivel, az erőszak fogalmával, ennek tilalmával nem volt tisztában. Arra sem álltak rendelkezésre ismeretei, hogy ilyen helyzetben hogyan lehetett volna a cselekményt megelőzni, valamint határozottabban tiltakozni. Nagy a valószínűsége, hogy a sértett a maga kommunikációs módszereivel nemtetszését fejezte ki, azonban értelmi fogyatékossága miatt ennek adekvát megfogalmazására nem volt képes. A sértett beleegyezése esetén sem lett volna képes a cselekmény idején annak jelentőségét, következményeit felismerni, illetve tudatlansága mellett a tiltakozását megfelelő egyértelműséggel kifejezni. Fentiek alapján a vonatkozásban védekezésre képtelen állapotúnak volt véleményezhető.

Bár az ítéletet a kihirdetést követően mindenki tudomásul vette, így az rövidített indokolással emelkedett jogerőre, a bizonyítékokat áttekintve megállapítható, hogy a sértett bár önmagának több helyen is ellentmondó vallomásokot tett, egy dologban következetes volt, mindkét vádlottról állította, hogy hátulról a feneké közé dugták a nemi szervüket, melyről a pszichológus és a pszichiáter szakértők megállapították, hogy a sértettet mindenképpen érte a bátyjai részéről olyan szexuális abúzus, aminek nem kívánt a részese lenni, ezáltal konfabuláció nem mutatható ki nála, a trauma viszont igen. Mivel az ambuláns lap a nemi szervben sérülést nem rögzített, a szűzhártya ép, sértetlen állapotát írta le, az a reális következtetés vonható le, hogy a vádlottak nem hatoltak be a sértett nemi szervébe, pusztán a farpofái között mozgatták nemi szervüket az orgazmus bekövetkezéséig. Jelen bűnügyben az értelmi fogyatékos, szexuálisan alulkulturált, és ismerethiányos sértettől is lehetett részletes kikérdezéssel értékelhető vallomást nyerni, melynek ellentmondásait II. rendű vádlott beismerő vallomása, és a szakértői vélemények oly módon megerősítettek, hogy az a tényállás megállapítás alapjául szolgálhatott. II. rendű vádlott vallomásai közül a tagadása nem fogadható el, mivel nem adta magyarázatát annak, hogy miért kezdte el tagadni a bűncselekmény elkövetését, a tagadásával szemben pedig az imént felsorolt bizonyítékok összességükben értékelve a büntetőjogi felelősség megállapításának irányába mutatnak.

III.1.1.2. A kiskorú sértett szavának súlya

A szexuális erőszak büntettének kiskorú sérelmére elkövetett eseteiben a sértett vallomásánál újabb nehézségekkel kell számolni. Minél fiatalabb a kiskorú sértett, annál befolyásolhatóbb, félénkebb, és a kihallgatás is megrémíti őt.⁹ A kiskorúak jelentős része kifejezetten jó megfigyelőképességgel rendelkezik, azonban befolyásolhatóságuk, élnék fantáziájuk, és a felnőttek elmondásának való korlátlan hitük vallomásaikat megfertőzheti.¹⁰

⁹ Gödöny József – Bizonyítás a nyomozásban, Közigazgatási és Jogi Kiadó, Budapest, 1968., 232. old.

¹⁰ Balogh J. - Moravcsik E. – A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása, Jogtudományi Közlöny, 1908.,253-

A kiskorúak hajlamosak tényként kezelni azt, amit a felnőttektől, különösen a szüleiktől hallanak. Ennek akkor van különös jelentősége, amikor a kiskorú sértettel valamelyik szülője szexuális cselekményt végez. A kiskorú élettapasztalat híján még nem tudja mit tehet meg vele a szülője, szeretetét miként fejezheti ki, illetve mi az a cselekvőség, ami ezen már jelentősen túlmutat. Néhány éves korban a kiskorú még nem képes felismerni azt, hogy amikor példának okáért a nemi szervét az édesapja simogatja, az tilos. A gyermekek arra is rábeszélhetők, hogy a történeteket ne mondják el senkinek, az maradjon az elkövetővel közös titkuk, a szexuális cselekményt játékként is elfogadhatják. Újabb befolyásoló tényező, ha a szülő azzal próbálja a gyermek hallgatását elérni, hogy kilátásba helyezi; ha a titkuk kiderül, akkor a család tönkre fog menni, és ez a gyermekben szorongást generál. Ezzel az elkövető a felelősséget a gyermekre telepíti, aki nyilvánvalóan jobban fél a családban kialakuló konfliktusok lehetőségétől, ezáltal a cselekményt elhallgatja, vagy a jövőben újra eltűri. Ezek a tendenciák konkrét bűnügyekben előfordulnak.¹¹

A gyermekek általános jellemzője, hogy felismerik annak konfliktusforrását, ha feltárják az ellenük családtagjuk által elkövetett sérelmeket, továbbá prognosztizálják, hogy a felnőttek nem fognak hinni nekik, vagy amennyiben igen, úgy olyan konfliktus alakul ki a családban, melynek terhét nem lesznek képesek feldolgozni. Emellett azonban a gyermekek általában elhiszik azt, hogy az őket ért abúzusra az ő hibájukból kerül sor. Ez szintén visszatartó erő a cselekmények feltárásánál.¹²

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények többségére igaz, hogy a bűncselekmény elkövetésekor a passzív alany és az elkövető vannak jelen, így a büntetőeljárásban közvetlen személyi bizonyítékként az ő vallomásaik állnak rendelkezésre, e módon a bíróságnak a két vallomás közül kell azt kiválasztania, amelyre a tényállást alapítja. A kiskorúak sérelmére elkövetett szexuális jellegű bűncselekmények esetében a bíróság fokozott körültekintéssel kell, hogy vizsgálja a sértett vallomását, mivel nem szükségszerű, hogy olyan konkrétan tudjanak beszámolni a bűncselekményről mint a felnőttek, továbbá felmerülhet annak lehetősége is, hogy a kiskorú sértett a felnőttek által elvárt, vagy belebeszélte vallomást tesz.

III.1.2. Terhelti védekezési taktikák és ellenszerek

A vádlottak védekezésének ellenőrzése – az adott esetben bármilyen komolytalan legyen is – a bűncselekmény kétséget kizáró bizonyításának szükségszerű, immanens része. Mint már fentebb kifejtésre került, a szexuális erőszak büntette miatt indult bűnügyekben a sértett, és a vádlott vallomásának ellentmondását kell a bíróságnak feloldania más bizonyítási eszközök közötti logikai kapcsolat feltárásával.

---

257. old.

¹¹ A Kúria a BH 2014.6. számon közzétett ítéletében olvasható, hogy az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás szerint a vádlott és a sértett között nevelőapa-gyermek kapcsolat állt fenn, melyben a sértett kiszolgáltatott helyzetben volt. A cselekménysor a sértett gyermekkorában indult, aki akkor még szexuálisan érintetlen és tudatlan volt, emellett szellemileg fogyatékos is, mindezzel a terhelt tisztában volt, s ezt használta ki. A cselekménysor kezdetén a terhelt a sértett fogyatékos értelmi, mentális állapotát, korát, szexuális tudatlanságát, a sértett részéről fennálló erős érzelmi-bizalmi viszonyt, a sértett kiszolgáltatott helyzetét használta fel. A későbbiek során, amikor a sértett részéről már ellenállás, szembeszegülés is történt, a terhelt az akarata kikényszerítése érdekében érzelmi zsarolást alkalmazott (nem fogja szeretni, kedvenc időtöltését, a televízió nézést megvonja), kisebb erőszakot (bántalmazást) és fenyegetést, így részben élet, testi épség elleni fenyegetést is alkalmazott: megerőszakolja (amit megveréssel, megfojtással azonosított a sértett). Azzal is fenyegette a sértettet, hogy ha elmondja valakinek a köztük történeteket, akkor „megöli”, és azt a szorongást is kialakította a sértettben, hogy akkor „szétmegy” a család.

¹² A Nógrád Megyei Bíróság 9.B.113/2011. számú bűnügyében beszerzett pszichológus szakértői vélemény

A vádlottak tipikus védekezési taktikái szerint nem követték el a terhükre rótt bűncselekményt, a sértett csak ártani akar nekik a terhelő vallomásaival, volt szexuális aktusuk a sértettel, azonban erőszakot nem alkalmaztak, esetleg a sértett nem meri bevallani a családjának a kapcsolatukat, sértett megcsalta velük az élettársát, és ezt leplezi hamis vádolással, a vádlottak korábban csak azért ismerték be a bűncselekmény elkövetését, mert kihallgatásukkor gyógyszerek hatása alatt álltak, vagy a legtipikusabb verzió; a gyanúsított jegyzőkönyv nem az ő nyilatkozataikat tartalmazza, azt a kihallgató írta magától.

A Salgótarjáni Városi Bíróság a 4.B.572/2007/9. számú ítéletében a vádlott bűnösségét erőszakos közöselés büntette, és könnyű testi sértés vétsége miatt állapította meg. Az ítéleti tényállás szerint a vádlott a vádbeli nap reggelén megjelent volt élettársa, a sértett lakásában, ahol köztük szóváltás alakult ki, melynek során a vádlott a sértettet fejen ütötte több alkalommal, majd a nappaliban lévő ágyra lökte, rátérdelt, illetve a vállánál lenyomta, és arra próbálta rávenni, hogy a nemi szervét a sértett vegye a szájába, ennek azonban a sértett nem tett eleget. A vádlott a saját és a sértett alsóneműjét lehúzta, a sértett combját szétfeszítette, majd a sértettel, annak akarata ellenére közösel. Eközben a sértett próbálta eltolni magától a vádlottat, ez azonban nem sikerült.

A vádlott már a nyomozás során eltérő tartalmú vallomásokat tett. Az azonnali intézkedéseket követően foganatosított gyanúsított kihallgatásán elmondta, hogy veszekedtek a sértettel, majd egymást megütötték, ezt követően azonban a sértett letolta a nadrágját és őt közöselésre hívta fel, melyet követően közöseltek, azonban erőszakot nem alkalmazott, hiszen a sértett ajánlkozott. Egy órával később a folytatólagos kihallgatásán azonban már elismerte, hogy a sértettet annak akarata ellenére tette magáévá. Ezt követően a nyomozás későbbi szakaszában ismét tagadta a bűncselekmény elkövetését, a tárgyaláson pedig már azt állította, nem emlékszik arra, hogy beismerte volna a bűncselekmény elkövetését. Elmondta továbbá, hogy 10 db Seduxent vett be, emiatt sem tudta volna megerősokolni a sértettet, továbbá a még szervezetében levő Seduxen miatt tett beismerő vallomást a cselekményt követően foganatosított kihallgatásán. Kifejtette, hogy a sértett azért vádolja őt erőszakkal, mert nem akarja jelenlegi barátjának bevallani, hogy közöseltek. A vádlott vallomásai ellentmondásaira ésszerű magyarázatot nem tudott adni.

A vádlott védekezését megcáfolta a sértett lánya, aki elmondta, hogy édesanyja a cselekményt követően beszámolt neki a vádlott cselekményéről, eközben zaklatott állapotban volt. Ezt követően a lány számonkérte a vádlottat, aki elismerte tettét, és bocsánatot kért, valamint kérte, hogy ne tegyenek feljelentést.

A sértett új barátja elmondta, hogy amikor felhívta a sértettet, nevezett elmondta neki a telefonban, hogy éppen a hívás előtt erőszakolta meg a vádlott.

Az orvosszakértő véleményében feltárta a sértett sérüléseit, azonban a nemi szervben, illetve annak közelében külsérelmi nyomokat nem detektált, mely miatt a közöselés szakértői szempontból nem volt bizonyítható. A vádlott gyógyszerfogyasztására vonatkozó védekezés helytállóságát a szakértő azonban kizárta, mivel ha a vádlott 10 db Seduxent bevett volna, erőszakos viselkedés helyett elaludt volna, emellett a Seduxen a szexuális ingert is csökkenti.

A vádlott gyanúsított kihallgatását foganatosító rendőr tanúvallomásában elmondta, hogy amikor a vádlott beismerő vallomást tett, nem állt gyógyszerek hatása alatt, ahogyan ezt utóbb állította, továbbá a kihallgatás előtt az előállító helyiségben kiürített zsebekkel helyezték el, gyógyszer nem volt nála.

A bíróság a bizonyítékok értékelése során a vádlott védekezését életszerűtlennek, és következetlennek találta. Az általános élettapasztalat szerint a vádlott és a sértett dulakodását, kölcsönös bántalmazását önkéntes szexuális aktus nem követheti. A nyugtató beszédét továbbá a szakértő is megcáfolta. Továbbá amennyiben a sértett az erőszakot követően nem számolt volna be önként új barátjának a vádlott cselekvőségéről, új barátja tudomást sem szerzett volna arról, hogy a vádlott nála járt, emiatt szintén nem fogadható el a vádlott azon

védekezése, mely szerint szexuális aktusukat a sértett nem merete bevallani az új barátjának, ezért vádolta őt erőszakkal.

A Nógrád Megyei Bíróság a 9.B.81/2009/11. számú ítéletében a vádlott bűnösségét szemérem elleni erőszak büntetében állapította meg. Az ítéleti tényállás szerint a vádlott és a 9 éves nevelt fia a sértett együtt, egy kád vízben fürödtek takarékosági okokból. A vádbeli napon a fürdés alkalmával a vádlott izgalmi állapotba került, ezért nemi vágyának kielégítése céljából a sértettet a fejénél megfogva magához húzta és kényszerítette, hogy nemi szervét a gyermek a szájába vegye. A sértett ez ellen tiltakozott, összeszorította a száját. Ezért a vádlott a száját két ujjal szétfeszítette és ily módon kényszerítette a sértettet, hogy nemi szervét a szájába vegye. A cselekménynek a sértett édesanyja vetett véget, aki észlelte a csendet, ezért elhúzta a fürdőkádat elhatároló függönyt, és tapasztalta a fentieket.

A vádlott a nyomozás során először elismerte a bűncselekmény elkövetését, majd korábbi vallomásával ellentétben arra hivatkozott, hogy beismerő vallomását bódult állapotban tette, ugyanis egy Donalgin kapszulát vett be, majd arra egy pohár sört fogyasztott el. Emiatt verte be fejét is a kádban megcsúszva. Ezt követően arra ébredt, hogy a kiskorú sértett önszántából vette a szájába nemi szervét. A gyermek ezt azért tette, mert féltékeny volt rá, és e cselekménnyel akarta a családból eltávolítani.

A sértett a nyomozási bíró előtt a fenti tényállással azonos módon nyilatkozott. Elmondta továbbá, hogy korábban is próbálkozott már a vádlott hasonlóval, de felszólította, hogy hagyja békén, így korábban semmi komolyabb nem történt.

A sértett édesanyja megerősítette a vádban foglaltakat, mely szerint amikor a függönyt elhúzta, látta, hogy a vádlott nemi szerve a kislány szájában volt, ekkor kivette a gyermeket a kádból majd a történeteket elmondta a gyermek nagyapjának, és értesítették a rendőrséget. Elmondta továbbá, hogy ő, a vádlott és a sértett viszonylag konfliktusmentesen éltek.

A sértett nagyapja megerősítette, hogy bár közvetlenül nem tapasztalta a vádbeli cselekményt, azonban a lánya, és unokája közvetlenül azután, hogy kijöttek a fürdőszobából beszámoltak neki a történetekről.

A helyszínre kiérkező rendőrök a vádlottat riadtan a kádban ülve találták. A pszichológus szakértő a sértettéről megállapította, hogy a személyiség szerkezetében egyértelmű szexuális trauma áll fenn. A sértett értelmi képességei alapján ki tudta volna tervelni a történeteket, azonban személyiségétől idegen a homoszexualitás, mely miatt éniidegen lett volna tőle ilyen történet kitalálása.

A vádlottat megvizsgáló pszichológus szakértő férfiszerepében gátolt, deficités pszichoszexuális fejlődésű egyénként jellemezte a vádlottat, aki valószínűsíthetően pillanatnyi szexuális hiányállapotát próbálta pedofil szükségletekkel pótolni.

Az orvosszakértő megállapította továbbá, hogy sem egy Donalgin kapszula, sem egy pohár sör, sem pedig ezek együttesen nem idézhettek elő tudatzavart a vádlottnál. Emellett a kádban ülő vádlott egyrészt a csúszásakor fizikailag nem volt olyan mérvű erőhatásnak kitéve, mely folytán beverhette volna a fejét a kád lekerekített szélébe, másrészt nem volt rajta olyan sérülés, mely az elmondását alátámasztaná. A bíróság a vádlott védekezését elvetette, a tényállást a sértett vallomására alapítva állapította meg.

A vádlott védekezését mind a sértett vallomása, mind édesanyjának vallomása, mind pedig a szakértői vélemények egyértelműen megcáfolták. A vádlott sem a cselekmény, sem az első vallomása megtételekor nem volt bódult állapotban. El sem eshetett a kádban, mely eszméletvesztését okozta volna. A nyomozás kezdetén tett beismerő vallomása fedte a valóságot, ezt alátámasztotta az a tény, hogy a helyszínre érkező rendőrök még mindig a kádban ülve, riadt állapotban találtak rá. Ez abból adódott, hogy szembesült saját cselekményével, mely őt magát is megrémítette. Amennyiben nem érzett volna felelősséget cselekménye miatt, nem várta volna meg a rendőröket. Ténykérdés, hogy a sértett édesanyja úgy talált rá a vádlottra és a sértetre, hogy a vádlott nemi szerve a sértett szájában volt. A

sértettnek nem volt oka azt kitalálni, hogy nevelőapja erőszakkal tette a nemi szervét a szájába, ugyanis megállapítható volt, hogy a család lényegileg konfliktusmentesen élt együtt. A vádlott védekezése a védekezési stratégia része volt, melyet a cselekménye következményeit tapasztalva talált ki.

IV. A szakértői bizonyítás dominanciája?

Mint az fentebb körvonalazódott, a szexuális bűncselekmények bizonyítása körében fokozott jelentőséghez jutnak a szakértői vélemények. A bizonyítékszegény környezetben a sértett, különösen a kiskorú sértett szavahihetőségének vizsgálatához ideális eszköz a szexuális abúzus jeleit detektálni hivatott, a sértett előadásának élményszerűségét, kóros túlzások jelenlétét, vagy hiányát vizsgáló pszichológus szakértő véleménye. A szakértői vélemények bizonyítékként történő értékelése során a bíróságnak többek között vizsgálnia kell a kompetencia túllépést. A szakértő jogkérdésben nem foglalhat állást, azzal igazságszolgáltatási feladatot látna el, ez pedig a bírósághoz fordulás jogát sértené. A szakértőnek a rá irányadó szakmai szabályok betartásával jogkérdések megválaszolásához kell segítséget nyújtania tudományos ismereteken alapuló szakmai ténymegállapításaival. Az ezekből történő jogi konzekvenciák levonása azonban már az ítékezés feladata. A jogkérdésben beszerzett szakvélemény a szakértői kompetencián túlterjeszkedik, mely miatt a büntetőeljárásban nem használható fel bizonyítékként.¹³ Pszichológus szakértők esetében is előfordulhat kompetenciátúllépés, például a szakértő az előzményi adatok ismeretében részletes vizsgálat nélkül, hibás leleten alapuló, vagy hibás logikai következtetéssel tényként kezeli azt, hogy a sértettet szexuális abúzus érte a terhelt részéről.¹⁴ Ez prejudikáció. A szakértő ilyenkor nemcsak a kompetenciáját lépi túl, hanem szakmai szabályokat is sért azzal, hogy nem végzi el az összes szükséges vizsgálatot, mert az előzményi adatokat ismerve quasi megérzés jelleggel jut arra a következtetésre, hogy a sértettet megerősítették, hiszen személyiségében szexuális trauma jeleit látja (érzi). Az előzményi adatokból történő következtetés is a szakértői ténymegállapítás része, azonban annak mindenképpen szakmailag helyesen detektált előzményeken, és logikailag hibátlan következtetésen – nem pedig intuíciókon – kell alapulnia. A másik lehetséges hiba a szexuális bűncselekmények szakértői véleményezésénél, amikor a szakértő kijelenti, hogy a sértett szavahihető, vagy sem. Erre szintén nincs kompetenciája.¹⁵ A szakértő annyit állapíthat meg, hogy a sértetten észleli-e szexuális trauma jeleit, a sértett élményszerűen adja-e elő a történetet, valamint személyiségét jellemzi-e kóros történetesség, amennyiben igen, az a konkrét esetben mekkora relevanciával bír.

A szakvélemény nem a bizonyítékok királynője, a büntetőeljárás törvény a többi mellett ezt is egy bizonyítási eszközként nevesíti. Semmilyen primátusa nincs a többi bizonyítási eszközzel szemben. A szakvélemények értékelése során a kételkedés helyességét szemlélteti a Balassagyarmati Törvényszék 9.B.211/2015/32. számú ítélete, melyben a vádlott bűnösségét folytatólagosan elkövetett szexuális erőszak, és kettő rendbeli folytatólagosan elkövetett szexuális visszaélés büntetésében állapította meg.

---

¹³ BH 2007.397.II.

¹⁴ Balassagyarmati Törvényszék 4.Bf.27/2017/7.

¹⁵ az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 20. § (4) bekezdése alapján nem minősül a klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológia területéhez tartozó szakkérdésnek a vizsgált személy általános szavahihetőségének véleményezése, de a szakértő a vizsgált személy által előadottak élményszerűségét vizsgálja.

Az ítéleti tényállás szerint a vádlott élettársa korábbi gyermekeit – így a 9 éves kiskorú sértettet is – nevelte. A vádlott kezdetben a szülői szeretet jeleként a sértettet az ölébe ültette, simogatta, később azonban oly módon kezdte a sértett combjait simogatni, hogy az már szexuális jellegű volt. Ez ellen a sértett a maga módján tiltakozott, ennek ellenére a vádlott ezt kitartóan ismételte ezáltal hozzászoktatva a gyermeket az ilyen típusú közeledéséhez. Következő lépcsőfokként másfél-két évvel később a vádlott arra is rávette a sértettet, hogy a laptopján vele együtt pornóvideót nézzen. A film nézése közben kezdetben a sértett nemi szervét simogatta annak tiltakozása ellenére is, majd arra is rávette, hogy a nadrágját, még később az alsóneműjét is levegye. Ezt követően annak ellenére, hogy a sértett tiltakozott ellene, a sértettet az ágyra fektette majd nyelvvel a sértett nemi szervét ingerelte saját nemi vágyának kielégítése céljából. E tevékenységet legalább heti rendszerességgel ismételte, majd ujját a sértett nemi szervébe dugta. Az első cselekményt 7 évvel követően arra is rávette a sértettet, hogy engedje meg, hogy nemi szervét a sértett nemi szervébe helyezze, illetve az általa vásárolt vibrátort a sértetten kipróbálja. A vádlott fenti tevékenységeit 7 éven át folytatta.

Az elsőként kirendelt pszichológus szakértő önmagával ellentétben álló szakvéleményt adott a sértettel kapcsolatban. A büntetőeljárás kezdeti szakaszában előzetes véleményében állította, hogy a sértett minden bizonnyal a valóságnak megfelelően nyilatkozott a vádlott cselekvőségével kapcsolatban. Szinte végig sírdogált a szakértői vizsgálaton. A sértett élményszerűen és ellentmondásmentesen adta elő a cselekmények lefolyását, ezáltal nem mutatható ki nála konfabuláció. A későbbi szakvéleményében azonban megállapította, hogy a sértett a szakértői vizsgálaton előadottakhoz képest a nyomozati vallomásában figyelemre méltó összetettséggel adta elő a történeteket, mely betanítottságra utal. Amennyiben az általa előadott szexuális abúzusok valóban megtörténtek volna, úgy azok kezdetétől kerülte volna a megisméltetés lehetőségét, ehhez képest mindig örömmel vetette alá magát a traumatizáló szituációnak, nem tartott attól, hogy kellemetlen dolgok részese lesz. A szakértő előtt a sértett azt állította, hogy a vádlott mindig kérte őt, ő pedig mindig hagyta magát. A sértett nem egy olyan szelíd, kiszolgáltatott, egyértelműen áldozatként szereplő személy, mint amilyenek az általa előadott események tükrében látszik. A sértett a vádlottat tudatosan ki akarta zárni a családból, mivel nevelőapai létjogosultságát sosem ismerte el.

Emellett a vádlotról megállapította, hogy sem pszichoszexuális értelemben, sem más körülmények tekintetében nem rendelkezik pedofiliára, illetve egyéb rendellenes szexuális viszonyulásra utaló személyiségjegyekkel. Ez pszichés értelemben megkérdőjelezhetővé teszi, hogy egyáltalán elkövette-e a sértett által előadott, személyiségjegyeitől teljesen idegen cselekményeket.

A szakértő véleményeinek ellentmondása miatt még a nyomozó hatóság intézkedett újabb szakértő kirendelése felől. A második pszichológus szakértő megállapította, hogy a sértett diszharmonikus személyiségfejlődésű, azonban előadása a bűncselekmény kapcsán érzelmileg hiteles, következetes, élet-, és élményszerű, azt konfabulációra utaló jelek nem övezik. A sértettnél fennálló érzelmi és kötődési hiányok őt az átlagosnál sérülékenyebbé és befolyásolhatóbbá teszik, mely igaz a szexuálisan abuzív kapcsolatba történő befonódás tekintetében is. A szakértő általános igazságként írta le a felnőtt és a gyermek közötti szexuális jellegű kapcsolatban kialakuló „nyelvezavar” jelenségét. A gyermek a szeretetet, kötődést, és figyelmet várja a testi kontaktustól, míg a felnőtt a gyermek érzelmi szükségleteit félreérti, és saját vágyai mentén szexuálisan reagál azokra. A traumatizáló szituáció elkerülése egyáltalán nem jellemző, hiszen a gyermek nem érzi, hogy számára rossz, ami történni fog, örömmel fogadja a felnőtt közeledését, érdeklődését, szeretgetését, és csak később válik világossá számára, hogy ami vele történt az nem helyes, vagy nem szokványos.

A vádlott vizsgálatát követően a második szakértő pszichoszexuális értelemben vett zavarokat detektált. Megállapítása szerint a vádlott férfiszerepét insuficiencia élmény, önértékelési

probléma, éretlenség, fokozott szexuális érdeklődés, határsértő viszonyulásra való hajlam jellemzi. Kifejtette továbbá, hogy a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális jellegű cselekmények jó részét potenciaproblémákkal küzdő férfiak követik el, akiknek szexuális érdeklődése a potenciazavar kialakulását követően fordul a kiskorúak felé, hiszen velük szemben így is fölényben érezhetik magukat, velük magabiztosabban viselkedhetnek, nem reális a kudarcélmény, emellett az átlagostól eltérő szexuális ingerek elősegítik az egyébként nehezített kielégülést. A másodikként kirendelt szakértő az első szakértő előzetes véleményében foglaltakkal értett egyet. A bíróság ezt követően a szakértőket párhuzamosan meghallgatta.

A bíróság a fentieket követően a tényállást a sértett vallomására alapította, aki a büntetőeljárás során mind a hatóság előtt, mind pedig ismerőseinek, családtagjainak végig következetesen nyilatkozott. A vádlott védekezését elvetette, ugyanis az az érvelés, hogy egy magas összegű telefonszámla miatt kialakult konfliktus okából a sértett 7 évre visszanyúló cselekménysort találjon ki, nem életszerű, ezen túlmenően ezt a vádlott szaván túl semmi nem támasztotta alá. A sértett vallomásaiban a vádlottat nem próbálta minél rosszabb színben feltüntetni, nem esett túlzásokba. A bíróság az elsőként kirendelt pszichológus szakértő második véleményét elvetette, mivel azt megalapozatlannak találta. A tárgyaláson is tapasztalható volt, hogy ezen szakértő nem felkészülten érkezett a tárgyalásra, továbbá a vádlott nyilatkozatait kellő kritika nélkül tényként elfogadta. Megállapításait nem támasztotta alá kellően érvekkel. Ez alapján a bíróság az ítéleti tényállást a sértett vallomásán túl az elsőként kirendelt pszichológus szakértő előzetes véleményére, valamint az azzal összhangban álló másodikként kirendelt pszichológus szakértő véleményére, illetve a közvetett tanúk vallomásaira és a tárgyi bizonyítási eszközökre alapította.

V. Végkövetkeztetések, záró gondolatok

A kutatásunk során megtekintett bűnügyekben egyértelműen arra a megállapításra jutottunk, hogy a nyomozó hatóság forrónyomos tevékenységének rendkívül fontos szerepe van a bűncselekmény későbbi bizonyíthatósága szempontjából. A helyszíni szemle, és a tanúkutatás olyan halaszthatatlan nyomozati cselekmények, melyek szakszerű elvégzésének elmulasztása fontos bizonyítási eszköztől fosztja meg a büntetőeljárást. A helyszíni szemlének minden részletre kiterjedően fel kell tárnia a bűnügyi helyszínt, a biológiai anyagmaradványok, hajszálak rögzítésén túl a helyszín feldúlt állapotának szemlejegyzőkönyvben történő rögzítése, részletes fényképmellékletek készítése a későbbi személyi bizonyítékok értékeléséhez rendkívül fontos segítséget nyújthat. Nem elhanyagolható a bűnjelek lefoglalása sem. Adott esetben egy, a sértett ciklusait rögzítő, terhelt által birtokolt notesznek is nagy jelentősége lehet. Amennyiben a nyomozó hatóság a szemlét felszínesen folytatja le, nem észlel, vagy nem rögzít minden apró nyomot, mely jelentőséggel bírhat – így egy néhány milliméter átmérőjű ondófoltot – olyan bizonyítási eszközök rögzítése maradhat el, melyek a későbbiekben már nem pótolhatók. A helyszínre érkező bűnügyi készenlét kiemelt feladata a tanúkutatás és a meghallgatottak elmondásán túl lelkiállapotuk, sérüléseik rögzítése is. A sértett által elmondottakat erősíti, amennyiben a helyszíni intézkedésről készült rendőri jelentés a sértett zaklatott, feldúlt, szétszórt állapotát is rögzíti.

Amennyiben a sértetten, vagy az elkövetőn sérülések találhatók, fontos, hogy a nyomozó hatóság a sérüléseket lefényképezze, valamint őket a lehető legrövidebb időn belül orvoshoz kísérelje. A nyomozó hatóság tagjainak megérkezésétől az ambuláns lapok kiállításáig fontos, hogy a megsérült személyek a nyomozó hatóság felügyelete alatt álljanak, mindvégig annak látókörében legyenek, hogy a későbbiekben megcáfolható legyen a terhelt azon

védekezése, miszerint a sértett sérüléseit már a rendőri intézkedést követően, vagy esetleg éppen a rendőröktől szerezte.

Ezek sajnos olyan körülmények, melyeket legtöbb esetben az ügyész nyomozásfelügyeleti jogkörében eljárva nem befolyásolhat, mivel a büntetőeljárás iratai csak a forrányomos intézkedések megtételét követően érkeznek meg hozzá. Utólagos utasításokkal pedig ezen bizonyítási eszközök már nem rögzíthetők, amennyiben igen, úgy megkérdőjeleződhet a bizonyítóerejük.

A nyomozás során szükséges szakértői vizsgálatnak alávetni a sértett, illetve az elkövető sérüléseit annak megállapítása végett, hogy azok frissek-e, valamint azokat milyen erőbehatás okozhatta.

A tanúk, és a gyanúsított kihallgatásakor érdemes a vallomásaikban foglaltakat kételkedve fogadni, mivel nem feledkezhetünk el a személyi bizonyítékok szubjektív jellegéről. Akarva, vagy ösztönösen a vallomás eltérhet a valóságtól, melyet csak szakszerűen alkalmazott kihallgatási taktikákkal, pontos jegyzőkönyvezéssel – mely a kihallgatottak reakcióira is kitér – lehet később ellenőrizhetővé tenni. Gyakran előfordul, hogy kihallgatás kezdetén a mentességi joggal rendelkező tanúval is a standard kioktatást közlik, nem emelik ki, hogy az elkövető hozzátartozói minőségére tekintettel a tanúvallomást megtagadhatja. Ez jó kapaszkodófelületet nyújt a védelem részére. Sajnos tendencia a nyomozó hatóságok gyakorlatában a jegyzőkönyvezés rövid, elnagyolt jellege, mely annak köszönhető, hogy a nyomozók/vizsgálók nem jegyzőkönyvvezetővel hallgatnak ki, ezáltal maguk gépelnek. Emiatt, illetve az időtakarékoság okából pedig gyakran előfordul, hogy nem adnak kifejezetten módot a jegyzőkönyv végigolvasására, azonnal mutatják, vagy tollal „x”-elik be a jegyzőkönyvön a kihallgatottnak, hogy azt hol kell aláírnia. Sajnos a kihallgatottak nem ismerik fel a jegyzőkönyv elolvasásának és kézjegyük elhelyezésének jelentőségét. Ezzel a tendenciával szintén nem tud az ügyész mit tenni, mivel a kihallgatók ilyenkor határozottan állítják, hogy ők törvényesen jártak el, emellett a bíróságok is abból indulnak ki, hogy a jegyzőkönyv a kihallgatott által aláírásra került, ez arra utal, hogy azt elolvasta. Nem jellemző a bűnüldözésben az a gyakorlat, hogy a kihallgatottak jegyzőkönyvezésről való elmondását a hatóság tényként kezelné, mivel általában az a hatóságok reakciója, hogy a kihallgatott miért nem olvasta el a jegyzőkönyvet, ha a kihallgató egy ajándékozási szerződést tesz elé a kihallgatott lakásának elajándékozásáról, akkor azt is gond nélkül aláírta volna?

A kételkedés oka továbbá az is, hogy kezd a jegyzőkönyvezés módjára való hivatkozás tendenciájelleggel egyfajta védekezéssé válni akár a terheltek, akár a tanúk részéről. Gyakorlatunkban találoztunk már olyan hamis vádas bűnüggel, ahol az alapügy terheltje azzal vádolta a bíróságon a kihallgatását foganatosító rendőrt, hogy nem az elmondottakat foglalta jegyzőkönyvbe, hanem teljesen magától írta le annak tartalmát, olyan vallomást jegyzőkönyvezett, amely a bűncselekmény bizonyítását elősegíti. Ezt a védekezést mind az ügyészség, mind pedig a hamis vád büntette tárgyában döntő bíróság elvetette, mivel a rendőrségi jegyzőkönyv tartalmazott olyan kifejezéseket, amelyeket a vádlott ténylegesen használ. A kihallgatást végző rendőr is elmondta, hogy kifejezetten le szokta írni szó szerint a kihallgatottak jellemző szófordulatait, mivel ezzel elkerülheti a közokirat-hamisítás vádját. Amint láttuk, a Salgótarjáni Járásbíróság a 6.B.502/2014/78. számú ítéletében kételkedéssel fogadta a rendőrök vallomását a sértett vallomásának jegyzőkönyvezésére vonatkozóan, mivel a bíróság is észlelte a tárgyaláson, hogy a sértett nem összefüggően tett vallomást, hanem úgy kellett belőle kérdésekkel kisajtolni azt.

Ehhez képest a nyomozás során tett vallomása összefüggő előadást rögzített, holott mind a sértett, mind édesanyja állították, hogy a sértett röviden igenekkel, és nemekkel válaszolt a kihallgató kérdéseire. Ez esetben elfogadható volt a sértett állítása a jegyzőkönyvezés nem valóságú voltára vonatkozóan, mivel a bíróságnak módjában állt közvetlenül meggyőződni a sértett kihallgatás során tanúsított magatartásáról. Mivel a tény,-

és tényállás megállapítás során a hatóságnak állást kell foglalnia abban, hogy mely bizonyítási eszközökre alapítja a tényállást, szerencsés, ha a személyi bizonyítékok mellett objektív, az eljárás résztvevőinek személyétől független bizonyítási eszközök is a tényállás megállapítás alapjául szolgálnak. Ezek segítenek ugyanis abban, hogy állást lehessen foglalni a személyi bizonyítékok valóságtartalma tekintetében, és el lehessen dönteni, hogy a sértett, vagy a terhelt vallomását vesszük-e alapul. A sértett pszichológus szakértői vizsgálata abban segít, hogy a hatóság választ kapjon arra kérdésre, hogy a sértett élményszerűen adja-e elő a történetet, nem konfabulál-e, érte-e szexuális trauma. Azt azonban nem a pszichológus szakértőtől kell várni, hogy a sértett szavahihetőségét kimondja. Ez minden esetben a bíróság feladata. A szakértő pusztán segítséget nyújt azon megállapításaival, hogy a sértetten észlelhető szexuális trauma jelei, élményszerűen, nem teátrálisan adja elő a vele történetet, azonban a bizonyítékértékelés körében a bíróság feladata azt kijelenteni, hogy a sértett vallomására alapítja a tényállást, mivel az mentes az ellentmondásoktól, következetes és logikailag zárt.

A bűncselekmény elkövetését tagadó terhelt, és a sértett szembesítése szintén nem mellőzhető, mivel ha nem is oldja fel a szembesítés az ellentmondásokat, alkalmat adhat olyan részletek kifejtésére, melyek korábban elmaradtak. A szakértői bizonyítékokat nem kell továbbá a bizonyítékok királynőjeként kezelni. Tény, hogy a bíróság, ügyész, illetve a nyomozó hatóság nem rendelkezik a természettudományos ismeretek körébe eső szakértelemmel, azonban amint logikai hibát, vagy ellentmondást észlel, élni kell a büntetőeljárás törvényben biztosított eszközökkel (felvilágosítás kérés, a szakértő meghallgatása, más szakértő kirendelése, szakértők párhuzamos meghallgatása). A közvetett tanúk jelentőségét sem szabad lebecsülni, mivel képet adhatnak a sértett bűncselekmény elkövetésekor állapotáról. Erősíthetik a sértett szavát az olyan tanúk, akik közvetlenül a cselekményt követően találkoztak a sértettel, látták állapotát, valamint első kézből értesültek a bűncselekmény lefolyásáról az azt éppen átélt sértettől. Közvetlenül a bűncselekmény után a sértettnek ugyanis még nincs módja gondolkodni azon, hogy mit adjon elő, amit ilyenkor mond, általában valóságghú, friss élmény. A későbbiekben már a sértett átgondolja a személyi viszonyokat, érhetik fenyegetések, addigra esetlegesen módosulhat a vallomása. A közvetett tanúk vallomásai azt is megítélhetővé teszik, hogy a sértett mennyire következetesen számolt be a vele történekről. Ez szintén a szavahihetőségének kérdésében való döntést segíti.

Fontos a nyomozási terv ésszerű összeállítása. Az idézések kibocsátása előtt szükséges a nyomozónak/vizsgálónak részletesen rögzítenie, hogy milyen tények bizonyítását várja a kihallgatástól, azon milyen kérdésekre vár választ. Ezzel elkerülhető, hogy újra ki kelljen hallgatni a tanúkat, vagy gyanúsítottakat olyan tényekre, melyeket korábban is meg lehetett volna kérdezni. Ez nemcsak pszichológiailag hasznos a vallomások tartalmára nézve, hanem a büntetőeljárás időszerűségéhez is hozzájárul. Mind a sértettet, mind a gyanúsítottat meg kell idézni és ismertetni kell velük az elkészült szakvéleményeket, ez szintén időkiesés. Mint láttuk, a szexuális erőszak büntette miatti büntetőeljárásokban több esetben is szükséges szakértő kirendelése, tapasztalat, hogy általában a szakvélemények nem készülnek el egy hónap alatt.

Összességében az ügyészi nyomozásfelügyelet során a nyomozás iratai bármilyen intézkedés érdekében az ügyész elé kerülnek – akár határidő hosszabbítás okából – mindenképpen részletesen tanulmányozni kell azokat, és a nyomozó hatóságot utasításokkal kell ellátni, ezáltal megkövetelve a szak,- és időszerűséget.

Felhasznált irodalom

Monográfiák

- Elek Balázs – A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, TKK,
Fenyvesi Csaba – A szembesítés, mint igazságkereső módszer erősségei és gyengeségei in
Erdei Árpád (szerk.) – A büntető ítélet igazságtartalma, Magyar Közlöny Lap- és
Könyvkiadó, 2010,
Gödöny József – Bizonyítás a nyomozásban, Közigazgatási és Jogi Kiadó, Budapest, 1968.

Periodikák

- Balogh J. - Moravcsik E. – A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása, Jogtudományi
Közlöny, 1908.,

Elektronikus periodikák

- Parti Katalin – Szabó Judit – Virág György: A média azt üzente...Szexuális erőszakkal
kapcsolatos ismeretek, vélemények és attitűdök vizsgálata egy médiakampány kapcsán,
Médiakutató, 2016. (XVI. évf.) 2. szám.
(http://www.mediakutato.hu/cikk/2016_02_nyar/01_a_media_uzenete.pdf)

Jogforrások

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről,
31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről,
Az Európa Tanács Lanzarotéban, 2007. október 25-én kelt, a gyermekek szexuális
kizsákmányolása és szexuális bántalmazása elleni védelméről szóló egyezménye,
Az Európai Parlament és a Tanács 2011. december 13. napján kelt, a gyermekek szexuális
bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről,
valamint a 2004/68/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2011/93/EU irányelve,

Ítélezési gyakorlat

- BH 2007.397.
BH 2014.6.
Salgótarjáni Városi Bíróság 4.B.379/2007/28.
Salgótarjáni Városi Bíróság 4.B.572/2007/9.
Salgótarjáni Városi Bíróság 1.B.86/2009/5.
Salgótarjáni Városi Bíróság 4.B.577/2009/10.
Salgótarjáni Járásbíróság 6.B.171/2013/19.
Salgótarjáni Járásbíróság 6.B.17/2016/5.
Salgótarjáni Járásbíróság 6.B.502/2014/78.
Nógrád Megyei Bíróság 9.B.250/2007/37., és Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.294/2008/8.
Nógrád Megyei Bíróság 9.B.150/2008/24., és Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.112/2009/7.
Nógrád Megyei Bíróság 9.B.81/2009/11., és Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.186/2009/7.
Nógrád Megyei Bíróság 9.B.113/2011/11., és Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.8/2012/9.
Balassagyarmati Törvényszék 4.B.271/2014/46., és Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.218/2016/13.
Balassagyarmati Törvényszék 13.B.23/2015/51., és Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.194/2016/9.
Balassagyarmati Törvényszék 9.B.94/2015/26.
Balassagyarmati Törvényszék 14.B.188/2015/21., és Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.142/2016/8.
Balassagyarmati Törvényszék 9.B.211/2015/32., és Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.288/2016/7.
Balassagyarmati Törvényszék 16.Fk.218/2015/34.
Balassagyarmati Törvényszék 4.B.125/2016/26.

Az agráröröklés szabályozásának történeti előzményeiről²

Jelen kutatás során abból indulunk ki, hogy hazánkban nem léteznek speciális, kifejezetten a mezőgazdasági földek, üzemek törvényes öröklésére vonatkozó szabályok. A jogalkotó kivette a földforgalmi törvény³ hatálya alól a törvényes öröklés jogcímén történő földtulajdonszerzést, ezzel szemben a végintézkedés útján történő öröklés esetére a törvény tartalmaz rendelkezést. Így viszont törvényes öröklés esetén az általános öröklési szabályok fognak érvényesülni, mindemellett a Polgári Törvénykönyv csak egy esetben említi kifejezetten a mezőgazdasági földet az öröklési szabályok között, még hozzá az örökség visszautasítása kapcsán. Ennek a tanulmánynak a keretei között azt vizsgáljuk meg, hogy korábban szabályozták-e hazánkban az agráröröklést, és ha igen, ez hogyan történt.

I. A kötött birtokok örökléséről

Bár kifejezetten agráröröklési szabályrendszer korábban sem létezett hazánkban, viszont bizonyos kötött birtokok vonatkozásában léteztek speciális öröklési szabályok. Ide sorolható a hitbizomány, a családi birtok, a hadi és a vitézi telek. Ezek a birtokkategóriák a mai mezőgazdasági üzemmel mutatnak rokonságot. Ezen birtokok különleges minőségéből következik, hogy a rájuk vonatkozó szabályokat nem lehet általános agráröröklési szabályokként értelmezni, de mindenképp érdekesnek tartjuk viszont megvizsgálni a rájuk vonatkozó szabályokat.

I.1. Hitbizomány

Elsőként a hitbizományra vonatkozó szabályokat tekintjük át, melynek során annak fogalmából indulunk ki, amelyet az egyes szerzők⁴ a különböző korszakokban másként határoztak meg, ám az alapvető tartalmi elemek közösek ezen definíciókban,⁵ nevezetesen, hogy hitbizománynak tekinthetjük „az alapító által, királyi engedéllyel felruházott, meghatározott, kötött öröklési rendnek alávetett, eredete szerinti szerzett jószág vagy jószágok összességét, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn.”⁶ A hitbizomány lényegét úgy foglalhatjuk össze, hogy az alapító kiemeli az általános öröklési szabályok alól a szerzett vagyonának egy meghatározott részét, amelyre vonatkozóan pedig

---

¹ Tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Tanszék

² A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatallódó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

³ 2013. évi CXXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról

⁴ Érdekes kérdést boncolgat a hitbizomány kapcsán tanulmányában Csécsi Nagy Miklós és Ajtay József. Lásd: Csécsi Nagy Miklós – Ajtay József: Korlátolt tulajdont jelent-e a hitbizomány vagy jogi személynek tekinthető alapítványt? Kertész József Könyvnyomdája, Budapest, 1931.

⁵ Lásd még: Baross János: Agrár öröklési jog I. kötet. Általános tanok és a német törzsöröklés. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1902, 53-63. o.

⁶ Peres Zsuzsanna: A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon. Publikon Kiadó, Pécs, 2014. 41. o.

speciális öröklési rendet határoz meg, még hozzá annak osztatlan öröklését írja elő, és emellett elidegenítési és terhelési tilalom alá vonja.⁷

A családi hitbizomány intézménye a római jogból eredeztethető. Papinianus és Modestinus korában léteztek az úgynevezett fidei comissa perpetua-k. Majd pedig az arabok voltak azok, akik átvették a római jogból és Spanyolországban bevezették.⁸ Ezek után a jogintézmény Itálián át eljutott az osztrák birodalomba, majd pedig Németországba.⁹ A XVII. században Skandináviában, Dániában és Franciaországban is megjelent. A fehérhegyi csata és az ellenreformáció következményeként megvalósuló vagyonekbevételek és új adományozások folytán Cseh- és Morvaországban is megszilárdult. Magyarországra 1687-ben jutott el, mikor is I. Lipót bevezette.¹⁰ Hazánkban a jogintézmény előzményeként tekinthetünk az ősiség intézményére, amely a vérségi elv mentén történő öröklést preferálta, és melyet Nagy Lajos 1351. évi dekrétuma vezetett be, melyben elrendelte, hogy az örökösök nélkül maradt nemesi birtokok a legközelebbi atyafiakra és nemzetségeikre szálljanak. Ám az ősiség intézménye nem tudta megakadályozni az élők közötti földadásvételeket, így a családok vagyoni helyzete megváltozott, a földterületek szétdarabolódtak. Az ősiség nem volt képes megvédeni a családok vagyoni erejét speciális öröklési jogintézmények nélkül.¹¹

A hitbizomány volt az a jogintézmény, mely az ősiség, a fiúági, adományi javakban történő örökösödésen keresztül elvezetett az egyedi örökléshez, a földterületek feloszthatatlanságához, elidegeníthetlenségéhez és a megterhelés tilalmához. Ez a jogintézmény teljesen beleillett a középkori Magyarország kötött birtokrendszerébe. A hitbizományokat azzal a céllal alapították ebben az időszakban, hogy a nagybirtokokat kivonják a szabad forgalom alól. Tehát a különös öröklési szabályokat az üzemegeység védelmére használták fel.¹²

Több szerző művében¹³ is azt olvashatjuk, hogy a hitbizomány intézménye az 1687. évi törvénnyel jelent meg jogrendszerünkben, addig nem is létezett, ám ahogy arra Sebess Dénes is rámutat, már a tételes szabályozása előtt is találkozhattunk ezzel a jogintézménnyel, mely alkotó elemét képezte a magyar agrárjog fejlődésének. Már a mohácsi vész után is előfordultak különös kikötések a királyi adománylevelekben az örökség módjának meghatározása vonatkozásában, melyek az ősi egyenlő öröklésjog elvével szemben fejlődtek ki, és a hitbizományi jogszabályokban történt meg a tételes szabályozásuk. Az adománylevélben határozta meg a király az adományozott vagyon öröklési sorrendjét, mely akár különös sorrend, vagy akár egyedi öröklés is lehetett, több esetben pedig az első szerző tehette meg ezeket a rendelkezéseket. Legjellemzőbb az öröklés fiúágra való korlátozása volt, és azon belül is a legidősebb fiú leszármazót helyezték privilegizált helyzetbe.¹⁴

Az 1687. évi IX. törvénycikkben történt meg először a hitbizomány intézményének jogszabályi megjelenése, ekkor még csak a főrendek javára engedélyezte a törvénycikk azok alapítását, majd az 1723. évi L. törvénycikk terjesztette ki ennek lehetőségét a köznemesekre

⁷ Peres: i.m. 44. o.

⁸ Brentano, Lujó: Familienfideikommiss und ihre Wirkungen. Berlin, 1911.

⁹ Pfaff, Leopold – Hoffmann, Franz: Zur geschichte der Fideikommiss. In Separat Abdruck aus den Excursen über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht II 3., Wien, 1884. 277-319. o.

¹⁰ Sebess Dénes: Magyar agrár-evolúciók 1902-1932. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933. 130. o.

¹¹ Sebess: i.m. 131. o.

¹² Uo.

¹³ Benczúr János: A magyarországi hitbizományok czélszerű átváltoztatásáról. In Keresztúry József – Benczúr János – Varga Soma: A magyarországi hitbizományok átalakításáról. Az Academia által 1846-ban báró Dercsényi János-féle jutalmakkal koszorúzott pályamunkák. Eggenberger József és fia academiái könyvtárosok bizománya, Pest, 1847, 95-230. o.; Varga Soma: A hazai hitbizományok átalakításáról. In: Keresztúry József – Benczúr János – Varga Soma: A magyarországi hitbizományok átalakításáról. Az Academia által 1846-ban báró Dercsényi János-féle jutalmakkal koszorúzott pályamunkák. Eggenberger József és fia academiái könyvtárosok bizománya, Pest, 1847. 231-264. o.

¹⁴ Sebess i.m. 122.o

is.¹⁵ A következő állomást a szabályozás kialakításában az 1862. október 9-i királyi leirat és az 1869. április 7-i miniszteri rendelet jelentette.¹⁶ A királyi leirat gyakorlatilag az osztrák polgári törvénykönyv családi hitbizományokra vonatkozó rendelkezéseit teljes egészében átvette, valamint kiegészítette azt egy osztrák udvari rendelettel 1844-ből.¹⁷ A hitbizományok körüli eljárásról szóló miniszteri rendelet¹⁸ kibocsátására pedig az 1868. évi 54. törvénycikk hatalmazta fel az igazságügyi minisztert. A két jogszabály szabályozta ebben az időszakban a hitbizományokat, még hozzá úgy, hogy a miniszteri rendelet tartalmazta az alapvető rendelkezéseket, a királyi leirat pedig kiegészítő jelleggel bírt mellette.¹⁹

A hitbizomány legfontosabb eleme az a vagyontárgy, amely a tárgyat képezi, hiszen annak egybentartása és generációkon keresztül a családon belül történő öröklése jelenti a család jólétét. A legtipikusabb ilyen vagyonelem a föld, mely általában a hozzákapcsolódó egyéb elemekkel (pl. gazdasági felszerelés) együtt képezi a hitbizomány tárgyát.²⁰

A hitbizomány alapítása több módon is történhetett. Egyrészt élők között, egyoldalú akaratkijelentéssel, amely gyakorlatilag vagy közokiratban, vagy teljes bizonyító erejű magánokiratban történt. Ennél az alapítási módnál szükség volt a fejedelem jóváhagyására. Az alapítás másik módja pedig a végintézkedés volt, amikor az alapító halála után szándékozott szabad vagyonából hitbizományt létrehozni. Ez esetben az örökös feladata volt, hogy az örökagyó halála után az alapító levelet – melyet vagy még maga az örökagyó életében elkészített, vagy annak elkészítési elveit végintézkedésében meghagyta az örökösnek – az uralkodó elé terjessze jóváhagyás végett.²¹

A hitbizomány alapítására vonatkozó kérvényt az igazságügyi miniszterhez kellett benyújtani, aki azt megvizsgálta, és nyilatkozott arról, hogy felmerültek-e bármiféle aggályok a kérelmező személyével kapcsolatban. Majd az uralkodó elé kellett terjesztenie a kérvényt a saját nyilatkozatával együtt, kivéve akkor, ha ő maga teljes bizonyossággal megállapította, hogy jogi akadály merült fel a jóváhagyás megadására kapcsán. Általában az uralkodó a miniszter javaslatának megfelelően határozott.²²

Amennyiben a király megadta a jóváhagyást a hitbizomány alapításához, akkor az alapító által meghatározott öröklési rend alapján öröklődtek az abban található vagyonelemek addig, amíg az adott családban öröklésre képes utódok voltak. Ettől az öröklési rendtől a hitbizományi birtokosoknak tilos volt eltérni, vagy azt megváltoztatni, még abban az esetben is, ha abba mindegyik élő várományos beleegyezett volna.²³ Minden hitbizományi birtokos az alapító intézkedése alapján lépett a bizományi vagyona, tehát nem a korábbi hitbizományi birtokos örököséként, még akkor sem, ha az ő lemenőjeként örökölte a korábbi birtokos szabad vagyonát, a hitbizományi vagyon utódlása az alapító rendelkezése alapján történt. Ez az utódlás individuális egyéni utódlást jelentett, ugyanis a hitbizományi vagyonelemeknek csak egy birtokosa lehetett, hiszen a vagyon csak ebben az esetben maradt osztatlanul együtt. Általában az alapító úgy rendelte, hogy csak a fiú leszármazók legyenek a hitbizomány birtokosai, a lányok az alapító kifejezett rendelkezésére és csak akkor szerezheték meg a hitbizományi vagyont, ha a fiú leszármazók az egész vonalon kihaltak.²⁴

¹⁵ Katona Mór: A magyar családi hitbizomány. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1894. 28. o.

¹⁶ Lásd még: Králik Lajos: Hitbizományi jogunkról. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1909. 5-21. o.

¹⁷ Katona: i.m. 36. o.

¹⁸ A rendelet az eljárási szabályokon kívül anyagi intézkedéseket is tartalmaz. Katona: i.m. 35. o.

¹⁹ Katona: i.m. 35. o.

²⁰ Katona: i.m. 50-53. o.

²¹ Katona: i.m. 60. o.

²² Katona: i.m. 65-67. o.

²³ William Lewis: Das Recht des Familienfideicommisses. Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1868. 320-321. o.

²⁴ Katona: i.m. 106. o.; Grosschmid Béni: Werbőczy és az angol jog. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1928. 98. o.

Amennyiben az alapító létesített hitbizományt, de nem nyilatkozott az öröklés rendjéről, a vérségi alapon nyugvó törvényes öröklési rend volt az irányadó, és mivel a vagyonnak egy kézben kellett maradnia, így azonosfokú örökösök közül az idősebb örökölt. A fő utódlási nemek,²⁵ melyeket az alapítók a hitbizományra vonatkozóan meghatároztak a következők voltak: *primogenitura*, mely az elsőszülött fiú öröklését jelentette, melyet ág szerinti öröklésnek²⁶ is neveztek, a *majoratus*, ami magyarul ízőröklésként fordítható és azt kellett alatta érteni, hogy az öröklés arra a fiúutódra esett, aki az alapítóhoz és később a hitbizományi birtokoshoz a leszármazás rendje alapján íz²⁷ szerint legközelebb állt, több ilyen lehetséges örökös esetén az idősebb örökölt, és a *senioratus*, mely esetén pedig a legidősebb fiú leszármazó lett örökös, tehát itt kizárólag a kor számított. Természetesen ezek mellett más öröklési rendet is meghatározhatott az alapító, ilyen volt például az *ultimo genitura*, mely esetében a legifjabb ág örökölt, és azon belül is a legfiatalabb fiú.²⁸

A hitbizomány állandó jogi felügyelet alatt állt, amit a királyi törvényszék, mint hitbizományi bíróság gyakorolt felette, méghozzá a hitbizományi gondnok segítségével, akinek a feladata az volt, hogy a várományosok érdekében őrködjön a vagyon épségben tartása felett. Ingatlanok esetében a hitbizományi minőséget be kellett jegyezni a telekkönyvbe.²⁹

A törzsszervezet megbomlásával kezdtek kialakulni a kis- és középbirtokok kategóriái, de a nagybirtok alapításának alapvető forrása a királyi adomány maradt. A mohácsi vész utáni időszakban a jobbágytelkek mennyisége volt az, ami meghatározta a vagyon nagyságát. A főúri rend kicserélődése figyelhető meg ebben a korszakban, viszont az adományozások következtében a nagybirtokrendszer fennmaradt. A föld volt az egyedüli forrása a magánjogi és közjogi jogosítványoknak, amelynek az akkori öröklési rendszer következtében az egyes kiváltságos családokhoz kezdett fűződnie. A francia forradalom Magyarországon is éreztette hatását, és hazánkban is komoly küzdelem volt megfigyelhető a kiváltságos öröklés ellen. Már 1791-ben korlátozni akarták a hitbizomány alapítását, és 1000 jobbágytelekben maximálták volna, erre végül 1834-ben került sor, amikor is az akkori törvénytervezet 500 telekben határozta meg ezt a maximumot. Annak ellenére, hogy az ősiség megszüntetésre került, és az osztrák öröklési szabályok az egyenlő osztály elvét bevezették, a hitbizományok fennmaradtak. Az ősiségi pátens 1852-ben kilátásba helyezte azt, hogy a hitbizomány intézménye a középosztály számára is hozzáférhető legyen.³⁰

*1900-ban Darányi Ignác kifejtette, hogy a kormány álláspontja alapján a hitbizomány nem illett bele az akkori jogrendszerbe, és a kormány nem javasolta újabb hitbizományok létrehozását.*³¹

A hitbizomány intézményét folyamatos támadások érték, hiszen korlátozza a tulajdon feletti szabad rendelkezést, úgy vélték, hogy ellentétet szít az utódok között, és csak kiváltságot teremt. Mindezek mellett magas földárakat idéz elő, amivel akadályozza a birtokforgalmat. A nagybirtokok forgalomból történő kizárása több negatív következménnyel

²⁵ Ezekről lásd még: Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1845. 461-462. o.

²⁶ Ennek lényege, hogy az alapító fiú utódai lemenői ágakra oszlanak, tehát az alapító első fia és az ő fiú leszármazói alkotják az első ágot, és amíg ebben az ágban fiú utódok vannak, addig nincs továbblépés a második ágra, vagyis az alapító második fiának az ágára.

²⁷ Minden nemzés egy ízt alkot, tehát az örökgyógyó fiai elsőízűek, az unokái másodízűek.

²⁸ Katona: i.m. 107-127. o.

²⁹ Szladits Károly: Dologi jog. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930. 52. o.

³⁰ Sebess: i.m. 131-132. o.

³¹ Fehér György: Darányi Ignác birtokpolitikai elképzelései (1896-1920). In Varga Zsuzsanna – Pallai László (szerk.): Föld – Parasztság – Agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében. Kapitális Kft., Hajdúnánás, 2015. 12. o.

is jár, mint például kivándorlás, születések csökkenése.³² Aczél Béla úgy vélekedett, hogy a hitbizomány fenntartása „nemzeti bűn”, és erre már többen is rávilágítottak, többek között Deák is azon a véleményen volt, hogy a hitbizomány jogintézményét ki kellene írtani a magyar jogrendszerből.³³

Mindezek ellenére még jó ideig nem történt meg a hitbizományok eltörlése. A cél az volt, hogy a meglévő hitbizományok fokozatosan demokratizálódjanak, vagy amennyiben egészségtelenül nagyméretűek, akkor megszűnjenek.³⁴

1.2. Családi birtok

A következő kötött tulajdonalakzat, amiről érdemes szót ejtenünk, a családi birtok, melyről a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. törvénycikk VII. fejezete rendelkezett. Ez alapján a jogszabály alapján az állam azért juttatott egyeseknek ingatlanokat, hogy részükre állandó családi tűzhelyet tartósan biztosítson. Családi birtokká nyilváníthatott egyrészt az Országos Földbirtokrendező Bíróság hivatalból minden olyan ingatlant, amelyet az állam egyeseknek kedvezmények alkalmazásával juttatott, másrészt az ingatlan tulajdonosa az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával minden olyan ingatlant, amelyet az említett törvény alapján szerzett meg. A tulajdonos egyéb, nem az 1920. évi törvény alapján szerzett ingatlanaiból is létesíthetett családi birtokot, méghozzá az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával. Az erre vonatkozó részletes szabályokat, valamint az arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy hogyan lehetett más ingatlanokat családi birtokkal egyesíteni, a földművelésügyi miniszter és az igazságügyminiszter az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával, rendelettel állapította meg. Ám a családi birtok a vele egyesített ingatlanokkal együtt nem lehetett nagyobb egy népes családnak a szokásos eltartásához szükséges jövedelemnek gondos művelés mellett legfeljebb háromszorosát nyújtó földnél. Az ingatlan családi birtok jellegét fel kellett tüntetni a telekkönyvben, amely a jószágtesti felírásban történt. Ezek után senki sem hivatkozhatott arra, hogy nem tudott az ingatlan ilyen minőségéről.

Főszabály szerint a családi birtok öröklésére a törvényes öröklés szabályai voltak az irányadók, és az örökhagyó végintézkedéssel csak annyiban rendelkezhetett róla, hogy a lemenő örökösök között osztályt tehetett, vagy házastársának özvegyi ellátását szabályozhatta, valamint a törvényes örökösödésre hivatott rokonok egyikét örökösévé nevezhette, amennyiben nem volt törvényes öröklésre jogosult lemenője, házastársa és szülője sem.

Más volt a helyzet viszont az oszthatatlan családi birtokok esetén, ugyanis a családi birtok tulajdonosa annak létesítésekor vagy átvételekor az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával kiköthette végrendeleti formában, hogy a családi birtok öröklés esetén oszthatatlan egészként egy örökösre szálljon át. Ennek az oszthatatlan minőségnek a telekkönyvben is meg kellett jelennie. Az oszthatatlan családi birtok örököse elsősorban az a lemenő volt, akit az örökhagyó végintézkedésben erre kijelölt. Amennyiben az örökhagyó nem tett ilyen jellegű kijelölést, a lemenő örökösök közül az elsőszülöttség rendje alapján a férfi leszármazó, ilyen hiányában pedig a nő leszármazó következett az öröklési sorrendben. Ha az örökhagyónak nem volt örökösödésre hivatott lemenője, és nem is nevezett meg örököst végintézkedésében, arra az esetre a törvényes öröklési sorrend volt az irányadó az oszthatatlan családi birtok öröklésére. *Ám mivel csak egy örököse lehetett az oszthatatlan családi birtoknak, így azt meghatározta a jogalkotó, hogy a törvényes örökösök között az ugyanazon fokú rokonok közül a férfi megelőzi a nőt, és az ugyanazon nemű rokonok közül*

³² Sebess: i.m. 135. o.

³³ Aczél Béla: A hitbizomány története, bírálati és megreformálása. Aczél Béla, Pusztaföldvár, 1937. 22. o.

³⁴ Sebess: i.m. 141. o.

pedig az idősebb a fiatalabbat. Amennyiben nem volt olyan személy, aki átvehette volna az oszthatatlan családi birtokot, akkor az az államra szállt. Az oszthatatlan családi birtokot átvevő örökös azonban köteles volt a kötelesrésze jogosult örökösársait, valamint az örökhagyó házastársát kielégíteni, ennek során a családi birtokot hozadéki értékben kellett számításba venni, amely a forgalmi értéknél alacsonyabb értéket jelentett.³⁵ Az ez alapján kiszámított örökreszeket pedig pénzben vagy egyezség alapján járadékszerű szolgáltatásokkal³⁶ kellett kielégíteni. Az örökösársak kielégítése során bármelyik örökösárs kérésére a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének vagy az Országos Központi Hitelszövetkezetnek közvetítését is igénybe lehetett venni.

Arra is volt viszont lehetőség, hogy a családi birtoknak oszthatatlanná nyilvánításakor az Országos Földbirtokrendező Bíróság hozzájárulásával kikössék, hogy a családi birtokot és esetleg a gazdasági felszerelésének megállapított értékét öröklés esetén megosztási kötelezettség nélkül annak kell juttatni, aki a családi birtokot egészsként átveszi. Ennek a kikötésnek a célja az örökösársak kielégítésével járó terhek további csökkentése volt, viszont ez nem sérthette a nyilatkozat tételekor már életben levő kötelesrésze jogosultak kötelesrészét.

Az átvevő örökös számára viszont meghatározott egy korlátozást is a jogalkotó, ugyanis, ha a hozadéki értéken átvett oszthatatlan családi birtokát vagy gazdasági felszerelését az osztályt követő tizenöt éven belül esetleg magasabb áron elidegenítette, a különbözetet köteles volt megosztani örökösársaival. Az örökösárs viszont legfeljebb csak annyit követelhetett, amennyitől az osztálynál elesett. Az örökösársaknak telekkönyvbe bejegyzett elővásárlási joguk is volt az oszthatatlan családi birtok esetén, amelyet az elidegenítésről való tudomásszerzéstől számított 30 napon belül gyakorolhattak méghozzá abban a sorrendben, amelyben örökölték volna az oszthatatlan családi birtokot.³⁷

1.3. Haditelek

Az 1820/1917. M. E. számú rendeletben történt meg a haditelek jogi sorsának rendezése. Haditeleknek minősült a hadi rokkantnak, hadi özvegynek, hadi árvának az Országos Hadigondozó Hivatal jóváhagyásával bárki által juttatott ingatlan, amelyet haditelekként a telekkönyvbe is bejegyeztek. Főszabály szerint a haditelekre ugyanazok a korlátozások voltak érvényesek, mint a családi birtokra. A végrendelkezésre vonatkozó korlátozások is alapvetően megegyeztek a családi birtoknál³⁸ kifejtettekkel. Azonban haditelek esetében az örökhagyónak szélesebb körű volt a végrendelkezési szabadsága, ugyanis házasságon kívül született gyermekét is megjelölhette örökösekként, de csak úgy, hogy az ne sértse a kötelesrésze jogosultak kötelesrészét, valamint leszármazók és szülők hiányában örökössé nevezhetett olyan személyt is, aki ugyan nem volt az örökhagyó rokona, de gondozta és támogatta őt. Voltak bizonyos törvényben meghatározott esetek, amikor vissza lehetett váltani a haditelket. Ilyen volt például az állam elleni bűncselekmény miatti elítélés, a magyar állampolgárság elvesztése, a külföldön lakás esete, valamint ha a telek a szűk család körén kívüli személyre szállt. A visszaváltás ilyenkor az esetlegesen adott ellenértéknek és a szükséges és hasznos beruházások meglévő értékének visszatérítésével történt. A törvényen alapuló visszaváltási jog abszolút hatályú volt harmadik személlyel szemben telekkönyvi bejegyzés nélkül is. Volt lehetőség arra is, hogy szerződéssel kössenek ki visszaváltási

³⁵ A hozadéki érték nem lehetett nagyobb a forgalmi érték háromnegyed részénél.

³⁶ Ilyen szolgáltatás termények bizonyos mennyisége is lehetett.

³⁷ Szladits: i.m. 54-56. o.

³⁸ Itt hangsúlyozzuk, hogy az általános családi birtokra vonatkozó szabályokat kell ez alatt érteni, és nem az oszthatatlan családi birtokra vonatkozókat.

eseteket, de ezek jóhiszemű harmadik személlyel szembeni hatályosulásához szükség volt annak telekkönyvi bejegyzésére. Bizonyos idő elteltével a haditelekre vonatkozó korlátozásokat meg is lehetett szüntetni, ezt vagy 32 év elteltével, vagy a hadi árvának vagy a haditelek örökösének önjogúvá válásával lehetett megtenni.³⁹

I.4. Vitézi telek

A vitézi telekre vonatkozó szabályok a 6650/1920. M. E. számú rendeletben kerültek kidolgozásra. Az intézmény a hitbizománnyal mutatott rokonságot. Vitézi telek adományozással vagy alapítással keletkezhetett. Adományozásra volt jogosult az államfő, vagy rajta kívül más személy is, de csak az államfő jóváhagyásával. Az adományozás olyan hazafiak részére történt, akik a magyar állam védelmében kimagasló szolgálatot tettek. Alapítás útján pedig az ingatlan tulajdonosának volt joga arra, hogy azt vitézi teleknek nyilvánítsa akár saját, akár leszármazója javára, de csak mások jogának – például kötelesrész – sérelme nélkül. Ehhez is szükség volt az államfő megerősítésére. A keletkezés módjától függetlenül a vitézi telekhez bizonyos kötelezettségek is társultak, még hozzá meghatározott közszolgálatok teljesítése, amelyre esküt is tettek. A felügyeletet a vitézi telek felett a vitéziszék gyakorolta. A vitézi telki minőséget a telekkönyvben is rögzíteni kellett. A vitézi telekre is komoly korlátozások vonatkoztak, azt nem lehetett elidegeníteni, megterhelni, bérbe adni, használatát másnak átengedni. Öröklés esetén csak oszthatatlan egységként szállhatott át egy jogutódra, aki alkalmasnak bizonyult az átvételére. Ez azt jelentette, hogy erkölcsileg megbízhatónak kellett lennie az örökösnek és a közszolgálatok teljesítésére képesnek. *A vitézi telek öröklése esetén az első a sorban az elsőszülöttség rendje alapján az örökhagyó fiú leszármazója volt, ám ha az örökhagyónak nem volt fiú leszármazója, akkor végrendeletben a lány leszármazójának férjét vagy akár leendő férjét is megjelölhette a vitézi telek örököséként,* valamint arra is kötelezhette őt, hogy saját családneve mellett a neje családnevét is viselje. Az örökhagyó tartozásai sem a vitézi teleket, sem pedig annak felszereléseit nem terhelték. A vitézi telek pedig az államra szállt abban az esetben, ha annak tulajdonosa hazaárulást követett el, vagy örökös nélkül hunyt el.

Azonban az is előfordult, hogy még a tulajdonos életében átszállt a vitézi telek a legközelebbi alkalmas várományosra, ha a tulajdonos nem teljesítette megfelelően a telekkel kapcsolatos közszolgálatokat, vagy esetleg képtelenné vált azok teljesítésére – nem tartozott ide az az eset, ha a kora miatt, vagy esetleg a közszolgálatok és a haza védelme során szerzett sérülések miatt nem volt már erre alkalmas –, valamint ha iszákos volt, rendbontást, dologkerülést, vagy más súlyos erkölcsi hibát követett el, vagy ha elhanyagolta a telek gondozását, ha nem alapított megfelelő időn belül családot, vagy ha a női leszármazója házasságát a bíróság a férj hibája miatt felbontotta.

Amennyiben az átszállás időpontjában a várományos még nem érte el a megfelelő kort ahhoz, hogy alkalmasnak bizonyuljon a vitézi telekre, vagy ha a női leszármazó az örökhagyó halálakor még nem ment férjhez, akkor az említett feltételek bekövetkeztéig a vitézi telek hasznélvezete illette meg a várományost, vagy adott esetben a hajadont, amely jogát a vitéziszék felügyelete mellett gyakorolhatta. Az örökhagyó özvegye, valamint az örökhagyó életében vele szemben tartásra jogosultak a vitéziszék megítélése alapján részesedhettek a telek jövedelméből, de csak olyan mértékben, hogy az ne okozzon hátrányt a telek rendeltetése vonatkozásában. Azokat a vitézi teleket, amelyek az államra szálltak, a vitéziszék kezelte, és azokat az államfő akár újból is eladományozhatta.⁴⁰

---

³⁹ Szladits: i.m. 56-57. o.

⁴⁰ Szladits: i.m. 57-59. o.

I.5. A kötött birtokok megszüntetése

Az 5200/1919. sz. Minisztertanácsi rendelet volt az, mely megtiltotta újabb hitbizományok alapítását. 1936-ban a XI. törvénycikk hatálybalépésével emelkedett törvényerőre a hitbizományi reform, amelyet Kállay Miklós földművelésügyi miniszter dolgozott ki, de Darányi Kálmán minisztersége idején lépett csak hatályba. A jogszabály az érintett vagyontárgyakat – néhány esetet kivéve – felszabadította a hitbizományi kötöttségek alól. Ezek a vagyontárgyak a hitbizomány birtokosának a tulajdonába kerültek, ám a részesedésre jogosultak várományi jogával terhelten. Emellett pedig ez a törvény tette lehetővé a hitbizományi kisbirtok létrehozásának és kötött öröklési rendjének lehetőségét, amely a kisbirtokosok védelmét, és a birtokok elaprózódásának megakadályozását szolgálta. Hitbizományi kisbirtokot a törvény értelmében csak mezei gazdálkodás céljára szolgáló olyan ingatlanokból lehetett alapítani, - ideértve a lakóház céljára szolgáló ingatlant is - amelynek tiszta hozadéka egy mezei gazdálkodással foglalkozó falusi család eltartására elegendő volt, és amelyek területe legalább harminc kataszteri holdat tett ki. A hitbizományi kisbirtokosra is megfogalmazott a jogszabály néhány korlátozást, ugyanis csak az lehetett hitbizományi kisbirtokos, aki mezei gazdálkodással élethivatásszerűen foglalkozott. Ám a magyar parasztság idegenkedett ettől a jogintézménytől, és inkább megmaradt a hagyományos birtokoknál, nem élt a hitbizományi kisbirtok alapításának lehetőségével.⁴¹

Az 1936. évi XI. törvénycikk kimondta azt is, hogy a törvény hatálybalépése után nem lehet ingatlant családi birtokká nyilvánítani.⁴² A 12770/1948. (XII. 19.) Kormányrendelet⁴³ pedig megszüntette a vitézi telek, a haditelek, a családi birtok és az oszthatatlan családi birtok intézményét, és kimondta, hogy amellett, hogy az ilyen minőségű ingatlanoknak megszűnik ez a különleges jogi minősége, a korlátozások is, amelyek ezekre a kötött birtokokra vonatkozóan fennálltak, megszűnnek.⁴⁴

II. Kísérletek a mezőgazdasági földek öröklésének speciális szabályozására

Már az 1840. évi országgyűlésen történt törekvés a parasztbirtok stabilizálására, ahol Deák Ferenc az egyöröklés törvényi szabályozása mellett szólalt fel. *Az 1930-as években fogalmazták meg, hogy az egyetlen gyermek vállalása ellen az állagöröklés bevezetésével lehet fellépni, ugyanis annak érdekében, hogy ne történjen meg a földek nagymértékű feldarabolása, a korszakban a földtulajdonos réteg tudatosan csak egy gyermeket vállalt. Így a mezőgazdasági üzem egyben, feldarabolás nélkül szállt át halála esetén a gyermekére. Ezt több gyermek esetén viszont az egyenlő osztály elve kizárta.*⁴⁵

Már a XX. század elején jellemző volt Magyarországon, hogy a földbirtokrendszer két véglet között mozgott, a kisbirtok elaprózódása, túl gyors forgalma volt egyrészt megfigyelhető, emellett pedig a kötött birtok túlzott merevsége, megkötése. A kisbirtokok esetében nem volt biztosítva az üzemállandóság, nagybirtokok esetében pedig túl nagy területegységeket fedett le. Emiatt kellett kétirányú földreformban gondolkodni. Szorosan összefügg egymással a két dolog, nevezetesen a túl merev latifundiális üzemegységek

⁴¹ Kerepeszki Róbert: „Vigyázat, megint egy Darányi a földművelésügyi élén!” Darányi Kálmán, a földművelésügyi miniszter. In: Varga Zsuzsanna – Pallai László (szerk.): Föld – Parasztság – Agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében. Kapitális Kft., Hajdúnánás, 2015. 194. o.

⁴² 1936. évi XI. törvénycikk a családi hitbizományról és a hitbizományi kisbirtokról 113. §, <https://1000ev.hu/index.php?a=3&param=8002> letöltve: 2017.08.08.

⁴³ 12770/1948. (XII. 19.) Kormányrendelet a vitézi telek, a haditelek, a családi birtok és a védett birtok különleges jogi minőségének megszüntetése tárgyában

⁴⁴ 12770/1948. (XII. 19.) Kormányrendelet 2. §.

⁴⁵ Sebess: i.m. 329. o.

korlátozása, valamint a kis üzemegységek stabilitása, ugyanis az egyik korlátozásával a másikon feltétlenül lazítani kell. Fontos, hogy a mezőgazdasági üzem egységének megtartására irányuló jogszabályok ne jelentsék a földforgalom túlzott megmerevítését, viszont lehetőséget teremtsenek arra, hogy egy olyan kisbirtokos réteg alakulhasson ki, aki megfelelő ismeretekkel rendelkezik, és képes is a gazdálkodásra. Ebben az időszakban azon a véleményen voltak, hogy kényszerrendszabályok alkalmazásától el kell tekinteni, de olyan szabályokra szükség van, melyek a mezőgazdasággal foglalkozó réteg számára biztosítják azt, hogy a földet – mely a foglalkozásuk műveléséhez elengedhetetlen – generációkon keresztül megtarthassák.⁴⁶

A XIX. század elejéig nem létezett jogszabály, mely a parasztöröklés kérdésével foglalkozna. A témával foglalkozók a jobbágytelkek feldarabolása ellen érveltek, Széchenyi István olyan jogszabályban látta a megoldást, amely a kisebb nemesi földterületekre is kiterjesztené a telekminimum megállapítását. Az 1836: IV. és V. törvénycikkekben szabályozták a jobbágytelkek egységét, az 1840: VI. törvénycikk pedig a jobbágyörökösödést rendezte,⁴⁷ melynek során védte az üzemegységet a feldarabolás ellen. A jobbágytelkek egységét védő rendelkezések leginkább a katonai határőrvidék jogviszonyait szabályozó rendeletekben nyilvánultak meg. 1737-ben, 1787-ben és 1807-ben is születtek olyan rendelkezések, melyek a katonatelkek létesítését rendezték, biztosították ezen telkek üzemegységét, valamint az öröklést is szabályozták.⁴⁸

Érdeemes megemlítenünk a korabeli határőrségi szervezetet, ugyanis *léteztek különleges öröklési szabályok, melyek megakadályozták a határőri telkek feldarabolását.* Az 1850. évi május 7-én kelt császári rendelet volt az, amely szabályozta a határőrtelkek intézményét, ezen szabályok értelmében azok a telkek, amelyek katonakötelezettséggel terheltek, feloszthatatlanok, elidegeníthetetlenek és csak részben megterhelhetők voltak. Az öröklésükről is rendelkezett a jogszabály, kimondta, hogy csak egy örökös örökölhette, és a többi örököstársat becsértéken készpénzzel kellett kielégíteni.⁴⁹ Annál is inkább szólnunk kell ezekről, hiszen olyan törekvéseket határoztak meg, amelyek a parasztöröklés rendszerét még a szervezet megszüntetése után is irányították.⁵⁰

Az 1900-ban napvilágot látott Polgári Törvénykönyv tervezet speciális törvényre bízta a kérdés szabályozását, ám ilyen jogszabály megalkotására nem került sor.

A magyar Polgári Törvénykönyv javaslatában lefektetettek nagyon hasonlóak voltak a svájci és a német szabályokhoz, ugyanis az örököstársak jogközösségének fenntartását mondták ki, amely az üzemegységek felaprózódásának megakadályozására szolgált. Ezen országok szabályozásában is az állagörökös, mint megbízott gazdálkodó volt az, aki vezette a gazdálkodást, a többi örököstárs pedig a terményből vagy pénzben kapott kielégítést. A földeket az örökösök csak úgy tarthatták meg az öröklés beállta esetén, ha ők is határőri viszonyba léptek, ellenkező esetben a földet annak megszerzésétől számított két éven belül el kellett adniuk. Örökösök hiányában a „Grenzinstitut” örökölt, és ezeket a területeket főként olyan családoknak adták ki, akiknek nagyon kevés földjük volt.⁵¹

Sebess Dénes is felhívta a figyelmet már 1933-ban arra, hogy az üzemegység védelme és állandósítása halál esetén egyedi öröklési szabályok bevezetésével tud megvalósulni. Ebben az időszakban a hitbizomány intézménye volt az, mely az üzemállandóságot az egyenlőtlen öröklés, élők között pedig a forgalom tilalmával védte meg. Csak egy örökös

---

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Lásd: Baross János: I. Törvényes öröklés – ágiság a polgári törvénykönyv javaslatában. II. A hitbizományok reformja. Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest, 1915. 55-61. o.

⁴⁸ Sebess: i.m. 134. o.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Sebess: i.m. 243. o.

⁵¹ Sebess: i.m. 243-244. o.

örökölhette meg a mezőgazdasági üzemet, a társörökösök kielégítésére pedig kivételes szabályok megalkotására volt szükség. Ez jelentette az állagöröklés lényegét. Véleménye szerint a földtulajdon végsőkéig vitt forgalomszabadsága, valamint az, hogy a föld szétdarabolásának megelőzésére nem léteztek korlátok, az üzem szétdarabolására vezettek. Többben is ebben az időszakban a földtőke, a termelés alá vont földrészek területi egységének védelmében – parcellaminimum – látták a kérdés megoldását.⁵²

Sebess Dénes szerint a speciális agráröröklési szabályok törvénybeiktatása nélkül nem lehetséges a földművelő réteg megerősödése, ami a mezőgazdasági termelés legerősebb támasza.⁵³

A terület- és üzemegységek túlzott elaprózódásának megakadályozására az egyik eszköz az állagöröklés lehetne. A Polgári Törvénykönyv 1913-ban elkészült, második tervezete, mely „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg” elnevezést kapta, német és svájci mintára lefektette az állagöröklés szabályait.⁵⁴ A normaszöveg alapján az állagöröklés akkor állt be, ha az örökhagyó a jószágot egyik örököstárs osztályrészébe hozadéki értékben utalta.⁵⁵ Ez a rendelkezés a köteles rész megszorításának törvényes módját jelentette az állagörökös javára. Vagyis nem a törvény erejénél fogva, hanem közvetve beálló állagöröklésről volt szó. Az örökhagyó leszármazója is ugyanezt követelhetette.⁵⁶

A mezőgazdasági föld, vagy adott esetben az üzem egységének a védelme csak halál esetén történő jogutódlásnál érvényesült a tervezet értelmében. Akár az örökhagyó is rendelkezhetett végintézkedésében így, de lehetősége volt az örökösnek is arra, hogy kérje az ennek figyelembevételével történő öröklést. A tervezet 1946. § 2. bekezdése az, amely minden örökösnek biztosította a jogot arra, hogy kérje a földterület részére történő átadását. Amennyiben többen jelentkeztek, akkor ez annak a javára történt meg, aki a legalkalmasabb volt. Több örökös jelentkezése esetén a helyi szokást is figyelembe kellett venni, amit a hatóság vagy a bíróság az örököstársak személyes viszonyai alapján döntött el. Viszont törvényes öröklési sorrendet nem állított fel a tervezet, és a férfi örökösök elsőbbségét sem nevesítette. Tehát a hatóság döntése volt meghatározó állagöröklés esetén, ám a tervezet szövege nem szólt arról, hogy ez alatt pontosan melyik hatóságot kell érteni.⁵⁷

A tervezet a speciális öröklési szabályok alkalmazását nem egy társadalmi osztályhoz, vagy egy birtokkategóriához kötötte, hanem általánosságban a mezőgazdasági jószághoz.⁵⁸

A Teleszky István által megalkotott öröklési jogi tervezet⁵⁹ a hagyatéki osztályoknál előírta a minimumot, és helyhatósági szabályrendeletekre utalta a belső telkek legkisebb méretének meghatározását. A tervezet értelmében az örökhagyó azon földterületei, melyek egy településen belül helyezkedtek el, leszármazók öröklése esetén csak azzal a korlátozással voltak feloszthatók, hogy minden egyes osztályrésznek legalább négy katasztrális hold méretűnek kellett lennie. Ezen a birtokminimumon a törvényhatóságok változtathattak, méghozzá az igazságügyi és közgazdasági miniszterek által jóváhagyott szabályrendeletekben.⁶⁰

A Polgári Törvénykönyv 1913-as, második tervezete értelmében, ha az örökhagyó a földet az egyik örököstárs osztályrészébe utalta, vagy azt az örökhagyó leszármazója kérte,

---

⁵² Sebess: i.m. 118. o.

⁵³ Sebess: i.m. 244. o.

⁵⁴ Sebess: i.m. 285. o.

⁵⁵ A Polgári Törvénykönyv 1913-ban elkészült, második tervezete 1945.§

⁵⁶ A Polgári Törvénykönyv 1913-ban elkészült, második tervezete 1946.§

⁵⁷ Sebess: i.m. 287-288. o.

⁵⁸ Sebess: i.m. 289. o.

⁵⁹ Erről lásd: Pólay Elemér: Kísérlet a magyar öröklési jog önálló kodifikációjára a XIX. század végén. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, 1974/XXI. szám, 1-52. o.

⁶⁰ Sebess: i.m. 290. o.

akkor a köteles rész számításánál a hozadék értékét kellett alapul venni. Ettől el lehetett térni, ha az örökhatyó az átvételi értéket máshogy határozta meg, de a hozadéki érték alá nem mehetett. Ez az ún. *hozadéki elv* annak kiküszöbölésére jött létre, hogy a földtökét a pénztökével vették egy tekintet alá.⁶¹

Komoly vizsgálódás folyt abban a kérdésben, hogy mit is jelentsen ez a hozadéki érték, hogy vajon szubjektív szempontokat is figyelembe vegyenek az érték meghatározáskor, vagy csak a föld objektív hozadékát határozzák meg. A németeknél ötévi, a svájciaknál tízévi átlagot javasoltak a meghatározás során. Ezt az értéket, amely a föld átlagos évi hozamának a tőkésítését jelenti, több tényező is befolyásolta, mint például a kamatláb nagysága. Emiatt egy kiegészítő számítási értéket is szükséges volt meghatározni a törvényben. A Ptk. második tervezete arra is tartalmazott rendelkezést, hogy a járadékértékben átvevő örökös azáltal, hogy ő kivételes helyzetben volt, ne nyereszkedhessen továbbadással, ugyanis 15 éven belül történő elidegenítés során a felesleget meg kellett osztania örökös társaival. Ennek általában a vételár eltitkolása, vagy színlelt szerződés lehetett a következménye.⁶²

Az örökös társak kielégítésének módját nem rendezte a tervezet,⁶³ az örökös társak közösségét pedig a jogközség szabályai alapján alakította ki. Mivel a tervezetben az állagöröklésről is rendelkeztek, így ahhoz kapcsolódóan az örökös társak közössége is átalakításra szorult, egy kényszerközséget kellett szervezni. Abban az esetben, ha nehezen valósítható meg az örökös társak pénzbeli kielégítése, égető szükség lesz a tulajdonközség fenntartására, természetesen az állagörökös igényének a biztosítása mellett úgy, hogy az örökös társakat pedig állandó évi járadékkal elégítik ki.⁶⁴

A tervezet nem fejtette ki, hogy mit jelent az üzemegeység a szabályai között, tehát a mezőgazdasági terület kiterjedése kapcsán nem fogalmazott meg részletszabályokat, vagyis elméletben bármely birtokkategóriára kiterjedhetett volna. Sebess kifejtése alapján azonban az állagöröklés csak kisbirtokos parasztöröklés lehet. Véleménye szerint a mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében a kisebb területegységek egyben tartása volt rendkívül fontos a korszakban az adott közege gazdasági és birtokviszonyok között. Emiatt alkalmazták az állagöröklést mindenhol a parasztbirtokra. Ha a különbségeket vizsgáljuk a középirtok és a parasztbirtok öröklése kapcsán, akkor azt láthatjuk, hogy középirtok esetén az állagöröklés csak az örökös társak járadéktöke útján történő kielégítésével képzelhető el, parasztbirtoknál viszont az örökös társak kényszerközsége jellemző, amikor évi járadék útján történik a kielégítés.⁶⁵

A Polgári Törvénykönyv általunk tárgyalt, második tervezetéből nem lett törvény, sőt azt még három átdolgozás követte, és az utolsó, vagyis a tervezet ötödik szövege, az ún. Magánjogi Törvénykönyv Javaslat volt az, ami kiindulópontként szolgált az 1959. évi IV. törvény megalkotásához.⁶⁶

III. Záró gondolatok

Annak ellenére, hogy már korábban is voltak törekvések a speciális agráröröklési szabályozás kialakítására hazánkban, ez a mai napig nem történt meg. Mindösszesen a Polgári

---

⁶¹ Uo.

⁶² Sebess: i.m. 291. o.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Sebess: i.m. 294. o.

⁶⁵ Sebess: i.m. 295-296. o.

⁶⁶ Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In: Keszérű Barna Arnold – Kóhidi Ákos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovic Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest – Győr, 2015. 566-567. o.

Törvénykönyv egy szakaszában találunk rendelkezést, amely alapján az örökös külön is visszautasíthatja a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó berendezési, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök öröklését, ha nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel.⁶⁷ Ez a rendelkezés már a korábbi Ptk.-ban, tehát az 1959. évi IV. törvényben⁶⁸ is szerepelt. Azóta a földre vonatkozó öröklési szabályok csak a végintézkedés útján történő öröklés vonatkozásában egészültek ki a földforgalmi törvény által bevezetett rendelkezésekkel.⁶⁹

A földforgalmi törvény megalkotása során is felmerült a mezőgazdasági földekre és üzemekre vonatkozó öröklési szabályok kialakításának lehetősége. A törvény vitaanyaga a családi gazdaságokról szóló törvényben javasolja rendezni a kérdést. Ám a koncepcióban azt is olvashatjuk, hogy külön törvényben is lehet rendelkezni az agráröröklési rendszer kialakításáról, de akár az üzemtörvény keretén belül is sor kerülhet ezen kérdés szabályozására.⁷⁰ Így tehát a jogalkotó feladata lesz annak eldöntése, hogy melyik módot választja ezen szabályok megalkotására, a még meg nem született, de az Alaptörvényben⁷¹ már említett sarkalatos törvények⁷² valamelyikében történő szabályozást, vagy esetleg egy külön földöröklési jogszabály megalkotását. *Véleményünk szerint azonban mindenképp szükség van sui generis öröklési szabályokra a mezőgazdasági földek felaprózódásának megakadályozása érdekében.*

---

⁶⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 7:89. § (2) bekezdés

⁶⁸ 1959. évi IV. törvény 674. § (2) bekezdés

⁶⁹ Földforgalmi törvény 34. §

⁷⁰ Az új földtörvény vitaanyaga 38. o. <http://2010-2014.kormany.hu/download/1/f1/90000/%C3%BAj%20f%C3%B6ldt%C3%B6rv%C3%A9ny%20koncepti%C3%B3.pdf> letöltve: 2017.11.14.

⁷¹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) P) cikk (2) bekezdés

⁷² A három sarkalatos törvény, amelyeket az Alaptörvényünk említ: a földforgalmi törvény, az integrált mezőgazdasági termelészervezésre és a családi gazdaságokra vonatkozó törvény, valamint a mezőgazdasági üzemtörvény, melyek közül még csak a földforgalmi törvény került megalkotásra.

A kábítószer és az új pszichoaktív anyag fogalmának aktuális jogértelmezési problémái

I. Bevezetés

A kábítószer fogalmával kapcsolatos jogértelmezési kérdéseket az 54/2004. (XII. 13.) AB határozat nyomán tett jogalkotó lépések megoldották, így 2005 után ezen a téren különösebb problémák nem merültek fel. A dizájnerdrogok megjelenése azonban alapjaiban változtatta meg a helyzetet: a kábítószer-ellenőrzés hagyományos nemzetközi rendszere a dizájnerdrogok piacán működésképtelennek bizonyult, ezért az egyes államok új megoldásokat kezdtek alkalmazni. Az állami fellépés egyik büntetőjogi vetülete az új pszichoaktív anyag fogalmának és az új pszichoaktív anyaggal visszaélés tényállásának megjelenése a Büntető Törvénykönyvben. A kábítószer-kereskedelem (Btk. 176-177. §) és kábítószer birtoklása (Btk. 178-179. §), valamint az új pszichoaktív anyaggal visszaélés (Btk. 184-184/C. §) tényállásait összevetve az látható, hogy a jogalkotó részletkérdésekben eltérő, de főbb vonalaiban lényegében azonos szabályozást alakított ki a külön büntetőjogi definíció alá vont, de a köznapi szóhasználatban ugyanúgy kábítószernek tekintett szerek egy részére.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy ez a szabályozási megoldás milyen gyakorlati problémákat vet fel.

A problémakör feltárásának alapját a kábítószer és az új pszichoaktív anyag fogalmát meghatározó büntetőjogi és egy egyéb jogi normák bemutatása adja. A nemzetközi szerződések, európai uniós források és a jogforrási hierarchia több szintjén elhelyezkedő belföldi jogi normák által alkotott rendszert a normavilágosság követelményére figyelemmel vizsgálva, felmerül az utaló normák alkalmazhatóságának kérdése. Ennek a gyakorlati jelentőségét a 2013-ban új pszichoaktív anyaggal visszaélés miatt indult büntetőügyek vizsgálata mutatta meg: az ügyek 8,4%-ában olyan szerek miatt folytatták le a büntetőeljárást a hatóságok, amelyek az elkövetés idején még nem voltak elkövetési tárgyai az új pszichoaktív anyaggal visszaélésnek.²

Az új pszichoaktív anyagok listára vétele a szabályozás lényege szerint ideiglenes, az egyes szerek jogi besorolása és így a velük kapcsolatos cselekmények büntetőjogi minősítése is változhat a bűncselekmény elkövetése és elbírálása közötti időben. Ez a változás komoly problémákat vet fel a büntető törvény időbeli hatályával kapcsolatosan.

A dizájnerdrogok megjelenése folytán átalakult kábítószerpiac fontos jellemzője, hogy az egyes szerek utcai elnevezéséből ritkán lehet pontos következtetést levonni az adott szer kémiai leírására. Mivel korábban ez a jelenség nem létezett, a bírói gyakorlat nem látta akadályát annak, hogy lefoglalt kábítószer hiányában is megállapítsa az adott bűncselekménnyel érintett kábítószer pontos típusát, hatóanyag-tartalmát és mennyiségét. A kábítószerpiac változása ezt a gyakorlatot alapjaiban kérdőjelezi meg.

II. A kábítószer-listák

---

¹ Bíró, Fővárosi Törvényszék

² Ritter Ildikó: A kábítószerpiac új kihívásai, figyelemmel az új pszichoaktív anyagok elterjedésére.

OKRI,

Budapest,

2015.

www.okri.hu/images/stories/kutatok/ritterildiko/a_kabitoszerpiac_uj_kihivasai_kutjel_2015.pdf
augusztus 30.)

(2017.

A kábítószer büntetőjogi fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pont *a)-c)* alpontjai határozzák meg. Az értelmező rendelkezés három háttérnormára hivatkozik: 1) az 1988. évi 17. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az Egységes Kábítószer Egyezmény módosításáról és kiegészítéséről szóló, Genfben, 1972. március 25-én kelt Jegyzőkönyvvel módosított és kiegészített, az 1965. évi 4. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a New Yorkban, 1961. március 30-án kelt Egységes Kábítószer Egyezmény mellékletének I. és II. Jegyzékére (továbbiakban: Egységes Kábítószer Egyezmény); 2) az 1979. évi 25. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a pszichotróp anyagokról szóló, Bécsben, az 1971. évi február hó 21. napján aláírt egyezmény mellékletének I. és II. Jegyzékére (továbbiakban: Pszichotróp Egyezmény); 3) az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról szóló 2005. évi XCV. törvény (továbbiakban: Gytv.) 2. számú mellékletére.

A szabályozás utaló normákon keresztül vonja be a kábítószer fogalma alá az Egységes Kábítószer Egyezmény és a Pszichotróp Egyezmény listáin található szereket, így a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elkövetési tárgyát közvetlenül a nemzetközi jogi normák határozzák meg.³ Ezért a definíciós kérdések vizsgálatának kiindulópontja az Egységes Kábítószer Egyezmény, a Pszichotróp Egyezmény és az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotróp anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt Egyezmény (továbbiakban: 1988-as Egyezmény) által alkotott szerződéses rendszer bemutatása.

A hivatkozott szerződések közül az Egységes Kábítószer Egyezmény született meg először, azonban nem ez volt az első azon nemzetközi egyezmények sorában, amelyek a kábítószerrel kapcsolatos magatartások elleni nemzetközi fellépést kívánták szabályozni. Az egyezmények megalkotásához vezető útról, az egyes szerződések mögötti szabályozási megfontolásokról és a szerződések főbb jellemzőiről széleskörű szakirodalmi források állnak rendelkezésre⁴, ezért jelen tanulmány keretei között a nemzetközi szerződések azon jellemzőit kell kiemelni, amelyeknek a definíciós kérdések megvitatása körében relevanciája lehet.

Az Egységes Kábítószer Egyezmény címében szereplő „egységes” (angol eredetiben: „single”) jelző a nemzetközi közösség azon szándékára utal, hogy a korábbi egyezmények szabályozását egyetlen instrumentumban foglalják össze.⁵ Ennek a szabályozási koncepciónak egyik pozitív hozadéka az volt, hogy a kábítószernek minősülő anyagok felsorolását egyetlen jogi norma tartalmazta egységes rendszerben. Ez az egységesség azonban csupán egy évtizedig tartott: a Pszichotróp Egyezmény megbontotta a következetes fogalomhasználatot azzal, hogy nem kábítószerként, hanem pszichotróp anyagként definiálta az egyezmény hatálya alá tartozó szereket. Ez a megoldás kritizálható, mivel azt a látszatot kelti, mintha a kábítószeres és a pszichotróp anyagok különböző anyagkategóriák lennének⁶, és így a Pszichotróp Egyezmény lényegében minden tudományos alapot nélkülöző terminológia

³ Az új pszichoaktív anyag fogalma [Btk. 184/D. § (1) bekezdés, Gytv. 1. § 37. pont] a nemzetközi egyezmények listáin szereplő anyagokat viszonyítási pontként határozza meg, így ebben a körben is alapvető jelentőséggel bírnak az egyezmények.

⁴ Lásd elsősorban Bayer István: Mérlegen a valóság: siker vagy kudarc? Az 1961. évi Egységes Kábítószer egyezmény értékelése az 50. évforduló alkalmából. In: Gyógyszerészet 2011/12. 714-724. o., Buxton, Julia: The Historical Foundations of the Narcotic Control Regime. In Keefer, Philip – Loayza, Norman (ed.): Innocent Bystanders: Developing Countries and the War on Drugs. World Bank Publications 2010. 61-93. o., Bewley-Taylor, David – Jelsma, Martin: Fifty Years of the 1961 Single Convention on Narcotic Drugs: A Reinterpretation. In Legislative Reform of Drug Policies Nr. 12. 1-20. o., Lines, Rick: „Deliver us from evil”: The Single Convention on Narcotic Drugs, 50 years on. In International Journal on Human Rights and Drug Policy, Vol. I. 3-13. o., UNODC, A Century of International Drug Control, Vienna, United Nations, 2008. www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/100_Years_of_Drug_Control.pdf (2017. április 4.)

⁵ Bayer: i. m. 714. o.

⁶ Bayer: i. m. 717-718. o.

bevezetésével megbontotta az Egységes Kábítószer Egyezmény szabályozási logikáját.⁷

A két egyezmény eltérő koncepciót tett magáévá a kábítószer előállításához felhasználható anyagok szabályozását illetően is. Az Egységes Kábítószer Egyezmény a kínálatcsökkentést többek között azzal kívánta elérni, hogy a heroin, a kokain és a kannabisz előállításához nélkülözhetetlen növényeket, vagyis a mákot, a kokacserjét és a kannabisz növényt ellenőrzés alá vonta. Ehhez képest a Pszichotróp Egyezmény az abban jegyzékre vett kábítószerrel előállítására alkalmas egyéb növényekre nem alkalmazandó, azok vagy nem tartoznak a nemzetközi ellenőrzési rendszer alá, vagy az 1988-as Egyezmény szerinti kábítószer-prekurzoroként kezelendők.⁸

Az ellentmondásos szabályozás nem csupán elméleti probléma, annak a napi gyakorlatra kiható következményei vannak, amit jól szemléltet a kannabisz és a THC listára vétele. A kannabisz az Egységes Kábítószer Egyezmény I. jegyzékén szerepel, annak egyik fő hatóanyaga, a THC pedig a Pszichotróp Egyezmény I. jegyzékén. Ahhoz, hogy a cselekményt pontosan lehessen minősíteni, állást kell foglalni abban a kérdésben is, hogy az elkövetési tárgy a Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pont *a*), *b*) vagy *c*) alpontja szerint minősül kábítószernek. Ha a kannabisz lefoglalása megtörténik, értelemszerűen adódik az a megoldás, hogy az Egységes Kábítószer Egyezményre utalással minősítse a jogalkalmazó a cselekményt. Azonban a lefoglalt kannabiszból a szakértői vizsgálatok során kimutatják a THC-t is, ami alapot ad arra, hogy a Pszichotróp Egyezmény legyen a minősítés alapja.

Az irányadó nemzetközi egyezmények kiemelt jellemzői jól mutatják a szabályozás inkonzisztenciáját. A hazai jog által kiépített ellenőrzési rendszer erre a szabályozásra épül, így nem lehet mentes annak alapvető hiányosságaitól sem. A szabályok alkalmazását nem könnyíti meg az sem, hogy a hazai jog a büntetőjogi és az igazgatási jellegű szabályozást párhuzamosan építette ki, így a kábítószer-fogalom szempontjából is két központi jelentőségű jogi normát lehet azonosítani: a Gytv.-t és a kábítószerrel és pszichotróp anyagokkal, valamint az új pszichoaktív anyagokkal végezhető tevékenységekről, valamint ezen anyagok jegyzékre vételéről és jegyzékeinek módosításáról szóló 66/2012. (IV. 2.) Korm. rendeletet (továbbiakban: Korm. rendelet).

A Gytv. 2. számú melléklete sorolja fel azokat a szereket, amelyek esetében – élve a Pszichotróp Egyezmény felhatalmazásával – a jogalkotó úgy foglalt állást, hogy a nemzetközi jogi kötelezettségekből fakadónál szigorúbb ellenőrzésre van szükség. Az A) jegyzéken a Pszichotróp Egyezmény I. jegyzékén, a B) jegyzéken a Pszichotróp Egyezmény II. jegyzékén szereplő szerekek egy tekintet alá eső szerek szerepelnek.

A Korm. rendelet a nemzetközi szerződések által előírt szabályozás hazai jogba történő beépítését végzi el. A rendelet 1. számú mellékletében található meg a kábítószerrel felsorolása, két nagyobb egységben követve az Egységes Kábítószer Egyezmény és a Pszichotróp Egyezmény rendszerét: a K1 és K2 jegyzékeken a kábítószerrel, a P1-P4 jegyzékeken a pszichotróp anyagok találhatók. Tovább bonyolítja a szabályozást, hogy a pszichotróp anyagok jegyzéke nem csupán átveszi a Pszichotróp Egyezmény listáit, azon megtalálhatók a Gytv. 2. számú mellékletében felsorolt szerek is.

A Korm. rendelet listáin az összes büntetőjogi értelemben is kábítószernek minősülő anyag szerepel, azonban ezeknek a listáknak büntetőjogi relevanciája nincs, mivel a Btk. nem a Korm. rendeletre utalással definiálja a kábítószer fogalmát. Ennek ellenére a bírói

⁷ Bewley-Taylor – Jelsma: i. m. 15. o.

⁸ Ezt a következetlenséget jól szemlélteti a metamfetamin előállításához felhasználható efedrinre és efedra növényre irányadó szabályozás: a metamfetamin a Pszichotróp Egyezmény szerint kábítószer, annak egyik alapanyaga, az efedrin az 1988-as Egyezmény szerint kábítószer-prekurzor, az efedrin kinyerésére is alkalmas efedra növény azonban nincs ellenőrzés alatt. Winstock, Adam – Wilkins, Chris: „Legal Highs”: The challenge of new psychoactive substances. 10. o. In: Legislative Reform of Drug Policies Nr. 16. October 2011. 1-16. o.

gyakorlatban elterjedt megoldás a Korm. rendeletre hivatkozás – jobb esetben a Btk. értelmező rendelkezésének felhívásával párhuzamosan.⁹

III. Az új pszichoaktív anyagokat tartalmazó listák

Az új pszichoaktív büntetőjogi anyag fogalmát a Btk. 184/D. § (1) bekezdése folytán alkalmazandó Gytv. 1. § 37. pontja határozza meg: olyan, a forgalomban újonnan megjelent, gyógyászati felhasználással nem rendelkező anyag vagy vegyületcsoport, amely a központi idegrendszer működésének befolyásolása révén alkalmas a tudatállapot, a viselkedés vagy az érzékelés módosítására, megváltoztatására, és ezért hasonló mértékű fenyegetést jelenthet a közegészségügyre, mint az Egységes Kábítószer Egyezmény mellékletének I. és II. Jegyzékén, a Pszichotróp Egyezmény mellékletének I. és II. Jegyzékén, vagy a Gytv. 2. számú mellékletben meghatározott pszichotróp anyagok jegyzékein szereplő anyagok, és erre tekintettel azt az egészségügyért felelős miniszter rendeletében ilyen anyaggá minősítette.

A miniszteri rendelet megalkotására történő felhatalmazást a Gytv. 15/B. § (2) bekezdése tartalmazza: az új pszichoaktív anyaggá minősített anyagokat vagy vegyületcsoportokat az egészségügyért felelős miniszter rendeletben állapítja meg. Ugyanezen törvényhely 2015. január 1. előtt a kormányt hatalmazta fel arra, hogy rendeletben határozza meg az új pszichoaktív anyagokat. Így 2014. december 31-ig a Korm. rendelet 1. számú mellékletének C) jegyzéke¹⁰, 2015. január 1-től az új pszichoaktív anyaggá minősített anyagokról vagy vegyületcsoportokról szóló 55/2014. (XII. 30.) EMMI rendelet (továbbiakban: EMMI rendelet) 1. számú melléklete tartalmazza az irányadó listát.

Mindebből az is következik, hogy az új pszichoaktív anyagok esetében a releváns lista azonosítását az elkövetési időre és az ügy elbírálásnak idejére figyelemmel lehet elvégezni: a 2012. április 2. és 2014. december 31. között elkövetett bűncselekmények esetében a Korm. rendelet 1. számú melléklet C) listája, az ez után elkövetett bűncselekmények esetében az EMMI rendelet 1. számú melléklete irányadó.

Egy anyag vagy vegyületcsoport listára vételéhez kapcsolódó eljárás az új pszichoaktív anyagokra vonatkozó információcseréről, kockázatértékelésről és ellenőrzésről szóló 2005. május 10-i 2005/387/IB tanácsi határozat szabályozásán alapul. A Gytv. 15/B. § (3) bekezdése szerint egy adott anyag akkor kerülhet az új pszichoaktív anyagok jegyzékére, ha a magyar hatóságok, szakértői intézetek előtt nem ismert olyan adat, amely 1) az anyag gyógyászati felhasználására utalna, 2) kizárná, hogy az anyag hasonló mértékű fenyegetést jelenthet az egészségügyre, mint a kábítószer és pszichotróp listákon szereplő anyagok. A Gytv. 15/C. §-a szerint az EMMI rendelet listájára vett egyedi vegyületeket egy éven belül kockázatértékelésnek kell alávetni, majd annak eredményétől függően át kell helyezni a vegyületet a Gytv. pszichotróp listájára vagy a Korm. rendelet D) listájára. Ha a kockázatértékelés lezárásához nem áll rendelkezésre elegendő adat, az új pszichoaktív anyag minősítése meghosszabbítható azzal, hogy a kockázatértékelést két évente újra el kell végezni.

Az új pszichoaktív anyagokat tartalmazó lista összeállítása nem teljes mértékben követi a kábítószer-listák esetében megszokott logikát. Mivel a dizájnertdrogok összetétele rendkívül gyors ütemben változik, a jogalkotó a generikus szabályozás mellett döntött. Ez az

⁹ Lásd például a Szombathelyi Törvényszék B.204/2014/31. számú ítéletét, a Szegedi Törvényszék 1.B.793/2014/43. számú ítéletét, a Tatabányai Törvényszék 3.B.204/2014/25. számú ítéletét, a Fővárosi Törvényszék 9.B.682/2015/49. számú ítéletét és a Szegedi Törvényszék 4.B.429/2015/16. számú ítéletét. Ez utóbbi ítélet felülbírlata során a Szegedi Ítéltábla rögzítette, hogy „szükségtelen utalni a Korm. rendelet mellékletére, hiszen annak szabályozása irreleváns a Btk. értelmező rendelkezésére tekintettel”, és ezért azt az ítéltábla a jogi indokolásból mellőzte.

¹⁰ Innen származik a „C-listás anyagok” megnevezés, amely azonban a jelenlegi jogszabályi környezetben nem pontos.

jelenti, hogy a lista 1-4. pontjaiban nem konkrét vegyületek, hanem a vegyületek kémiai szerkezetének hasonlóságán, illetve a közös szerkezeti részeken alapuló osztályozás szerint kialakított vegyületcsoportok szerepelnek,¹¹ és csak a lista 5. pontja tartalmazza az ezeken a vegyületcsoportokon kívüli vegyületek felsorolását.

Ebből a megoldásból az is következik, hogy a konkrét ügyben felmerült szer pontos minősítéséhez különleges szakértelem szükséges, így ez minden esetben vegyészszakértői feladat. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy ha szakértőt kell igénybe venni ahhoz, hogy a jogalkalmazó szervek meg tudják állapítani, hogy az adott anyag elkövetési tárgya-e az új pszichoaktív anyaggal visszaélésnek, a laikus állampolgároktól ez mennyire várható el.

Praktikus megoldásnak tűnik arra hivatkozni, hogy egy kábítószer-fogyasztói múlttal rendelkező személy, amikor az illegális forgalomban kábítószerként való fogyasztás céljából megvásárol valamilyen port vagy növényi származékot, akkor belenyugszik abba, hogy az adott szer akár a kábítószer-listákon, akár az új pszichoaktív anyagok jegyzékén is szerepelhet. De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy *a dizájn drogokat gyakran legálisnak feltüntetett online boltokban árulják*, a fogyasztó átutalással vagy utánvétellel fizet, az árut posta vagy futárszolgálat szállítja ki. Hivatkozhat-e tévedésre az, aki nem ismeri ezt a szubkultúrát, alkalmi jelleggel, kipróbálás céljából rendel valamilyen szert úgy, hogy semmilyen, a laikus fogyasztó által reálisan felismerhető körülmény sem utal arra, hogy illegális tevékenységet végez?

A jelen tanulmány által vizsgált kérdéseken ennek a problémának a teljes körű feltárása már túlmutat. Ezért – a további vizsgálódások orientálásnak céljával – csupán arra utalok, hogy a bírói gyakorlat nem zárkózik el attól, hogy a keretkitöltő normák ismeretének hiánya miatt a társadalomra veszélyességben való tévedést megállapítsa.

A Legfelsőbb Bíróság a Bfv.II.360/2007/5. számú ítéletében kifejtette, hogy a jogirodalom a társadalmi veszélyesség tudatát adottnak tekinti, ha az elkövető akár magatartásának jogilag tilalmazott volta, akár erkölcselen jellege, akár veszélyessége ismeretében hajtja végre cselekményét.¹² Ám ha e feltételek mindegyike hiányzik, az elkövető ténylegesen nincs tudatában cselekménye társadalomra veszélyességének. Különösen gyakori ez az olyan büntetőjogilag tilalmazott magatartások esetében, melynek során az elkövető ténylegesen a kerettényállást kitöltő igazgatási szabályt szegi meg. Az igazgatási jellegű rendelkezések alapos ismerete általában csak az e jogszabályokkal rendszeresen vagy hivatalból foglalkozó személyek, illetőleg olyanok tekintetében várható el, akik egyéb okból az igazgatási rendelkezésekkel szabályozott területen fejtik ki rendszeres tevékenységüket. Ám aki véletlenszerűen és csupán alkalmilag sérti meg az egyébként nehezen hozzáférhető, bonyolult igazgatási jogszabályokkal rendezett előírásokat, alapos okkal hivatkozik cselekménye társadalomra veszélyességében való tévedésére.

Kijelenthető, hogy a kábítószer-listák bonyolult igazgatási jogszabályokkal rendezett előírások rendszerét alkotják. Az is látható, hogy az egyes anyagok pontos minősítése különleges szakértelmet igényel, és Ritter Ildikó már hivatkozott kutatása¹³ azt is igazolja, hogy az irányadó jogi normák feltárása még a büntető igazságszolgáltatás hivatásos résztvevői számára is gyakran problémát okoz. Ilyen körülmények között nem zárható ki a társadalomra

¹¹ A négy vegyületcsoport: 1) az indolil-ke-ton szerkezeti elemet tartalmazó szintetikus kannabinoidok, 2) a növényi katinonhoz hasonló szerkezetű, aminoketon-csoportot tartalmazó 2-amino-1-fenilpropán-1-on alapvázú vegyületek, 3) a fenetilamin alapvázat tartalmazó stimulánsok vagy hallucinogének, 4) az alapvetően hallucinogén hatású triptaminvázis vegyületek. Ujváry István: Tudnivalók az új pszichoaktív anyagok szabályozásáról. members.iif.hu/ujvary/Drugs/Ujvary2013_C-jegyzek-leiras-20130731.pdf (2017. augusztus 29.)

¹² A határozat ugyan nem hivatkozik rá, de ugyanezt fejt ki, így forrásként felmerülhet Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In: Wiener A. Imre (szerk.) Büntetendőség – Büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok. KJK-Kerszöv, Budapest, 1999. 216. o.

¹³ lásd 1. l.j.

veszélyességben való tévedésre történő alapos hivatkozás.

IV. Az utaló normák problémája

A kábítószer-listákra vonatkozó szabályozás áttekintéséből az látható, hogy a büntetőjogi kábítószer-fogalomnak megfelelő anyagokat három jogi normában összesen 6 lista tartalmazza, az új pszichoaktív anyagok listája ugyan egyetlen hatályos rendeletben található meg, de az elkövetési időtől függően a korábbi szabályozás is szerepet kaphat a cselekmény elbírálása során. Ezen túl az új pszichoaktív anyagok esetében nem csupán a cselekmény elkövetésekor hatályos szabályozásnak van jelentősége, hiszen az elbírálás idejére a kockázatértékelés következtében megváltozhat az adott szer besorolása.

Nem csupán a hivatkozott jogi normák, a Btk. hivatkozásai sem állnak össze egy koherens rendszerré. Nincs elfogadható magyarázat arra, hogy a Btk. 184/D. § (1) bekezdése miért a Gytv.-re utal, miért nem közvetlenül az EMMI rendeletre, ahogy arra sem, hogy az új pszichoaktív anyag fogalmát és mennyiségét értelmező rendelkezések miért a tényálláshoz kapcsoltnak, miért nem a Btk. 459. §-ába foglalt egyéb értelmező rendelkezések között kerültek elhelyezésre.

Tovább bonyolítja a hivatkozások értelmezését, hogy a kábítószer-prekursor fogalmát értelmező rendelkezések egy harmadik megoldást alkalmaznak. A kábítószer-prekursorok listáját az 1988-as Egyezmény tartalmazza. Mivel az egyezménynek Magyarország is a részese, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Btk.) 2007. december 31-ig hatályos szövege a nemzetközi szerződésre utalással határozta meg a kábítószer-prekursor fogalmát. 2008. január 1-jétől azonban a törvény az Európai Unió jogi aktusára¹⁴ hivatkozással definiál, amely uniós szabályozás maga is az 1988-as Egyezményen alapul.¹⁵ A törvény azt nem határozza meg pontosan, hogy a Btk. 183. § (3) bekezdés a) pontjában meghatározott jogi aktusok melyik rendelkezése sorolja fel a kábítószer-prekursorokat, így a tényállás nem is értelmezhető az uniós jog alapos ismerete nélkül.

Ez a rendkívül bonyolult rendszer gyakorlati problémák mellett alkotmányossági aggályokat is felvet.

A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények alkotmányosságát az utaló normák szempontjából is vizsgálta az 54/2004. (XII. 13.) AB határozat (továbbiakban: Abh.). Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy alkotmányellenes helyzet keletkezett azáltal, hogy az Országgyűlés elmulasztotta azon rendelkezések megállapítását, amelyekből a régi Btk. 282-283/A. §-ai alkalmazásakor a bűncselekmény elkövetési tárgya a jogbiztonság követelményét kielégítő módon meghatározható.¹⁶

Az Alkotmánybíróság határozatában kifejtette, hogy a Btk.-nak kábítószerrel visszaélést meghatározó tényállásai szempontjából mindazon külön jogszabályok, amelyek egyes anyagokat kábítószernek vagy pszichotróp anyagnak minősítenek, a tényállások tartalmát adó rendelkezések. Egységes büntetőjogi definíció hiányában az eljárás megindításának és lefolytatásának alapjául csak azon további jogi rendelkezések szolgálhatnak, amelyek az általános „kábítószer és pszichotróp anyag meghatározást”

¹⁴A kábítószer-prekursorokról szóló 273/2004/EK rendelet és a kábítószer-prekursoroknak a Közösség és harmadik országok közötti kereskedelme nyomon követésére vonatkozó szabályok megállapításáról szóló 111/2005/EK rendelet.

¹⁵Ennek az az elsődleges oka, hogy az Európai Unió önállóan is részese az 1988-as Egyezménynek.

¹⁶A régi Btk.-nak az alkotmánybírósági vizsgálat idején hatályos szövege az Egységes Kábítószer Egyezmény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározott anyagokat, valamint a Pszichotróp Egyezmény végrehajtására kiadott jogszabályban meghatározott, a visszaélés szempontjából veszélyes pszichotróp anyagokat definiálta kábítószerként [rég. Btk. 286/A. § (2) bekezdés a)-b) pontok 2005. május 31. előtt hatályos szövege].

konkretizálják. Ebből következően elsődleges jogbiztonsági kérdés, hogy a listák mind a jogalkalmazók, mind pedig bárki más által megismerhetők legyenek (ABH 2004. 690., 763.).

Az Alkotmánybíróság rámutatott továbbá arra, hogy „[a] jog megismerhetőségét kizárja, ha az egyes törvényi tényállásokkal összefüggő szabályok a jogrendszerben szétszórva, más magatartásokra vonatkozó szabályozási területekkel oly mértékig keveredve lelhetők csak fel, hogy a normatartalom megállapítása a jogi rendszert kezelni tudó szűk kisebbség részére is végletekig bonyolulttá, mindenki más számára pedig elérhetetlenné válik. A büntetendő cselekmények fő tényállási elemeire vonatkozó szabályokat – így az elkövetési tárgyjal kapcsolatos (keretkitöltő) rendelkezéseket is – közvetlenül a Btk. rendszerébe illeszthető normáknak egyértelműen kell tartalmazniuk.” (ABH 2004. 690., 769.).

Az új pszichoaktív anyagokra vonatkozó szabályozás azt a kérdést veti fel, hogy közvetlenül a Btk. rendszerébe illesztett-e az a norma, amely nem a lehetséges elkövetési tárgyakat felsoroló listára utal, hanem csupán annak általános definícióját megadó értelmező rendelkezésre. Önmagában a Gytv. fogalom-meghatározása ugyanis semmilyen segítséget nem nyújt ahhoz, hogy a jogi norma címzettjei megismerjék az új pszichoaktív anyagokat, ahhoz a definícióban hivatkozott miniszteri rendeletben található lista ad eligazítást. Ez már önmagában is problémás, hiszen a definícióból csupán azt lehet megtudni, hogy a törvény melyik minisztert hatalmazza fel a lista meghatározására, magának a jogi normának az azonosítása azonban nem olvasható ki a Btk. által hivatkozott törvényhelyből.

Az a szabályozás történeti elemzését igényli, hogy kiderüljön, 2015. január 1. előtt nem a miniszteri rendelet, hanem a Korm. rendelet szabályai voltak relevánsak. Az pedig már a szabályozás beható, az EU-s normákra is kiterjedő ismeretét feltételezi, hogy valaki kövesse a miniszteri rendelet listájának változását, és tisztában legyen azzal, hogy ha onnan lekerül egy anyag, az messze nem jelenti a büntetendőség hiányát, hiszen rendkívül nagy eséllyel az adott szer már kábítószernek minősül.

Az kétségtelen, hogy az Abh.-ban hosszasan részletezett bizonytalanságok nagy részét a jogalkotó a határozat megjelenése után kiküszöbölte, így a rendszer valamivel követhetőbb lett. Az új pszichoaktív anyagokra vonatkozó szabályozás kialakítása azonban visszalépést jelent. Mivel a Btk. nem a listát tartalmazó EMMI rendeletre utal, hanem csupán a Gytv. általános definíciójára, azt kell megállapítani, hogy a jogalkotó nem illesztette közvetlenül a Btk. rendszerébe az elkövetési tárgyjal kapcsolatos keretkitöltő rendelkezéseket. Végeredményben nincs lényeges különbség az Abh.-ban alkotmányellenesnek ítélt helyzet és a hatályos szabályozás között: akkor a nemzetközi egyezmények végrehajtására kiadott jogszabályokra utalt a Btk., jelenleg a Gytv.-re utal közvetlenül, de a listát az annak végrehajtására kiadott, a Btk.-ban nem nevesített jogszabály tartalmazza.

Látható, hogy az új pszichoaktív anyagra vonatkozó szabályozás nem alkot koherens, könnyen értelmezhető rendszert, de emellett az erőltetett tempójú jogalkotás a kábítószer-fogalom rendszerét is megbontotta.

Korábban a Btk. értelmező rendelkezése az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló törvény mellékletében meghatározott pszichotróp anyagot definiálta kábítószerként. Évtizedes probléma volt, hogy az emberi felhasználásra kerülő gyógyszerekről szóló 1998. évi XXV. törvénynek 2005 óta kizárólag a kábítószerlista, illetve az ezzel összefüggő utaló normák voltak a hatályos rendelkezései, és mellette a Gytv. rendezte a szabályozási tárgykörre vonatkozó érdemi szabályokat. Ezen a helyzeten kívánt változtatni a jogalkotó akkor, amikor a Magyarország 2017. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2016. évi LXVII. törvény 236. § 1. pontjában 2016. július 17-i hatállyal hatályon kívül helyezte az 1998. évi XXV. törvényt. Ugyanezen törvény 183. §-a kimondta, hogy a Gytv. a 7. melléklet szerinti 2. számú melléklettel egészül ki. A melléklet az 1998-as gyógyszer-törvény kábítószer-listáját módosítás nélkül vette át.

A háttérnorma módosítása azonban szükségessé tette a Btk. utaló normájának

módosítását is. Ezt a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvény 21. §-a hajtotta végre, amely szerint a Btk. 459. § (1) bekezdés 18. pont c) alpontja helyére a következő rendelkezés lép: „az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerekről és egyéb, a gyógyszerpiacot szabályozó törvények módosításáról szóló 2005. évi XCV. törvény 2. számú mellékletében meghatározott pszichotróp anyag.” A módosító törvény hatályba lépésének időpontja 2016. november 12.

Tehát a kábítószer-listát a jogalkotó átmozgatta egy másik törvénybe 2016. július 17-i hatállyal, azonban a Btk. utaló normáját ehhez csupán 2016. november 12-től igazította hozzá. Így a két időpont között a Btk.-nak az 1998-as gyógyszerjogi törvényre utaló normáját semmilyen jogszabály nem töltötte ki tartalommal. Felmerül a kérdés, hogy ebben az időszakban a Gytv. mellékletében szereplő kábítószer be volt-e vonva a kábítószer büntetőjogi fogalma alá.

A bírói gyakorlat ebben a konkrét kérdésben még nem foglalt állást, de hasonló problémát már feldolgozott a Kúria: az EBH2017. B.7. számon közzétett eseti döntés – a halászati őr fogalmával kapcsolatban – azt rögzítette, hogy amikor a Btk. értelmező rendelkezése valamely törvényi tényállásban szereplő fogalmat jogszabályra utalással határoz meg, ezt tartalmilag kell értelmezni; nem a felhívott jogszabály címének és számának, hanem a szabályozás tárgyának van jelentősége.

A halászati őr fogalmával kapcsolatos jogértelmezési kérdést az vetette fel, hogy a Btk. 459. § (1) bekezdés 12. pont m) alpontja szerint a halászati őr a halászatról és a horgászatról szóló törvényben meghatározott tevékenysége körében minősül közfeladatot ellátó személynek, azonban a halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvényt 2013. szeptember 1-jei hatállyal a halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény váltotta fel. Az EBH alapjául szolgáló ügyben kifejtett védői érvelés szerint a Btk. hatályon kívül helyezett normára utalt, így a sértettként szereplő halászati őr nem minősült közfeladatot ellátó személynek.

A kúriai döntés indokolása szerint „tevékenység jellege dönti el a kérdést”, mivel a Btk. a mindenkori halászati őri tevékenységet tekinti közfeladatnak, és a mindenkori halászati őrt minősíti közfeladatot ellátó személynek.

A határozatot kritikával lehet illetni azért, mert az kizárólag az értelmezés eredményét rögzíti, azt érdemben nem indokolja meg. Ez azért probléma, mert így a határozat érvelését nem lehet összevetni a kábítószer fogalmával kapcsolatban felmerült jogértelmezési kérdéssel, így a közzétett határozat önmagában nem is adhat ebben a kérdésben eligazítást.

Azért sem tekinthető önmagában irányadónak a hivatkozott EBH, mert míg a halászati őri tevékenységét szabályozó törvényből egy időben csupán egy volt hatályban, az emberi alkalmazásra/felhasználásra kerülő gyógyszerekkel kapcsolatos tevékenységeket szabályozó törvényből éveken keresztül kettő volt párhuzamosan hatályban.¹⁷ Ennek a ténynek az értelmezés során nagyobb jelentősége van, ugyanis a Btk. 184/D. § (1) bekezdése már 2014. január 1. óta tartalmazza a Gytv.-re utalást. Vagyis volt olyan időszak, amikor mindkét gyógyszerjogi törvény hatályos volt és a Btk. mindkettőre utalt is különböző helyeken. Ebből az következik, hogy az utalások egyértelműen megkülönböztették a két törvényt, vagyis a kábítószer fogalmát meghatározó utalás kizárólag az 1998-as gyógyszerjogi törvényre vetíthető le.

Arra is figyelemmel kell lenni, hogy az 1998-as gyógyszerjogi törvénynek egy melléklete volt (ennek megfelelően a „törvény mellékletében meghatározott anyag” kifejezést tartalmazta a Btk.), míg a Gytv. két melléklettel rendelkezik, de csak a 2. számú melléklet releváns, és a Btk. is kifejezetten erre utal. Vagyis az 1998-as gyógyszerjogi törvény – közelebbről meg nem határozott – mellékletére való utalást nem lehet rávetíteni a Gytv.-re, hiszen nem lehet eldönteni, hogy annak melyik mellékletére utal.

¹⁷ Ebből a szempontból irreleváns az, hogy a két törvénynek nyilvánvalóan nem voltak azonos rendelkezései, hiszen a kérdés az utaló szabályt kitöltő jogi norma azonosíthatósága.

Mivel a hivatkozott EBH szerint nem a hivatkozásban szereplő jogszabálycímnek, hanem a szabályozás tárgyának van jelentősége, vizsgálendő az is, hogy a kérdéses utalás tekinthető-e rugalmas hivatkozásnak. A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 17. § (1) bekezdése, 18. § (1) bekezdése és 21. § (3) bekezdése összevetéséből az következik, hogy a gyógyszerjogszabályokra utaló Btk.-beli szabályok rugalmas hivatkozást tartalmaznak. Azonban nem lehet eltekinteni attól, hogy a felhívott rendelet 17. § (1) bekezdése kizárólag akkor engedi meg a rugalmas hivatkozás alkalmazását, ha a hivatkozott jogszabály vagy rendelkezés ilyen módon is egyértelműen azonosítható. Márpedig a két törvény párhuzamos hatályban léte folytán kizárólag a jogszabály tételes megjelölése tette volna lehetővé a hivatkozott rendelkezés egyértelmű azonosítását.¹⁸

Mindezzel együtt nem lehet azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy az utaló normák a hivatkozott törvényeket nem szabályozási tárgykör, hanem egyértelműen cím szerint jelölik meg. Ennek folytán azt a kérdést is fel kell tenni, hogy az, hogy a jogalkalmazás egy cím alapján egyértelműen azonosítható törvényt megfeleltet egy hasonló, de jól láthatóan másik című törvénnyel, mennyiben segíti elő a jog megismerését a jogi norma címettségének.

A fenti érvek összegzése két eredményre vezethet. A megengedőbb jogértelmezés szerint a Btk. 2016. július 17. és 2016. november 12. között hatályos szövege nem felelt meg a jogbiztonság követelményének, mivel olyan mértékben tette bonyolulttá az utalásban szereplő lista megismerhetőségét, ami már a jogbiztonságot veszélyeztette. Ennek az értelmezésnek a gyakorlatra kiható jelentősége nincs, hiszen a jogalkotó orvosolta a problémát, és jelenleg már a törvényszöveg pontosan meghatározza az irányadó listát.

A szigorúbb jogértelmezés a fenti érvek közül annak tulajdonít nagyobb jelentőséget, hogy a két hivatkozott jogi norma nem azonosítható egymással, így a kérdéses időszakban a Gytv. mellékletében szereplő listára nem utalt a Btk. Márpedig utaló norma hiányában nem volt olyan jogalkotói aktus, ami ezeket a szereket bevonta volna a kábítószer büntetőjogi fogalma alá, így azok nem lehettek a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elkövetési tárgyai. Következésképpen az azokra elkövetett egyebekben tényállászerű cselekmény nem volt bűncselekmény.

V. A besorolás megváltozásának anyagi jogi következményei

Az előzőekben részletesen kifejtettem, hogy mind az új pszichoaktív anyagok listája, mind a Gytv. kábítószer-listája folyamatosan változik. A változás több módon is befolyásolhatja az egyes listák összetételét. Egyrészt ahogy megjelennek az új szerek a piacon, az új pszichoaktív anyagok listája folyamatosan bővül. Másrészt az új pszichoaktív anyagok listáján szereplő szereket meghatározott időközönként felül kell vizsgálni, és ezen kockázatértékelés eredményéhez képest az adott vegyület minősítése új pszichoaktív anyagból kábítószerre változhat, de az is lehet, hogy olyan listára kerül, amely alapján már sem új pszichoaktív anyagnak, sem kábítószernek nem minősíthető.

A cselekmény minősítése során először a bűncselekmény elkövetésekor hatályos listát kell kiválasztani (a Korm. rendelet vagy az EMMI rendelet melléklete), ez alapján állapítható meg, hogy az elkövetési magatartás kifejtésekor új pszichoaktív anyagnak minősült-e a cselekmény elkövetési tárgya. Ezután azt is le kell ellenőrizni, hogy az adott szer az elbíráláskor is az új pszichoaktív anyagok listáján szerepel-e. Ha nem, akkor nagy valószínűséggel megtalálható a Gytv. kábítószer-listáján, de az sem zárható ki, hogy a Korm. rendelet D) listájára került.

Utóbbi listára nem utal a Btk., az azon szereplő anyagok sem kábítószernek, sem új

---

¹⁸A hatályos szöveg ennek a követelménynek már eleget tesz, ugyanis az merev hivatkozással, tételesen jelöli meg a Gytv.-t.

pszichoaktív anyagnak nem minősülnek, így azokra bűncselekmény sem követhető el. Ha egy korábban új pszichoaktív anyagnak minősülő szer erre a listára kerül, az 1/1999. BJE határozat iránymutatása szerint kell eljárni: ha a Btk. Különös Részének valamely rendelkezése keretdiszpozíció, és az annak keretét kitöltő jogszabályi rendelkezésekben a bűncselekmény elkövetése után olyan mérvű változás következik be, amely a kötelezettség megszüntetésével vagy a tilalom feloldásával az addigi büntetőjogi védelmet megszünteti, e változás az elbíráláskor hatályban lévő büntetőjogi szabályozás visszaható hatályú alkalmazását alapozza meg.

Értelmezést igényel az a helyzet, amikor az elkövetés idején még új pszichoaktív anyagnak minősülő anyag az elbírálás idején már kábítószernek minősül. Két értelmezési lehetőség körvonalazható.

Az 1/1999. BJE határozat felhívásával látszólag könnyedén megoldható a probléma: ha a keretrendelkezéseket kitöltő jogszabályok tartalma úgy változik, hogy ezzel a büntetőjogi védelem terjedelme módosul, de nem szűnik meg, a Btk. időbeli hatályára vonatkozó rendelkezések általában nem vonatkoznak rájuk, és a tartalmi változás rendszerint nem érinti a büntetőjogi felelősséget. Mivel a probléma azon alapul, hogy az adott szerre megvalósított cselekmény az elbíráláskor más bűncselekménynek minősül, alappal lehet érvelni amellett, hogy ebben az esetben a büntetőjogi védelem terjedelme csupán módosult, ezért az elbíráláskori törvénynek nincs visszaható hatálya.

Ezen az elvi alapon hozott döntés a Fővárosi Ítéltábla az 5.Bf.239/2017/14. számú ítéletében. A bíróság az 1/1999. BJE határozat hivatkozott iránymutatására figyelemmel azt fejtette ki, hogy a jogegységi határozat rendelkezéseiből az következik, hogy amennyiben a büntetőjogi védelem nem szűnik meg, a visszaható hatály nem alkalmazható, a keretdiszpozíciók tartalmát az elkövetéskor irányadóak szerint kell értelmezni. A bíróság a konkrét ügy tárgyát képező bűncselekményekkel érintett α -PVP, pentedron és para-metil-4-metilamonirex kapcsán azt rögzítette, az ezen szerekekkel való kereskedés büntetőjogi üldözöttsége nem szűnt meg, a keretdiszpozícióban bekövetkezett változás a büntető törvény időbeli hatálya tekintetében nem bír jelentőséggel.

A másik értelmezési lehetőség azon alapul, hogy a jogegységi határozat a büntetőjogi védelem terjedelmének módosulása esetére sem zárja ki kategorikusan az új törvény visszaható hatályú alkalmazását. Ez azzal támasztható alá, hogy a jogegységi határozata szövege szerint ilyen esetben a Btk. időbeli hatályára vonatkozó rendelkezések „általában” nem alkalmazhatók, illetve a tartalmi változás „rendszerint” nem érinti a büntetőjogi felelősséget. Ez a megfogalmazás nyitva hagyja a lehetőséget az elkövetési tárgy átminősítése kapcsán a Btk. 2. § (2) bekezdésének alkalmazására.

Ez az értelmezés azt is figyelembe veszi, hogy az új törvény szerint a cselekmény már nem meríti ki az új pszichoaktív anyaggal visszaélés törvényi tényállását. Vagyis nem marad meg az elkövetéskori törvény keretei között a cselekmény, nem arról van szó, hogy az adott tényálláson belül kellene enyhébben elbírálni a cselekményt. Így a keretkitöltő norma változása folytán az elbíráláskori törvény tartalmilag alapjaiban tér el az elkövetéskor hatályos törvénytől.

A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények abban is speciálisak, hogy szemben a tipikus keretdiszpozícióval,¹⁹ a keretkitöltő rendelkezés nem az elkövetési magatartást határozza meg. A keretdiszpozíciók alapvető jellemzője, hogy a tényállás nem rögzíti pontosan a tiltott magatartásokat, hanem a büntetőjogi felelősség körülírásával utal a más jogágbeli jogsértésre. Ennek megfelelően három fő csoportját lehet felvázolni a kerettényállást tartalmazó bűncselekményeknek: a foglalkozás körében elkövetett

---

¹⁹Wiener A. Imre: Kerettényállások és büntetőjogi garanciák. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. JATE, Szeged, 1992. 625-628. o.

veszélyeztetés, a közlekedési bűncselekmények és bizonyos gazdasági bűncselekmények.²⁰ A kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények egyik kategóriába sem tartoznak, azoknál az elkövetési tárgyat határozzák meg az igazgatási szabályok.

Ezeknek az igazgatási szabályoknak pedig az alapvető rendeltetése a pönalizáció kereteinek kijelölése. A kábítószerrel és az új pszichoaktív anyagokkal végzett tevékenységek főszabály szerint tiltottak és büntetendők, kivéve, ha azokra a jogszabály kifejezett engedélyt ad. Az Abh. ebben a kérdésben azt fejtette ki, hogy a kábítószerrel visszaélés vizsgált tényállásában szereplő hatósági engedélyre utalás azt a látszatot kelti, mintha az elkövetési magatartások mindegyikéhez beszerezhető lenne hatósági engedély, és csak ezen feltétel hiányában valósulna meg bűncselekmény. Ehhez képest a kábítószerrel visszaélés elkövetési magatartásai általában tilalmazottak és így jogellenesek. Ha bizonyos kör ezen magatartások valamelyikére hatósági engedélyt kap, a büntető tényállást formálisan kimerítő magatartás nem jogellenes, tehát nem büntethető (ABH 2004., 690., 742.).

A Btk. értelmező rendelkezései által hivatkozott háttérnormák így közvetlen kapcsolatban vannak a büntetőjogi rendelkezésekkel, a kérdéses tényállások megalkotásának elsődleges oka ezeknek a háttérnormáknak a létezése.²¹ Így ezek a bűncselekmények speciálisak abból a szempontból is, hogy nem az igazgatási norma valamilyen fokú vagy eredménnyel járó megsértése alapozza meg a büntetendőséget.

Végül arra is figyelemmel kell lenni, hogy a kábítószer – új pszichoaktív anyag különbségtétel merőben mesterséges. A kábítószerpiac nem tesz ilyen jellegű éles különbséget az egyes szerek között, a kábítószer-fogyasztók „kábitószer” fogyasztanak, annak jogi megítélése legfeljebb annyiban érdekli őket, hogy reménykedhetnek-e a büntetőjogi felelősségre vonás elmaradásában, illetve hogyan kezelik az ezzel járó kockázatokat.

Ezt az álláspontot tette magáévá a Fővárosi Törvényszék 31.Bf.8572/2016/18. számú ítélete. Ebben a bíróság az elbíráláskori törvény alkalmazta azon az alapon, hogy az elkövetés idején új pszichoaktív anyagnak minősülő pentedron az elbíráláskor már kábítószernek minősült, és a cselekmény kábítószer-kereskedelem vétségeként értékelve enyhébb büntetéssel fenyegetett.

Tehát van gyakorlat az elbíráláskori törvény visszaható hatályú alkalmazására akkor, ha az elkövetési tárgy már kábítószernek minősül, és ennek folytán a cselekmény enyhébb elbírálás alá esik. Ez tipikusan akkor fordulhat elő, ha az adott anyag új pszichoaktív anyagként csekély mennyiséget meghaladó mennyiségű, kábítószerként viszont már csak csekély.²² De az sem zárható ki, hogy az elkövetés idején még új pszichoaktív anyagnak minősülő szerre elkövetett cselekményt az elbíráláskor már kábítószer-kereskedelemnek vagy kábítószer birtoklásának minősítve egységbe foglalható a vádlott más kábítószerrel kapcsolatos bűncselekményével. Ebben az esetben a halmazati büntetés elmaradása kedvezőbb helyzetbe hozhatja a vádlottat. Egyébiránt ha az adott szer átkerült a kábítószer-listára, igen nagy valószínűséggel az elkövetéskori törvény kedvezőbb a terhelte nézve, hiszen az új pszichoaktív anyaggal visszaélés egyes tényállásai és esetei ugyanarra a cselekményre enyhébb tételkeretet állapítanak meg.

²⁰Gula József: A csődbűncselekmények de lege ferenda. 11. o. In: Büntetőjogi Kodifikáció 2008/1. 9-25. o.

²¹Ez a megállapítás történeti kontextusban is megalapozott. Az Egységes Kábítószer Egyezmény előfutárának tekinthető 1936-os Genfi Egyezmény kifejezetten az illegális kábítószerpiacot célozta, egységes büntető rendelkezések megalkotását előírva a részes államoknak. A kábítószer-ellenőrzés nemzetközi rendszerének egyik legfontosabb újítása az volt, hogy megteremtette a részes államok egységes büntetőjogi fellépését, továbbá a büntetőjogi szabályozást nemzetközi jogi alapokra helyezte. Buxton: i. m. 77-78. o.

²²Ez elvileg nem zárható ki, hiszen az új pszichoaktív anyagra más számítás irányadó, mint a kábítószerre [Btk. 184/D. § (2) bek., Btk. 461. § (4) bek.].

VI. A le nem foglalt kábítószer hatóanyag-tartalmának meghatározása

A kábítószer-kereskedelem, a kábítószer birtoklása és az új pszichoaktív anyaggal visszaélés esetében a minősített és privilegizált esetek rendszerét alapvetően a bűncselekménnyel érintett kábítószer mennyisége határozza meg. A mennyiséget a cselekmény elkövetési tárgyaként megjelenő szer tiszta hatóanyag-tartalmának tömege adja meg. A cselekmény pontos minősítése érdekében nem kerülhető el a kábítószer tiszta hatóanyag-tartalmának meghatározása, és az erre felvett bizonyítás eredményének tényállásbeli rögzítése. A bizonyítás módszere attól függ, hogy a nyomozás során lefoglalták-e a vádlott cselekményével érintett szert vagy sem.

Lefoglalás esetén a hatóanyag-tartalom meghatározása vegyész szakértői kompetenciába tartozik, és a gyakorlat ezen a téren nem is tárt fel különösebb problémákat. Amennyiben az ügyész olyan kábítószerrel kapcsolatos cselekményt ró a vádlott terhére, ahol a kábítószer már nincsen meg és így értelemszerűen lefoglalni sem lehetett, már nem egyértelmű a bizonyítás módszere.

A bírói gyakorlat az alapelvek tekintetében a Fővárosi Ítéltábla 1/2004. (VI. 16.) kollégiumi állásfoglalása óta egységes. Ez az iránymutatás azt mondta ki, hogy a le nem foglalt kábítószerek tekintetében nem a vegyész szakértő jogosult állást foglalni a hatóanyag-tartalom tekintetében, hanem ezt a bíróságnak a rendelkezésre álló vagy nem álló bizonyítékok alapján kell elbírálnia és határozatában elemzően mérlegelnie. A mennyiség és a hatóanyag-tartalom meghatározásánál általában a Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézet által készített kimutatásban foglalt legalacsonyabb hatóanyag-tartalmakkal, becsléssel indokolt meghatározni, hogy a kábítószer hatóanyag-tartalma a csekély mennyiség felső határát, illetőleg a jelentős mennyiség alsó határát meghaladta-e.

Tehát a bíróságnak először azt kell eldöntenie, hogy a rendelkezésre álló személyi bizonyítékokban megjelölt szer pontosan milyen anyag volt, annak mennyi volt a tömege és ez a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ által megadott, a feketepiaci kábítószer-készítmények átlagos hatóanyag-tartalmáról szóló adatok²³ alapján milyen hatóanyag-tartalmat jelent. Ezt követően lehet a bíróság abban a helyzetben, hogy ezt a mennyiséget a Btk. 461. §-ában foglaltak szerint minősítse.

Ez a gyakorlat a dizájnerdrogok megjelenéséig tartható volt, hiszen a hagyományos kábítószerek esetében többnyire nem okozott problémát annak megállapítása, hogy az ügyben pontosan melyik szer merült fel. A rendszer először akkor ingott meg, amikor – követve a nemzetközi trendeket²⁴ – a magyar ecstasy piac 2009 körül összeomlott, és az MDMA-tartalmú tabletták szinte teljes mértékben eltűntek, helyüket az mCPP-tartalmú tabletták vették át. Az MDMA 2012 körül kezdett visszatérni a piacra, de jellemzővé vált, hogy többféle hatóanyag-kombináció fordul elő egy tablettán belül (MDMA+MDE, MDMA+amfetamin, amfetamin+metamfetamin).²⁵ Tehát 2010 után már a hagyományos kábítószerek esetében sem feltétlenül jelenthetett kétséget kizáró bizonyítékot az adott szer utcai neve.

A dizájnerdrogok megjelenésével a helyzet alapjaiban változott meg. Míg a hagyományos kábítószerek esetén az volt látható, hogy a szerhasználók az egyes szerek megnevezéseit konszenzusos alapon használják, *a dizájnerdrogokat eltérő módon nevezik meg.* A megnevezések motivációit nagyrészt kémiai terminusok, összetételek, vegyületek

²³ www.bszki.hu/e107_files/downloads/hatoanyagkoncentracio_1998_2016.pdf (2018. február 21.)

²⁴ Winstock – Wilkins: i. m. 3. o.

²⁵ Horváth Gergely (szerk.): A kábítószer-helyzet Magyarországon 2004-2014. Nemzeti Drog Fókuszpont, Budapest, 2014. 17. o. drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/nfp_kabitoszer-helyzet_2004_2014.pdf (2017. augusztus 24.)

nevei adják, de ez alól is vannak kivételek.²⁶ *Ezen megnevezések egy része átment a közbeszédbe²⁷, ami további bizonytalansági tényezőt jelent, hiszen így a fogyasztók a médiából ismert megnevezéseket használják anélkül, hogy megbízható információik lennének arról, hogy azok pontosan milyen szereket takarnak.*

Rácz József és Csák Róbert kutatása szerint a „kristály”, a „penta”, a „pentakristály” és a „benzon” nevek alatt pentilont, pentedront vagy benzedront tartalmazó anyagok kerültek forgalomba, de ilyen neveken sok másfajta, ismeretlen hatóanyagú katinonszármazék is jelen van a piacon. A „kristály” elnevezés az első megjelenése óta eltelt két évben általános elnevezéssé vált. *A tücsere programban dolgozók anekdotikus beszámolóí alapján a szerhasználók maguk sem tudják, hogy pontosan mit használnak, a kristály néven vásárolt anyag nem mindig ugyanolyan, és nem pusztán az „erőssége”, a hatóanyag-tartalma változó, hanem a hatása is.* A kutatók ezekből az adatokból azt a következtetést vonták le, hogy nagy valószínűséggel ma már nem egy anyagról van szó, hanem inkább egy ad hoc változó keverékről.²⁸

A Ritter Ildikó által lefolytatott hatásvizsgálat eredményei szerint a terheltek által herbálnak nevezett anyagokban α -PVP-t, 5F-PB-22-t, AKB48F-et és AB-CHMINACA-t, a biofünek nevezett anyagokban PB-22-t, AM-2201-et és AB-CHMINACA-t, a zsályának nevezett anyagokban AB-FUBINACA-t és A-834,735-öt, a kristálynak nevezett anyagokban 3-MMC-t, pentedront, 4-MEC-et és MP4-et mutattak ki a vegyészszakértői vizsgálatok során.²⁹

Mivel a dizájnerdrogok és a hagyományos kábítószeres piac és használói nem különíthetők el, a megnevezéssel kapcsolatos problémák a hagyományos kábítószeres tekintetében is megjelentek. Vagyis akkor sem kizárt, hogy a fogyasztott szer dizájnerdrog volt, ha a fogyasztó szándéka szerint valamelyik hagyományos kábítószer akarta volna megvásárolni. Ezt igazolja a 2016-os „Tisztább kép” projekt keretében végzett vizsgálat, amely a tücsere során leadott fecskendőből kimutatott hatóanyagot és a szerhasználónak a vásárolt szerről adott nyilatkozatát vetette össze. *A kutatás eredményei azt mutatják, hogy sem a heroin, sem az amfetamin esetén nem bizonyítja a fogyasztó nyilatkozata a használt szer hatóanyagát.*³⁰

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy már nem csak a por alakban árult szintetikus kábítószeresnél azonosítható az elemzett probléma, az kezd megjelenni a növényi alapú kábítószeres piacon is: már 2013-ban tapasztalható volt az, hogy a lefoglalt kannabisz szintetikus kannabinoidokat is tartalmazott.³¹ Ezen túl a legtöbb esetben nem csak a fogyasztók, de a kereskedők sem tudják, hogy pontosan milyen összetételű szert árulnak,³² és

²⁶ Tücsök Dorottya: Kábítószeres megnevezései egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében. In: Bagyinszki Szilvia – P. Kocsis Réka (szerk.): Anyanyelvünk évszázadai 2. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszék, Budapest, 2016. 171. o. A vizsgálat a hagyományos kábítószeres közép a speedet, az ópiumot, a marihuánát, az LSD-t, a kokaint, a hasist és a gombát sorolta.

²⁷ Kassai Szilvia – Rácz József – Nagy Alexandra – Bífok Tamás – Galambvári Éva – Csillag Kilián – Gyarmathy Anna: „Someone else's problem:” New psychoactive substances in the online Hungarian media. 50. o. In: Journal of Psychoactive Drugs 2017/1. 47-51. o.

²⁸ Rácz József – Csák Róbert: Új pszichoaktív anyagok megjelenése egy budapesti tücsereprogram kliensei körében. 1386. és 1389. o. In Orvosi Hetilap 155. évfolyam 35. szám, 1383-1394. o.

²⁹ Ritter Ildikó: Mennyi az annyi? Gondolatok az új pszichoaktív anyagokkal kapcsolatos mennyiségi kérdésekről. 78. o. In: Ügyészek Lapja 2017/1. 67-82. o.

³⁰ Nemzeti Drog Fókuszpont 2016-os éves jelentés az EMCDDA számára 44-45. o. www.drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/HU_National_Report_2016_HU.pdf (2016. november 14.)

³¹ EU Drug Markets Report. A strategic analysis. EMCDDA – Europol, 2013. 111. o. www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/att-194336-en-td3112366enc-final2.pdf (2017. szeptember 3.)

³² Kassai Szilvia – Pintér Judit Nóra – Rácz József – Böröndi Brigitta – Tóth-Karikó Tamás – Kerekes Kitti – Gyarmathy V. Anna: Assessing the experience of using synthetic cannabinoids by means of interpretative

az is gyakran előfordul, hogy a kereskedők egy adott (hagyományos) kábítószer közismert utcai neve alatt dizájnerdrogot árulnak.³³

Ritter Ildikó már idézett kutatásában arra a következtetésre jutott, hogy sokszor az elkövetők tévesen használnak valamilyen kifejezést, és ha a jogalkalmazó más bizonyíték nélkül, ez alapján indít eljárást vagy igyekszik bizonyítani a vélelmezett magatartást, könnyen tévedhet. A szakértői vizsgálatok eredményei kikerülhetetlen bizonyítási eszközök annak megállapítására, hogy egy adott szer valóban elkövetési tárgynak tekinthető-e.³⁴

Ezzel a következtetéssel egyet tudok érteni, a kábítószerpiacon jelenleg tapasztalható jelenségekre figyelemmel a korábbi gyakorlat nem tartható. Kétséget kizáró módon kizárólag a lefoglalt anyag vegyész szakértői vizsgálata alapján lehet eldönteni, hogy a cselekmény elkövetési tárgya kábítószer, új pszichoaktív anyag vagy esetleg listán nem szereplő szer volt.

VII. Összegzés

Tanulmányom elsődleges célja annak bemutatása volt, hogy a dizájnerdrogok megjelenése a kábítószer büntetőjogi fogalmának értelmezésére milyen hatással volt. A feltárt problémák egy része a szabályozási környezetből ered, és azok visszavezethetők a nemzetközi szerződések rendszerére. Ugyan a nemzetközi szerződéseket adottságként kell kezelni, azok keretein belüli is kialakítható könnyebben átlátható belső jogi szabályozás. *Mindezzel együtt jelenleg a legjobb megoldásnak a rendszer érintetlenül hagyása tűnik.* A legtöbb gyakorlati problémát a jogszabályok gyors változása okozza, ami miatt a gyakorlat nem tud kiforrni. *A kábítószerekre vonatkozó ellenőrzési rendszer teljes újrakodifikálása ezt nem tudná megoldani, sőt, rövidtávon csupán a már meglévő értelmezési problémák során bővítené.*

Az új pszichoaktív anyag besorolásának megváltozásával kapcsolatosan feltárt értelmezési kérdések megoldása a Kúriára vár. Ahogy bemutattam, a Fővárosi Törvényszék és a Fővárosi Ítéltábla ítélező tanácsai ugyanabban a jogi kérdésben eltérő álláspontot foglaltak el jogerős határozataikban. Ez a tény már önmagában is jogegységi eljárás lefolytatását indokolja.

A le nem foglalt kábítószerrel kapcsolatosan feltárt bizonyítási kérdések a gyakorlatban kezelhetők. A legegyszerűbb megoldás nyilvánvalóan ez lenne, ha az ügyészség elfogadná a tanulmány következtetéseit, és eleve nem emelne vádat olyan bűncselekményben, amelynek az elkövetési tárgyát nem foglalták le. Ebben az esetben a vádhoz kötöttség folytán a bíróság kizárólag a lefoglalt kábítószerre vehetne fel bizonyítást, így a probléma is megszűnne. A vádemelési gyakorlat változatlansága esetén a bíróságoknak kell a bizonyítékértékelési tevékenységüket a kívánatos irányba elmozdítani, amihez reményeim szerint ez a tanulmány is használható érveket szolgáltatott.

---

phenomenological analysis. In Harm Reduction Journal 14. paper 9. ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5303230/ (2017. április 4.) A kutatásban szintetikus kannabinoid használókkal készítették interjúkat a kutatók. A kutatási módszerrel kapcsolatos fenntartásként közölték azt, hogy valójában még azt sem lehetett teljes biztonsággal megállapítani, hogy az interjúalanyok valóban szintetikus kannabinoidokat használtak.

³³ EU Drug Markets Report. 109. o.

³⁴ Ritter 2017: i. m. 78. o.

Az értékpluralizmus alapkérdései jogfilozófiai perspektívából²

I. A pluralizmus eszméjének kihívásai és alakváltozatai

Gyakran hivatkozunk arra, hogy a modern nyugati társadalmak plurálisak, diverzek és befogadóak. Azonban ha a politikai retorika szóvirágait lehántjuk, vagy igazán megpróbáljuk e toposzok valódi jelentését kibogozni, akkor menthetetlenül összezavarodunk, vagy még rosszabb: a nyilvános közbeszédben ezek mindenféle „gyanús” szómágiának tűnnek, amelyekkel az egyik vagy a másik oldal valamilyen politikai célt kíván elérni. A jelen tanulmányban azonban nem e szavak retorikai funkciójával foglalkoznék, mert a kiinduló hipotézis az a tény, hogy értékek és értékrendek tekintetében sokféleség tapasztalható a társadalomban, amely kihat a jogra is. Ezt a tényt deskriptív módon kezelem, jelen tanulmányomban nem kívánom értékelni azt, hogy ez mennyire kívánatos vagy sem; csak e tényszerűen fennálló állapotnak a jog szempontjából is releváns alapfogalmait kívánom megragadni.

A XIX. századtól kezdve a liberalizmus tolerancia-elve (amely legalább a XV. századig visszavezethető szellemtörténeti és politikai folyamat terméke)³ általános érvénnyel hatja át az euroatlanti világot. Ennek az elvnek a legfontosabb jogi manifesztuma a gondolat- és szólásszabadság vagy a kisebbségi jogok védelme. A tolerancián túl a pluralizmus elve az, amivel le szokták írni a nyugati társadalmakat. Azonban a pluralizmus, mint gyűjtőfogalom egy nagyon sok jelentésű szó, és számos értelemben használható:⁴ beszélhetünk filozófiai, vallási, ideológiai, kulturális, politikai, jogi⁵ és értékpluralizmusról. Habár a pluralizmus eme rétegei sok szálon kötődnek egymáshoz, azonban elhamarkodott lenne egy napon emlegetni őket. Jelen tanulmányomban kizárólag az értékpluralizmus és a jog összefüggéseivel foglalkoznék, ennek érdekében pedig szeretném az egész gondolatmenet legfontosabb

---

¹ Kevevári István Ph.D., egyetemi adjunktus (NKE ÁKK, Európai Állam- és Jogtörténeti Intézet, e-mail: kevevari.istvan@uni-nke.hu)

² „A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett *Egyed István Posztdoktori Program* keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

„The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in *István Egyed Postdoctoral Program*.”

„Das Werk wurde im Rahmen des Prioritätsprogramms mit Identitätsnummer KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 mit dem Titel „Entwicklung des Öffentlichen Dienstes gerichtet auf Gute Regierungsführung“ im *Post-Doktoratsprogramm István Egyed* im Auftrag von Nationale Universität für Öffentlichen Dienst fertiggestellt.“

³ Isaiah Berlin már Machiavellinél felfedezni véli az értékrend és a politikai rendszerek közötti összefüggéseket, amikor a római állameszményt és a keresztény erkölcsiséget inkompatibilisnek véli. Vö. Berlin, Isaiah: Az eszmény keresése. In: Az emberiség göcsörtös fája. Fejezetek az eszmék történetéből. Ford.: Pap Mária. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 20-21.o. De a reformáció hozta el az első olyan törést a nyugat-európai gondolkodásban, amikor a vallási megosztottság és a politikai közösség együttélése komoly gyakorlati problémát okozott. A modern korban a vallási tolerancia értékének hangsúlyozásának egyik alapműve volt Locke, John: Levél a vallási türelemről. Ford.: Halasy-Nagy József. Akadémiai kiadó, Budapest, 1982. De a tolerancia és türelem már „szekularizált” változatát és a liberalizmus alapszövegét John Stuart Mill írta meg (Mill, John Stuart: A szabadságról. Ford.: Pap Mária. Századvég, Budapest, 1994.), és lett a modern európai politikai rendszerek alap gondolata az, hogy a szabadság azt követeli, hogy együtt éljünk azzal, hogy az emberek az államban különböző dolgokat tartanak értékesnek.

⁴ Bayer József–Hardi Péter: Bevezetés In: Pluralizmus. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 7-9. o.

⁵ Griffith, John: What is Legal Pluralism. In: The Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law. Vol. 24. 1986.

elméleti kereteit és alapfogalmait megfogalmazni: értékfogalom, jog, mint kulturális jelenség, a jog és az erkölcs összefüggései.

A különböző érték- és érdekütközések feloldásának meghatározó eszközei mindig formálisak voltak (ha azt vesszük maga a demokratikus elv is pusztán a szavazatok számszerűségén alapul). A liberális társadalmakban – amelyeket értékrendileg jobbra egyfajta „szekularizált humanizmus” hat át – az értékek és értékrendek pluralizmusával szemben mindig is kihívást jelentettek a vallási világnézetek, mivel ezekkel szemben nem volt hatásos a „többféle igazság létezik” szövegeinek ismétlése. A nyugati szekularizált humanizmusa és a vallásos világnézetek konfliktusa végeredményben úgy lett pacifikálva, hogy a világnézeti és vallásos kérdéseket a privátszférába vonták át, az egyéni autonómia körébe. Azonban álláspontom szerint eljöhét az ideje annak, hogy az ilyen jellegű konfliktusokat nem lehet „négy fal közé” vagy a templomba zárni, mert minden világnézet mögött van valamiféle politikai vízió, és így morális és jogi relevanciája lehet.

Azonban van egy másik rétege az értékrendek és világnézetek párhuzamosságának, amely a nyugati társadalmak megosztottságáról szól. A modern politikai ideológiák kortárs utódai által meghatározott ideológiai frontvonalak alapvető töréseket okoznak a társadalmakban. Ezek a törésvonalakat például Magyarországon néha népi-urbánus ellentétnek nevezünk, de országonként és megfigyelésünk módszere alapján megjelenhet ez globalizációpárti és globalizációellenes megosztottságként, vagy az örökzöld jobboldali-baloldali (amelynek csupán egyik lehetősége konzervativizmus és posztmodern liberalizmus) ideológiai opozícióként. A mély megosztottságon látszólag a kortárs kommunikációs technológiák sem segítenek: a „véleménybuborékok” fogságában olyan politikai közösségek jönnek létre, amelyekben a különböző világnézeti csoportok ugyanabból a szókészletből látszólag teljesen különböző nyelvet beszélnek, amelyen nem lehet közvetítő normatív rendszert létrehozni, vagy a versengő érték koncepciókat kibékíteni.⁶

Az értékpluralizmus alapvetően morális fogalom és morális problémákat vet fel, azonban úgy gondolom, hogy a jog nem kerülheti meg a végső értékrendi kérdések számbavételét, sem a jogalkotáskor, sem a jogalkalmazáskor, így az értékek és az értékrendek jogban játszott szerepe mindig is vizsgálat tárgyát képezi.

*Miért élnek különbözően az emberek? Erre a kérdésre Bhikhu Parekh három különböző gondolati irányt különböztet meg:*⁷

1. A naturalista magyarázat: az életmódok és értékrendek különbsége kontingens természeti (pl.: éghajlati, földrajzi) tényezőktől függ – erre a modernkorból az egyik legtipikusabb példa Montesquieu.⁸

2. A romantikus magyarázat szerint (amelyet például Herder is vallott)⁹ az életmódok közötti különbségekben az emberi nem kreativitásának kifejeződését kell látnunk. Az emberek különböző dolgokat tartanak értékesnek vagy fontosnak, és sosem vész ki belőlük a törekvés, hogy az ízlésüknek és érzelmeiknek legmegfelelőbb alakítsák az életüket.

⁶A társadalmi szétarabolódás veszélyeinek egyik lehetséges kifutása az egyszemélyes csoportok, és így az egyszemélyes kultúrák létrejövetele lehet. vö. Csányi Vilmos: Az egyszemélyes csoportok és a globalizáció. In: Magyar tudomány 2002/6. 770. o.

⁷Parekh, Bhikhu: Moral Philosophy and its Anti-pluralist Bias. In: (Szerk.) David Archard: Philosophy and Pluralism. Cambridge University Press, Cambridge, 1996. 117. o.

⁸Montesquieu A törvények szelleméről című művének harmadik része lényegében erről szól, külön kitérve a jog, a rabszolgaság, a politikai szolgaság és az erkölcsök, illetve szokások éghajlati tényezőire. Vö. Montesquieu, Charles Louis de Secondat: A törvények szelleméről. Ford.: Csécsy Imre-Sebestyén Pál. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 349-482. o.

⁹Herder a humanitással magyarázza az emberi nem törekvését a társadalom alakítására, a különböző habitusú s földrajzi népek különböző kultúrákat hoztak létre, végeredményben a humanitásból eredő belső hajtóerő vezette mindegyiket. Herder, J. G.: Esmék az emberiség történetének filozófiájához. In: Esmék az emberiség történetének filozófiájához és más írások. Ford.: Imre Katalin-Rozsnyai Ervin. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 407-408. o.

3. A racionalista megközelítés szerint (az egyik legjellegzetesebb példája Auguste Comte)¹⁰ azonban ennek oka az, hogy az emberi társadalmak különböző szellemi és morális fejlettségi fokon állnak, de a történelmi-gazdasági fejlődés során eme különbségek eltűnnének.

A fenti három megközelítés teljesen máshogy viszonyul az értékek sokféleségéhez normatív értelemben, míg a naturalista megközelítés elismeri a diverzitás létét, de nem tekint rá önmagában értékként, inkább csak a sokféleség okaként. A romantikus elképzelés az (és látnunk kell, hogy a politikai közbeszédben a liberális álláspontként ez szokott megjeleni), hogy mivel minden kultúra értékválasztása az egyetemes emberi kreativitás és sokszínűség kifejeződése, ezért ez önmagában érték és megőrizendő (mintha minden kultúra egy műtárgy lenne). Parekh szerint a romantikus elképzelés egyértelműen pluralista, de álláspontom szerint egy ilyen szélsőséges romantikus álláspontot szinte semmi sem választja el a relativizmustól. Végül a racionalista elképzelés igazából egy rejtett monizmus, hiszen a fejlődés eszméje maga után vonja, hogy van egy eszmény, amit meg kell valósítani. Az európai objektív racionalizmusnak a későbbi évszázadok elnyomó rendszereibe történő becsatornázódását kiválóan elemezte Isaiah Berlin klasszikussá nemesedett „A szabadság két fogalma” című esszéjében.¹¹

Az értékrendek sokfélesége és az állami jog egysége azonban egy nagyon komoly ellentmondást rejt magában, amelyre nehéz jó válaszokat adni. Az értékpluralizmus azt követeli, hogy tartsuk tiszteletben az egyének vagy szűkebb csoportok értékválasztásait és tegyük lehetővé, hogy az értékrendjükben megvalósíthassák önmagukat (hiszen az értékválasztások az egyéni és a közösségi identitás konstitutív elemei). Ezzel szemben a jog mindig egy, a jogi norma általános érvennyel szabályozza minden állampolgár magatartásait, így nem képes minden lehetséges értékrendnek megfelelni.

Tehát itt van a központi kérdéssünk: ha az értékek, amelyek meghatározzák az erkölcsöt és a jogot is, sokfélék lehetnek, vagy nem lehet közöttük rangsort felállítani, akkor hogyan lehetséges jogot alkotni? Mik a mércéi a helyes jognak (ha értelmezhető egyáltalán ez a fogalom)? Jelen tanulmányom nem kíván kimerítő jelleggel foglalkozni a fenti kérdésekkel, sokkal inkább a kérdések elméleti kereteit és néhány szóba jöhető alapfogalmát szeretném körvonalazni. A munkám során nagymértékben támaszkodtam John Kekes „The Morality of Pluralism”¹² című könyvére, amely habár nem tökéletes feldolgozása a témának, de jó érzékkel kerüli ki a relativizmus és az értékek monizmusának csapdáit.

II. Kultúra, jog és pluralizmus

A kultúra különös és sokrétű fogalom, amelynek ugyanúgy vannak anyagi és szellemi komponensei. *Raymond Williams három értelmét különíti el a kultúrának: „(1) önálló elvont főnév, amely a 18. század óta a szellemi, lelki és esztétikai fejlődés általános folyamatát írja le; (2) önálló főnév Herder és Klemm óta, amely mind általános, mind egyedi értelemben egy-egy nép, korszak, csoport vagy általában az emberiség sajátos életmódját jelöli; (3) önálló, elvont főnév, amely a szellemi és különösen a művészeti tevékenység gyakorlatát és alkotásait jelöli.”*¹³

¹⁰ Comte az emberi szellem fejlődésének teológia, metafizikai majd pozitív szakaszát különböztette meg, az ő elképzelése szerint a társadalmak fejlődése szabályszerű és a különböző stádiumok ugyanúgy követik egymást, mert egymásra épülnek. vö. Comte, Auguste: Előadások a pozitív filozófiáról. In: (Szerk.) Felkai Gábor-Némédi Dénes-Somlai Péter: Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Ford.: Némédi Dénes. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000. 15-37. o.

¹¹ Berlin, Isaiah: *A szabadság két fogalma*. In: Négy esszé a szabadságról. Ford.: Erős Ferenc-Berényi Gábor. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 388-407. o.

¹² Kekes, John: *The Morality of Pluralism*. Princeton University Press, Princeton, 1993.

¹³ Williams, Raymond: *Kultúra*. In: (Szerk.) Wessely Anna: *A kultúra szociológiája*. Ford.: Pásztor Péter. Osiris-

A jog kulturális meghatározottságának kérdését először igazán a német történeti jogi iskola képviselői, elsősorban Friedrich von Savigny fogalmazta meg. Savigny szerint a jog a Volksgeist terméke, életerejét és tartalmát a nemzeti kultúrából meríti. Az iskolateremtő német római jogász gondolatai egyértelműen a XIX. század romantikus és a nemzetet középpontba állító gondolatkörének termékei voltak, de nagyon fontos szellemi hozadéka volt annak felismerése, hogy a jog nem választható el attól az anyagi és szellemi kultúrától, amely azt megteremtette.

A kultúra vagy kultúrák különbözőségének és önértékének gondolata azonban nem a XIX. században jelent meg, Isaiah Berlin már Viconál kimutatja, hogy „minden társadalomnak megvan a maga víziója a valóságról, a világról, amelyben él, önmagáról, a saját múltjához, a természethez való viszonyáról, arról, hogy miért küzd. Ezt a víziót hordozza minden, amit a társadalom tagjai tesznek, gondolnak, éreznek, kifejeződik, és benne foglaltatik az általuk használt szavakban, nyelvi formákban, azokban a képekben, metaforákban, istentiszteleti formákban, intézményekben, amelyeket létrehoznak, amelyek megtestesítik és létrehozzák valóságképüket és saját helyük képét a világban; ez az életük tere.”¹⁴ Minden kultúra egy sajátos félig zárt univerzum, amelyet önmagához kell mérni Berlin szerint (tehát hibás kizárólag a mai „civilizáltnak és progresszívnek” tekintett világgépünk fénytörésében és ezt számon kérve értékelnünk az elmúlt korok kultúráit és népeit).¹⁵ Az orosz származású oxfordi professzor szerint ez nem kulturális relativizmus, mert a különböző kultúrák habár mások és önállóak, de a kultúrák közötti párbeszéd nem lehetetlen, mert ahogy azt fent is írtuk, vannak olyan értékek, amelyek univerzálisak és objektívek: „az életformák különböznek. Számos cél, erkölcsi elv létezik. De nem végtelenül sok: az emberi horizonton belül kell lenniük.”¹⁶

Hipotézisem, hogy a jog egy politikai közösség (nemzet) kulturális termékének tekinthető, amely nem csupán a politikai közösség akarati kifejeződése, hanem tükröződnek benne olyan sajátos értékrendi kérdések, történelmi tapasztalatok, hiedelmek és célok is, amelyeket egy szóval kultúrának neveznék.

A kultúrát fel lehet fogni egyfajta narratívaként, egy olyan dinamikus folyamatként, amely sosem állandó, de a folyamatok összessége valamiféle identitással rendelkezik.¹⁷ Robert Cover, egy amerikai jogász szerint a jog mindig kötődik valamilyen mögöttes narratívához, amelyet jómagam a kultúrával azonosítok.¹⁸ A kultúra nem csupán anyagi, hanem szellemi háttere is minden jognak, Cover elsősorban az általa *nomosnak* nevezett narratíva jelentésadó funkcióját hangsúlyozza, amely álláspontom szerint jól egyesíti magában a kultúra társadalmi rendet fenntartó és transzformáló jellegét.¹⁹ A kultúra, mint közös narratíva megfogalmazása azonban több ponton is ütközésbe kerül, de legalábbis a nagy közös narratíva, és így a nagy közös *nomos* lehetősége megkérdőjeleződik.

A posztmodernitás egyik közhelye a nagy, közös narratívák végének bejelentése. A modernitás nagy narratívája az ész és a technikai fejlődés általi felszabadulás ígérete volt. A

Láthatatlan Kollégium, Budapest, 2003. 30. o.

¹⁴ Berlin (1996) i.m. 21. o.

¹⁵ Berlin (1996) i.m. 23. o.

¹⁶ Berlin (1996) i.m. 25. o.

¹⁷ Mannheim Károly: A gondolkodás struktúrái. Atlantisz, Budapest, 1995. 132. o.

¹⁸ „No set of legal institutions or prescriptions exists apart from the narratives that locate it and give it meaning. For every constitution there is an epic, for each decalogue a scripture. Once understood in the context of the narratives that give it meaning, law becomes not merely a system of rules to be observed, but a world in which we live.” Cover, Robert M.: The Supreme Court 1982 Term. Foreword: Nomos and Narrative. In: Faculty Scholarship Series. Paper 2705 (1983). 1-2.

¹⁹ Eisenstadt, S. N.: The Order-maintaining and Order-transforming Dimension of Culture. In: (Szerk.) Richard Münch-Neil J. Smelser: Theory of Culture. University of California Press, Berkley-Los Angeles-London, 1992. 64. o.

modernitás meg kívánta haladni a premodern kor vallási világmagyarázatait, és a világban zajló folyamatok racionális és univerzális törvényszerűségeit vizsgálta. A posztmodern a modernitás egyik legnagyobb tévedésének látta azt, hogy lehetséges-e egyetlen nagy narratívára felépíteni a világ folyamatait. A posztmodernitás legnagyobb teoretikusai a világ és a narratívák széttöredezettségét, pluralitását és párhuzamos együttélését vélték felfedezni ott, ahol korábban egyetlen narratívát láttak.²⁰ Ennek kulturális lecsapódása a multikulturalizmus felismerése és támogatása, amely a XIX. századi monokulturális szemléletet kívánja meghaladni²¹ egy olyan ellennarratívával, amely egyetlen nomos helyett párhuzamos kulturális narratívákat, vagy az egyetlen narratíva végleges feltöredezettségét vallja. Miként fent jeleztem, az értékrendek szorosan kötődnek a kultúrához, így azok pluralitása is korunk egyik jellegzetessége. A következőkben az értékmonizmus, -relativizmus és -pluralizmus fogalmi elhatárolására tennék kísérletet a helyes élet szempontjából.

III. Monizmus, relativizmus és pluralizmus

A morál mindig a „jó élet” [*good life*] lehetőségeit kutatja, azt, hogy miként képes az egyén elérni a boldogságot. A boldogság politikai relevanciája Arisztotelész *Nikhomakhoszi etikájában* is megjelent: „*minthogy minden megismerés és elhatározás valami jóra irányul, lássuk, mi az, amire az államkormányzás – véleményünk szerint – törekszik, s mi a cselekvés által elérhető javak között a legfőbb jó. Persze, ami az elnevezést illeti, ebben jóformán mindenki egyetért: boldogságnak nevezi a nagy tömeg éppúgy, mint a műveltek; s emellett általában úgy képzelik, hogy a jó és a kellemes élet azonos a boldog étellel.*”²² Azonban már Arisztotelész is jelzi, hogy a boldogságra és a jó életre vonatkozó koncepciók nagyon eltérőek lehetnek. Ha különbségek vannak, akkor ezt valamilyen formában a társadalmat kontrolláló normáknak (így jogszabályoknak) is tükröznie kell, lehetőleg úgy, hogy a jogon keresztül a közösség valamiféle integrációja is létrejöhessen.

Tanulmányom során az értékek és a javak szót felváltva fogom használni ama dolgokra, amelyekre az erényes cselekedet irányul, vagy azon dolgokra, amelyeket meg kívánunk valósítani, vagy meg akarunk őrizni a jó élet érdekében.

Minden cselekvés valami jóra irányul, amely az adott létező számára célként jelenik meg. Turay Alfréd az értékek három fajtáját különbözteti meg a klasszikus gondolkodás nyomán: valami lehet hasznos jó [*bonum utile*], gyönyört keltő jó [*bonum delectabile*] és tisztességes jó [*bonum honestum*]. Az erkölcsi értékek az utóbbi kategóriába sorolhatóak.²³ A javak lehetnek önmagukban jók, olyan dolgok, amiket önmagukért akarunk, vagy olyanok, amelyek az önmagáért jó dolgok által lesznek jók. Arisztotelész a boldogságban találja meg azt a legfőbb önmagáért jó dolgot. Az „ember munkája” túlmutat a pusztán fizikai létezésen, mert „az ember különleges munkája nem egyéb, mint a lélek értelemszerű – vagy legalábbis nem értelem nélkül való – tevékenysége.”²⁴ Az ember külső, testi s lelki javakkal rendelkezhet, amelyek közül Arisztotelész a lelki javakat tekinti a legfontosabbnak, amely az erények szerinti cselekvéssel és az ehhez kapcsolódó javakkal azonosít.²⁵

A jog és állam céljait tekintve a klasszikus jogi- és politikai gondolkodás is a „jó életet” helyezte középpontba, a béke és a rend fenntartása mellett. Arisztotelész az állam

²⁰ Lyotard, Jean-Francois: Szélszavak az elbeszélésekhez. In: A posztmodern állapot. Ford.: Bujalos István–Orosz László. Századvég Kiadó, Budapest, 1993. 146-150. o.

²¹ Goldberg, David Theo: Introduction: Multicultural Conditions. In: (Szerk.) David Theo Goldberg Multiculturalism: A Critical Reader. Blackwell, Cambridge, 1994. 5. o.

²² Arisztotelész: *Nikhomakhoszi etika*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997. 8-9. o.

²³ Turay Alfréd: Az ember és az erkölcs. Alapvető etika Aquinói Tamás nyomán. Agapé, Szeged, 2000. 14. o.

²⁴ Arisztotelész i.m. 19. o.

²⁵ Arisztotelész i.m. 22. o.

elsődleges feladatának tekintette, hogy a polgárokat erényessé tegye. Aquinói Szent Tamás rendszerében pedig a jog „a tágabb értelemben vett erkölcs részét képezi, mivel a jog is az ember távolabbi erkölcsi céljait szolgálja.”²⁶

A modern korban (habár voltak ennek ókori előzményei) az erényre nevelés háttérbe szorult, és az állam és jog elsődleges célja a béke²⁷ és az emberek jogainak védelme²⁸ lett. A morál kérdéseivel szemben nagyon ellentmondásosak a korszak gondolkodói: egyfelől a racionalizmusba vetett hit miatt még úgy vélték, hogy a matematikai logika mentén axiomatikusan le lehet vezetni egy objektív és univerzális etikát vagy akár jogrendszert.²⁹ De emellett az abszolutista uralom és a kora újkori vallás-felekezeti villongások egyfajta lecsapódásaként erős volt a vágy, hogy az emberek értékválasztásait és az egyén gondolatainak és hitének szabadságát megvédjék. A francia forradalom után egyértelműen a „szabadság” eszméje hatotta át az európai és észak-amerikai gondolkodást. A szabadság e modern értelmezése szerint az államnak tartózkodnia kell morális kérdésekben és értékválasztások tekintetében. Az egyén szabadságának és boldogságának kizárólagos biztosítékát az állami beavatkozás mentességben vélték felfedezni.

A modern jogi pozitívizmus és az erkölcs viszonyát hajlamosak sokan a kelsen-i tiszta jogtanból³⁰ kiindulva problematikusnak tartani, mintha a pozitív jognak nem lenne szüksége az erkölcsre, vagy nem támaszkodna a jog erkölcsi értékekre. A jogi pozitívista gondolkodók között is találunk olyan gondolkodókat, akik fontosnak tartják az erkölcs és a jog valamiféle egybeesését. Ilyen gondolkodó például Hebert Hart, aki az emberi társadalom megmaradása érdekében fontosnak tartja azt, hogy a társadalom erkölcsi nézetei és a jog szabályai megközelítőleg egybeessenek.³¹ Györfi Tamás szerint azonban ez „nem *fogalmi*, hanem *természeti* szükségszerűség.”³² A jog érvényességét nem érinti azok erkölcsi minősége, de annak elfogadottságát és legitimitását (ami szociológiai kérdés) igen.

A boldogság és az egyén szabadságát vizsgálva Isaiah Berlinnek a szabadság két fogalmáról szóló esszéjét idézném meg, mert e koncepciókon keresztül jól érzékelhető az a kérdés, hogy miként válhat a szabadság egyfajta értelmezése az elnyomás és az értékmonizmus melegágyává.

Berlin szerint a szabadság negatív és pozitív oldaláról is beszélhetünk: a negatív oldal arra a kérdésre válaszol, hogy „mi az a terület, amelyen belül a szubjektum – egy személy vagy személyek csoportja – számára megengedett vagy megengedhető, hogy megtegye, amit megtenni képes, vagy olyan legyen, amilyen lenni tud, más személyek közbeavatkozása nélkül.”³³ Ezzel szemben áll a szabadság pozitív fogalma, amely azt körvonalazza, hogy „ki

²⁶ Frivaldszky János: A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei. Szent István Társulat, Budapest, 2016. 221. o.

²⁷ A béke és a rend, mint legfőbb állami feladat Thomas Hobbesnál jelent meg a modernkorban a legarchetipikusabban. Vö. Hobbes, Thomas: *Leviatán* vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma. I. kötet Ford.: Vámosi Pál. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999. 208-209. o.

²⁸ Habár napjainkban gyakran emberi jogokról beszélünk, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a modern korban az ember természet adta jogainak (ez esetben a tulajdonjog) védelméről az eszmetörténetileg legjelentősebb művet John Locke írta meg. Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Ford.: Endreffy Zoltán. Gondolati Kiadó Budapest, 1997. 9. o.

²⁹ Ennek a nézetnek az egyik legjellegzetesebb művét Benedictus de Spinoza írta meg, aki definíciók, axiómák és a logikai levezetés szigorú szabályaira építette fel *Etika* című művét. Vö. Spinoza, Benedictus de: *Etika*. Ford.: Szemere Samu. Osiris, Budapest, 1997.

³⁰ „Csupán az a nézet utasítandó el, hogy a jog mint olyan alkotórésze az erkölcsnek, tehát hogy minden jognak mint jognak bizonyos fokig és bizonyos értelemben erkölcsösnek kell lennie. Amikor a jogot úgy jellemzik, mint az erkölcs részterületét – [...] – úgy ezzel azt kísérlik meg, hogy a jognak olyan abszolút értéket kölcsönözzenek, amilyent az erkölcs igényel.” Kelsen, Hans: *A tiszta jogtan*. Rejtjel Kiadó, Budapest 2001. Ford.: Bibó István 7.o.

³¹ Vö. Hart, H. L. A.: *A jog fogalma*. Ford.: Takács Péter. Osiris, Budapest, 1995. 224. o.

³² Györfi Tamás: *Jog és erkölcs kapcsolata a pozitívista jogelméletekben*. In: *A kortárs jogpozitívizmus perspektívái*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2006. 58. o.

³³ Berlin (1990) i.m. 341-342. o.

vagy mi a forrása annak a hatalomnak vagy beavatkozásnak, amely megszabhatja valakinek, hogy ezt és ne azt cselekedje, illetve ilyen vagy olyan legyen.”³⁴ Különösen az utóbbira felépítve Berlin egy nagyívű eszmetörténeti elemzésbe kezd, ugyanis álláspontja szerint a felvilágosodás objektív ésszerűségbe vetett racionalizmusa (amelynek örököse a liberalizmus és a marxizmus is) abból indult ki, hogy a valódi szabadság nem más, mint a szubjektum önkontrollja. Az ember nem önmaga által meghatározott, hanem racionális lényé kell, hogy váljon, a „mit jelent szabadnak lenni?” kérdésre a válasz forrása nem a szubjektum döntése, hanem az objektív ésszerűségben felfedezett racionális életelvek megfogalmazása és megvalósítása. Rousseau kérlelhetetlen „szabadságra kényszerítése,”³⁵ így érthető meg: csak a jó dolgokra vagyunk szabadok, és a jó dolgok univerzálisak és egységesek. Berlin szerint a felvilágosodás egy sor – egyébként logikailag ellentmondásos – szellemi lépéssel jutott el az egyéni tökéletesedésre irányuló elképzeléstől a platóni tekintélyelvű politikai gondolkodáshoz.³⁶ A felvilágosodás eme kritikájából körvonalazza Berlin az értékek monizmusára és pluralizmusára vonatkozó tanát. A pluralizmus a szabadság pozitív fogalmából azt követeli meg, hogy a szubjektum (amely lehet kollektív is) önmaga legyen forrása az ön- és érték meghatározásainak.

Az ember, mint társadalmi lény kölcsönhatásban van a politikai közösséggel, amelyben él, csak itt képes önmaga lenni, és megfogalmazni önmagát. Berlin szerint meg lehet fogalmazni a felvilágosodás nagy projektjét másként is: lehet, hogy nem a liberalizmus negatív módon felfogott szabadságára vágyik az ember, hanem a „státus és elismerés iránti vágy” hajtja és hajtotta az embert, amit valamiért „szabadságnak” neveztek. Az önmeghatározás hatalma (amelyet azonban álláspontom szerint nem lehet a végletekig hajtani), amelynek át kell hatnia egy modern demokráciát, azt követeli meg, hogy az állam, a társadalom és a másik ember ne eszközként vagy statisztikai adatként kezeljen bennünket, hanem egyedi, emberi méltósággal rendelkező személyként.³⁷ Nem a szabadság hiánya a probléma, hanem az a hatalom, amely addig koncentrálódik, míg képes a szubjektum cselekvési és önmeghatározási képességét uralni.³⁸ Ebből következik Berlinnél a pluralizmus igénye: szerinte az önmaga létének értelmet adó ember csak olyan politikai rendszerben tud létezni, amelyikben az értékválasztás nem valami elvont matematikai művelet eredménye, hanem szabad emberi cselekvő lények választásainak és tetteinek eredménye.³⁹

Berlin így az értékek monizmusát és a pluralizmust különböztette meg, mint alapvető felosztást, de jómagam John Kekes nyomán egy háromosztatú rendszert vázolnék fel és mutatnék be. *Az értékek konfliktusának három fő irányát jelölhetjük meg:* monizmus, relativizmus és pluralizmus. *Az értékmonizmus* képviselői szerint ütköző vagy versengő értékek között mindig lehetséges valamiféleképpen rangsort felállítani. *A relativizmus* képviselői szerint a különböző értékek egymáshoz való viszonya relatív és vagy nem lehet rangsort felállítani, vagy ez az alá-fölé rendelődésként mindig ad hoc jellegű. *Pluralizmus* alatt Kekes egy olyan elképzelést vázol fel, amely képes a két szélsőséges álláspont között közvetíteni úgy, hogy mindkettő hibáit kiküszöbölje.

Kekes szerint a monizmus három különböző koncepcióját lehet megkülönböztetni:

1. Summum bonum vagy Platóni magyarázat: a javak különböző formái mögött van egy transzcendentális jó, amely minden mást egyesít magában, és így minden más jót meghalad. Az ember által felfogható világ külsődleges jelenségein túl tekintve van egy egységes jó, egy

---

³⁴ Berlin (1990) i.m. 342. o.

³⁵ Rousseau, Jean-Jacques: Társadalmi szerződés. Ford.: Mikó Imre. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2001. 42. o.

³⁶ Berlin (1990) i.m. 402-403. o.

³⁷ Berlin (1990) i.m. 409-410. o.

³⁸ Berlin (1990) i.m. 427. o.

³⁹ Berlin (1990) i.m. 441. o.

cél [*telos*], amelyre a létezők irányulnak. Az emberi észnek csak fel kell ismerni ezt a megbúvó morális rendet.⁴⁰

2. Az értékek helyettesíthetősége vagy összemérhetősége arra épít, hogy a társadalomban minden jó dolog visszavezethető vagy átváltható egy közvetítő jószágra. Ennek az elméletnek egyik közismert képviselője az angol filozófus Jeremy Bentham,⁴¹ aki végeredményben minden morális jót és rosszat az öröm és fájdalom érzésre, mint közvetítő valutára vezet vissza.⁴²

3. Az értékek rangsorolásának kanonizált elvére épül a monizmus harmadik ideáltípusa. Ennek erős értelmezése lényegében egy olyan elvet rögzít, amely közvetítő értéként megoldja az értékek egymáshoz viszonyított rangsorát, lényegében a második ideáltípussal állunk szemben. Gyenge értelemben pedig arról van szó, hogy habár kell lennie egy rangsornak, ennek nem az értékekből magukból kell erednie.⁴³

*A relativizmus három koncepcióját lehet megkülönböztetni: a radikális, a konvencionalistát és a perspektivistát. A radikális relativisták minden morális értéket egy történelmileg partikuláris kultúra sajátos termékének tartanak, így nem lehet közöttük igazságot tenni. A konvencionalisták szerint a másodlagos javak vagy értékeke relatívak, de az elsődleges értékek között lehet rangsort felállítani. A perspektivisták az emberi természet és tradíciók szempontjából egyes elsődleges és másodlagos javakat fontosnak tartanak, de ezek az egyéni cselekvő élete szempontjából relatívak maradnak.*⁴⁴

A pluralizmus kulcsa az értékek összeegyeztethetlenségének [*incompatibility*] és összemérhetlenségének [*incommensurability*] rögzítése. Az értékek összeegyeztethetlensége azt jelenti, hogy vannak olyan értékválasztások, amelyeket nem tudunk egyszerre megvalósítani (például az aktív társasági élet és a remetelét).⁴⁵ *Az értékek összemérhetlenségéről akkor beszélhetünk, ha:* 1. nincs olyan felsőbb érték vagy értékek kombinációja, amelyekhez viszonyított „távolságuk” alapján az ütköző értékeket sorba lehetne állítani; 2. nincs olyan köztes terminus, amelyben az ütköző értékeket artikulálni lehetne és összemérni; 3. nincs olyan elv vagy elvek, amelyek az értékeket így tudnák rangsorolni és minden ember számára elfogadhatóak lennének.

IV. Értékek tipológiája

Minden emberi tevékenység egy számára jó dologra irányul, amelyet jónak értékel. Az első feladatunk az érték fogalmának tisztázása és tipizálása lesz. Kekes terminológiáját átvéve először beszélnek elsődleges és másodlagos értékekről, majd a morális és nem-morális értékek megkülönböztetéséről, végül a mindent felülmúló és feltételes értékekről.

IV.1. Értékek tipológiája: elsődleges és a másodlagos értékek

Kekes szerint az értékek elsődleges formái olyan javakat vagy kárt okozó dolgok foglalnak magukba, amelyek minden emberi élet minőségét meghatározzák. A másodlagos értékek két értelemben is másodlagosak: egyrésztől gyakran az elsődleges értékek

---

⁴⁰ Kekes i.m. 65. o.

⁴¹ Bentham, Jeremy: *Introduction to the Principle of Morals and Legislation*. Batoche Books, Kitchner, 2000. 31-34. o.

⁴² Kekes i.m. 68. o.

⁴³ Kekes i.m. 75. o.

⁴⁴ Kekes i.m. 48. o.

⁴⁵ Kekes i.m. 55. o.

aktualizálásai, másfelől ezek kulturálisan meghatározott javak (legyen ennek forrása történelmi hagyomány, kulturális értékválasztások, társadalmi gyakorlatok eredője).⁴⁶

Kekes megközelítése leginkább Helmut Coingnak a dolog természetére vonatkozó megközelítésével vonható párhuzamba. A dolog természete alatt a klasszikus jogi gondolkodásban a társadalmi életben meglévő tárgyi adottságok és az ember legalapvetőbb viszonyainak a belső törvényszerűségeit értjük. „A társadalmi életben a »dolog természete« végeredményben az ember és azon világ természetén alapszik, amelyben él.”⁴⁷ Eme jogfilozófiai megközelítés szerint *a társadalmi és egyéni élet valóságos létezése mögött van egy olyan belső racionalitással rendelkező szabályosság és elrendezettség, amely aztán meghatározza a jogi szabályozás és a jogi viszonyok alapvető szerkezetét.* Coing a dolog természetéhez sorolja ember természetét, a különböző tevékenységi területek egyedi tárgyi-szakmai törvényszerűségeit, az üzleti forgalom belső szabályszerűségeit, az egyes élethelyzetek és társas viszonyok törvényszerűségeit (pl.: házasság, hadiszolgálat stb.).⁴⁸

A dolog természetének felismerése vezethet el minket egy jó jogrendhez, amelyet azonban nem szabad úgy értelmezni, hogy csupán passzív felismerésre lennénk kárhóztatva. A dolog természete nem képes a választás és az értékelés feladata alól felmenteni minket, de megvédhet attól, hogy olyan szabályokat és rendszereket hozzunk létre, amelyek irracionálisak és fenntarthatatlanok, mert az emberi természettel és az adott társadalmi viszony természetével szembekeverülő szabály betarthatatlanná válik és zavarokat okozhat a társadalomban.⁴⁹

Kekes feltételezi, hogy az embereknek, mint az emberi faj tagjainak vannak univerzális szükségletei és megvalósításra váró értékei, amelyek kihatással vannak arra, hogy milyen keretek között van értelme a jó életre vonatkozó nézetek kialakításának, ezt mutatja az is, hogy vannak olyan bűnök és erények, amelyek szinte univerzálisnak tűnnek (például a biztonságra való igény, az emberi élet védelme stb.).

Az emberi létezésnek vannak a testhez és a testi funkciókhoz köthető igényei: evés, alvás, öröm és fájdalom stb. Eme igényekből (kívánatos és kerülendő voltukból) következnek alapvető értékek, mint például a test egészségesen tartása, ápolása vagy esetleges sérüléseinek begyógyítása. A testi létezésen túl azonban vannak szellemi-lelki igényeink és képességeink: az emlékezőképesség, a képzelet, érzelmek. Az előbb megjelölt szükségletek és képességek együttesen alkotják azt, amit Kekes a „személy tényeiként” [*facts of self*] jelöl meg.⁵⁰

Az emberi létnek az egyén önfenntartásán és egyéni képességein túl fontos társas vonatkozásai is vannak, amelyek elődleges értékeként vagy megszerzendő javakként jelennek meg az emberben. *Kekes egyértelműen társas lényként tekint az emberre, és a társas kapcsolatainak két körét különbözteti meg: egyfelől beszélhetünk közvetlen és közeli társas viszonyokról, amelyek felölelik a családi, baráti és közvetlen riválisokhoz („magánellenfél”)⁵¹ fűződő kapcsolatainkat. Az ember „társas természetéből” következő szociális viszonyok első köréhez tartozó tényeket Kekes az „intimitás tényeinek” [*facts of intimacy*] nevezi;⁵² ami pedig ezen túl mutat, azt nevezük a „társadalmi rend tényeinek” [*facts of the social order*]. Ahogy Kekes fogalmaz: „[a]z emberi sérülékenység, a nyersanyagok korlátozottsága, valamint a korlátozott erő, intelligencia, energia és szakértelem arra kényszerít minket, hogy*

⁴⁶ Kekes i.m. 38-39. o.

⁴⁷ Coing, Helmut: Bevezetés a jogfilozófiába. Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 170. o.

⁴⁸ Coing i.m. 167-169. o.

⁴⁹ Coing i.m. 173. o.

⁵⁰ Kekes i.m. 40. o.

⁵¹ Carl Schmitt nevezi így azt az ellenséget, amelyikhez nem politikai módon viszonyulunk. Vö. Schmitt, Carl: Az állami és a politikai. A politikai fogalma. In: (Szerk.): Takács Péter. Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből. Szent István társulat, Budapest, 2003. 139. o.

⁵² Kekes i.m. 40. o.

együttműködünk.”⁵³ Az én és az intimitás alapvető tényeiből következik, hogy ezeket valahogy meg kell védeni, fent kell tartani, amelyre az emberek társadalmi intézményeket és gyakorlatokat építenek. Az, hogy ezeknek mi a konkrét formája és tartalma, változó és különböző lehet, de e funkciók alapvetően meghatározzák a társadalmi rend felépítését, és így a megcélózni kívánt értékeket, megvalósítandó javakat.

A fent meghatározott alapvető tényeket minden jó életre vonatkozó koncepció során figyelembe kell venni, hiszen a jó élet megteremtése maga után vonja, hogy olyan környezetet kell teremteni, amely lehetővé teszi a személy, az intimitás és a társadalmi rend javainak megteremtését, fenntartását és fejlesztését.

Álláspontom szerint azonban vigyáznunk kell arra, hogy elkerüljük azt, hogy a morált szükségtelenül átítsuk leegyszerűsítő pszichologizálással vagy biologizálással. Az ember fogalmának és az emberi lét alapvető igazságainak megfogalmazása elkerülhetetlen a jogász számára is, de Kekes megközelítése ebben a kérdésben talán túlságosan katalógusszerű, így nehezen állja ki a vitát egy olyan érveléssel szemben, amely egyszerűen ugyanerre a gondolati vázra egy másik katalógust húz rá. Úgy gondolom, Kekes vállalkozása abból a szempontból mindenképpen figyelemre méltó, hogy felvállalja, hogy az emberi lét alapvető tényszerűségeiből következnek valamiféle javak, amelyek értéként megfogalmazhatóak, és ezekből az értékek normatív formát ölthetnek.

Az elsődleges és másodlagos értékek vagy javak közötti viszony sokféle lehet. Az elsődleges javak olyan, az emberi létezés céljait szolgáló jó dolgok, amelyek univerzálisan jók, és éljen az ember bárhol is, ezek megteremtése és védelmezése lényeges feladata az államnak. Azonban Kekes szerint eme elsődleges javak nem képezik az ember számára alapvetően jó dolgok katalógusát, egyrésztől azért, mert ezek megvalósítása nagyban függhet egyes adott partikuláris kultúrára jellemző történelmi, kulturális és pszichológiai feltételektől és az értékek kontextusától. Az elsődleges értékek meghatározzák a másodlagos értékeket: egyrésztől lehetnek az elsődleges értékek partikuláris megvalósulási formái. Vegyünk egy példát: az intimitás elsődleges javai közé tartoznak a gyermekek gondozása, vagy a baráti kapcsolatok ápolása, de az, hogy miként kell a gyermekeket nevelni (például az egész falu neveli a gyerekeket egy afrikai törzsi közösségben, vagy pedagógiai végzettséggel rendelkező óvodapedagógusok gondoskodnak három és hat év közötti gyerekekről főállásban), vagy a barátság határai tekintetében kultúránként más az elfogadható rendszer, mások a szabályok és normák, amelyeken keresztül eme elsődleges javak megteremtését lehetővé tesszük. A másodlagos értékek vonatkozhatnak olyan javakra is, amelyek túlmutatnak az ember esszenciális és alapvető céljain, a létezés minimumán: például a kreativitás kiélése, a munka és szabadidő aránya vagy a kényelem stb.⁵⁴

Az értékrendek kulturális meghatározottsága a másodlagos értékeknél válik a legvilágosabbá: az emberi lét pusztán fizikai-lelki meghatározottságán túl egy rendszer épül ki, amely létrehozza az adott politikai közösség jó életre vonatkozó nézeteit.

IV.2. Értékek tipológiája: morális és nem-morális értékek

Eme javak már továbbvezetnek minket egy további problémához: az egyén számára jó dolgok nem mindegyike tekinthető morális értelemben jónak. Ez nem azt jelenti, hogy

---

⁵³ Kekes i.m. 40. o. Érdekes megvizsgálni, hogy a Kekes által felvázolt körülmények mennyire egybevágóak Hart „minimális természetjog tartalma” alatt megjelölt alapvető igazságaival (emberi sebezhetőség [*human vulnerability*], megközelítő egyenlőség [*approximate equality*], korlátozott önzetlenség [*limited altruism*], korlátozott erőforrások [*limited resources*], korlátozott megértés és akaraterő [*limited understanding and strength of will*]). Vö. Hart, H. L. A.: *The Concept of Law*. Calderon Press, Oxford, 1994. 194-200. o.

⁵⁴ Kekes i.m. 43. o.

erkölcstelenek lennének, hanem az ember morális lénye tekintetében nincs relevanciája. John Kekes a differentia specificát abban látja, hogy a morális értékek forrása az ember, és ezeket másik embernek nyújtja, míg a nem-morális értékeket nem emberi forrásból nyerjük, vagy nem a másikkal fűződő viszonyban lesznek előnyösek vagy hátrányosak számunkra.⁵⁵ „*Illusztrációként mondhatjuk, hogy a szeretet és az igazságosság morális érték, a kihasználás és a kínzás morális rossz [evil], mert olyan előnyökhöz vagy károkhoz fűződnek, amelyeket másoknak okozunk. A tudás vagy a megfelelő karrierválasztás magunknak nem-morális jó, míg az élvhajászat vagy a széppel szembeni közömbösség nem-morális rossz [evil], mert ezek olyan jó vagy rossz dolgok, amiket önmagunknak okozunk.*”⁵⁶ A két kategória között az átjárás és a kölcsönhatás azonban nem tagadható: például a szerencse, mint nem-morális jó kihatással van az értékválasztásainkra és arra, ahogy az életünket éljük.⁵⁷

A fent bemutatott elsődleges és másodlagos javak ezt a tipológiát is áthatják, így *legalább négy fő csoportot különböztethetünk meg, amelyekkel jellemezni lehet bármilyen értékrendben a jóra, a helyesre, vagy a kívánatosra vonatkozó koncepciókat:*⁵⁸

1. Elsődleges morális javak: az emberi élet univerzális javai, amelyeket emberi cselekedetek okoznak másoknak, így az emberek közötti kapcsolatainkban jelennek meg.
2. Elsődleges nem-morális javak: az emberi élet univerzális javai, amelyeket ha emberi cselekedetek okoznak is, azok visszahatnak a cselekvőre vagy természetes folyamatok eredménye.
3. Másodlagos morális javak: az emberi élet olyan javai, amelyek tradíció- vagy kultúrafüggőek, és amelyeket emberi cselekedetek okoznak másoknak, így az emberek közötti kapcsolatainkban jelennek meg.
4. Másodlagos nem-morális javak: az emberi élet olyan javai, amelyek tradíció- vagy kultúrafüggőek.

IV.3. Értékek tipológiája: mindent felülmúló és feltételes értékek

Az értékek sokfélesége tekintetében a pluralizmus és a relativizmus megegyezik, de Kekes, mint ahogy fent írtuk, megpróbálja a két alapállást elhatárolni egymástól. A fő különbség abban van, hogy a relativisták szerint egyáltalán nem lehet az értékek között rangsort felállítani, míg a pluralisták szerint lehet, de ezek a sorrendek mindig csak feltételesek, bizonyos körülmények és feltételek között lehet egyiket vagy másikat fontosabbnak értékelni.⁵⁹

A mindent felülmúló [*overriding*] és a feltételes [*conditional*] értékek feltételezése valójában a monista és a pluralista álláspont egyik rendszerszervező koncepciója. A monizmus kötődik ahhoz a gondolathoz, hogy az értékek között mindig van egy olyan, amelyik minden körülmények között „üti” a másikat. Akkor beszélhetünk mindent felülmúló értékről, ha az mindegyik felett áll az adott értékrendben, univerzális, állandó, változatlan, továbbá abszolútnak vagy megsérthetetlennek, *prima facie* elvnek kell lennie. Ilyennek tekinthető az utilitarizmus „legnagyobb szám legnagyobb boldogságának elve,” a kanti kategorikus imperatívusz stb.⁶⁰

A pluralizmus és a relativizmus is azt vallja, hogy nincsenek ilyen értékek, de a pluralizmus Kekes értelmezésében mégis feltételezi, hogy az értékek ütközésekor valami

⁵⁵ Kekes i.m. 44. o.

⁵⁶ Kekes i.m. 44. o.

⁵⁷ Kekes i.m. 45. o.

⁵⁸ Vö. Kekes i.m. 45. o. ábrája.

⁵⁹ Kekes i.m. 46. o.

⁶⁰ Kekes i.m. 46-47. o.

ésszerű kompromisszumra kell törekedni, amelynek gyökerei a különböző történelmi és kulturális tradíciókra vezethetőek vissza (sőt, egyes értékek ütközésére vonatkozóan a társadalomnak lehet, hogy már begyakorolt eljárásai vannak).⁶¹

V. Zárszó: egy és sok?

„A tökéletes egész, a végső megoldás fogalma, amelyben minden jó dolog együtt létezik, számomra nem pusztán elérhetetlennek látszik – ami közhely –, hanem fogalmilag is zavarosnak; nem tudom, mit értenek ezen a harmónián. A Legnagyobb Javak egy része nem tud együtt élni. Ez fogalmi igazság. Arra vagyunk kárhóztatva, hogy válasszunk, és minden választás valamilyen pótolhatatlan veszteséggel jár.”⁶²

Habár a kortárs multikulturalizmus igyekszik minden értéket és értékrendet relativizálni, a kulturális perspektívák Parekh kifejezését átvéve, „romantikus” elképzelése nyomán, álláspontom szerint Kekes az elsődleges és másodlagos érték vagy javak megjelölésével egy olyan keretrendszert dolgozott ki (ha a szerző eredeti szándéka nem is ez volt), amely alkalmas lehet arra, hogy az emberi nem legalapvetőbb javai tekintetében valamiféle közös keretet alakítson ki. Kekes fő tézise a pluralizmus tekintetében éppen a konfliktusok megkerülhetetlensége, ezért álláspontja szerint szükség van a racionális eljárásra, amely által ezeket fel lehet oldani.⁶³ A monizmus az ilyen ütközéseket könnyedén tudja kezelni, mert ott egyértelmű az értékek közötti rangsor, de a monizmus egyik veszélye, hogy az egyedüli helyzetre nem lesz tekintettel. A relativizmus talaján állva viszont nem tudunk választani, mert minden ugyanolyan jónak vagy helyesnek tetszik, amely álláspontom szerint inkább a válasz előli kitérésnek tetszik, mintsem valódi döntésnek.

A társadalmunk pluralizmusának problémája nehezen megoldható kérdés, mert két veszélyt kell elkerülni: egyrészt azt, hogy az értékek minél szélesebb befogadása ne vezessen el minket ahhoz, hogy a társadalom értékrendje igazából nem jelent semmit tartalmilag, vagy azt, hogy az értékrend szilárdságának örvén a vitát és az eltérő perspektívák lehetőségeit kizárjuk, mert ezzel a kultúra és a jog lesz erőtlén a kihívásokkal szemben.

---

⁶¹ Kekes i.m. 62. o.

⁶² Berlin (1996) i.m. 28. o.

⁶³ Kekes i.m. 21. o.

The Right to Self-Determination of Peoples in International Documents

I. The concept of the right to self-determination

The concept of the right to self-determination of peoples is more complicated than it would seem. The origins of the right to self-determination of peoples are as old as mankind, since the history of mankind is characterized by continuous wars and fights for territorial gains. Initially tribes, then emerging states fought wars against each other and occupied the territories of one another.

It would be difficult, however, to find a principle that could morally or philosophically underpin why a group of people or the peoples has the right or has more right to live on a particular territory than others. It could be established that there is not one natural order to distribute the territories on Earth. For this reason the discourse about the right to self-determination² of peoples appears throughout the history of all mankind.

Nevertheless, the discourse of the right to self-determination of peoples has been brought into the political discussion by the French Revolution. The idea of nation-state, where the state represents the personification of the nation, was born in the French Revolution and it was realized in practice via demanding the unification of those belonging to a homogenous nation. (This provided political and legal justification for the creation of the Italian Unification.)

The principle originates from the *principe des nationalités* (principle of nationality) which was behind the ideological basis of the restoration of German and Italian Unification. One of the most significant document of those in which the right to self-determination appears for the first time is the Declaration of Independence of the thirteen American colonies of 4 July 1776, the founding document of the United States of America, in which it is regarded an important right of the people to elect a new authority provided that the current regime is not appropriate. 'But when a long train of abuses and usurpations, pursuing invariably the same Object evinces a design to reduce them under absolute Despotism, it is their right, it is their duty, to throw off such Government, and to provide new Guards for their future security.'³ The right to self-determination also appeared as a principle in Wilson's Points⁴ during the peace negotiations concluding the World War I in the twentieth century. IX. A readjustment of the frontiers of Italy should be effected along clearly recognizable lines of nationality. X. The peoples of Austria-Hungary, whose place among the nations we wish to see safeguarded and assured, should be accorded the freest opportunity to autonomous development. XI. the relations of the several Balkan states to one another should be determined by friendly counsel along historically established lines of allegiance and nationality; and international guarantees of the political and economic independence and territorial integrity of the several Balkan states should be entered into. XII. The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule

---

¹ Jogász, doktorandusz, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, dr.kissadrienn@gmail.com

² Stefania Bodi: The interpretation of the Central-Eastern European conflict on the basis of the theory of Istvan Bibo [Bódi Stefánia: A közép-kelet-európai konfliktus értelmezése Bibó István elmélete alapján,] Kard és Toll, 2005:(3) pp. 88-96. and The Democracy and Central Europe: István Bibó's Ideas, Bibó István gondolatai a régió és a demokrácia kapcsolatáról, Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat 8:(3-6) pp. 100-122. (2012)

³ Declaration of Independence of the people of the United States of America, accessed at <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm> on 2018.04.10

⁴ http://multunk-portal.hu/html/egy_tort_kronol/1918.januar8.html accessed on 10.04.2018

should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development.⁵

The Treaties of Paris, which relied on Wilson's Points, brought unexpected outcomes. Central and Eastern Europe have entered into turmoil and developed conflicts which has impacts even these days. The Treaties of Paris inherently entailed the outbreak of a second, major war. The League of Nations was formed in 1919 in order to enforce the treaties concluding the World War I. The Covenant of the League of Nations also relied on Wilson's Points, therefore Article XIX of the Covenant of the League of Nations deals with the right to self-determination of people, sovereignty and independence.⁶ In spite of Wilson's Points, the peace treaties and the League of Nations could not prevent the World War II.

Obviously, it was not only the 'western world' which was concerned about the right to self-determination of peoples, but Lenin as well. However, Lenin related the right to self-determination of peoples to the colonial empires, semi-colonies (such as China, Persia) and the states of Central Europe. In his view the right to self-determination of peoples was a mere tool for the victory of the world revolution.⁷

In all, the western and the Bolshevik model were similar in terms of never having been consistently implemented in practice, since the victorious states deployed the principle as required by their political interests. This principle interrupted the legitimacy of the monarchies since the monarchies were slowly replaced by other forms.

Following the horrors of the World War II, the victorious states agreed that they should prevent another world war. As one step to this end, they founded the United Nations in 1949. Article 1 of the UN Charter declared that one of the main goals of the UN is to develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples. Although the UN Charter declared the principle, it was not vested with content and definition. Nevertheless, the articulation of the principle in the UN Charter was already a large step.

It was clarified one or two decades after the foundation of the UN later that in practice the right to self-determination was only applicable to the peoples living under colonial rule. After ending the World War II, the so-called 'decolonization process' has been started and, as a result, peoples of various colonial territories gained their independence. In the first two decades following the war 66 independent state has been formed on former colonial territories, whereas by the end of the '60s the whole de-colonisation has been accomplished.

The 1960 Declaration⁸ on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples states that 'all peoples have an inalienable right to complete freedom, the exercise of their sovereignty and the integrity of their national territory' and that 'All armed action or repressive measures of all kinds directed against dependent peoples shall cease'. Although on the basis of the text of this declaration, the right to self-determination is granted to all peoples, the resolution of the UN General Assembly of the same year interpreted it differently. *The Resolution 1541 of 1960 adopted by UN General Assembly provides for three methods to exercise the right to self-determination.* Under this resolution trust territories or non-self-governing territories are entitled to emerge as a sovereign independent state, to freely associate with an independent state or to integrate with an independent state. On grounds of the two above mentioned resolutions the right to self-determination of peoples of colonial territories are undeniably recognized.

The year 1966 has brought about brand new developments for the self-determination,

---

⁵ <http://www.huszadikszazad.hu/1917-december/nagyito/wilson-elnok-14-pontja> (18.03.2018.)

⁶ <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044073188187;view=lup;seq=3> (17.03.2018)

⁷ Laszlo Rehak: Lenin and the status of national minorities [Rehák László: Lenin és a nemzeti kisebbségek helyzete] http://adattar.vmmi.org/cikkek/9815/hid_1970_04_10_rehak.pdf 10.04.2018

⁸ <http://www.menszt.hu/hu/egyeb/egyvezsegokmany> - 10.04.2018.

as fundamental human right. Both the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights declare the right to self-determination to be fundamental right of all peoples: '*All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.*' It was an unequivocal progress for the right to self-determination that the right has been extended from peoples of colonial territories to all peoples. On the other hand, the covenants, again, neither provide definition nor content for the right. The related issues (such as, how 'peoples' should be defined) has not been settled, and, more importantly, the covenants nor provide for uniform procedures or agreements to ensure the enforcement of the right.

UN General Assembly Resolution 2625 of 1970 reiterates the above provision and complements it with the right to resistance against any forcible action which deprives peoples of their right to self-determination. Furthermore, the peoples are entitled to seek and to receive support in accordance with the purposes and principles of the UN Charter. The resolution also declares that '*subjection of peoples to alien subjugation, domination and exploitation constitutes a violation of the fundamental human rights.*' On grounds of the mentioned documents we may arrive to important conclusions. Firstly, the right to self-determination of peoples is a general right: it does not apply solely to peoples of colonial territories but *to all peoples*. Secondly, the right to self-determination of peoples has a human right character. Thirdly, the right to self-determination is a *perpetual* right because its exercise does not cease at the time of gaining independence. These characteristics, however, has spurred many debates in international politics. It was already stated in UN Resolution 1514 that the exercise of the right to self-determination may not impair the territorial integrity and the political unity of states. The Declaration of 1970 reiterated this limitation. Moreover, following the de-colonization the newly emerged states recognized the right to self-determination as an anti-colonial postulate and they did not consider it applicable to the various groups of peoples living on their territory. Hence, a still ongoing debate was formed regarding the reconciliation of the exercise of the right to self-determination and the protection of the territorial integrity of the states.

On the 1975 Conference on Security and Co-Operation in Europe (CSCE)⁹ the Participating States elaborated political standards in the field of human and minority rights to ensure the security of Europe, whereas significant progress has been made concerning the non-proliferation system. The Final Act of the Conference incorporates the political commitments of the Participating States. The Final Act consists of three parts, the first being relevant for the purposes of this paper. This part concerns issues relating to the security of Europe, and also deals with the relations between the Participating States and with the so-called Helsinki Decalogue, the ten principles¹⁰ regulating the relationship between the Participating States and its citizens. The eighth principle of the Decalogue is 'Equal rights and self-determination of peoples'. Thus the Final Act of the CSCE is another instrument incorporating this right. Nevertheless, the Final Act does not regulate the application of this right. At the same time, the Decalogue encompasses certain rights besides the right to self-determination which could pose limitations to the right to self-determination, such as the third principle of the Decalogue which endorses the "inviolability of frontiers". This entails that the right to self-determination of peoples may be applied as long as it does not impair the

---

⁹ From 1994 Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

¹⁰ I. Sovereign equality, respect for the rights inherent in sovereignty II. Refraining from the threat or use of force III. Inviolability of frontiers IV. Territorial integrity of States V. Peaceful settlement of disputes VI. Non-intervention in internal affairs VII. Respect for human rights and fundamental freedoms, including the freedom of thought, conscience, religion or belief VIII. Equal rights and self-determination of peoples IX. Co-operation among States X. Fulfilment in good faith of obligations under international law

integrity of territories and frontiers of existing states. It is clear from the above that the Decalogue endorses that the peoples enjoy the most autonomy possible within the state.

II. Right to self-determination in the judgments of the International Court of Justice

II.1. The Western Sahara case

Spain, who administered the Western Sahara region, indicated from 1970's that it is ready to renounce from the territory. Both neighbouring countries, Morocco and Mauritania endeavoured to gain this territory. The UN General Assembly requested an advisory opinion from the International Court of Justice. During the procedure both states highlighted that there had not been real statehood in this territory prior to the Spanish colonization. In reality there was nomad statehood in the territory. Those with momentary military superiority ruled the territory. The International Court of Justice found that this territory did clearly not belong either to Morocco or to Mauritania, in spite of the fact that they could exercise their influence there. According to the International Court of Justice the international law does not provide for specific ways that can be regarded as exercising authority but various circumstances could be taken into account to decide this issue. It is certain that Spanish Sahara never had the status of terra nullius, political organisations were always present, thus none of the states could rightfully acquire it through "occupation".¹¹

II.2. The East Timor case

Portugal claimed that Australia should have agreed with Portugal and not with Indonesia concerning the exploitation of the resources of the continental shelf of East Timor, the former colony of Portugal, furthermore, the people of East Timor has the right to self-determination.

Indonesia did not recognize the jurisdiction of the court in this proceeding, consequently, the court could not adjudicate upon the merits of the case. The court affirmed that the people of East Timor have the right to self-determination.¹²

The International Court of Justice also found that the right to self-determination as it evolved from the Charter and from United Nations practice, has an erga omnes character, thus it is irreproachable. The principle of self-determination of peoples has been recognized by the UN Charter and in the jurisprudence of the Court thus it is one of the essential principles of contemporary international law.

The International Court of Justice reiterated the erga omnes character of the right to self-determination in its advisory opinion on the legal consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory.¹³ It was a major step forward in the development of the right of self-determination of peoples that the International Court of Justice confirmed its erga omnes character on two independent occasions.

---

¹¹ CIJ. Western Sahara case Rec. 1975 33.o <http://www.icj-cij.org/en/case/61> 17.01.2017

¹² CIJ. East Timor case Recueil 1995 <http://www.icj-cij.org/en/case/84> 17.01.2018

¹³ CIJ. Advisory Opinion on the case of the Palestinian wall case <http://www.icj-cij.org/fr/affaire/131> 17.01.2018

III. Arbitration¹⁴

In his works Istvan Bibo investigated several times the issues of international dispute resolutions, in particular, the alternative dispute resolution of conflicts of peoples. Bibo claimed that an optimal procedure should unite the elements of diplomatic and judicial dispute resolution. He envisaged the arbitration as implementation of such system.¹⁵

The International Court of Arbitration, which was established in 1989 to adjudicate the dispute concerning the delimitation of maritime territories of Bissau-Guinea and Senegal¹⁶, confirmed implicitly that the right to self-determination of peoples is of peremptory nature. The international law has limited number of peremptory norms (*ius cogens*) which only highlights their significance. Peremptory or *ius cogens* norms enjoy higher rank in the international hierarchy of norms, compared to norms of customary law or the law of treaties.

IV. Conclusions

As demonstrated above, the international organisations and the international law have considered the right to self-determination to be a significant principle since the World War I and recognized it as right since 1945. In spite of the endeavours to vest the concept with content during this time, there is still no uniform interpretation of the right to self-determination. There is neither a uniform code of procedure governing the application and the enforcement of the right. I believe that the adequate regulation of the right to self-determination of peoples would prevent mankind to suffer from various armed conflicts and consequent casualties.

Adequate regulations of the right to self-determination of peoples should entail, in my view, the elaboration of a uniform interpretation for the concept and, furthermore, a uniform code of procedure. The UN should be assigned a major role in the enforcement of the right, although, in order this could properly function, it would be also necessary to make the international organisations, including the UN, *less politicised*. The permanent membership of the UN Security Council should be abolished or, at least, its necessity should be reconsidered. Nevertheless, the veto right of the Permanent Members should definitely be revoked. This step would be necessary to ensure that the resolutions of the UN Security Council reflect less the current political interest of the great powers.

Minorities should be supported in exercising and enforcing their rights to prevent them from being victims of genocides or oppression. The international community should better facilitate the dialogue between the original state and the people. A preliminary report should be prepared concerning the prospective consequences that the independence of the people may entail. This seems necessary especially regarding the cases of emerging states in the last twenty years where they proved to be incapable of administering their functions on their own. In such situations, gaining extensive autonomy within the original state would be a much better solution than independence, whereas the territorial integrity of the original state would remain intact. When peoples are intending to gain independence, more account should be taken of their economic potential, since it is essential to foresee whether the peoples could actually sustain themselves.

Many thought that in the twenty-first century, in the light of globalisation, the right to self-determination of peoples will become less prominent. This assumption proves to be

---

¹⁴ Arbitration is a method of alternative dispute resolution in international law. The parties agree to be bound by the decision of a third party, who they appoint jointly.

¹⁵ http://epa.oszk.hu/01200/01273/00060/pdf/EPA01273_vilagossag_tavaszy-nyar_303-310.pdf 10.04.2018

¹⁶ Arbitral Award of 31 July 1989 GUINEA-BISSAU V. SENEGAL (1989 – 1991)

wrong, since even here, in Europe, where the building of the united Europe is in progress since World War II, independence movements are still not stifled. Even within the European Union, two independence referenda have taken place in the past years in Catalonia and Scotland - in member states which joined the European Union decades ago. The Scottish referendum ended with the pro-independence citizens being the minority, nevertheless, with BREXIT there is an ever-emerging discussion that maybe a new referendum would be necessary. The Catalan issue is going to be on the agenda for some time as well. Since states are not static entities as their territory is subject to continuous change in the course of history, it would be necessary to re-think the right to self-determination and remedy the fallacies of its regulation as soon as possible.

Bibliography

Stefania Bodi: The interpretation of the Central-Eastern European conflict on the basis of the theory of Istvan Bibo [Bódi Stefánia: A közép-kelet-európai konfliktus értelmezése Bibó István elmélete alapján], *Kard És Toll*, 2005:(3) pp. 88-96.

Stefania Bodi: The Democracy and Central Europe: István Bibó's Ideas, Bibó István gondolatai a régió és a demokrácia kapcsolatáról, *Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat*, 8:(3-6) pp. 100-122. (2012)

Gabor Kardos: The political arbitration as dispute resolution [Kardos Gábor: A politikai döntőbíráskodás, mint vitarendezési eljárás] (*Világosság* 2013 tavasz-nyár) http://epa.oszk.hu/01200/01273/00060/pdf/EPA01273_vilagosság_tavasz-nyar_303-310.pdf (10.04.2018)

Peter Kovacs: Judgment Disguised as Advisory Opinion – Is There a Third Type of Procedure in front of the International Court of Justice? [Kovács Péter: Ítélet tanácsadó vélemény köpönyegében – avagy van-e harmadik típusú eljárás a Nemzetközi Bíróság előtt?] (*Iustum Aequum Salutare* IV.2008/1 5-22)

Peter Kovacs: International Law [Kovács Péter: Nemzetközi jog] (Osiris Kiadó, Budapest 2006)

Peter Kovacs: Opportunities and Limitations of the Development of International Law in the Jurisprudence of International Courts [Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában]

Mihaly Samu: The Problem of the Right to Self-determination and its Enforcement – a Global Problem [Samu Mihály: Az önrendelkezési jog és érvényesítésének gondja – világprobléma] (*Polgári Szemle* 2012. június 1-2.szám)

Kinga Agnes Sipos: The Issues of the Principle of Self-determination of Nations [Sipos Kinga Ágnes: A nemzeti önrendelkezési elv problematikája] (*Iustum Aequum Salutare* V.2009/2 197-204)

Angara Niri: The Role of Small and Medium-sized Countries in the International Community according to Lenin [Angara Niri: Lenin a kis és közepes országok helyéről a nemzetközi életben] (*Anale di Istorie* 1971. 4. szám)

Laszlo Rehak: Lenin and the Status of National Minorities [Rehák László: Lenin és a nemzeti kisebbségek helyzete] http://adattar.vmmi.org/cikkek/9815/hid_1970_04_10_rehak.pdf 10.04.2018

CIJ. East Timor case Recueil 1995 <http://www.icj-cij.org/en/case/84> 17.03.2018

CIJ. West Sahara case Rec.1975 p. 33 <http://www.icj-cij.org/en/case/61> 17.03.2018.

CIJ. Advisory Opinion on the case of Palestinian wall <http://www.icj-cij.org/fr/affaire/131> 17.03.2018.

<http://www.icj-cij.org/files/case-related/82/082-19891101-ORD-01-00-EN.pdf> (18.03.2018.)

Covenant of the League of Nations
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044073188187;view=1up;seq=3> 01.04.2018
 UN Charter:
<http://www.grotius.hu/doc/pub/HBJFWJ/az%20ensz%20alapokm%C3%A1nya.pdf>
 10.04.2018
 Declaration of Independence of the thirteen united States of America:
<http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm> . 10.04.2018
 International Covenant on Civil and Political Rights
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97600008.TVR> 10.04.2018
 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
<http://www.menszt.hu/hu/egyeb/egyezsegokmany-i> 10.04.2018
 UN Resolution No. 1541
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514\(XV\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514(XV)) 10.04.2018
 UN Resolution No. 2625
<http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> 10.04.2018
 Helsinki Final Act
http://www.magyarkollegium.hu/pdf/torveny_int3.pdf 10.04.2018

**Researching Living Law (or Legality) with Narrative Life History Interviews:
Empirical investigation of the concept of 'living law'. Methodological problems of the
research on legal consciousness III.²**

In the following I will use the logic elaborated above to show through discussing a specific life story how a narrative life history interview combined with hermeneutic case reconstruction can be used to capture the concept of legality broadly defined.

The interview analysed below was conducted in four sessions, and the recording is roughly 15 hours in length. The occasion emerged as a result of my efforts to contact persons who had initiated proceedings with the Equal Treatment Authority and whose cases had resulted in determinations that discrimination had taken place. Staff members of the authority provided me with contact information for two 'complainants'. One of them was Tamás, who was the subject of the life history interview I discuss here. Tamás is a middle-aged blind man who had been living with a severe visual impairment since birth, but had recently completely lost his sight. Before that happened, he had worked as a journalist, among other things. Before the interview began, we discussed the objective of the research and I told him that I am partaking in a research project dealing with legal consciousness and strategies concerning the use of law, and I also informed Tamás that the method for recording the interview diverges from the customary.

And that is indeed what transpired: During the interview, which took place over four sessions, for the most part Tamás talked without being prompted. In line with the interview technique, there were hardly any instances of clarifying questions once he concluded the main narrative. I was not able to determine whether the conversation had a therapeutic effect but – this being the first interview I conducted – I was surprised by the torrent of well-crafted stories I encountered in the interview situation. What I see manifested in the fact that the main narrative was so full of detail and comprehensive is that in this fateful period of his life – he had recently lost his sight completely - Tamás had a great need for summarising his life history as a coherent stream, to take stock. Moreover, the well-formed character of the narrative indicated to me that in Tamás's previous work as well – primarily in journalism, but in his other professions as well – the fact that he had a good way with words played a role: When his attention turned inward, towards his own history, this level of linguistic refinement was not manifest. In the narrative that followed the first question there were scant signs of reservation and he did not tend to delve into generalities, which is markedly different from those who do not earn their living working with language. Instead, well-rounded stories followed one another. I do not only detect this 'professionalism' in the fact that my questions harking back to previous points proved mostly fruitless (in other words that Tamás, like a good journalist, practically interrogated himself), but also the somewhat defensive style in which the story was sealed, closed off: With surprising (or unusual) rigidity, the narrated life resisted efforts to complement it; it presented a closed autobiography that is nigh ready for publication. Returning to the

---

¹ The author is assistant lecturer at Centre for Theory of Law and Society, Eötvös Loránd University Faculty of Law. (kiss.valeria@ajk.elte.hu)

² This article is part of a series which will be published in three separate parts. For research support I thank the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA K 109439: *Normative arguments in everyday use*). For helpful comments, I thank Júlia Vajda, Zoltán Fleck, Domonkos Sik and the members of the Research Workshop of the Centre for Theory of Law and Society. For the extended help with the translation, I thank Gábor Györi.

therapeutic effect for a moment: The notion of Tamás writing his life story (thus far) did indeed arise towards the end of the conversation.

I. Course of life (biography)

Tamás's family, his mother and his father all hail from a small town in East Hungary. Tamás was born in December 1969 in a Transdanubian town, where his father worked as a professional soldier and non-commissioned officer.

His family belongs to the 'lower social classes,' as he put it. His mother was a beautiful and talented girl, his father went to trade school and then became a paramedic. Their relations were not free of complications, and 'by that time his father drank a lot'. His mother did not want to marry him, but after his father attempted suicide in response, they were married.

Conceiving also proved difficult: They were accompanied by the nagging attention of the boy's parents, which was only exacerbated by his mother's miscarriage before Tamás's birth. In Tamás's rendering, his birth almost seems like a story out of a fairytale. Outside conditions were not particularly favourable either: 'There was a massive snowstorm, and back then an armoured vehicle was breaking through from the housing project to the hospital'. Tamás was born prematurely, and according to 'family lore' he seemed so unlikely to survive that a death certificate and a toe tag had already been drawn up. Ultimately, he survived, but once he was sent home 'the doctor said upon seeing my eyes that I should not even have been allowed [...] that I should not have been allowed to be born'. He was born with a special eye disease, which is called cat eye syndrome.

They lived there until he was roughly five, and then in 1975 they moved back to his parents' hometown in East Hungary. At this new place children 'ridiculed' him because of his eyes, even though this had not happened where they had previously lived. His little sister was born in '1976-77'. The constant fighting between his parents and their 'drinking' marked his childhood. Then 'alcohol played an increasingly greater role in their life, I had to start going to the pub for them at age eight, or maybe I was seven when I started going to the pub for them'. His school grades were not good, considering that he went to a school that made no allowances for his visual impairment. 'Well, I was awful at maths, I received failing grades and I was always beaten at home for this'. He sought to 'make up for this with the sighted' and wanted to be involved in parties with his classmates.

This was also when his treatment for his eye condition commenced. In seventh grade his eyes were operated on, and that was when a series of trials began with optometrists who sought unsuccessfully to help him with his congenital eye condition.

This was also when he joined the county organisation of the blind and the visually impaired, still in his hometown. When he had to choose how to continue his education after elementary school, the idea of him going to a grammar school did not arise, he was 'oriented' to attend a technical school, and he ended up going to a vocational school for 'antique restoration' and became a boarding school student in Miskolc. This training did not match his abilities, there was too little intellectual challenge. When he was 16, he was conscripted to serve in the army.

After completing vocational school he returned to his family and started to work. The working conditions and his colleagues were just as unbearable to him as living with his parents once again proved to be, which is why he escaped from home at age 18. He was helped in this by a cousin: 'And then we planned that I would move in with him, that's where I lived, and then I rented a sublet. Two weeks later I hooked up with the most beautiful girl in the college, a jazz dancer.' That is when his independent 'young adult' life

commenced with his girlfriend. He applied for studying to become a special needs educator, but he was rejected due to his disability. For a little while thereafter he gave up on continuing his studies because he felt he had to support his girlfriend, and thus he started working in a bakery. Owing to his cousin and his girlfriend, he became involved in a very active group of college friends. In the meanwhile, he graduated secondary school in 1990.

Subsequently, in the same year he began working in Budapest, in a public day-care centre for children with disabilities. Then he worked in a drug outpatient clinic and an institution providing care for homeless persons. In the meanwhile he himself also lived in a homeless shelter between 1994-1995. He divorced his first wife in 2001, they have two children (he did not discuss the story of their marriage). That is when he began to work as a freelance journalist for newspapers. Subsequently he took a job with a domestic NGO, which deals, among other things, with assisting homeless persons. That is where he met his second wife, and they still live together. They have one child. Then he worked as a journalist again, for a national newspaper, but as his sight deteriorated he found it increasingly difficult to perform his work.

Though he has been legally blind since age 16, only recently did he find himself compelled to live a lifestyle 'in accordance' with the official designation. He moved from Budapest to a rural town with his wife. During this time – the period closest to the narrative – there were several proceedings that he initiated on the grounds that as a person with disabilities he was not treated in a proper way.

II. Life story

In analysing the narrated life I would like to primarily highlight elements associated with the use of law and everyday legal consciousness. Rather than going into a detailed analysis, I would like to provide a 'taste' of the interpretive possibilities therein.

The way in which Tamás experienced his condition plays a substantial role in the themes around which his narrated life story is structured. The relevant stories, starting with his birth all the way to the various treatments and his interaction with the healthcare system, delineate a history of suffering. At each and every turn Tamás was left to his own devices, and the fact that he survived after birth and retained some sight were subsequently regarded as 'miracles'. 'I was very proud, very conceited about the fact that to this day one eye works excellently, it still has not disintegrated. I should not have been able to see with this eye. This much they said clearly, all kinds of professors [...] still, I could see with it and I used it.' To this date his experiences with doctors are marked by painful and faulty treatments and false promises.

This is connected with another thread in the story: That he has not received adequate treatment for his condition since childhood. What he says about this betrays ambivalence: For one, he has - in part - escaped the stigma accompanying disability, which now presents him with so many constraints. At the same time, the failure to give him proper treatment has accompanied him throughout:

Legally blind, legally handicapped, legally blind, this works to this day, even at the present day, blindness is defined as a level of visual impairment or a type of disease. Everywhere in the world. I have always been very wary of this, but gradually it has snuck into the back of my mind, under my armour, my protective gear, and it has led to the realisation that this is a far worse situation in terms of the ability to see as compared to what (...) I had information about, what I know. This was stunning, which

is obviously why I was in denial. If I had known this at the time, then it would not have been too late to shift me into an identity of being visually impaired, and then I would have made out fine. [...A] teaching diploma (3) would have worked easily, or a humanities or social science diploma, for example in a humanities field, such as sociology, which... Well, whatever. But no. But that's what it said there, that I am legally blind. Yet the way this worked was that the railway person looked into the... Why don't you also forge a stamp along with this the next time, you little monkey. Or he would say: You made a good deal buying this. I started hearing this as a child up until the moment I started using the white cane (...) Actually, from the moment when that disability ID arrived, because how this worked was that based on the medical reports the doctor of the Miskolc association [the county office of the Hungarian Federation of the Blind and Partially Sighted] looked at it and said: Look, here, you're legally blind. Are you using any aides? Why not? What I was supposed to be wearing was the white symbol cane. The white symbol cane is different from the white cane that is used as a mobility tool. It's a more bulky instrument that signals to the population that this guy can't see as much as others. From then on, I should have. (...) but I didn't.

Apart from the above, what was - naturally - also decisive was how his family lived, and how they related to him. A fundamental experience for Tamás was that he was a burden for his parents, especially his mother. Later, when his sister was born, this impression was only further reinforced.

To this day * I don't know if this is something the doctor came up with or whether it came to my parents. It was allegedly my father's mother who kept nagging the family, my father and my mother, saying that this child has ended up such a cripple and how it should not have been allowed to live. [...] What is also part of the story, however, is that my mother wanted to elope with her lover/when my grandfather heard this ((he laughs)) then he [...] slapped my mother around hard in the housing project's stairway, up to the second floor, saying 'you won't go anywhere, my dear, save to hell'. So my mother did not go, but from that day forth until to this very day she harboured ill-will towards me, subconsciously as well as = as well as conscious -- I don't know, I am not a psychologist, so I can't explain this. But the / point is ((he laughs)) that this has left a mark on my life, concerning the things happen and how they happen. And of course I can recall a lot of things that are not exactly the product of a peaceful and serene, a blessed, childhood, quite the contrary.

In recounting his life, the idea of some type of escape crops up on several occasions, even before he actually did run away from home. He refers to opportunities when he could have attended schools for blind and visually impaired persons, but also the idea of escaping the stifling and abusive environment at home through a romantic relationship.

His independent life begins with an escape. At this point the fabric of the story is considerably more disparate, less composed than in the context of his childhood. The narrative is dominated by elements connected to his workplace. His independent life as an active adult, full of work, successes and failures, receives significant emphasis in this story. Relations of a private kind are relegated to the background. While the story of his first great love is part of the period around his first escape, private issues appear only fragmentarily in the first decade after his move to Budapest, up until he met his second wife. The latter appears as a story of a great love affair based on mutual redemption, and pivots the narrative into the present, the period characterised by the total loss of sight. The

interim period is marked by changes in jobs, shifting back and forth between journalism and the NGO sector.

Experiences with the law crop up in different guises in this story. For one, they come up in the abovementioned disability-related discrimination cases. Up until very recently, he had treated these instances of discrimination as 'natural', even severe violations of the law such as his experience with college applications, not to mention the 'everyday' harassment at work or by officials. The law comes up in a different form during the narrative, such as the restrictive regulatory framework concerning the journalistic profession, the proceedings to publish corrections and the problematic cases, and along the lines of the legal disputes arising in connection with the tension between publicity and privacy, and the protection of reputation. In terms of the experiences with the law, we observe a fluctuation reflecting successive periods in his life: During the more defenceless and vulnerable periods (childhood and total blindness), the theme of lacking legal protections is more pronounced, while in the active adult period the law creates conditions wherein the individual sometimes fares well and sometimes does not. Still, the defencelessness of his childhood does not return: acquiescence does not mesh with the self-image that he developed based on his 'full life' as an adult. The most recent period in his life was marked by a conscious and deliberate use of the institutions of legal protections, which can in some sense be interpreted as the match for his previous professional life; it similarly mobilises significant energy and it simultaneously manifests the themes of protection and the quest for justice, as well as the notion that in addition to attaining justice for himself, these proceedings also serve the interests of persons with disabilities in general.

It is my hope that this brief analysis has offered a glimpse into how the material of a single life history allows for the possibility of a thorough, varied and diverse description of 'living law'.

III. Conclusion

Law in society/law in context is both a currently popular and long-established subject, as I sought to show through presenting Ehrlich's theory and its comparison with the legal theories of his contemporaries. Ehrlich's main thesis was that focal point of the origins of law was always in society and would always remain there. This approach, stemming from the school of historical legalism,³ is still relevant today. As Sándor Loss put it: 'We talk of legal pluralism as if we had just invented the wheel, whereas Ehrlich had described just this - though using different words - over a hundred years ago'.⁴

Previously I have shown in detail how Ehrlich expands the concept of law to encompass views about law held in everyday life, by those engaged in everyday interactions. One of the most controversial aspects of his theory is that he left the process of selecting norms bearing a legal character from the general class of norms regulating the internal order of groups of humans (associations) up to the legal sentiments and presumptions of laypersons. This 'weakness', mentioned as the *opinio neccessitatis* problem⁵ in academic literature, is in my view one of the most captivating and pertinent ideas in Ehrlich's work. It is precisely this definition of social law that connects the

---

³ Which in Ehrlich's age and for a long time afterwards inspired legal ethnography research aimed at discovering the *Volkgeist*. The objective of this research was to incorporate the legal folk customs they found into codifications of the law. See above.

⁴ Cited in Badó 2005: 137

⁵ Hertogh 2009

research on living law with the research on legal consciousness: by shedding light on the processes whereby laypersons attribute legal-type meanings to their everyday actions and continuously reproduce and reshape 'living law'. It was in support of this view that I reviewed legal consciousness investigations as they are used in the contemporary sociology of law, since in this respect their main tenets are easily reconciled with Ehrlich's concept of living law.

Even for Ehrlich the question of what research topics and what methodologies follow from such a redirection in the focus of the scientific investigations of law was of central importance. Defining the subject matter seemed easiest then and does so today, too. If we look at legal phenomena starting from Ehrlich's programme, also considering the phenomenologically inspired constructivist approaches accumulated since then, then the pair of concepts used by Ewick and Silbey, namely law and legality, seem suitable for capturing the phenomena under investigation. At the same time, I would like to point out that it is precisely its vague nature which makes the concept of legality so suitable for ensuring that the legal aspects of everyday life do not remain hidden from the researcher's gaze, and that they become accessible for and susceptible to analysis, through preserving the vocabulary and concepts used by the persons involved in the research.

In my opinion it is worth recalling at this point what András Sajó, with decades of experience as a researcher, observed about the process of how 'legal' opinions and opinions about the law are embedded in individual life stories and how they exist in interaction with events. At this point we inevitably run into the problem of narrativity. In order to escape the limited nature of legal consciousness research, which has generally characterised the KOL research projects (and more or less all research projects conducted in Hungary on this topic), and which has stemmed from the fact that in planning the data collection for the research and in analysing the data researchers relied on the formal concept of official law, we must expand the concept of the law to enable it to encompass the understandings of the law held by laypersons, the persons who use the law.

As I previously noted, in an environment wherein scholars were educated in the spirit of legal positivism it is not easy to acquiesce to such a 'loose' concept of the law. Yet this theoretical conclusion is still easier to reach than it is to actually find the appropriate methodology. This is all the more so since legal consciousness research tends to provide a good framework for research projects focusing on living law, but their methods do not really appear persuasive. As I argued before, the crux of this problem is rooted in the narrativity of legal types of opinions and knowledge, in the fact they are associated with narratives and experiences. With the introduction of interviews, we can investigate the place of law in everyday life rather than amassing unverified assumptions about living law that have no stakes. The main idea I advance in this study is that the type of narrative life history interview discussed above is a methodology that is compatible with the concept of living law, or, if you prefer, with the notion of legality.

Narrative life history consistently applies throughout the entire research process the constructivist position that the researcher cannot sensibly strive to learn some presumed 'objective social reality'. The narrative we attain through the interview is in many respects the purest source available about an actor's motivations, emotions and opinions. It allows for far greater understanding than other methods, including those aimed at learning about life histories; it comes closest to a psychoanalytic therapy situation. Yet no matter how 'deep' this empirical material is, we cannot hope to merge the results from tens or even hundreds - indeed, even an entire representative sample - of interviews. A 'merger' of results becomes possible by way of establishing similarities in how people act in similar situations, by identifying typical strategies they follow. We can compare our insights gleaned from analysing interviews with our knowledge concerning the interviews'

structure. From these elements we can then create our own narrative regarding the subject at hand, which does not imply, however, that we captured or described social reality. A consistent application of this insight matches the idea of 'living law'.

As far as potential future research is concerned, I feel that the present study raises many more questions than it answers.

It may be said regarding Ehrlich's oeuvre that both domestically and internationally it has not been studied exhaustively, our knowledge about it is still fragmentary, and in many respects superficial or distorted. The assessment of his oeuvre is mostly limited to those of his works available in English, which is dismal, especially considering his significant contribution on legal logic,⁶ but in general as well: On the whole, he has received far greater attention in common law countries than on the European continent, but for the reasons outlined in the introduction a rediscovery of his oeuvre is in the fundamental best 'interest' of the continental sociology of law. Moreover, Ehrlich's life also offers an exciting area of research, and there are many basic unanswered questions in this context, and the sources contradict one another. Researching his life story on the basis of identifiable original sources would be of fundamental importance for both for the social history of the Jewish community of Bukovina in Ehrlich's time as well as for legal sociology.

Hungarian sociology of law is facing a similar challenge of 'establishing a new tradition', and in my view an important aspect of this involves an examination of works by major scholars of the early 20th century - such as for instance the sociological period investigated by Bódog Somló -, including a systematic analysis and review of these works, as well as an analysis of legal ethnography research. Just as in the case of Ehrlich, for Somló, too, an examination of the epoch he lived in and his life history would be crucial. Writings published on this topic have barely begun scratching the surface of the issue.⁷

Naturally, the main idea of this study may be summarised as a proposal for further research, for my main thesis concerns a simple insight, namely that legal consciousness, the use of law, and opinions about the law ought to be researched by using narrative life interviews (as well). As I have shown, the Hungarian traditions of researching 'legal consciousness' are rather poor in terms of qualitative research, or are at the very least one-sided; though one could also argue that they completely miss the point and are blinded precisely to what they seek to investigate. In any case, what Ehrlich had to say about this subject in the early 20th century remains surprisingly pertinent today. The discursive analysis of legal documents may be similarly relevant in this regard as the methodological innovation that I described in detail in the present study. In addition to comprehensive analyses about opinions concerning the law and patterns of the use of law, many specific problems and the operation of legal institutions can also be analysed with this method, including experiences with and strategies to tackle discrimination and prejudice, and the relevant 'solutions' applied by official law in the context of equal treatment. An especially relevant research topic is the comparison of the opinions held by professionals about the law with those of laypersons. In fact, comparing the opinions and everyday uses of the law of practically any groups in society might be an interesting and insightful area of analysis.

---

⁶ Ehrlich 1918, also see Ziegert 1998

⁷ See for example Fleck 2011, Szegvári 2004

References

BADÓ Attila (2005) Eugen Ehrlich és a jogszociológia. In: Szabadvfalvi József (ed.): *Amabilissimus. A legszeretetremlőbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*. Debrecen, 2005, 137–150

EHRlich, Eugen (1918): *Die juristische Logik*. Tübingen: J. C. B. Mohr

FLECK Zoltán (2011): A körülmények kényszere. Somló Bódog: Állami beavatkozás és individualismus, *Tolle Lege*, 1 (1) (Retrieved from http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/fleck_zoltan-a_korulmenyek_kenyszere.pdf 8 April 2014)

HERTOGH, Marc (2009): From ‘Men of Files’ to ‘Men of the Senses’. In: Hertogh, Marc (ed.) *Living Law. Reconsidering Eugen Ehrlich*. Oxford: Hart Publishing, 1–17

SZEGVÁRI Katalin (2004): Somló Bódog jogelméletéről, *Jogelméleti Szemle*, (4) (Retrieved from <http://jesz.ajk.elte.hu/szegvari20.html> at 10 March 2014)

ZIEGERT, Karl A. (1998): A Note on Eugen Ehrlich and the Production of Legal Knowledge. *Sydney Law Review*, 20: 108–126

A második és harmadik Orbán-kormányról

2010 és 2014 között több írást publikáltam a második Orbán-kormány berendezkedéséről, értve alatta a kormány felépítését, belső viszonyait, a miniszterelnök helyzetét és az államtitkári rendszert.² Cikkem annak vizsgálatát célozza, hogy ezeken a területeken az előző ciklus sajátosságai, jellemző vonásai miként érvényesülnek, állandósulnak vagy változnak a folytatásban, a harmadik Orbán-kormány időszakában. Előtte éppen csak érintve a győztesek által fülkeforradalomként és rendszerváltóként is kinyilvánított³ 2010-es választások után kialakított berendezkedés általánosabb értékelését és minősítését, amelyet hívei, kormánypárti politikusok és kormányzati vezetők úgy látnak, hogy a többségi demokrácia modelljét valósítja meg, ami a parlamenti többségnek korlátozások nélkül szabaddá teszi a pályát, erőfölényével, konszenzus keresése és teremtése nélkül érvényesítheti céljait és akaratát.⁴ Nem mindig indulatoktól és szenvedélyektől mentes bírálói pedig – különösen a demokratikus jogállam intézményeinek lebontása és korlátozása, a hatalom önkényeskedése és visszaélései, a pártelnök-miniszterelnök egyszemélyi hatalma, vezérszerepe miatt – különféle megfogalmazásokkal és minősítésekkel (féldiktatúra, diktatúra, autokrácia, maffiaállam, fasisztoid mutáció stb.) antidemokratikusnak, autoriter jellegűnek tartják.⁵ Szóhasználatával hozzám legközelebb a politikatudományi megközelítés áll, amely a miniszterelnök nevével jegyzett berendezkedést – annak autoriter vonását szintén kiemelve – politikai rezsimként, Orbán-rezsimként írja le, amelyet jellemeznek az írásaimban vizsgált hatalomgyakorlási módszerek és eszközök is.⁶ Más kérdés, hogy a politológiai szakkifejezésként értékmentes rezsim szó a köz- és a politikai nyelvben elutasítást és

¹ Egyetemi magántanár (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar)

² További hivatkozások nélkül az előzmények: A kormányzati viszonyok változásai 2010-ben. In *Közjogi Szemle*, 2010/3. szám, 10-17. o., Az Alaptörvény utáni kormányzati viszonyokról. In *Közjogi Szemle*, 2011/2. szám, 28-32. o., Magyar kormányzati viszonyok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2011, A miniszterelnöki kormányról. In *Jogelméleti Szemle* 2012/4. szám, <http://jesz.ajk.elte.hu/muller52.pdf>, Kormányzati viszonyok a második féldőben (2012-2014). In *Jogelméleti Szemle*, 2014/2. szám, <http://jesz.ajk.elte.hu/muller58.pdf>. A cikk írásakor támaszkodom a Miniszterelnöki Hivatal jogi helyettes államtitkáráként 1990-2006 között szerzett kormányzati tapasztalataimra is.

³ Lásd pl. <http://www.fidesz.hu/hirek/2010-04-26/orban-viktor-unnepi-beszede-a-vorosmarty-teren/> (2010. december 7.), illetve az Országgyűlés 1/2010. (VI. 16.) OGY politikai nyilatkozatát, amelyben kinyilvánította, hogy az áprilisi választásokon új társadalmi szerződés született, amellyel a magyarok egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének megalapításáról döntöttek.

⁴ Lásd pl. 2010 novemberében a Parlamentben az Alkotmánybíróság hatáskörét korlátozó alkotmánymódosítás kapcsán Lázár János frakcióvezető felszólalását: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_eln=43&p_felsz=16&p_szoveg=&p_felszig= (2010. december 19.). 2014-ben az igazságügyi miniszter fejtette ki, hogy „Vannak... olyan országok, ahol az államreformok végrehajtásához erős kormányzatra és bátorságra van szükség: ez a többségi demokrácia felfogása.” Trócsányi László: Nem dilemma, hanem szövetségi viszony. (2014. november 15-én, a VII. ügynévnapon tartott előadás szerkesztett változata.) *Ügyvédek lapja*. 2014/6. szám 10. o. Vele majdnem egy időben és a legtömörebben az Országgyűlés igazságügyi bizottságának elnöke, aki szerint a demokrácia a többség diktatúrája a kisebbség fölött. Rubovszky: így működik a kétharmados diktatúra <http://www.atv.hu/belfold/20140922-rubovszky-beszolt-az-elleneknek-tetszettek-volna-megnyerni-a-valasztast> (2014. szeptember 25.).

⁵ Lásd erről: Bozóki András – Hegedűs Dániel: Így írunk mi. Az Orbán-rezsimek értelmezései. In *Mozgó Világ*, 2017/2. szám, 3-21. o.

⁶ Körösnéyi András: A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsimek. In Körösnéyi András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. OSIRIS – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest, 2015, 409-410. o.

rosszallást üzen. (Érdekes példaként az 1970-es években a kapcsolatok jobbításán dolgozó budapesti amerikai nagykövet kifogásolta, hogy az amerikai külügyminisztérium a diplomáciai levelezésben a Kádár-rendszert a degradáló „rezsím” szóval illeti.⁷⁾

I. A szabályozási háttérről: biztosok, ügyrend, állami vezetői létszám, államtitkári rendszer

1. Összevetve különösen a korábbi alkotmányszöveg vonatkozó részével, a kormány jogállására irányadó szabályozás legfelső szintjeként 2011-ben az alaptörvényi előírások – szövegében a végrehajtó hatalom általános és a közigazgatás legfőbb szerveként a kormány jellegének és alkotmányos szerepkörének vagy az államigazgatási szervek létrehozatali lehetőségeként definiált szervezetalakítási jogkörének az egyszerű és érthető rögzítésével is – jól sikerültek. Ami igaz, azzal, hogy ő határozza meg a kormány általános politikáját, a miniszterelnök addig is létező kormányon belüli dominanciájának végre egyértelmű megfogalmazására és a miniszterelnök-helyettesi tisztség korábban formálisan hiányzó elismerésére is. Ezek mégsem felelnek meg az aktuális kormányzási igényeknek, mert, amiről majd részletesebben is, a jelenlegi kormányfő nyilván hatalomfelfogásából és habitusából, valamint alacsonyabb szintű szabályokból is eredően magának a kormány testületi jellegének mellőzésével még markánsabb miniszterelnöki szerepet igényel, az alaptörvényi konstrukcióban miniszteri kinevezéshez kötött miniszterelnök-helyettesi tisztséget pedig a kormányzati normákban és gyakorlatban mindinkább függetlenített státuszként kezelik.

A következő szint, a második Orbán-kormány megalakulásakor elfogadott, a kormányzás szervezeti viszonyait szabályozó – egyszerűen kormány szervezetinek nevezhető – 2010. évi XLIII. törvény a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról. Ebben jól érzékelhetően törekedtek – például a tárca nélküli miniszteri, államtitkári, helyettes államtitkári, kormány- és miniszteri biztos helyek 2006-tól fennálló törvényi limitjének a kiiktatásával – a kormány szervezetalakítási szabadságának a kiszélesítésére, ami 2014-ben azzal folytatódott, hogy a minisztériumi struktúra átszervezésével járó hatásköri változások átvezetésére – az addig szokásos törvényi szabályozás, az úgynevezett hatásköri törvények helyett – a kormány kapott felhatalmazást.⁸ (Ahogy amellet is szólnak érvek, hogy más országokhoz hasonlóan a minisztériumi struktúráról a kormány vagy a kormányfő maga dönthessen.) Az Orbán-kormányhoz ez az irány illik, amelyhez képest a formailag új kormány szervezeti törvényével 2010-ben szemléletével és kodifikációs módszerével, sok helyen szövegszerűen is az elődeitől (egészen pontosan a második Gyurcsány-kormány kormány szervezeti törvényéből⁹) vett át egy olyan szigorú, merev, korlátozó jellegű – hatalmi felfogásától, gyakorlatától és stílusától idegen – szervezeti jogi szabályozást, amely több pontjával értelmetlen, ezért kijátszandó vagy akár törvénysértően kikerülendő akadályként áll előtte. Röviden összefoglalt korábbi értékelésem fenntartását alátámasztja, hogy csaknem két kormányciklus elteltével is tovább él az a 2006-ból származó, keletkezésekor is életszerűtlen, előírás (2010. évi XLIII. törvény 31. és 38. §), amely – eredetileg e posztok tartóssá tételének megakadályozása céljával – a miniszteri biztosok megbízását fél-, a kormánybiztosokét pedig legfeljebb két évre korlátozza. A rövid időtartam a kormányzati szükségletnek általában nem felel meg, meghosszabbítását a törvény nem engedi, az értelmetlen korlátozást, ahelyett, hogy megszűnne, a kormányzati gyakorlat rendszeresen – kis fáradozással, szinte megmosolyogtató és tulajdonképpen

⁷Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Osiris Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015. 347. o.

⁸Lásd a 2014. évi XX. törvény 2.§-át.

⁹Lásd a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvényt.

ártalmatlan csínnyel, de mégis a szabály értelmével szemben – a kinevezéseknek akár az egész ciklusra kiterjedő többszöri megismétlésével kerüli ki. (Ezért van tele a Hivatalos Értesítő miniszteri biztosi megbízatásokkal, az ezekről szóló miniszteri utasítások egyidejűleg hatályon kívül helyezik az előző kinevezéseket is.) Miközben a megbízatásokkal kapcsolatos más korlátozások kioldódtak: először 2010-ben azzal, hogy közszolgálati jogviszony létesítésének a feltétele nélkül bárki és bármilyen tevékenysége mellett (az addigi összeférhetetlenségi akadály elhárításával pártpolitikus és parlamenti képviselő is) állami vezetői díjazással kinevezhető kormány- és miniszteri biztossá, 2014-től pedig az államtitkár és helyettes államtitkár – a külön díjazás lehetőségével, mintegy belső másodállásként – bármilyen feladatra kaphat miniszteri biztosi megbízást.¹⁰ (Így lehet mások mellett miniszteri biztos az igazságügyi tárca közigazgatási államtitkára, vagy a külgazdasági és külügyi tárca miniszterhelyettese is.¹¹ Hasonlóan lehetséges az eredeti feladatkörön felül a külön – államtitkári díjazással – járó kormánybiztosi kinevezés is. Ezt példázza, hogy az oktatási államtitkár 2016 óta egyúttal járműipari ügyekkel megbízott kormánybiztos is.¹² Szakmai pályája alapján nem kérdőjelezhető meg Palkovics László szakértelme és képességei, csak felmerül a kérdés – mint korábban az igazságügyi miniszter három vagy az Alkotmánybíróság korábbi elnöke két professzori állása kapcsán is¹³ –, hogy hány poszton lehet helytállni, főleg, ha az államtitkár-kormánybiztos folytatja az MTA SZTAKI-nál a nyilvános vagyonynyilatkozatából tudható tudományos tanácsadói, alapkutatói tevékenységét is.¹⁴) A helyzet fordítottjaként gyakran előfordul, hogy miniszteri, miniszterelnöki vagy kormánybiztosok különféle okokból – kommunikációs szempontok, a politikai támadhatóság elkerülése miatt, vagy a kinevezett személy így akarja – ingyen töltik be a megbízatást, aminek kezeléséhez a kormány szervezeti törvény nem ad jó alapot. Általános jelleggel nem ismeri az ingyenes megbízást (csak az eredeti feladatkörhöz kapcsolódóan), kimondja a díjazásra való jogosultságot, amelyről a kinevezettek mondhatnának le, de a törvénnyel szemben a kinevező határozat vagy utasítás vonja meg.¹⁵ (Különös érdekességként a parlamenti képviselő, ha nem akar magának rosszat, nem vállalhatja az ingyenességet, mert erre tekintet nélkül a rá vonatkozó javadalmazási szabály szerint 2014 óta a kinevezéssel képviselői tiszteletdíjának már csak 30%-ára lesz jogosult.¹⁶ Ezért fogtak mellé 2015-ben a szinte kivétel nélkül parlamenti képviselők közül álló 19 megyei fejlesztési biztos ingyenes megbízásával, amelyet napokon belül helyettes államtitkári díjazással orvosolni kellett.¹⁷)

2. A szabályozási háttér következő szintje a *kormányügyrend*, amelyből a rendszerváltástól mostanáig négy készült; ebből kettő – előbb ideiglenesként, majd véglegesként – az Antall-kormány alatt, utóbbit 1994-ben a Horn-kormány lecserélte, amelyet az utódok 2010-ig – nem követve „az új kormány, új ügyrend” elvet, átszámolás nélkül, de

¹⁰ Lásd az egyes jogállási törvények módosításáról szóló 2014. évi LXXXV. törvény 52.§-át.

¹¹ Lásd a 8/2017. (V. 17.) IM utasítást és a 40/2017. (X. 13.) KKM utasítást.

¹² Lásd az 1727/2016. (XII. 13.) Korm. határozatot a vezető nélküli, valamint az elektromos hajtású járművek fejlesztésében és gyártásában való magyar részvétel koordinálásáért, továbbá az ELI Science Park projekt oktatási, kutatási és gazdaságfejlesztési koncepciójának kialakításáért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól. Másik példaként Homolya Róbert a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium államtitkára egyúttal kormánybiztos is. Lásd az 1786/2017. (XI. 8.) Korm. határozatot a közlekedési infrastrukturális fejlesztésekért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól

¹³ Müller György: Állami vezetőkről... In Jogelméleti Szemle, 2015/4 szám, http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.pdf, 155. o.

¹⁴Forrás: Palkovics László vagyonynyilatkozatai <http://www.kormany.hu/hu/dok?page=2&source=2&type=105#!DocumentBrowse> (2017. október 23.)

¹⁵ Lásd a 2010. évi XLIII. törvény 31-32. és 38. §-át. Mások között a 1330/2016. (VII. 1.) Korm. határozatból tudhatóan társadalmi munkában tevékenykedik a filmipari kormánybiztos, Andrew G. Vajna is.

¹⁶ Lásd az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény 106. §-át.

¹⁷ Lásd a 14/2015. (VI. 8.) MvM és a 18/2015. (VI. 19.) MvM utasításokat

saját igényeikhez és elképzeléseikhez igazítva – megtartottak.¹⁸ A második Orbán-kormány – nyilván nem véletlenül, hanem a folyamatosságot nem vállalva – nem folytatta a hagyományt, de jellegében, terjedelmében, tartalmában és szövegezésében egyébként az előzőhöz hasonló kormányügyrendet [1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat] fogadott el, amelynek karbantartását a kormányzati struktúra és a koordinációs mechanizmus változásainak követésével 2012 és 2016 között – a Miniszterelnökség újrapozicionálásától a kormányon belüli kabinetrendszer bevezetéséig – megfejthetetlen okból elhanyagolták. Emiatt számos pontjánál zavaros és értelmetlen, használhatatlan szöveg keletkezett, amely állapotában különösen a harmadik Orbán-kormány első két évében legfeljebb részleges szabályozási háttérként szolgált, amelyből nem derült ki a közigazgatási és igazságügyi tárca megszűnése, a Miniszterelnökség koordinációs szerepe, nem volt megállapítható a kormányúléseken és a közigazgatási államtitkári értekezleten résztvevők köre és értelmezhető a miniszterelnök helyettesítésére vonatkozó előírás. (A képtelen szövegből csak két példa: a kormány ülése a miniszterelnök akadályoztatása esetén a már nem létező közigazgatási és igazságügyi miniszter vezeti, az arról készített összefoglalót ő, valamint a Miniszterelnökséget vezető és már szintén nem létező államtitkár írja alá.¹⁹)

A kabinetrendszer kialakításakor 2016-ban [az 1399/2016. (VII. 26.) Korm. határozattal] megtörtént az ügyrend átfogó módosítása, de a kormányülések dokumentálását illetően továbbra is benne maradt, hogy a kormány szervezeti törvénnyel kifejezetten szemben a kormányúlésekről nem szó szerinti, hanem csak az ülés végén – lényege szerint az odavezető út, a viták nélkül csak a döntéseket rögzítő – összefoglaló elkészítésére alkalmas hangfelvétel készül. Ennek célja, ha csak nem a törvényi kötelezettség negligálásának rosszul sikerült leplezése, értelmezhetetlen, tartalma és elkészítője pedig ismeretlen. A probléma, amelynek megoldatlansága az utókor korlátozza a múlt megismerésében, eredetileg abból a félelemből fakadhatott, hogy a hangfelvétel nem titkosítható, hanem csak nem nyilvánosnak minősülő dokumentum, ami a kormány zavartalan működéséhez, üléseinek zártságához nem elég, mert csak legfeljebb 10 évre biztosít hozzáférhetetlenséget, de a rövid védelmi időszak lejártá előtt is bármikor és bárki igényelheti a megismerhetőséget, és elutasítás esetén bírósághoz fordulhat. A Társaság a Szabadságjogokért – nem is a távolabbi múlt, hanem közeli időpontokra vonatkozóan, amellyel már szinte a kormányülések nyilvánossá tételének kérdését feszegette – próbálkozott is ezzel, és valószínűleg okozott kellemetlen perceket a Gyurcsány- és Bajnai-kormányok alatt a Miniszterelnöki Hivatalnak.²⁰ A kétharmados és alkotmányozó többséget bíró második, majd harmadik Orbán-kormány felállásával a feltételek megváltoztak, ha egyáltalán kívánták a kormányülések történéseinek szó szerinti rögzítését, találtak volna módot kormányzati szempontból és a jövőbeni érdekekre is tekintettel alkalmas titokvédelmi garancia teremtésével – akár sarkalatos törvénnyel vagy a kormányülés zárt jellegének alaptörvényi kimondásával – a helyzet megnyugtató rendezésére. (Ahogy sikerült elérni, hogy a Paksi Atomerőmű bővítésével kapcsolatos egyes adatok 30 évig ne legyenek megismerhetők.²¹) Ha pedig nem, akkor kijátszása és megszegése helyett a felesleges törvényi kötelezettség kiiktatásának vállalása kínálná a megoldást: annak hangsúlyozásával, hogy a kormányüléseknek az utókor igényeit is kielégítő dokumentálása a

¹⁸ A korábbi ügyrendek: 1006/1990. (VII. 17.) Korm. határozat, 1025/1991. (VI. 15.) Korm. határozat, 1088/1994. (IX. 20.) Korm. határozat.

¹⁹ Lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 62. és 84. pontjának a Nemzeti Jogszabálytár szerint 216.07.22-ig hatályos szövegét.

²⁰ <http://www.origo.hu/itthon/20080417-pert-inditott-a-tasz-a-meh-ellen-a-kormanyulesek-osszefoglaloit.html>, (2017. október 29.), és lásd a TASZ akkori ügyvivőjének írását: Földes Ádám: TASZ versus MeH. Egy per a kormányülések anyagainak nyilvánosságáért. *Fundamentum*, 2009/ 3. szám, 93-99. o.

²¹ Lásd a Paksi Atomerőmű kapacitásának fenntartásával kapcsolatos beruházásról, valamint az ezzel kapcsolatos egyes törvények módosításáról szóló 2015. évi VII. törvény 5.§-át.

hangfelvétel vagy szó szerinti jegyzőkönyv mellett a kifejtett álláspontokat és vitákat is magába foglaló tartalmi összefoglalókkal vagy jegyzőkönyvekkel is megvalósulhat.

3. Ahogy szembement a kormányülések dokumentálására vonatkozó előírásnak, úgy 2010-2014 között a második, majd utána a harmadik Orbán-kormány is elmulasztotta – elvileg a kormány hivatalba lépése után, a kinevezéseket megelőzve – a szélesebb értelemben vett állami vezetők: az államtitkári és helyettes államtitkári kar, valamint a kormány- és miniszteri biztosok létszámának a meghatározását. Pedig nem örökölt vagy külső kényszerről van szó, hanem arra éppen a parlamenti többsége által elfogadott – képviselői javaslatként 2010 májusában a leendő közigazgatási és igazságügyi miniszter, illetve miniszterelnök-helyettes (Navracsics Tibor) és a tárca két leendő államtitkára által benyújtott – kormány szervezeti törvény kötelezi.²² Csak összefoglalva korábbi véleményemet: az előterjesztő politikusok és szakértők az addigi törvényi limit kiváltásával a kormánynak jót akartak, de melléfogtak. A tárcák kordában tartása más központosítási intézkedésekkel valósul meg: a miniszterelnöknek a helyetteseket is beleértve az államtitkári kar egészét átfogó személyzeti hatalmával, az állami vezetői álláshelyeket is előirányzó minisztériumi szervezeti és működési szabályzatok – 2014-től megint miniszterelnöki – jóváhagyásával vagy egyebek között előbb a közigazgatási tárca, majd a Miniszterelnökség közigazgatási államtitkárának a miniszteri biztos kinevezésére is kiterjedő vétőjogával.²³ A kötelezettség azonban bizonyára nem pusztán feleslegessége miatt nem teljesült két kormánycikluson keresztül, hanem azért, mert a kormányrendeletben előírt tisztségviselői limit politikai szempontból árthat is, mivel könnyen átláthatóvá teszi az állami vezetők számát, elkerülhetetlen karbantartása pedig külön felhív annak növekedésére. Más kérdés, hogy akár hatályon kívül helyezésének, amelyhez azért hiányzott a merészség, akár elmulasztásának sincs sok értelme, és nem is óv meg a támadásoktól, mert a kinevezések nyilvánosak, a hivatalos lapokból és a kormányportálról megismerhetők, kis fáradozással összesíthetők, amelyeket a média rendszeresen meg is tesz.²⁴ (Érdemes megjegyezni, hogy a ciklus végén a tárcák nagyobb részének – köztük a Miniszterelnökségnek és a Miniszterelnöki Kabinetirodának – nincs az e nélkül is jóváhagyott szervezeti és működési szabályzatban megállapított létszámkerete sem, amely szintén törvényi kötelezettség.²⁵)

Takargatni való lenne is, mert ugyan már a második Orbán-kormány tisztségviselőinek számát is sokallhattuk, de ezt is bőven túllépve a harmadik Orbán-kormány állami vezetői karával messze meghaladja bármelyik elődjét. Mindenekelőtt a kvázi politikai államtitkárként felfogható miniszterelnöki biztosokkal 177 tagú államtitkári karral, benne a tisztséget már leértékelő mennyiségű, 114 helyettes államtitkárral, amelyet a korábbi – a túl soknak tartott kinevezés miatt a mindenkori ellenzék és a média által mindig bírált – kormányok még csak meg sem közelítettek. Most már annyi előny sincs, amely az előző ciklusban még meggyőző érvként hathatott, hogy az elődökhöz képest sokkal kevesebb a miniszter, ami megindokolja a több államtitkárt, mert a 2017-ben már 14 tagú harmadik Orbán-kormány – a három tárca nélküli miniszterével és 10 tárcájával, köztük a Miniszterelnökség mellett az önálló minisztériummá szervezett Miniszterelnöki Kabinetirodával – már éppen csak elmarad a Horn-, a második Gyurcsány- és a Bajnai-kormányoktól. Ehhez jön még az egyre gyarapodó számú – az Orbán-kormányok előtt még kevésbé kedvelt, 2006-tól egyébként tárcánként két

²² Lásd a 2010. évi XLIII. törvény 75.§-át.

²³ Lásd a 2014. évi XXI. törvény 41. § g) pontját és a 2010. évi XLIII. törvény 38.§-át.

²⁴Lásd pl. http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/evi-23-milliard-az-allami-vezetok-fizetese-2315717 (2014. december 28.) Markotay Csaba: Tovább nő a kormányzati vízfej. <http://mno.hu/belfold/tovabb-no-a-kormanyzati-vizfej-1380162>

(2017. január 9.).

²⁵ Lásd a 2010. évi XLIII. törvény 60. §-át.

főre korlátozott – helyettes államtitkári díjazású miniszteri biztos, ami kínálja a kérdést, ha a kinevezés feltételeként meghatározott kiemelt fontosságú feladat megoldásához ennyi segítségre van szükség, akkor mire képesek vagy éppen nem képesek a minisztériumi apparátusok, és különösen a rengeteg államtitkár és helyettes államtitkár. (Most eltekintve attól az említett lehetőségtől, ha külön díjazással ők kapnak miniszteri biztos megbízást. Bár akad olyan példa is, hogy azt államtitkár társadalmi munkában tölti be.²⁶) Nem feledkezhetünk meg az államtitkári javadalmazás lehetőségével a miniszterelnök megbízottjairól sem, akiknek szintén egyre növekvő száma – szemben a 2013-2014-ben hivatalban áll hat-héttel – 2017-ben már a húszhoz közeledett.²⁷ (Közöttük volt kormányzati vezetők és más figyelemre méltó személyek mellett az önkormányzatoknál elhelyezett Alaptörvény Asztaláról és a Nemzeti Könyvtárról, meg médiaszerepléseiből is ismert Kerényi Imre, az egykori szocialista házelnök Szili Katalin, a valamikori legendás vízilabdázó Kárpáti György, aki egy elhíresült interjúban – korántsem biztos, hogy valamennyi társára érvényesen – úgy nyilatkozott, hogy tanácsadása havonta egy legfeljebb negyedórás telefonbeszélgetést jelent.²⁸)

Mindent összevetve, 2018 elején a szűk értelemben vett állami vezetői kar – miniszterelnök, miniszter, államtitkár és helyettes államtitkár – 186 tagú, ami kiegészül még 14 kormánybiztosi, 5 miniszterelnöki biztos, 18 miniszterelnöki megbízotti és 76 miniszteri biztos, összesen 113 – kormányzati ügyek személyes intézését célzó – további megbízatással. A cikluson belüli trendet mutatja, hogy két évvel korábban, 2015 novemberében az állami vezetői kar még 167 főből állt, ahhoz csak 77 további megbízatás jött: 8 kormánybiztos, 4 miniszterelnöki biztos, 13 miniszterelnöki megbízott és 52 miniszteri biztos.²⁹

4. Nem megfelelő a szabályozási háttér az előzményekben kitért államtitkári rendszerhez sem, amely 2010-ben nem az előző kormány szervezeti törvényből jött, hanem éppen annak tagadásaként, mert elvetette az állami vezetők egységes politikai státuszát, amelyet a második Gyurcsány-kormány vezetett be. (Széles körben népszerűtlenül, pedig elvében helyesen, de megvalósításában rosszul.) Visszaállt a politika és közigazgatás szétválasztására épülő és 2006-ig érvényes modell, amelyben az elv szerint a mindenkori kormányhoz lojális szakmai vezetők – a közigazgatási és a helyettes államtitkár – politikától mentesen a kormányzás állandóságát és folyamatosságát biztosítják; ezért a politikai vezetőkkel – miniszterelnök, miniszter, politikai államtitkár – szemben határozatlan időtartamú megbízást kapnak. Ez a modell, ahogy azt a kinevezési gyakorlat és a szakmai vezetők gyakori váltakozása mutatta, korábban is egyre kevésbé elégítette ki a politikai igényeket, és különösen nem lehet jó választás, ha a hatalom gyakorlója, ahogy az Orbán-kormányok, egyrészt hangsúlyozottan elkötelezettje a politikai kormányzásnak, másrészt idegenkedik a saját közigazgatási apparátusától, amelyben még két ciklus személycseréi után sincs bizalma.³⁰ (A Miniszterelnökséget vezető miniszter és a miniszterelnök is megnyilatkozásaikban a bürokráciával azonosított apparátust akadályozó tényezőként látatják.³¹ Ezen messze túllépett a Fidesz alelnöke, Németh Szilárd, aki egy lakossági

²⁶ Lásd pl. a 19/2017. (VIII. 7.) NFM utasítást.

²⁷ Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnoki-megbizottak-biztosok-es-kormanybiztos> (2014. április 22.), http://www.parlament.hu/irom39/1165_2013/11653-0001.pdf (2014. április 22.), <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/miniszterelnoki-megbizottak> (2017. október.4).

²⁸ <http://nava.hu/id/1628638/> (2017. november 3.)

²⁹ Forrás: Magyar Közlöny és <http://www.kormany.hu/hu> (2015. november 19.)

³⁰ Lásd a politikai kormányzás bürokráciáról és jelentéséről a harmadik Orbán-kormány megalakulása előtt Lázár János véleményét. (A kormány elitcsapata lesz a Miniszterelnökség <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/a-kormany-elitcsapata-lesz-a-miniszterelnokseg> 2014. június 6.)

³¹ "Nem hatalom, hanem szolgálat lesz a feladatom" [http://www.fidesz.hu/hirek/2012-05-29/nem-hatalom-](http://www.fidesz.hu/hirek/2012-05-29/nem-hatalom)

fórumon kifejtette: azért vagyunk a korrupciós lista legalján, mert még mindig túl sok a kommunista a közigazgatásban.³²⁾

Logikus választással, aminek megfelel a kezdettől követett kinevezési gyakorlata is, az Orbán-kormányokhoz nem a politika és a közigazgatás merev szétválasztásán nyugvó államtitkári rendszer, hanem olyan illik, amelyben a közigazgatási felső vezető is politikai státuszban áll, ami azt jelenti, hogy megbízásakor vagy felmentésekor a politikai bizalom megléte, illetve hiánya alkalmazási feltételként nyíltan figyelembe vehető. Ezzel szemben 2010 májusában a kormány szervezeti törvény parlamenti vitájában a kormánypárti felszólalók szépenhangzóan a köztisztviselői életpálya részeként a közigazgatási és helyettes államtitkári posztok politikasemlegességéről és politikamentességéről beszéltek, ami a kormány megalakulása után a politikai-bizalmi elvet követő közigazgatási és helyettes államtitkári kinevezésekkel azonnal elhíttelenült.³³ Szó sincs állandóságról és folyamatosságról vagy e tisztségek esetében életpályáról: *miniszterváltáskor mindig lecserélik a közigazgatási államtitkárt is*, a 2010-ben kinevezett 8 közigazgatási államtitkárból a harmadik Orbán-kormány alatt már csak egy áll hivatalban (a Belügyminisztériumban), a több mint 60 helyettes államtitkárból pedig kettő maradt az eredeti helyén.³⁴ (Egy-egy a földművelésügyi és a honvédelmi tárcánál, akikhez még hozzájöhet egy-két minisztériumot váltó helyettes államtitkár.)

A kormány szervezeti törvény szerint a minisztériumokban közigazgatási és politikai státuszban jelző nélküli, de feladatkörük után parlamentinek vagy általánosnak és szakterületért felelősnek vagy szakpolitikainak nevezhető államtitkárok tevékenykednek. 2010-2011-ben szabályozási hiányosságnak láttam, hogy a minisztériumok vezetési struktúrája nem igazodott az új kormány szerkezetéhez, amellyel a korábban megszokottnál kevesebb, de átfogóbb feladatkörrel nagyobb tárca jött létre. De nem csúcsmisztériumi rendszer, hanem a kormány szervezeti törvény a miniszter szerepkörét továbbra is a minisztérium egyszemélyi vezetésével írja le, az államtitkárét – valamiféle autonómia jelzése és „alminiszteri” helyzet nélkül – pedig az ő teljes jogkörű helyettesítésével. Politikai értelemben és a nyilvánosság előtt a szakpolitikai államtitkárok megjelenhetnek a rájuk bízott terület első számú felelőseiként, a miniszter pedig a háttérben maradhat, jogállása azonban egyiküknek sem erről szól. A szabályok a szakpolitikai államtitkár funkciójáról semmit sem mondanak, még csak nem is nevesül a tisztség, azt hogy a kormányzati folyamatokban esetleg viszonylag önállóan – nem csak a miniszter által átengedett jogkörökben – járhat el, semmi sem sejteti. Hozzáteve, hogy a miniszter és szakpolitikai államtitkár viszonya a tisztségeket betöltő személyeken is múlik, képességektől, politikai háttértől, habitustól függően változhat.

---

hanem-szolgalat-lesz-a-feladatomban/ (2013. november 23.), Lázár: Ötszáz hivatalnok szabotálja a Fidesz sikerét. http://hvg.hu/itthon/20130321_Lazar_Janos_interju_kormany_teljesitmenye (2014. február 17.), Sörözlátéttől a sörgyárig, és a "fehér magyarok" többet keresnek. http://berkeczbalazs.blog.hu/2015/06/12/lazar_oszodi_beszede_szekszardon (2015. június 18.), Orbán: Óriási harcokat vívok a saját kormányzatunkkal. http://index.hu/belfold/2015/03/05/orban_ujabb_oriasi_harca/ (2015. március 7.)

³² Magyar Nemzet, 2017. március 27. 3. o., https://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/nemeth_szilard_rezsibiztos_kommunista_soros_gyorgy_korrupcio (2017. március 27.)

³³ Lásd 2010. május 17-én a kormány megalakulásához szükséges alkotmánymódosítás és más törvények parlamenti vitájában Navracsics Tibor expozéját és Salamon László (KDNP) vezérszónoki felszólalását (http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=2&p_felsz=2&p_szoveg=&p_felszig= 2014. április 30.), illetve a kinevezésekről: Államtitkárok regimentje. In HVG, 2010. június 12. 15. o. és Államtitkár-helyettesek légiója. In HVG, 2010. június 19. 14-16. o.

³⁴ Forrás: <http://www.kormany.hu/hu> (2017. november 7.), Herczeg Sándor Így változott az államtitkári gárda 2014 óta. http://polipraktika.blog.hu/2017/01/13/igy_valtozott_az_allamtitkari_garda_2014_ota (2017. november 7.)

(Balog Zoltán 2012-ben vette át az Emberi – eredetileg Nemzeti – Erőforrások Minisztériumának vezetését Réthelyi Miklóstól. Addig a nyilvánosság az oktatás, kultúra vagy egészségügy területén nem annyira a minisztert, hanem inkább a szakpolitikai államtitkárokat érzékelhette ágazatvezetőként.) A helyzet a harmadik Orbán-kormányval sem változott, a minisztériumok vezetési struktúrája csak azzal módosult, hogy 2014-től a kormány szervezeti törvény a miniszter általános helyettesét – szokásosan a parlamenti államtitkárt – miniszterhelyettesnek nevezi.³⁵ Amit különösen érdekessé tesz, hogy 2006-ban a második Gyurcsány-kormány megalakulásakor a miniszterhelyettesi tisztség bevezetését, amely alkotmánymódosítást feltételezett, ellenzékként a mai kormányzó többség megakadályozta, mivel a miniszterhelyettesi tisztség a pártállami berendezkedésre emlékeztetett.³⁶

1. táblázat

A/ A kormányok, az államtitkári kar és a függetlenített kormánybiztosok ciklusonkénti létszáma³⁷

<i>kormány</i>	<i>kormányt ag ebből tárca nélküli miniszter</i>	<i>államtitkár</i>	<i>helyettes államtitkár*</i>	<i>államtitkárok együtt</i>	<i>minisztériumi államtitkári átlag</i>	<i>kormánybiztos</i>
Antall-Boross	17-20 3-6	38	56	94	14 szervre 6,7	2
Horn	14-15 1-2	33	65	98	13 szervre 7,5	6
első Orbán	17-18 2	37	62	99	15 szervre 6,6	8
Medgyessy- és első Gyurcsány	16-18 2	44	75	119	15 szervre 7,9	3-3

³⁵ A módosításról lásd a 2014. évi XXI. törvény 35. §-át.

³⁶ A kérdés a második Orbán-kormány megalakulásához szükséges törvények parlamenti vitájában a miniszterelnök-helyettesi tisztség bevezetése kapcsán ismét előjött. (Lásd Bárándy Gergely országgyűlési képviselő 2010. május 17-ei felszólalását (http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=2&p_felsz=2&p_szoveg=&p_felszig=)).

³⁷ Források: a minisztériumok felsorolásáról szóló törvények és a tárca nélküli miniszterek kinevezési határozatai, valamint 1990-től 2006-ig: Az Antall- és Boross-kormány tisztségviselői almanachja. Miniszterelnöki Hivatal kiadása, Budapest, 1994, A Horn-kormány tisztségviselői almanachja. A Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadása. Budapest, 1998, Az első Orbán-kormány tisztségviselői almanachja. A Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadása, nyomdai példány, Budapest, 2010, A Medgyessy-kormány és a Gyurcsány-kormány tisztségviselői almanachja. A Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadása, Budapest, 2006, A Miniszterelnöki Hivatal évkönyve 2001, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2002, 2006-tól 2010-ig: 2008-as módosításaival a 2006. évi LVII. törvény és a kinevezési határozatok, 2010-2018 között: 180/2010. (VI. 2.) KE, 181/2010. (VI. 2.) KE, 398/2017. (X. 13.) KE, 399/2017. (X. 13.) KE, 36/2010. (VI. 4.) ME, 41/2010. (VI. 7.) ME, 42/2010. (VI. 10.) ME, 43/2010. (VI. 10.) ME, 47/2010. (VI. 18.) ME, 107/2017. (IX. 27.) ME határozat, <http://www.kormany.hu/hu/miniszteriumok>, (2014. február 25. és 2018. január 17.). A kormánybiztosokra a kinevezésükről és feladatkörükről szóló kormányhatározatok és kormányrendeletek.

második Gyurcsány	13-16 <u>1-2</u>	23**	57**	80	13 szervre 6,1	9
Bajnai	16 <u>2</u>	21**	60**	81	13 szervre 6,2	5
második Orbán	10-11 <u>1-2</u>	47+2 miniszterelnő ki biztos	77	124***+2 miniszterelnő ki biztos	9 szervre 14	13
harmadik Orbán	11-14 <u>1-3</u>	58+5 miniszterelnő ki biztos	114	172****+5 miniszterelnő ki biztos	10 szervre 17,7	14

* 2006-2010 között szakállamtitkárok.

** Az engedélyezett államtitkári létszámkeret 34, a szakállamtitkári 80.

*** 2014-ben a lekérdezéskor a szervezeti és működési szabályzatokban előirányzott helyettes államtitkári helyek közül összesen nyolc maradt betöltetlenül: a minisztériumokban a külügyi és a nemzetgazdasági tárca kivételével 1-1, a Miniszterelnökségen pedig 2.

**** 2018-ben a lekérdezéskor a szervezeti és működési szabályzatokban előirányzott szakpolitikai államtitkári helyek közül a Belügyminisztériumban és a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumban 1-1 maradt betöltetlen, utóbbinál 1 helyettes államtitkári hely is.

B/ Az államtitkári kar létszáma 2010-2018³⁸

	<i>államtitkár és miniszterelnöki biztos 2017</i>	<i>változás 2014-hez</i>	<i>helyettes államtitkár 2017</i>	<i>változás 2014-hez</i>	összesen 2017	<i>változás 2014-hez</i>	<i>változás 2010-hez</i>
Belügyminisztérium	3	0	9	+5	12	+5	+5
Emberi Erőforrások Minisztériuma	10	0	22	+9	32	+9	+17
Földművelésügyi Minisztérium (2014-ig Vidékfejlesztési)	6	-1	10	+4	16	+3	+3
Honvédelmi Minisztérium	2	0	3	+1	5	+1	0
Igazságügyi Minisztérium (2014-ig Közigazgatási és Igazságügyi)	4	-1	7	-5	11	-6	-10

³⁸ Az adatok a második Orbán-kormány felálláskori, majd a kormányváltáshoz közeli és a harmadik Orbán-kormányt illetően is a ciklus végi helyzetnek felelnek meg. Forrás: 180/2010. (VI. 2.) KE, 181/2010. (VI. 2.) KE, 398/2017. (X. 13.) KE, 399/2017. (X. 13.) KE, 36/2010. (VI. 4.) ME, 41/2010. (VI. 7.) ME, 42/2010. (VI. 10.) ME, 43/2010. (VI. 10.) ME, 47/2010. (VI. 18.) ME, 107/2017. (IX. 27.) ME határozat, <http://www.kormany.hu/hu/miniszteriumok>, (2014. február 25. és 2018. január 17.).

Külgazdasági és Külügyminisztérium (2014-ig Külügy-)	4	+1	11	+5	15	+6	+7
Miniszterelnöki Kabinetiroda (2015-től)	4	+4	2	+2	6	+6	+6
Miniszterelnökség	12+5 miniszterelnöki biztos	+12	18	+7	35³⁹	+19	+29
Nemzetgazdasági Minisztérium	7	0	18	+5	25	+5	+9
Nemzeti Fejlesztési Minisztérium	6	-1	14	+4	20	+3	+0
Összesen	58 + 5 miniszterelnöki biztos	+14	114	+37	172 + 5 miniszterelnöki biztos	+51	+66

C/ Miniszteri biztosok száma a második és harmadik Orbán kormány alatt⁴⁰

<i>Minisztérium</i>	<i>2014</i>	<i>2018</i>
Belügyminisztérium	3	2
Emberi Erőforrások Minisztériuma	9	16
Földművelésügyi Minisztérium (2014-ig Vidékfejlesztési)	1	1
Honvédelmi Minisztérium	1	1
Igazságügyi Minisztérium (2014-ig Közigazgatási és Igazságügyi)	6	5
Külgazdasági és Külügyminisztérium (2014-ig Külügy-)	2	11
Miniszterelnöki Kabinetiroda (2015-től)		0
Miniszterelnökség (2014-től minisztérium)		29
Nemzetgazdasági Minisztérium	3	5
Nemzeti Fejlesztési Minisztérium	22	6
Összesen	47	76

II. Miniszterelnök és a testületi elv, Miniszterelnökség

1. A rendszerváltás alkotmányos berendezkedésében a kormányalakítással, helyettesének megválasztásával, a konstruktív bizalmatlansággal, az Alaptörvénnyel majd megszüntetett kormányprogram jegyzésével és persze – kimondva csak 2006-ban a kormány szervezeti törvényben – a kormánypolitika meghatározásával a miniszterelnök kiemelkedik a kormányból; a másik kormányfői modellel szemben nem „első az egyenlők között”, hanem kormánya élén áll. De a kormánynak ő is tagja, amelynek a miniszterelnöki

³⁹ 4 államtitkár a tárca nélküli miniszterekhez, egy helyettes államtitkár a miniszterelnök-helyetteshez tartozik.

⁴⁰ Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/miniszteriumok> (2014. február 25. és 2018. január 17.)

dominancia mellett is megmaradt a testületi jellege. Ezen nem változtatott az Alaptörvény sem: a miniszterelnökből és a miniszterekből álló kormány [16. cikk (1) bekezdése] döntéshozó testület, amely alkotmányos szerepkörét – tagjai együttesével, jellemzően rendeletekkel, határozatokkal és törvényjavaslatokkal – az ülésein valósíthatja meg. Annyi – a szocializmus kormányzati viszonyaiból megtartott – kivétellel, hogy a kormányügyrendek elvileg korlátok között – kivételesen és feltételekhez kötve, utólagos jóváhagyással vagy felhatalmazással – mindig feljogosították a miniszterelnököt a kormány helyettesítésére, ami azt jelenti, hogy kormányülésein kívül – enyhítőbb ügyrendi fogalmazással a kormány ülései között – egy személyben, de nem a saját nevében, hanem a kormány jogkörében hozhat döntéseket.⁴¹

A miniszterelnöki megnyilvánulásokban, a szabályértelmezésben és újabban a jogi háttérben is az Orbán-kormányokkal új irányt érzékelhetünk, ami miatt az erős kormányfő és a neki alárendelt miniszterek viszonyának már nem elégséges a szokásos jellemzése, hogy nem a kormánynak van miniszterelnöke, hanem neki kormánya. Hozzákíváncskodik, hogy a két szerep egyesítésével és a testület döntéshozó jellegének legkevesebb háttérbe szorításával kormány nélkül is van miniszterelnök, vagy, ha úgy tetszik, ő maga a kormány, aki annak helyébe lépve egyedül is gyakorolhatja a jogait. (A kormány nélküli kormányfő helyzetét szemmel láthatóvá tette 2014-ben a parlamenti választások után a III. Orbán-kormány különlegesen lassú megalakulása, amely a miniszterelnök május 10-ei megválasztásától június 6-ig, a miniszterek eskütételéig tartott. Csaknem egy hónapig Orbán Viktor két minőségében is működött: ügyvezető miniszterelnökként az ügyvezető kormány élén, megválasztott miniszterelnökként kormány nélkül. A folyamat elhúzódásának ésszerű indoka – például a kormányalakítás nehézsége – nincs, hacsak nem a közben lebonyolított európai parlamenti választásokkal magyarázható. Az addigi menetrendben, ahogy a második Orbán-kormány is megalakult, a miniszterelnök megválasztása és a miniszterek kinevezése, majd az eskütétel egy napra esett vagy legfeljebb pár nap különbséggel zajlott le.⁴²) Maga a miniszterelnök 2014-ben a nyilvánosság előtt utalt arra, bár bizonytalan, hogy a kormányon belüli viszonyokra vonatkoztatva vagy más hatalmi ágakhoz képest, hogy nem elegendő a hatásköre, amikor helyzetét az amerikai elnökével összehasonlítva mondta: „*Képzeljék el Magyarországon, amikor a parlament beperelné a magyar miniszterelnököt hatáskörtúllépés miatt, és akkor a bíróság el is ítélné. Meddig tudnék én hivatalban maradni...*”⁴³

Az irányt mindkét ciklusban jelzik a miniszterelnöknek a tőle akár távol is eső, de közérdeklődést kiváltó ügyekben a nyilvánosság előtt kiadott vagy közvetítőkkal nyilvánosságra hozott utasításai, amelyekkel nemcsak az Alaptörvénnyel és a kormány szervezeti törvénnyel megengedett – egyébként bizonytalan tartalmú – feladatmegszabás valósul meg, hanem elvonják vagy megsértik a miniszteri hatáskört.⁴⁴ (Gyakori címzett a belügyminiszter, hogy szélsőjobbaldali rendezvényeket vagy megnyilvánulásokat akadályozzon meg vagy vizsgáljon ki, de hallhattunk a miniszterelnök utasításáról az Illatos úti vegyi hulladék eltávolítása kapcsán is vagy a magyar emberek fenyegetések elleni védelme miatt egy brüsszeli sajtóértekezletről a Magomed-ügyben.⁴⁵ Az

⁴¹ A jelenlegi felhatalmazásra lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 77. pontját.

⁴² Forrás: http://www.parlament.hu/biz39/kormany_kronologia_90_10.htm (2014. május 26.)

⁴³ Orbán Viktor beszéde a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban 2014. július 26. Tusnádfürdő (Báile Tuşnad). http://www.miniszterelnok.hu/beszed/a_munkaalapu_allam_korszaka_kovetkezik (2014. július 29.)

⁴⁴ A feladatmegszabásról: Alaptörvény 18. cikk és a 2010. évi XLIII. törvény 18. §.

⁴⁵ <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/a-miniszterelnok-utasitast-adott-a-fajvedo-konferencia-betiltasara> (2014. szeptember 30.), <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/orban-viktor-utasította-a-belugyminisztert-hogy-leljen-fel-zagyva-gyorgy-gyula-antiszemita-fenyegetozese-ugyeben> (2017. június 16.), http://inforadio.hu/belfold/2017/04/26/sorost_es_gyurcsanyt_is_emlegette_brusszelben_orban/ (2017. április 29.), Elviszik a hulladékot az Illatos útról http://index.hu/belfold/2015/04/30/lazar_janos_kormanyinfo6-

emlékezetes amerikai kitiltási ügygel összefüggésben Vida Ildikót, a NAV elnökét a parlamentben szólította fel, hogy perelje be André Goodfriendet, a budapesti amerikai nagykövetség ügyvivőjét, különben leváltja az adóhatóság éléről, ami azonban nem ilyen egyszerű, mert a felmentés nem egészében az ő jogköre, hanem feltételezi a nemzetgazdasági miniszter kezdeményezését.⁴⁶ A hatáskörelvonás tipikus eseteként a brüsszeli terrormerényletek után a belügyminiszter jogkörében eljárva elrendelte az ideiglenes, 2-es fokozatú terrorkészültséget.⁴⁷ A miniszterelnök normatív utasításainak és határozatainak is egyike-másika, amikor miniszterelnöki biztost vagy megbízottat kormánybiztosi szerepkörrel ruház fel, a kormánytól von el hatáskört.⁴⁸ A korábbi ismeretlen miniszterelnöki utasításadási gyakorlat élesen és a civil világban szokatlanul kidomborítja a hierarchiát, amely illeszkedhet egyfajta hatalomgyakorlási és vezetési stílushoz, de esetleges kivételektől eltekintve nem a miniszterek ellenállásának a letörését, hanem feltehetően a vélt vagy valós kommunikációs hatás kiváltását célozza. Mert egyébként a miniszterelnök nyilvános utasítására, ha nem azt kívánja üzeni, hogy a helyén van és kézben tartja az ügyeket – mint a leglátványosabban 2013 nyarán az árvízi védekezés helyszíni irányításakor⁴⁹ –, nincs is szükség, kérései e forma nélkül is teljesülnek.

Az alkotmányos háttérnek megfelel, ha a miniszterelnök birtokos személyben a "kormányom" fordulatot használja, de azt már nem engedi meg, hogy egyes szám első személyben, mintha ő hozta volna meg azokat, beszéljen a kormánydöntésekről. Ami pedig az új irány – a miniszterelnök maga a kormány – még erősebb jelzéseként a harmadik Orbán-kormány alatt többször is előfordul. (A miniszterelnök a devizahiteles mentőcsomag lezárásaként mintegy ezermilliárd forintot a bankoktól átirányított az emberekhez, nyugdíjat emelt és Erzsébet-utalványt küldött, valamint visszavásárolta a MOL 25 %-át.⁵⁰)

2. A kormányfő és a miniszterek viszonyát normatívan az említett 2016-os ügyrendmódosítás igazította az új irányhoz, amely a határozatképességi feltétel, szavazás és szavazási eljárás kiiktatásával a miniszterelnököt állította a döntéshozatal középpontjába. A nem könnyen megérthető és átértelmezett régi formulával: ő mondja ki a kormány döntését, amelyet az új ügyrendi leírás szerint a kormányülésen résztvevők – nemcsak miniszterek, hanem állandó és eseti meghívottak – tanácskozása, majd annak miniszterelnöki összefoglalása előz meg.⁵¹ Ezzel kiesett a döntéshozatal módjaként részletes eljárási

---

tajekoztatoja/ (2015. május 1.)

⁴⁶<http://www.origo.hu/itthon/20141208-orban-viktor-levaltja-vida-ildikot-ha-nem-perli-be-goodfriendet.html> (2014. december 9.), a hatáskorról lásd a 2010. évi CXXII. törvény 6. §-ának (1) bekezdését.

⁴⁷Lásd az 1824/2015. (XI. 19.) Korm. határozat a terrorizmus elleni küzdelem feladatainak egységes végrehajtási rendjéről.

⁴⁸ Lásd a 79/2013. (VI. 13.) ME határozatot helyreállítási miniszterelnöki megbízott kinevezéséről és feladatairól és az 1/2015. (VI. 19.) ME utasítást miniszterelnöki biztos kinevezéséről.

⁴⁹<https://www.facebook.com/photo.php?v=10151631743709836&set=vb.298090296092&type=2&theater> (2013. június 14.)

⁵⁰Ezermilliárd forint kerül az emberekhez a bankoktól <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/ezermilliard-forint-kerul-az-emberekhez-a-bankoktol> (2014. november 15.), Nemzeti konzultáció Bözsi néniével. <https://www.facebook.com/orbanviktor/videos/10155121921451093/> (2017. november 9.) Németh Tamás: Mi lett volna, ha Rákosi Mátyás facebookozik? http://index.hu/belfold/2017/05/06/mi_lett_volna_ha_rakosi_matyas_facebookozik/ (2017. május. 6.), <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-a-kossuth-radio-180-perc-cimu-musoraban-20170707> (2017. július 15.). Érdekes fejleményként az ezermilliárd forint átirányítása a miniszterelnöki interjúról beszámoló MTI közleményben már kormányintézkedésként jelent meg (<http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/devizahitelek-ezermilliard-forint-kerul-az-emberekhez-a-bankoktol> 2014. november 15.).

⁵¹ Lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat jelenleg hatályos 66. pontját: A Kormány ülésén jelenlévők az előterjesztésről, illetve az egyéb döntést igénylő kérdéssről tanácskozást folytatnak, melyet követően a miniszterelnök összefoglalja a tanácskozás során elhangzottakat és kimondja a Kormány döntését.

szabályaival a szavazás, de még a határozatképesség követelménye is, amelyekkel a kormány testületi jellegét a rendszerváltás előtti és utáni ügyrendek kidomborították.⁵² Addig a nem változó ügyrendi előírások szerint a kormányülés határozatképességének követelménye a kormánytagok több mint felének a jelenléte, a kormánytagokat a döntések meghozatalában egyenlő szavazati jog illette meg, a kormányfő szavazata pedig csak szavazategyenlőség esetén ügydöntő; igen ritka előfordulással, de minisztereivel szemben akár alul is maradhatott. A szabályok azzal fejeződtek be, hogy a kormány döntését a miniszterelnök mondja ki. Ami formális szavazás esetén csak annyit jelentett, hogy a szavazatok megszámlálása után a miniszterelnök rögzíti az elfogadott döntést. Más országok gyakorlatához hasonlóan azonban – az első Orbán-kormánytól általánossá válva – a kormánydöntések nem formális szavazással születtek, amely nem annyira a miniszterelnöki hatalom megerősödésével, hanem sokkal inkább a konszenzusos döntéshozatal igényével és a koalíciós szemponttal magyarázható. Ettől még a kormány nem veszíti el döntéshozó szerepét, informálisan megmaradhat a szavazás, mert koalíciós viszonyok között és erős politikai háttérű kormánytagokkal a miniszterelnök nem engedheti meg magának, hogy csak meghallgatja a minisztereket, hanem a kormányülésen elhangzott vélemények, álláspontok figyelembevételével mondja ki a döntést.

A valóságban történhet másképpen is, hallhatunk hosszú kormányületekről és ott zajló vitáról,⁵³ az új ügyrendi szövegből mégis az jön ki, hogy a kormány nem több konzultatív-tanácsadó testületnél, a döntés joga pedig a miniszterelnököt illeti meg. Ami nem lehet félreértés és nem is igazán újdonság, mert évekkorábban a Safarov-ügyből (2012-ben az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt Ramil Safarov büntetés végrehajtásának átadása Azerbajdzsánnak) már tudhattuk, hogy a kormány és a kormányfő viszonyát a miniszterelnök az egyik érintett miniszterrel együtt az eredeti ügyrendi szabály alapján is ugyanígy értelmezte.⁵⁴ (Felidézve az érvelést: a miniszterelnök miután vélhetően a közigazgatási és igazságügyi meg a külügyminiszterrel szemben döntött a kiadatásról, az eljárást azzal foglalta össze, hogy minden érintett tárca elmondta a véleményét, majd megszületett a döntés, amelyet „természetesen – mint mindig – a miniszterelnök mond ki, most is így történt.” A külügyminiszter magyarázata szerint, amit a miniszterelnök dönt, az a kormány döntése is, ezért a kormányfő és a kormány döntése között lényegében nincs különbség. A közigazgatási és igazságügyi miniszter nem nyilatkozott, de azt biztos tudta, hogy a hatáskör valójában őt illette meg.)

3. A Miniszterelnökség – helyesebben a kormányzati koordináció és a miniszterelnök szervezeti háttérének – a második és harmadik Orbán-kormányok alatti története, ahogy egyébként az előző négy évben is, röviden a folyamatos változással, az egymást követő át-, szét- és visszaszervezési lépésekkel írható le.⁵⁵ Ezek részletezése nélkül, de kicsit bővebben: 2010-ben a Miniszterelnökség kis létszámmal és szűk – a miniszterelnök kiszolgálására és a

⁵² A legutóbbi ügyrendi szabály az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 2016-ig hatályos 64-68. pontja.

⁵³ A Miniszterelnökséget vezető miniszter tájékoztatása szerint pl. a 2017. október 26-ai kormányülés délben kezdődött, és még este hatkor is tartott (http://hvg.hu/itthon/20171026_Lazar_Soros_etlapjara_kerult_Magyarorszag 2017. október 28.). 2010-ben tudhattunk a megyei kormányhivatalok felállítása előtt arról a vitáról, hogy mely dekoncentrált szervek kerüljenek be vagy maradjanak kívül. (http://nol.hu/belfold/megahivatalok_megis_van_kormanydotes_az_integraciokrol_, Még egyeztetnek, de januártól létrejönnek a kormányhivatalok.. <http://www.mno.hu/portal/734293> 2010. szeptember 4.)

⁵⁴ Orbán döntött, Jereván megdöbbsent. http://index.hu/belfold/2012/09/11/orban_dontott_jerevan_megdobbent/# (2012. szeptember 13.), Martonyi János: hamarosan Budapestre látogat a román külügyminiszter <http://www.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hirek/martonyi-janos-hamarosan-budapestre-latogat-a-roman-kulugyminiszter> (2012. szeptember 13.) és Népszabadság, 2012. szeptember 13. 2. o.

⁵⁵ A Miniszterelnökségről lásd Franczel Richárd tanulmányát: A miniszterelnöki háttérapparátus változásai 2010-2016 között. In Kodifikáció és Közigazgatás, 2016/2. szám, 26-76. o.

kormányzás politikai koordinációjára szorítkozó – feladatkörrel alakult meg, a közigazgatási koordinációt és a kormányzati kommunikációt a kormányzóvivővel a közigazgatási tárcahoz szervezték ki. Mivel ez a felállás nyilván nem hozta az elvárt eredményt, a ciklus közepén továbbra is államtitkári vezetéssel a Miniszterelnökség szerepköre – a kormányzati koordinációt illetően és attól idegen szakmai-szakigazgatási területekkel is – kibővült, amely a harmadik Orbán-kormány megalakulásakor minisztériummá szervezésével és számos további ágazati reszort átvételével teljessé lett. A közigazgatási tárca megszüntetésével a Miniszterelnökség csak átmenetileg az egyedüli kormányzati központ, mert egysége – politikai-személyi okokkal bizonyára megmagyarázhatóan, de szervezeti-szervezési szempontból értelmezhetetlenül – 2015-ben megint felbomlott, amikor (a 2015. évi CXLVIII. törvénnyel) az általános politikai koordinációra önálló minisztériumként létre jött a Miniszterelnöki Kabinetiroda. Kívülálló nem tudhatja, hogy a roppant széles feladatkörű Miniszterelnökség és mellette a Miniszterelnöki Kabinetiroda milyen teljesítményre képesek és hogyan kooperálnak. A valamikori Miniszterelnöki Hivatal húszéves pályájának ismeretében legfeljebb arra emlékezve, hogy működési zavarai mindig a túlméretezettségéből és a széttagoltságából eredtek. (A két minisztériumban közel 2000 fő dolgozik, amihez képest a létszámcúcsát 836 fővel a Medgyessy-kormány alatt elérő és vízfejűnek tartott Miniszterelnöki Hivatal feleakkora sem volt.⁵⁶)

III. A miniszterelnök helyettesítése és a kabinetrendszer

1. A 2010-2014 közötti viszonyok elemzésekor úgy gondoltam, hogy a miniszterelnök-helyettesi tisztség bevezetése nem rendezte át a kormányon belüli viszonyokat, nem keletkezett vele közvetítő-irányítási szint, hanem eredetileg a kormányzati koordinációért felelős miniszter (akkor Navracsics Tibor) mindig létező szerepkörének megerősítését és legalizálását célozta, tárca nélküli miniszterként a KDNP elnökének kinevezése pedig politikai gesztus, amely jelképezte, hogy a második Orbán-kormány mögött pártszövetség áll. (És nem koalíció, amit Lázár János – nyilván a kereszténydemokrata partnernek is címezve – többször aláhúzott.⁵⁷) Ez a harmadik Orbán-kormányval sem változott, amikor – mivel a kormányzati koordinációért felelős Miniszterelnökséget vezető miniszter valamiért erre nem kapott megbízást – a tisztséget most már egyedüli és ismét általános helyettesként Semjén Zsolt tölti be. Ennek előfeltételeként – alapmegbízatásként – tárca nélküli miniszter, amelyhez, ahogy az előző ciklusban is, nem járul tartalom és rejtve marad, mert a kormányzati normákban és gyakorlatban meg fellépéseiben függetlenített miniszterelnök-helyettesként jelenik meg. (Jogszabályban meghatározott reszortja szerint, amely az ő leírásában „... körülbelül: Goethe és a világegyetem...”, nem tárca nélküli miniszterként, hanem a miniszterelnök általános helyetteseként a kormány nemzetpolitikáért felelős tagja, a kormányportál sem a tárca nélküli miniszterek között, hanem miniszterelnök-helyettesként tünteti fel.)

Azt, hogy a harmadik Orbán-kormányban a miniszterelnök-helyettes posztja inkább csak politikai szempontból értékes cím vagy rang, de valójában csak rendfokozat beosztás

⁵⁶ Forrás: 2242/2002.(VIII. 12.) Korm. hat., <http://www.parlament.hu/irom40/15381/adatok/fejezetek/11.pdf>, <http://www.parlament.hu/irom40/15381/adatok/fejezetek/21.pdf> (2018. január 16.)

⁵⁷ Lázár János: Ez nem koalíciós kormány. http://nol.hu/belfold/_ez_nem_avantgarde_torvenyalkotas___-1139021 (2014. június 30.), http://www.parlament.hu/iromanyok-lekerdezese?p_auth=5Is6oiA7&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finterne%2Ffcpls%2Ffogy_naplo.naplo_fadat%3Fp_ckl%3D40%26p_uln%3D4%26p_felsz%3D18%26p_szoveg%3D%26p_felszig%3D18 (2014. június 8.)

nélkül, több körülmény is sejteti. Az egyik, hogy bár a tisztséghez kínálkozna a több tárca koordinálásával járó kabinetvezetés, a 2017-ben létrehozott Családügyi Kabinetben a miniszterelnök-helyettes csak tagként vesz részt, elnöke az emberi erőforrások minisztere.⁵⁸ A másik, ami még furcsább, hogy a kormányfő akadályoztatásakor az ügyrend szerint nem a kinevezett miniszterelnök-helyettes jut szerephez, mert ilyenkor a kormányüléseket nem ő, hanem a kancelláriaminiszter vezeti.⁵⁹ (Ennek gyakoriságáról nincs információ. Érdekes példát mutat Angela Merkel legutóbbi nagykoalíciós kormánya, amelynek 163 üléséből csak négyet vezetett a szociáldemokrata alkancellár.⁶⁰ Hasonlóan, ahogy viszonylag kevés jelentőséghez jutott a miniszterelnök helyettesítése például a Horn- vagy az első Orbán-kormányban.)

2. A kormányügyrend a 2016-os módosításával a kormány mellett politikai döntéshozó szervként definiálja a honvédelmi kivételével az összes tárcára kiterjedő hatókörrel egyidejűleg felállított Stratégiai és Gazdasági Kabineteket, valamint a miniszterelnök vezetésével már 2011-től működő Nemzetbiztonság Kabinetet is, amivel a rendszerváltástól érvényes felfogás elvetésével megengedi abban az értelmében a kabinetkormányzást, hogy a miniszterelnök és kiválasztott miniszterek a kormány jogkörét gyakorolják.⁶¹ Érdekes módon negyedikként a 2017-ben megszervezett – már említett – Családügyi Kabinet nem jutott döntési joghoz. Ebben az esetben visszatérve a hagyományhoz, mert az Antall-kormánytól kezdve – a miniszterek egyenjogúságának az alkotmány-, majd az alaptörvény-szövegben is rögzített elvére visszavezethetően – általában betartották, hogy a kormányzati koordinációra szervezett és kormánytagokból álló számos kabinet vagy más testület – még a miniszterelnök vezetésével sem – nem veheti át a kormány funkcióját, formailag csak a döntéseinek előkészítésére hivatott. (Az elvet a kormány felépítésének korábban felidézett szabálya mondja ki jelenleg is: kormánytagok a miniszterelnök és a miniszterek, akik vezethetnek tárcat vagy lehetnek tárca nélküliek, de jogállásuk egyenlő, nincs közöttük hierarchia.)

2010-ben még úgy látszott, hogy a kevés és átfogó feladatkörű minisztérium szervezésével leegyszerűsített kormánystruktúra miatt az elődeihez képest jelentősen karcsúbb második Orbán-kormányban nincs szüksége helyette formálisan vagy informálisan eljáró szűkebb összetételű miniszteri testületekre, kabinetekre és kormánybizottságokra, hanem 10-11 tagja a döntéseket együttesen hozza meg. Az irány hamarosan megváltozott, és 2011-ben a kormánystruktúra törvény biztosította a feltételt a kabinetkormányzáshoz, mert lehetővé tette, hogy a kabinet és a kormánybizottság akár kormányrendelettel is ügydöntő jogkörhöz jusson.⁶² Utána állt fel néhány évre az uniós források kézben tartására a miniszterelnök vezetésével (két miniszterrel és a Miniszterelnökséget vezető államtitkárral) a Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottság.⁶³ Kialakult a harmadik Orbán-kormány kabinetjeinél is alkalmazott – egyébként a Horn-kormány alatt már rövid ideig kipróbált⁶⁴ – technika, amelynek az a lényege, hogy a kormánydöntéseket formailag nem ezek a testületek hozzák meg, hanem javaslatuk alapján kormányt helyettesítő jogkörében egy személyben a miniszterelnök adja ki. ((Ezek semmiben nem különböznek a kormányülésen testületileg

⁵⁸ Lásd az 1569/2017. (VIII. 28.) Korm. határozatot a Családügyi Kabinetéről.

⁵⁹ Lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 62. pontját.

⁶⁰ <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2017/09/2017-09-21-letzte-sitzung-kabinett-statistik.html> (2017. november 19.)

⁶¹ Lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 1/A. és 90/A. pontját, illetve a kabinetrendszeréről Franczel Richárd hivatkozott írását (i. m. 33-38. o.).

⁶² Lásd az 1308/2011. (IX. 6.) Korm. határozatot és a 2011. évi CCI. törvény 360. §-ának (27) bekezdését.

⁶³ Lásd a 140/2012. (VII. 2.) Korm. rendeletet, az 1221/2012. (VII. 2.) és az 1251/2012. (VII. 19.) Korm. határozatot.

⁶⁴ Lásd az Európai Integrációs Kabinetéről szóló 1045/1998. (IV. 3.) Korm. határozatot.

elfogadott rendeletektől vagy határozatokról, számuk, ahogy a korábbi kormányok alatt sem, nem ismert.)

A hivatalos magyarázatok szerint az újfajta kabinetek beállítása a jobb döntés-előkészítéssel hatékonyabbá teszi a kormányzást, és ezzel a kormányülések is egyszerűsödnek, rövidülhetnek, akár ritkulhatnak is.⁶⁵ (Utóbbi szempont meg is jelent az ügyrendmódosításban: az addigi hetenkénti helyett csak a rendszeres ülésezést irányozza elő.⁶⁶ Az ülések időtartamáról nincs adat, de a Miniszterelnökség miniszterhelyettese szerint előfordult egész napos is, amihez csak érdekességként, mert a versengésnek ezen a téren nincs értelme, és nem a kormányzás, hanem legfeljebb a döntés-előkészítés minőségéről mond valamit, a Merkel-kormány ülései átlagosan 33 percesek, a leghosszabb is alig tartott tovább másfél óránál.⁶⁷) Másképp értékeli a kormánykritikus média, amely a kabinetrendszerben azt látja, ahogy 2010-ben a miniszterelnök-helyettesi tisztségben is, hogy az operatív ügyektől megkímélt kormányfőt félprezidenciális vagy prezidenciális magasságokba emeli.⁶⁸ Ami valószínűleg túlzás, a folyamatból nem marad ki a döntéseket meghozó miniszterelnök, aki – bármi volt a célja, ez is az eredmény – a változtatással a testületi elv rovására még továbberősödött, a két ügydöntő kabinet összesen három állandó tagja – az igazságügyi, a Miniszterelnökséget vezető és a nemzetgazdasági miniszter – pedig mintegy csúcsminiszterként a többi kormánytaghoz képest jelentős többletbefolyást szerzett. Utóbbi két miniszter kabinetvezetőként azzal is, habár a gyakorlatban lehet kollegiálisabb és demokratikusabb, hogy a Gazdasági és a Stratégiai Kabinetben a döntéshozatali eljárás a kormányéval egyező: tanácskozás – elnöki összefoglaló – a döntés elnöki kimondása. (Az előterjesztő miniszter eseti tagként jelenik meg a kabinet ülésén. Nem mellékesen az új kabinetek mindegyikében állandó meghívott vagy tag a miniszterelnök kabinetfőnöke, azaz a Miniszterelnöki Kabinetirodát vezető miniszter.) Szaktárcáikat leértékeli, hogy a kabinetrendszerből kimaradt a földművelésügyi és a nemzeti fejlesztési miniszter, sőt eredetileg nem jutott hely a miniszterelnök-helyettesnek és az emberi erőforrások miniszterének sem, akiket utóbb – mintegy vigaszágon és csak tanácskozási fórumként – a Családügyi Kabinet kárpótol.

2. táblázat

*Kabinetek és kabinetvezetők az egyes kormányciklusokban*⁶⁹

⁶⁵ Két kormánykabinet jön létre. <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/magyarorszagnak-a-biztonsag-a-legfontosabb> (2016. július 8.), Baka F. Zoltán-Lambert Gábor: Nincs ingyenpénz. Figyelő, 2016/31. szám, 18-19. o., Baka F. Zoltán – Lambert Gábor: Varga Mihály interjú: Nincs szükség bűvészi trükkre. Figyelő, 2016/51-52. szám, 29. o.

⁶⁶ Lásd az 1144/2010. (VII. 7.) Korm. határozat 2. pontját.

⁶⁷ Brückner Gergely: Terminátor? Ha kell vállalom. Figyelő 2016/43. szám 13. o., <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2017/09/2017-09-21-letzte-sitzung-kabinet-statistik.html> (2017. november 19.)

⁶⁸ Például: Kálmán T. Attila - M. László Ferenc: Megy a játék Lázárral, Orbán kettévágja a kormányt. Népszabadság, 2016. július 8. 2. o., http://hvg.hu/itthon/20160708_ket_kabinet_kormanyzas_orban_lazar_varga_mihaly (2016. július 8.), Csuhaj Ildikó: Orbán kezd megint elszállni, pedig egyszer már megbukott. <http://nol.hu/belfold/orban-kezd-megint-elszallni-pedig-egyszer-mar-megbukott-1624759> (2016. július 23.).

⁶⁹ Forrás: a kabinetekre vonatkozó határozatok: 1001/1990. (VII. 5.) Korm. határozat, 1044/1990. (X. 26.) Korm. határozat, 1007/1992. (I. 24.) Korm. határozat, 1015/1993. (III. 3.) Korm. határozat, 1069/1994. (VII. 29.) Korm. határozat, 1108/1998. (VIII. 13.) Korm. határozat, 1107/2002. (VI. 18.) Korm. határozat, 1068/2006. (VII. 13.) Korm. határozat, 1044/2007. (VII. 1.) Korm. határozat, 1047/2009. (IV. 13.) Korm. határozat, 1308/2011. (IX. 6.) Korm. határozat, 1221/2012. (VII. 2.) Korm. határozat, 1399/2016. (VII. 21.) Korm. határozat, 1569/2017. (VIII. 28.) Korm. határozat.

<i>kormány</i>	<i>kabinet</i>	<i>kabinetvezető</i>
Antall- és Boross-kormány	1. gazdasági 2. nemzetbiztonsági 3. ifjúságpolitikai 4. humánpolitikai 5. ifjúság- és humánpolitikai	1. pénzügyminiszter 2. miniszterelnök 3. ifjúságpolitikáért felelős tárca nélküli miniszter, majd a honvédelmi miniszter 4. tudáspolitikai tevékenységet felügyelő tárca nélküli miniszter 5. egészségügyi miniszter
Horn-kormány	1. gazdasági 2. nemzetbiztonsági 3. európai integrációs 4. kormánykabinet	1. pénzügyminiszter 2. belügyminiszter 3. miniszterelnök 4. miniszterelnök
Orbán-kormány	1. gazdasági 2. nemzetbiztonsági 3. kormánykabinet	1. gazdasági miniszter 2. belügyminiszter 3. miniszterelnök
Medgyessy-kormány	1. gazdasági 2. társadalmpolitikai 3. integrációs 4. ifjúsági és oktatáspolitikai 5. kormánykabinet	1. pénzügyminiszter 2. Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter 3. külügyminiszter (eredetileg miniszterelnök) 4. miniszterelnök 5. miniszterelnök
első Gyurcsány-kormány	1. gazdasági 2. társadalmpolitikai 3. nemzetbiztonsági 4. európai ügyek 5. fejlesztéspolitikai	1. pénzügyminiszter 2. Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter 3. honvédelmi miniszter 4. európai ügyekért felelős tárca nélküli miniszter 5. miniszterelnök
második Gyurcsány-kormány	1. gazdasági 2. társadalmpolitikai 3. nemzetbiztonsági 4. fejlesztéspolitikai 5. kormánykabinet	1. pénzügyminiszter 2. szociális és munkaügyi, majd a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter 3. Miniszterelnöki Hivatal vezető, majd a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter 4. nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszter 5. miniszterelnök
Bajnai-kormány	1. gazdasági 2. társadalmpolitikai 3. nemzetbiztonsági 4. kormánykabinet	1. pénzügyminiszter 2. a társadalmpolitika összehangolásáért felelős tárca nélküli miniszter 3. a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszter 4. miniszterelnök
második Orbán-kormány	1. nemzetbiztonsági 2. más névvel, de kabinetfunkcióval: Nemzeti	1. miniszterelnök 2. miniszterelnök

	Fejlesztési Kormánybizottság	
harmadik Orbán-kormány	1. nemzetbiztonsági 2. stratégiai 3. gazdasági 4. családügyi	1. miniszterelnök 2. Miniszterelnökséget vezető miniszter 3. nemzetgazdasági miniszter 4. emberi erőforrások minisztere

Nagy J. Endre¹

Történelmi alkotmány és Szentkorona-tan

I. Jelenkor: Derogativ és affirmativ Szentkorona-eszmék

Amióta 1931-ben megjelent Eckhart Ferencnek az új történelmi irányzatot, a szellemtörténetet bemutató Hóman Bálint által szerkesztett kötetében Jog- és alkotmánytörténet című tanulmánya², s utána parlamenti interpellációt kiváltó, részint közéleti, részint tudományos vita keletkezett, melynek nyomán a magyar scientific community két nagy tekintélyű rétege, egyrészt a közjogászok, másrészt a történészek összecsaptak egymással, egészen a legutóbbi időkig nincs béke a magyar történelmi közjog és benne a Szentkorona-eszme két tábora között. Az egyik tábor a magyar közjog európai egyedülállóságát és benne a Szentkorona-tanét affirmálja, míg a másik tábor annak derogációját hirdeti rámutatva a magyar közjog közönséges európai jogba illeszkedő mivoltára. Ez az ellentét ideológiai szintre terelődik és a magyarság sorskérdéseibe ágyazódik. Míg az affirmálók a magyar nemzet különösségét, az európai jogfejlődésben elkülönült, és a magyar nép egyedüli közjogi orientációját állítják már a honfoglalás előtől napjainkig, addig a derogatív oldal ezt mint romantikus nacionalista, irredenta, irracionális beállítódást bélyegzi meg. A két tábor vitájának³, amiben Eckhart Ferenc még letette az asztalra *A szentkorona-eszme története* című 1941 című munkáját⁴, a történelem vetett véget, amikor is az ötvenes évek történelmi materialista beállítódása lényegében Eckhartnak adott igazat, mivel a Rákosi korszakban, amikor Magyarország utolsó csatlósként el kellett, hogy viselje a párizsi békeszerződésben a trianoni béke megújítását, amikor a Horthy-fasizmus lett a jelszó a politikában és a történettudományban is, és az irredentizmus szitokszóvá változott, comme il faut lett egy olyan antinacionalista történelmi jogelmélet, ami az elfogulatlan tudományosság színében már a II. világháború előtt leszámolt a nacionalista, a magyarság államalkotó képességét egyedülinek beállító szemlélettel⁵. Mint Mezey Barna is rámutatott 2000-ben megjelent Eckhart Magyar alkotmány- és jogtörténet című könyvéhez írott utószavában: „Az eckharti életműnek számos olyan momentuma volt, mely később beépült a történelmi materializmus szellemében fogant történetírásba. Az első Eckhart-vitában Timon Ákos nacionalista történetfelfogását támadó eckharti nézetet a korszak sovinizmusa elleni harcok fellépésként értékelte a marxista kultúrpolitika.”⁶ S bár Eckhartot keményen támadták az ún. második Eckhart-vitában a jogi karon, fejére olvasva a szellemtörténelmi irányzat⁷ idealista

¹ Professor emeritus, Semmelweis Egyetem

² Ld. Eckhart Ferenc: Jog- és alkotmánytörténet. In: Hóman Bálint: A magyar történetírás új útjai. Magyar Szemle. Bp.1931. 269-320.

³ Ld. Kardos József: A szentkorona-tan története 1919-1944. Akadémiai Kiadó. Bp.1985.154-172.; Tóth Zoltán József: Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez. Szent István Társulat. Bp.2008. 52-97.; Törő László Dávid: Eckhart Ferenc 1931-es tanulmányának kortárs visszhangja. Aetas.31-évf.2016/4.57-63.; Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme különbségei Eckhart Ferenc, Timon Ákos és Bartoniek Emma felfogásában. Polgári Szemle 15. évf. 2015 december. 1-3.

⁴ Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő.2003.

⁵ Ld. Tóth Zoltán József: Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez. Szent István Társulat. Bp.2008. 118-151.

⁶ Mezey Barna: Utószó. In: Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris. Bp.2000. 427.

⁷ Ld. Szigeti József: A magyar szellemtörténet bírálatahoz. Kossuth. Bp.1964. Ő túlnyomórészt idealizmusa miatt támadta Diltheyt, Max Webert, és főként Hóman-Szekfü féle Magyar történetet, illetve Joó Tibort és Mályusz Elemért. Egész más, nem-marxista szellemben: Lackó Miklós: Korszellem és tudomány. Gondolat.

jellegét és „engedményét” a Szentkorona-tanban a klerikális beállítódásnak, s noha 1949-ben őt is visszaminősítették az Akadémia „tanácskozó tagjává”, mégis sikerült jogi kari állását, mint a magyar jogtörténeti tanszék vezetője megtartani⁸.

Az 1931-es vita kísértetiesen hasonlít a XX. század eleji, nevezetesen az 1901-es Pikler-, illetve az 1903-as Somló-vitához, ami szintén parlamenti interpellációkat váltott ki, s a két tudós ellen lényegében hasonló érveléssel léptek fel egyes politikusok.⁹ Mégpedig akkor: egyház-, király, valamint haza- és családelles tanok hirdetése, most pedig hazafiatlanság, Trianon utáni defetizmus, a nemzeti géniusz kétségbe vonása, az ifjúság megrontása stb. miatt. És még az is hasonlóság, hogy 1901-ben és 1903-ban báró Wlassich Gyula kultuszminiszter védte Piklert és Somlót a vádak ellen a tanszabadságra hivatkozva, amíg 1931-ben Klebelsberg Kunó ugyancsak kultuszminiszter védte meg Eckhartot hasonló érveléssel, sőt még az is hasonló volt, hogy úgy, mint 1901-ben és 1903-ban a Társadalomtudományi Társaság állt ki a megtámadottak mellett. Most – a nagyváradi jogakadémia denunciáló tanáraitól eltérően – maga az egyetemi tanács, sőt Eckhart tanítványai, valamint a polgári radikálisok álltak ki védelmében a tudomány szabadságát védelmezve¹⁰. Eckhart mellett foglalt állást Mályusz Elemér, Domanovszky Sándor és Angyal Dávid (sőt a későbbiekben Eckhart mellett állókkal volt Bónis György is *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*¹¹ című munkájával). Az Eckhartot támadók között főként közéleti férfiak, vagy politikus-közírók (Pethő Sándor, Polónyi Dezső, Milotay István, Bajcsy-Zsilinszky Endre) találhatók, illetve olyan közjogász egyetemi tanárok, mint: Molnár Kálmán, Tomcsányi Móric és Egyed István.

De megfigyelhető a két tábor között egy jórészt szaktörténészekből (Törő szerint: professzionistákból) álló csoport, amely bár Eckharthoz húzott, mégis részben bírálóan viszonyult Eckhartnak a korona és a történeti alkotmány témájában képviselt nézeteihez, s igyekezett a két tábor között magát pozícionálni. Így maga Hóman Bálint a *Magyar történetben*¹², Szekfű Gyula, sőt Bartoniek Emma is, aki bár nem avatkozott be a '31-es vitába, mégis *A magyar királykoronázások története* (Magyar Szemle, Bp.1937.) című munkája quasi utószónak tekinthető a korábbi vitához. Erre a mozzanatra később visszatérünk.

A Szentkorona-tan vagy eszme-vita, vagy az első és második Eckhart-vita után az érdeklődés és vita újra kiújul 1978 után, mégpedig a korábbi hasadás rekonstrukciójaként. Először a korona visszatérése az Egyesült Államoktól szítja fel az érdeklődést, és bárcsak látenszen felmelegíti a korábbi ellenfelek utódai között a vitát. Bölöni József (aki a '31-es vitában még az affirmálókhoz állt közel) tárgyilagosan számol be a nagy esemény visszhangjáról *Sacra Regni Corona* című írásában a *Történelmi Szemle* 1978. év 2. számában. Már e beszámoló szerint is vannak eltérések pl. Ruffy Péter és Nemeskürty István vagy Unger Mátyás között a tekintetben, hogy vajon tényleg Szent Istvánnak a pápától kapott koronájáról van-e szó, vagy nem. Hogy ékszernek (Bertényi Iván) vagy jelvénynek (clenodium) kell-e a nevezni. Ő maga a korona közjogi jelentőségéről eszmefuttatást tevé, utalással Károly Róbertre, I. Ulászlóra meg Mátyás királyra, leszögezi: „A szent korona nem királyi ékszer,

---

Bp.1988.

⁸ Ld. Rácz Lajos: Eckhart Ferenc (1885-1957). In. Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.1999.105-136.; Törő László Dávid. Eckhart Ferenc. ujkor.hu/content/jogtortenetiras-europai-szinvonalon.

⁹ Ld. erről: Huszadik Század 1901/2.480-481.; Huszadik század 1903/1.616-617.; Horváth Zoltán: Magyar századforduló. Bp.1974.122-125., 275-278. Nagy J. Endre: Eszme és valóság. Magyar szociológiatörténeti tanulmányok. Pesti-Szalón-Savaria University Press. Bp.-Szombathely.1993. 52-53.,61-63.

¹⁰ Ld. erről Törő László Dávid: Az Eckhart-vita. Eckhart Ferenc 1931-es programtanulmányának kortárs visszhangja. *Aetas*.31. évf. 2016/4.57-77.

¹¹ Ld. Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Osiris. Bp.2003.

¹² Ld. Hóman-Szekfű: *Magyar történet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda*. Harmadik változatlan kiadás.köt.

hanem az ország szent koronája, s mint ilyen jelképe a magyar államhatalomnak és annak alanyának.”¹³ Beszámol Bölöni továbbá a Szent korona hányattatásairól a Szálasi rémuralom alatt, majd a végén helyreigazít néhány tévedést.

A korona ezután a Nemzeti Múzeumba került, egészen 2000 január 1-ig, amikor az országalmával és a jogarral együtt a parlament kupolatermében helyezték el. Ám közben még egy vita volt a Szent koronához kötődően, mégpedig a rendszerváltás utáni első parlamenti ülészakon, ahol az új címerről folyt a vita. Itt már markánsan elkülönült két front, egyfelől a Szabad Demokraták Szövetsége, másfelől a Magyar Demokrata Fórum között. Az SZDSZ a Kossuth címer mellett szállt síkra, de végül is a parlamenti többség 1990 július 3-án a koronás címet fogadta el¹⁴.

Előzőleg a parlament elfogadta „A Szent István államalapításának emlékééről és a Szentkoronáról” szóló 2000 évi I. törvényt, ami után felújult a vita. Az 1999-es parlamenti vitában meg a bizottságokban is kormánypárti és ellenzéki képviselők „hivatkoztak az 1931-es vitára”¹⁵, ami mutatja, hogy az államelmélet és Szentkorona valósága vagy miszticizmusa, fikciós mivolta és jelképisége, mind-mind ma is aktuális kérdéseket vetett fel. Itt már világosan kirajzolódott a két tábor, az affirmálók és derogálók tábora közti ellentét. Az előbbi mellett szólaltak fel Dávid Ibolya, Salamon László, Lányi Zsolt, Lezsák Sándor, Csurka István, míg a derogálók között a szabad demokraták: Hack Péter, Bauer Tamás, Petó Iván és a szocialista részről Wiener György és Vastagh Pál – hogy a legfőbbeket említsük. Nos, mint látható, ez után újra kiújult a vita¹⁶ a korona átvitele és a centenáriumi törvény, valamint az új alaptörvény kapcsán.¹⁷

II. Egy pamflet: üvegalmárium

Egy kiváló esztéta, Radnóti Sándor 2011-ben egy könyvet jelentett meg *Üvegalmárium* címmel¹⁸ (ami mostanáig válsz nélkül maradt a közjogászok részéről). Már a cím is sokatmondó: tudniillik, II. József, a kalapos király, nem koronáztatta meg magát, hanem a koronát Bécsbe vitette és betette egy üvegalmáriumba, azaz – Radnóti kifejezésével élve: – „múzealizálta”. A könyv alcíme is sokatmondó: „A magyar korona a helye”. Tehát helye Radnóti szerint a múzeumban lenne, illetve volt a helye, mégpedig a Nemzeti Múzeumban, ahonnan „behurcolták” a parlamentbe. Könyve egy egész fejezetet szentel az Európában szokásos királyi ékszerek őrzésének, amiből kiderül, hogy a múzeum maga nem csupán egy akként deklarált hely lehet, hanem többször „maga a hely is múzealizálódott.”¹⁹ A fejtegetésekből kiderül, hogy például ilyen hely a Tower Londonban, illetve a Schatzkammer Bécsben, stb. Nem veszi észre Radnóti, hogy ha ez a folyamat spontánul beindult, miért ne lehetne az a parlament kupolacsarnoka is. Egyébként is azt látjuk, hogy adott népeesség számára egy bizonyos hely spontánul „megszentelődik”, ma is: Povedák István antropológus közölt újabb érdekes cikket Zábó Jimmy halála után „megszentelődésről”, többek között

¹³ Bölöny József: *Sacra Regni Corona*. Történelmi Szemle. 1978/2.358.

¹⁴ Tóth Zoltán József, im. 168.

¹⁵ Ld. Tóth Zoltán József: *Az Eckhart-vita időszerűsége*. *Iustum Aequum Salutare*. III.évf-2007/1.162.

¹⁶ Ld. Körösnéyi András, Tóth Csaba, Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Osiris. Bp.2003. Szűcs Gábor Zoltán: *A nemzeti történelem szerepe a politikai diskurzusban 1989-1993*. PH.D. értekezés. http://ajk.elte.hu/flie/POLDI/_SzucsZoltanGabor_tez_pdf

¹⁷ Ld. Tóth Zoltán József, im. 166-201. Tóth Zoltán József korrekten, de az affirmálók oldaláról nézve ábrázolta a két vitát. Alapos érvekkel veti el a történelmi alkotmány aktuálisan érvényesítendő koncepcióját Apor Péter: *A történelmi alkotmány*. Szuverén. 2012. június 22.

¹⁸ Radnóti Sándor: *Az üvegalmárium*. A magyar korona helye. Noran libro. Bp.1911.

¹⁹ Radnóti, im.105.

Hobsbawm és Mircea Eliade-ra hivatkozva²⁰. Másfelől ugyanakkor azt is tapasztaljuk, hogy egy korábbi szent hely vált zarándok céllá, s bár utólag kiderült, hogy feltehetőleg nem ott történt, ami történet, mégis a tisztelgő zarándoklatok továbbra is fenntartják a hely szent jellegét. Így például Radnóti Miklós utolsó éjszakája helyéről sokáig úgy tudtuk, hogy az Pannonhalmán a téglagyár területén volt, újabb időben azonban Csapody Tamás kimutatta, hogy valószínűleg onnan nem messze, de egy másik helyen történt.²¹ Ennek ellenére továbbra is odajárnak az emberek tiszteletüket tenni. Van tehát egy spontán népi, antropológiai gyökerű meggyőződés és mozgalom, ami olykor „kijavítja” a valóság „hibáit”, mint ezt Mircea Eliade kimutatta²². Mármint ilyen körülmények között nem lehetetlen egy semleges hely „szakralizálása”, pláne, ha egy egyébként is „tiszteletre méltó” tárgyat egy szintén tiszteletre méltó helyen helyeznek el. Kétségtelen, igaza van Radnóti Sándornak, amikor Nemzeti Múzeumot ideális helynek tekintette a korona bemutatására: „funkciója, művelődéstörténeti és politikatörténeti szimbolikája értelmében”, ami „tárgyilagosan és kibékítő módon fogadhatta be a műtárgyat, a magyar régiség egyik legjelentősebb művészeti és történelmi emléket, a régi Magyarország jelképét”²³. Ebben az értelemben azonban az, hogy: „a korona kiemelése egyszer végre már létrejött múzeumi kontextusából és reprezentatív – csak megemlékezésre alkalmas, a néző tüzetes vizsgálódására és műélvezetére viszont alkalmatlan – országgházi kiállítása nem visszatérés valamely régi jó hagyományhoz, hanem önkényes újítás”²⁴, nem áll meg, hiszen a „múzealizálódás” – mint láttuk – bárhol bekövetkezhet, ahol a népben spontán feltámad a tisztelet óhaja, és ez zarándoklatokban ölt testet. Az pedig, hogy a parlamentbe helyezés „ütközik az országgház modern szimbolikájával a népszuverenitással mint jogforrással,”²⁵ azt többen vitatják, mivel 1848-ban mindenkit bevettek az alkotmány sáncaiba, s attól kezdve a korona tagsága kiterjedt az egész magyar (és nemcsak etnikai magyar) népre is. Erre mindjárt rátérünk.

Most azonban még magával a múzealizálódás tényével kell foglalkoznunk. E sorok írója amerikai személyes tapasztalatok alapján fedezte fel már a 80-as években, hogy a múzeum megszűnt holt tárgyak pusztá bemutatása lenni. Először az volt szembetűnő és meglepő, hogy a múzeumoknak (sőt színházaknak, zenekarnak, stb.) van saját tagságuk, amivel bizonyos kedvezmények is járnak. Például Chicagóban, mondjuk, egy 120 dolláros éves tagsági díj fejében két redukált árú jegyet lehetett kapni egy hangversenyre, sőt utána egy közeli vendéglőbe mérsékelt áron vacsorázni. De maguk a múzeumok is aktivizálódtak, új reprezentáció jött létre, a múltnak átértékelése, pl. az elnyomott volt gyarmati népek, a nők szerepének megváltozása, stb. értelmében. Ezt a folyamatot Frazon Zsófia mint „új muzeológia” kialakulását jellemezte, rámutatva, hogy körülbelül a nyolcvanas évektől fogva „az alkotók, a műtárgyak, a jelentések a múzeumokban is új összefüggésbe kerültek”, amely „egyfelől a műtárgyak, gyűjtések és gyűjtemények és a kiállítások, másfelől a múlt, a történelem, a történet és a bemutatás új módszereinek és lehetőségeinek megfogalmazását

²⁰Ld. Povedák István: A szeretet apostola www.karpatmedence.net/kulturalisanropologia/899-a-szeretet-apostola-szekularis-zarandoklatok-es-sztarkultusz-a-poszt-szocialista-Magyarorszagon.

²¹ Ld. Csapody Tamás: Bori munkaszolgálatosok. VinceKiadó. Bp. 2011.244.”Logikai és praktikus okokból felvethető, de egyáltalán nem bizonyítható, hogy a 'Győr előtti, pannonhalmi téglagyár' valóságban a tarjánpusztai téglaház volt (vagy legalább is, hogy ez az egyik téglagyári pihenőhely volt. Nem tudjuk tehát bizonyosan, hogy Radnóti Miklós a pannonhalmi gőztéglagyárban vagy a tarjánpusztai majorban töltött el két éjszakát”

²² Ld. „Az igazat a mítosz mondta, a valódi történet csak hamisítás...A népi emlékezés tehát történetlen, képtelen arra, hogy megőrizze a történeti események és személyiségek emléket, vagy csak olyanformán, hogy archetípusokká alakítja őket, kiszűrve belőlük mind a történeti, mind a személyes egyediséget”. Eliade, Mircea: Az örök visszatérés mítosza. Európa. Bp.2006.76..

²³ Radnóti, im.108-109.

²⁴ Radnóti, im.35.

²⁵ Radnóti, im.120.

hozta magával”²⁶. Ennek következtében a múzeumokban az eddigi „előadás” helyett „dialogus teremtődött a témák, a terek és az emberek között”.

Nos, ez a dialogizáló új muzeológia időben nagyjából egybeesik Habermasnak Walter Benjamingal felidézése, az ő dinamikus, dialogizáló történelemfelfogását értelemtől elemzésével. Ugyanis, magyarázza Habermas, Benjamingal az foglalkoztatja, hogy „az utódoknak szolidaritást kell vállalniuk az elődökkel, mindazokkal, akiket az emberi kéz sértett meg testi vagy személyes integritásukban; és hogy csak az emlékezetben tartás tehet bizonyosságot erről a szolidaritásról, válthatja valóra ezt a szolidaritást.”²⁷

Benjamin ezt a jövőre orientált felelősséget az elmúlt korokra is kiterjeszti: „a jövő alapvetően nyitott alternatívához való, feszültséggel teli kapcsolódás most közvetlenül érinti a várakozások révén hasonlóképpen mozgósított múlthoz való kapcsolódást. Az elmúlt (és beteljesületlen) jövővel megsokszorozódik a jövő hatásproblémáinak szorítása. Már nemcsak az eljövendő nemzedékek tartanak igényt a ma élők gyenge messiási erejére, hanem az elmúlt nemzedékek is. Az igazságtalanság anamnetikus – az igazságtalanságé, amely ugyan már nem tehető meg nem történetté, de amellyel az emlékezetben tartás legalább virtuálisan kibékíthető – a jelent beköti az egyetemes történeti szolidaritás kommunikatív láncolatába.”²⁸

Nos, erről van szó: a Szentkorona „új múzealizódása”, vagyis a parlament csarnokának múzeummá avatása, egyben emlékezteti a nemzetet nemcsak dicső „szent-koronás múltra”, hanem arra a fájdalomra is, amit a korona tagjainak elvesztése (Trianon), Szálasi alatti dicsőtelen meghurcoltatása, amerikai „száműzetése”, majd visszatérése magában foglal.

A korona jelenkori státusza című fejezetben Radnóti a korona három sajátosságát emeli ki. 1. A korona műtárgy; ebben az az érdekes, amikor azt mint történelmi emléket méltatja. Ez a „régimódiság” fejeződik ki abban, hogy a tárgy felidéz személyiségeket, történelmi jelentőségű helyeket, Pompeji, Herculaneum, Maszada. Utóbbival kapcsolatban megjegyzi, hogy ha ott vagyunk (mint például e sorok írója is tanúsíthatja), egy „többséget érzünk”, akár Pompejivel összehasonlítva is, mivel „érintkezünk a történelmi nagysággal vagy emlékezetessel”. Ez a történelmi emléke, bár időben távoli, mégis közeli, mivel „a történelmi emlékezetesség mítoszok kiindulópontja lehet. Ismeretes, hogy az erőd története Izrael állam egyik mítosza.”²⁹ A szerző e megállapítása észrevétlenül marad a maga jelentőségében még maga a szerző számára is, tudniillik itt megfogalmazta a történelmi tárgy vagy hely bekapcsolását az előbb interpretált Walter Benjamin-féle *egyetemes történeti szolidaritás kommunikatív láncolatába*. Ha valahol, akkor itt érvényes a megszüntetve-megőrizve hegeli kategóriája (aufgehoben). Mert miközben emlékezünk és megőrzünk, egy új kommunikatív kontextusba is helyezzük a tárgyat illetve eseményt. Szerző a helyszínen még azt is megtudta, hogy az izraeli hadsereg katonái éveken keresztül ott a helyszínen tették le az esküt: „Nem lesz többé Maszada.” Ez egy ígéret, mint a nyelvi kommunikációban mondják: illokúciós performáció: „megígérem neked, hogy...”; amiből fakad a politikai és morális cselekvések érvényességigénye.³⁰ Nos, a katonák, mikor leteszik az esküt, visszkapcsolják magukat a múltba és felelősséget vállalnak a többé-soha-meg-nem történéseért. Ha valami, akkor ez lehet a paradigmája a tradíció eleveenségének. Radnóti szerint „az erőd története Izrael állam mítosza.”³¹ Ha ez mítosz, akkor ennek igazsága van, legalább is abban az értelemben, ahogy Polányi Mihály egy itt nem részletezhető és Mircea Eliade-ra támaszkodó fejtegetése végén magyarázta el a mítosz igazságát: „a mitikus tudás a szent alkalmakkor olyan gondolatok tapasztalatát nyújtja, amelyek túl vannak az emberek individuális életén.

²⁶ Frazon Zsófia: Új muzeológia. tranzit.org/curatorialdictionary/index.php.szotar/uj-muzeologia/

²⁷ Habermas, Jürgen: Filozófiai diskurzus a modernségről. Helikon. Bp.1998. 18.

²⁸ Habermas, im.18-19.(kiemelés: N.J.E.).

²⁹ Radnóti, im.127.

³⁰ Habermas, Jürgen: Válogatott tanulmányok. Atlantisz. Bp.1994.247-249.

³¹ Radnóti, im. uo.

Híveinek bebocsátást enged a jelentés elkülönült tapasztalatába, amelyek visszhangjai mindennapi életükbe is elkísérik őket.”³² Mi más ez, mint annak beteljesítése, hogy a jelen generáció felelőssége vállal a múltért, miáltal a múlt „megelevenedik”? Mi más ez, mint az elven tradíció élete?

Radnóti továbbá azt mondja, hogy ebben, mármint: a korona történelmi műtárgy, mindenki megegyezhet, de nem mindenki fogadja el, mivel ez „tárgyilagos és nem emocionális megközelítés”. Ezért rátér a második státuszra, a vallásira. A korona a kereszténnyé lett magyarság jelképe is, amely politikai teológiai jelentéssel bír. Ez a jelentés számos összeegyeztethetetlen, bár olykor kombinálható elemet foglal magában: „a király és az ország egysége, Magyarország vagy Magyarország egykor volt területeinek egysége, a magyarok egysége az 'idegenekkel' szemben, a keresztény magyarok egysége a vallástalanokkal vagy zsidókkal szemben, a katolikus magyarok egysége az eretnekekkel szemben, a nemesi előjogok, a koronában való hit megneemesítő kiválasztása, a magyar állam függetlensége és folytonossága, a jogforrás és sok egyéb”³³. Ezek szinkretizálása hagyománytöréshez vezet, új szokások ősiként való feltüntetéséhez, ez „a filmrendezők, pr-menedzserek, arculattervezők, imázs-alkotók gyökértelen, kínos, giccsbe haló és nevetséges historizmusa” – teszi hozzá. Ez az erőszakolt imázs-teremtés „kevésbé méltóságteljes”. Ezzel a megállapítással nehéz vitatkozni, legfeljebb azt lehet mondani, hogy képzelt vagy valódi egybeeséseket vagy ellentéteket tételez (pl. katolikusok és eretnekek, vagy keresztények és vallástalanok, stb.), ezek valójában komolyan fel sem merültek soha korona eszme tárgyalásakor, s miután nem nevez meg pr-menedzsereket és nem ad példákat, így nehéz kitalálni, hogy mire gondol. A harmadik státusz a két előbbi között helyezkedik el: tanúja a történelemnek, jónak és rossznak, aminek örököse vagyok és ezért közöm van hozzá. Ez egy patriotisztikus érzés, de olyan, amiben nem mindenki egyezik és egyezhet bele, fogadhatja el, „nem feltétlen ismérve a patriotizmusnak”, hiszen sokan gúnyolták a Szentkoronát.

Bár nem tudunk sok jeles magyar személyiségről, aki gúnyolta volna a Szentkoronát, Petőfit kivéve, aki plebejus forradalmárként és republikánusként, érthető módon, főként Habsburg-királyokat utálta, mivel ők voltak az elnyomók. A magyar szórványos republikánizmusnak mindig kevés számú híve volt, s többnyire osztrák-ellenesség volt benne, az idegen elnyomó ellenesség. S az olyan nagy felkelések, mint Thököly Imre-féle vagy Rákóczi Ferenc szabadságharca, sem voltak ab ovo királtságellenesek, sőt – ha már – akkor ők is inkább az Aranybulla ellenállási záradékára hivatkoztak, amit ugyan 1688-ben eltörölt az országgyűlés, de mégis tovább élt a nemzetben, mint a zsarnok elleni lázadás joga. Elég elolvasni a *Recrudescunt* kiáltványt, vagy Kossuth Függetlenségi Nyilatkozatát.

Nos, úgy véljük, hogy a tiszteletreméltó esztéta derogáló állásfoglalása Szentkorona ügyében markánsan jelzi az egyik tábor állásfoglalását, egy Szentkorona-ellenes ideológia jelenlétét a mai magyar közéletben.

III. Hasadás az értelmiségben

Nagyjából kicsit előbb, a kilencvenes évek második felében két gondolkodó, egyfelől a baloldali Szalai Erzsébet, másfelől a liberális Litván György figyelnek erre a szakadásra. Azt írja Szalai Erzsébet – jellemző címmel: *Szekértáborok mögött* – valamikor 1998 őszén, a választások után egy vitacikkben, hogy: „A kormányváltás óta kiújult a kultúrharc. Konzervatívok, mélymagyarok és keményvonalas liberálisok ágálnak egymás ellen – és mindkét oldalt csakis az indulat, a gyűlölet vezérli. A mélymagyarok, konzervatívok szerint a kormány mindenben jó. A keményvonalas liberálisokat viszont már a kormányváltás óta az a

³² Polányi Mihály Válogatott filozófiai írásai II. köt. Atlantisz. Bp. 1992. 253.

³³ Radnóti, im.128.

– talán nem teljesen tudatos – attitűd vezérli, hogy a Fidesz vezette koalíció bármit csinálhat (betarthatja választási programját, vagy éppen ellenkezőleg, a régi koalíció nyomvonalán halad), az csakis ellene szól.”³⁴ Hogy Szalai Erzsébet valóban erre a szembenállásra gondol, elég néhány lappal továbbolvasni könyvét, hogy szó szerint is megjelenjék: „főként az értelmiségen belül dúló népies-urbánus ellentét”³⁵. Ami mármost a szekértáborokat illeti, Szalai Erzsébet a mélymagyarokkal nyilvánvalóan szinonimaként szereplő konzervatívokat állítja szembe a keményvonalas liberálisokkal, és azt mondja, hogy ez a jelenség egy „beidegződés”, mely „még a fasizmus és az államszocializmus legsötétebb korszakaira nyúlik vissza, mely korszakokban a felelős értelmiségi nem kerülhette meg az aktuálpolitikához, a közvetlen hatalomgyakorláshoz való viszonyának a definiálását.”³⁶ Annak az értelmiségi típusnak, amelyik felül akar emelkedni ezen a dilemmán, nincs esélye arra ebben a szekértáborok szabdalta értelmiségi mezőben, hogy nyomatékosan hangot kapjon, sorsa – hogy megint Szalai Erzsébet egy szép mondását idézzem – „az agresszív elhallgatás”. Majd mindjárt látni fogjuk, hogy a hasadás jóval korábban kezdődött. De egyelőre maradjunk Szalai Erzsébet megállapításainál. Figyeljünk itt fel a „mélymagyar” kifejezésre.

Mint ismeretes, ezt a terminust Németh László ókumlálta ki arra a szociális típusra, aki mélyen azonosulva magyar történelemmel, küldetéstudattal ápolja a magyar tradíciókat, és ebből akar építkezni (ezek közé sorolta Németh László pl. Kemény Zsigmondot), majd ezzel a típussal a „híg magyarokat” állította szembe, akik túl könnyen elvetik maguktól a hagyományt és túl könnyen fogadják be a nyugati eszméket és ötleteket (mint pl. Eötvös József)³⁷. A kifejezés a harmincas évek terméke, amikor is a mély – s hígmagyarok szembenállása mint a népiesek és urbánusok ellentéte öltött testet. Hogy Szalai Erzsébet valóban erre a szembenállásra gondol, elég néhány lappal tovább olvasni könyvét, melyből idéztünk, hogy szó szerint is megjelenjék: „főként az értelmiségen belül dúló népies-urbánus ellentét.”³⁸ Szalai Erzsébet szerint úgy látszik, hogy az ellentét a „magyarosok” és „nyugatosok” között, a két világháború között kezdődött. Ha azonban elolvassuk azt az interjút, melyet Litván György adott a mostani választások másnapján az *Élet és Irodalomban* igen jellemző címmel: *Két Magyarország* – ott azt találjuk, hogy ez a kettészakadás nem most keletkezett, hanem „a magyar társadalomnak a jelenlegi lelki és eszmeállapota tulajdonképpen az utolsó száz év terméke.”³⁹ Még legújabbán Gyurgyák János is, miközben megállapítja a máig fennálló szekértáborokat, észleli a feszültséget a két irányzat között: „a 19. századvégétől kezdve ugyanis függetlenségiiek álltak szemben kiegyezéspártiakkal, urak paraszttal, majd radikális progresszívek állagörzőkkel, népiek urbánusokkal, nemzeti kommunisták internacionalistákkal, ’nemzetiek’ ’liberálisokkal’, súlyos Orbán-fóbiában szenvedők vakhitű orbánistákkal, kölcsönösen tagadva mindazt, amit a másik képvisel, s kölcsönösen kitagadva a nemzetből egymást, hazaárulónak, hitszegőnek vagy éppenséggel reakciónak, fasisztának, nacionalistának bélyegezve a másikat. Mindenütt csak megvetés, ellenszenv, rosszindulat, gyűlölet és meg nem értés.”⁴⁰

Ha nem csalódunk Litván György és Gyurgyák János fejében is a *Huszádik Század* és a Társadalomtudományi Társaság szociológusai jelenhettek meg,⁴¹ mikor a XX. század fordulójáig vitték vissza a hasadás eredetét, annál is inkább, mivel Litván volt az első kiadója

³⁴ Szalai Erzsébet: *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp. 2000. 83.o.

³⁵ Szalai, im.94.

³⁶ Szalai, im. uo.

³⁷ Ld. Németh László: *Sorskérdések*. Magvető, Bp.1989.420.

³⁸ Szalai, im.94.

³⁹ Litván György: *Két Magyarország*. *Élet és Irodalom*.46.2002.17.7.

⁴⁰ Gyurgyák János: *Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja*. In. Jakab András, Urbán László (szerk.): *Hegymenet*. Osiris.2017.71.

⁴¹ Ld. Gyurgyák János: *Jászi Oszkár bibliográfia*. Századvég.1991.; uő: Polányi Károly. *Magyar Szociológiatörténeti füzetek 2*. Fővárosi szabó Ervin Könyvtár. Bp.1986.

a XX. századelő szociológusai írásából közreadott válogatásnak⁴², s ismerte Horváth Zoltán *Magyar századforduló* című művét, aki a hivatkozott szociológusokat a "második reformnemzedéknek" nevezte, s biztosan emlékezett a Társadalomtudományi Társaság 1906-os szakadására⁴³, amikor 37-en kiléptek a társaságból, és új kört alkottak Magyar Társadalomtudományi Egyesület címén, mondván: „magyar hazafiaknak, komoly férfiaknak nincs ott többé mit keresniük.”⁴⁴ S nyilván Gyurgyákot is ez vezethette, mivel ő is foglalkozott a XX. század elejének szociológusaival. Csak abban tévedtek mindketten, mint mindjárt látni fogjuk, hogy ez a szakadás az értelmiség két csoportja között akkor, vagyis abban, hogy kb. a XX. század fordulója táján keletkezett volna. De még említsük meg Borbándi Gyulát is, aki a népi mozgalomról írott könyvének alcímét úgy fogalmazta: „A harmadik reformnemzedék,”⁴⁵ s mint láttuk, ő is kitér a népi-urbánus ellentétre.

S ha már a '90-es évek végén megfogalmazódott Szalai Erzsébetnél, Litván Györgynél, sőt újabban Gyurgyák Jánosnál, hogy a kilencvenes évek szekértáborai közötti ellentét a XX. század elejére vezethető vissza, mint láttuk előbb, fel kellett merülnie a kérdésnek: vajon nem volt-e ennek a hasadásnak előzménye az első reformkorban is?

IV. A centralisták és municipalisták vitája

Nos, az első népies-urbánus vita, ami annyiban azonos, hogy itt is két tábor volt, az egyik a nyugatosok, a másik a nemzetiek, azon hasonultak meg, hogy vajon a nyugati mintákat kell-e követni, vagy a magyar tradícióra támaszkodni, kutatásaink szerint a XIX. század első reformkorszakára nyúlik vissza. A vita a jogtörténetben meg a társadalomtörténetben úgy jegyeztetett fel, mint a municipalisták és centralisták vitája, s a század negyvenes évtizedében robbant ki, mégpedig a liberális táboron belül. Az előbbi tábort Kossuth vezette, míg a centralisták Eötvös József körül tömörültek. Mivel ezt már másutt részletesen kifejtettük,⁴⁶ itt elég, ha az eredményeket összegezzük. Kossuth úgy gondolta, hogy a vármegyéket kell először felhasználni a liberális program eléréséhez. Ezzel szemben Eötvös elvitatja a megyék alkotmányvédő szerepét és a kritikai hangsúlyt arra a kiváltságos hatalmi pozícióra helyezi, amelyben a nemesség, szemben a népesség maradék 94–95%-ával leledzik. Ez kiváltságos pozíció, és ezért hangsúlyozza Eötvös, hogy „míg a megyei szerkezet egy pár száz ezer kiváltságos előjogainak summázata: addig azt a nép érdekében működő institutionak tartani nem fogom; hanem tartani fogom a legaristocraticusabb intézetnek, mely valaha a világon létezett.”⁴⁷ Eötvös tehát a megyével szemben Európa felé fordult, mint Beksics Gusztáv megállapítja: „Eötvös megindította harcát a megyék ellen, a haladás és az európai kultúra nevében a centralizációt és a parlamentáris kormányt fejtegette.”⁴⁸

Világos tehát itt a szembenállás: Kossuth a nemzeti oldalon, Eötvös a nyugatos oldalon áll. Miként az centralisták történetírója, a már idézett Beksics Gusztáv megállapítja: a

⁴² Ld. Litván György, Szűcs László: *A szociológia első magyar műhelye*. Gondolat. Bp.1972.

⁴³ Horváth Zoltán: *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896-1917)*. Gondolat. Bp.1961.

⁴⁴ Ld. Litván Szűcs, im.22. A Magyar Társadalomtudományi Egyesületről ld. Saád József: *Társadalomtudomány. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület munkássága. Repertórium és történeti feldolgozás*. FSZEK és ELTE Szociológiai és Szociálpszichológiai Intézet. Bp.1990.

⁴⁵ Ld. Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Püski.1989., im.2.

⁴⁶ Ld. A centralisták és municipalisták vitája (Adalékok a magyar értelmiség történetéhez), *Magyar Közigazgatás*, 199/11. 68-73; in: Nagy J. Endre: *Szociokalandozások*. Savaria University Press. Szombathely. 2003.123-150.

⁴⁷ Eötvös József: *Reform és hazafiság*. Magyar Helikon. Budapest.1978.I.köt. 64-65.

⁴⁸ Pulszky Ferenc: *Életem és Korom*. Szépirodalmi. Bp.1982. I. köt 192.

centralisták akciója „közvetlen a nemzet legszentebb érzelmei ellen intézett támadás volt, minden kegyelet és szent hagyomány profanisatioja.”⁴⁹

Ezek a megoldandó problémák azonban nem sajátos magyar problémák, hanem mindenütt felvetődtek és napjainkban is felvetődnek, amikor egy periférián vagy félperiférián elhelyezkedő ország, nép, etnikum vagy nemzetiség egy fejlettebb kultúrával találkozik. Tudomásunk szerint az orosz történelemben lépett fel először egy értelmiségi frakció, amely a nyugat felé való közeledést tűzte zászlajára (zapadnyikok), akikkel a másik, az orosz tradicionális vallásossághoz húzó frakció, a szlavofilek szálltak szembe⁵⁰, de megvolt a hasonló dilemma a lengyeleknél is⁵¹, sőt még az indonéz értelmiségben⁵² is.

De az átvétel és az adott ország környezete kongruenciájának-inkognurenciájának problémája először azokban a periférikus és félperiférikus (ahová Magyarország is tartozott a múlt század első felében) országokban merült fel, periféria értelmiség számára az csak az egyik etikai maxima, hogy mint orvosnak, tanárnak, papnak stb. a munkamegosztásban ráeső területen lelkiismeretesen kell dolgoznia. A másik parancsolat, az nevezetesen, hogy a nemzeti közösség globális aspektusából kiindulva kell értelmeznie a világot és benne hazája helyzetét és ugyanakkor ezen aspektusokból kiindulva, arra támaszkodva kell közéleti-politikai tevékenységet is folytatnia, nos, e felé gravitál ennek az értelmiségnek a fő tevékenysége. Szabó Miklós ezt az attitűdöt, mint prófétai hivatást írja körül: „a kelet-európai értelmiségi a társadalom értékeinek, mindenek előtt a nemzeti társadalom értékeinek, sajátos nemzeti értékeknek a letéteményese. Erre nem holmi vezérré választás legitimálja, mint a politikust, hanem művészi elhivatottsága, a művészi génusz joga”⁵³. Így valóban a Mannheim értelmében vett – legalább is az *osztályérdek*, de nem a *nemzeti érdek* felett – „szabadon lebegő értelmiség” jön létre, amit még az egyébként az értelmiségit mint csupán saját osztályérdekét megfogalmazó képletet tekintetbe vevő nevezetes könyv szerzőpárosa, Szelényi és Konrád is elismer akkor, amikor arról beszél, hogy a kelet-európai értelmiség „transzcendálja genetikus nemesi érdekeit.”⁵⁴

A nemzeti közösségre irányuló globális intenció az intellektuel professzionális tevékenységének részeként: ez az, amiben az értelmiségi lét „lényegel.” A kelet és kelet-közép-európai értelmiségi éppen ebből a globális intencióból meríti méltóságát: azt, hogy a nemzeti orientációtól felemelkedik egy európai perspektívához.⁵⁵

Mármost szubjektív szempontból éppen ez a nemzet-orientált intenció hozza magával, hogy a fejlődés és felemelkedés tárgyi problémái a kultúra területére transzponálódnak, hiszen az kérdés, hogy valamely idegen technológia, gazdasági-szociális újítás, jog, állami képződmény kongruens-e a hazai környezettel, mélyen belenyúl a kultúra tartományába. Megrendülnek a

⁴⁹ Beksics Gusztáv: A magyar doktrinairek. Rudnyánszky. Bp.1882. 70. Megemlítjük, hogy Kemény Zsigmond, aki műveltség és európai látókör tekintetében a centralistákhoz állt közel, Eötvösnél keményebben fogalmazott a nemzeti intéciók kérdésében: „S ha alkotmányunk sok ál-génusait kissé szemügyre vennők, kisülne, hogy nem egyebek, mint idegen nemzetektől kölcsönzött ó-institúciók tulajdonságai, mely institúciók eredetieknek csak azért látszanak, mert az európai polgárosodás mint régi halottjáról már rég elfelejtkezett”. Pesti Hírlap 1947. Május 29. Idézi Beksics Gusztáv: i.m. 72–73.

⁵⁰ Ld. erről: Berdiajew. V.: Sinn und Schicksal des Russischen Kommunismus. Vita Nouva. Luzern.1937.; Kiss Ilona (Szerk.): A megváltó Oroszország. Századvég. Bp.1992.; Sisák László: „Oroszország te méltatlan kiválasztott.” Aetas 1992/4.83-89.;Köves Erzsébet:Kelet és nyugat. Orosz eszmék I. Miklós korában. Gondolat. Bp.1982; Bagi Ibolya, Szőke Katalin (Szerk.): Az orosz kultúra Kelet és Nyugat között. Szöveggyűjtemény. Bölcsész konzorcium. Szeged.2006.;

⁵¹ Ld. Andrej Walicky: Orosz és lengyel messianizmusok. Attraktor. Bp.2006.

⁵² Ld. Geerz, Clifford. Az értelmezés hatalma. századvég Bp.1994.391.

⁵³Szabó Miklós: A politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Medvetánc könyvek, Atlantisz program. Bp.1989.215.

⁵⁴ Konrád György, Szelényi Iván: Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz. Gondolat. Budapest. 1989. 138.

⁵⁵Ld. ezt Bibó példáján: Nagy J. Endre: Megszüntette-megőrizve: a nemzet. Bibó István nemzetkonceptiója. Vigilia, 76.évf.2011.569-577.

tradicionális szokásszabályok érvényességi alapjai, kibővülnek az individuumok számára adott szerepkészletek, miközben a hagyományos szerepelvárások erejüket veszítik, s a tömeges *individuális identitás-vesztésének* a veszélyét idézi fel.⁵⁶ És pontosan ezt észleli az értelmiség, amelynek nemzetméretű diagnóziscsinálással és terápiakészítéssel a hivatása, hogy foglalkozzék. Ekkor merül fel a nagy kérdés: Haza vagy haladás? Haza és haladás? Vagy haza vagy haladás? És ezzel áll előttünk a XIX. és XX. századi kelet-európai értelmiség nagy dilemmája.

Az utak e ponton válnak el. Az értelmiség egyik része szilárdan ragaszkodik ahhoz az elképzeléséhez, hogy az előrehaladásnak nyugati irányban kell megtörténnie, s mennél gyorsabban megy ez végbe, annál jobb. A másik rész viszont ettől az úttól, a gyorsaságtól a társadalomintegrációt félti, a kulturális identitást, retteg a „nemzethaláltól”, s úgy akarja a jólét és a kultúra fényébe emelni az országát, hogy elkerülje az identitásvesztést és a társadalomintegráció szétesését. Ők lesznek az első „harmadik utasok”, amennyiben közbülső utat keresnek a premodern (feudális, rendi, hűbéri, ázsiai termelésmódbeli) és a fejlett nyugati kapitalista piacgazdaság és politikai intézményrendszere (parlamentáris népképviselési rendszer, emberi jogok stb.) között. Az ilyen saját utat hirdető értelmiségieket nevezhetjük autochtonoknak, míg az előbbieket nyugatosoknak. Mióta a modernizáció bárhol a világban egészen napjainkig napirendre kerül, mindenütt ugyanezt a hasadást találjuk, mint előbb rámutattunk.

V. Eckhart-vita: ugyanaz a szakadás?

Ha azonban a Szentkorona-eszmével foglalkozunk, akkor az Eckhart-vita is reprodukálja ezt a XIX. századra visszanyúló hasadást az értelmiség két szárnya között. Egyrészt ott vannak a nemzetorientált Szentkorona-hívők, aki vallják a magyar nemzet különleges, a Kárpát-medencében egyedüli államalkotó képességét. Ide tartoznak az Eckhart könyvének utolsó fejezetében tárgyalt Hajnik Imre, Concha Győző, Balogh Artúr, Nagy Ernő, Kmety Károly, Beöthy Ákos, Apponyi Albert és főként Timon Ákos⁵⁷, valamint a kibontakozó vita közvetlen résztvevői közül – hogy csak a jogtudósokat idézzük: – Molnár Kálmán, Egyed István és Tomcsányi Móric. A másik oldalon vannak azok, akik ezt romantikus nacionalista beállítódásnak bélyegzik, és felhívják a figyelmet az angol, cseh és lengyel korona hasonló vonásaira, és hangsúlyozzák, hogy magyar alkotmányfejlődés, minden egyedi vonása (pl. a vármegyei önkormányzat) mellett beletartozik az európai alkotmánytörténetbe. Idetartoznak Eckhart mellett Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér és későbbiekben ide látszik csatlakozni Bónis Ferenc is. Majd mindjárt látni fogjuk, hogy Szekfű, Hóman vagy Bartoniek Emma milyen sajátos, közbenső pozíció foglaltak el ebben a dilemmában.

Miként látható: itt is reprodukálódik a hajdani ellentét a centralisták és municipalisták között. Van azonban egy új vonása ennek az értelmiségi ellentétének, mégpedig az, hogy nem illeszkedik pontosan a harmincas években, ebben az időben, tehát az Eckhart vita idején, kibontakozó népies-urbánus vitába. Először is népiesek fő képviselői egyáltalán nem foglalkoznak alkotmányjogi problémákkal, és nem vesznek tudomást a Szentkorona-tanról sem. Kivéve talán Szabó Dezsőt, aki egy írásában tárgyalja a problémát.⁵⁸ Ám amennyire képesek vagyunk áttekinteni a hatalmas irodalmat, sem Németh László, sem Illyés Gyula nem

⁵⁶ Az identitásra vonatkozó irodalom végtelen nagy. Jó összefoglalást ad róla Kovács János: „Európaiság” –A nemzeti és európai identitás kölcsönviszonyáról. iranytutintezet.hu/letoltes/?file=/shared/kutatsok/europaisag.pdf.

⁵⁷ Ld. Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. Attraktor. Máriabesnyő-Gödöllő.2003. 192-202.

⁵⁸ Szabó Dezső: Az egész látóhatár. Magyar Szemle. Bp.év. nélkül.2. köt.83. Szabó Dezső értékeléséhez ld. Szabó Miklós: Szabó Dezső, a politikai gondolkodó. In: Szabó, im. 209-216.

foglalkoztak a Szentkorona-tannal vagy magyar alkotmányjogi problémákkal. Nem beszélve a Magyarország felfedezése sorozat (Kovács Imre, Szabó Zoltán, Féja Géza) szerzőiről, akik más dimenzióban látták a korabeli magyar társadalom problémáit. Nekik a nép, mégpedig a parasztság volt fontos, ők azt akarták felszabadítani, és emiatt keveredtek gyanúba az urbánusok által, mint Erdei írta róluk.⁵⁹ A népiesek tehát bár egy nemzet-orientációt képviseltek, de egy *plebejus, paraszti* és bizonyos értelemben *szocialisztikus* orientáció mellett optáltak ezen belül.

Mármost nincs itt terünk az Eckhart-vitát bemutatni a teljes terjedelmében, ezt számosan megtették közelmúltban, akikre már hivatkoztunk korábban: Törő László Dávid, Tóth Zoltán József, Bódi Stefánia. Számunkra elegendő, ha csupán egy-két jellemző példát mutatunk fel tézisünk alátámasztására.

Mint Eckhart is rámutatott, főként Timon Ákos képviselte a romantikus nacionalista felfogást. Timon tagadta a patrimonialis királyságot Szent István idején, továbbá megállapította: „*a magyar nemzetnek ez a törekvése [mármint a király és nemzet közös hatalma] az államiság, a közhatalom eszméje a személyes jellegű királyi hatalommal szemben a szent korona közjogi fogalmában, személyesítésében öltött, nyer konkrét megvalósulást és létrehozta a szent korona elméletét, vagy ami egyet jelent: a szent korona személyiségén fölépülő államjogi rendszert. Az államnak élő organizmusként, személyként való felfogása az újabb közjogi tudomány egyik alaptételét képezi. Az államnak ez a felfogása, valamint egyáltalán az állam elvont fogalma hiányzik a középkori népek és így a magyar nép képzetében is. Az állam tulajdonképpeni fogalmához és ehhez képest a valódi, az átruházott közhatalom eszméjéhez a középkori népek később is csak a római államjogi elvek behatása alapján jutottak el, holott ehhez a magyar nemzet a szent korona közjogi fogalmának kifejlődése, a szent korona személyesítése által valamennyi nyugati népnél korábban eljutott.*”⁶⁰ A Szent korona ezen kívül misztériummal bír, mert benne rejlik a főhatalom. Az állami felségjogok nem a király, nem a fejedelem személyéhez fűződő hatalom többé, hanem „a szent korona hatalma, az állami felségjogok nem királyi felségjogok, nem személyes uralkodói jogok, hanem a szent korona jogai, melyek a szent koronát, mint eszményi személyt illetik meg és attól szállnak a királyra. Az ország területe a szent korona területe, mely a maga egészében a szent korona uralma alatt áll, a királyi jövedelmek a szent korona jövedelmei és minden szabad birtokjog a szent koronától, mint gyökértől veszi eredetét”⁶¹. Az átruházott közhatalom eszméjét már Werbőczy kifejtette olyan világosan, hogy az egyik nyugati állam alkotmányában, még Angliában sem találjuk. De Werbőczy már csak az évszázados fejlődés eredményeit rögzítette. A magyar alkotmány gyökerei még az őshazába nyúlnak vissza, s a magyar nemzetet kezdettől fogva a közjogi irányultságú gondolkodás jellemezte, és még a hűbéri nyugati befolyás alatt sem veszítette el közjogi jellegét. És így tovább. Ebből is világosan látható a közvetlen kapcsolódás a municipalista és nemzetorientált tanokhoz, továbbá a Társadalomtudományi Egyesület programjához⁶², valamint – *mutatis mutandis* – a népiesekhez is.

A másik oldalon Eckhart Ferenc Eris almája, a már 1931-es hivatkozott tanulmány⁶³, (melynek feldolgozásait ld. a 2. sz. jegyzetben), főként azzal keltett nagy figyelmet a közjogászok körében, hogy nekiment azoknak a dogmáknak, melyeket szerinte a magyar közjogászok, az „*extra Hungariam non est vita*” jelszava alatt, főként név szerint Timon

⁵⁹ Erdei Ferenc: Magyar társadalom a két világháború között. Ld. Uő: A magyar társadalomról. Akadémiai Kiadó. Bp.1980. 340.

⁶⁰ Timon Ákos: A Szent korona elmélete és a koronázás. Stephaneum. Bp. 1920. 10-11.

⁶¹ Timon, im.13.

⁶² Ld. erről Szabari Vera: Az első budapesti társadalomtudományi tanszék születése. Szociológiai Szemle 24. évf. 2014/3.69.

⁶³ Ld. Hóman Bálint (szerk.), im. 269-320.

Ákos, vallottak. Tehát: „hogy a magyar nép jogfejlődése tökéletesebb minden más népénél, és ezen tökéletesség eredő oka az a „közjogibb irányú jogérzet” és gondolkodásmód, mely eltér a többi európai népektől és amelyet a magyarság „az őshazából hozott magával” – idézi Timon Ákos nézetét. Aztán így folytatja: „Ez a felfogás tiltakozik az ellen, hogy a magyar nemzet nemcsak saját talajából, nemcsak saját jogképessége alapján fejlesztette a múltban jogintézményeit, hanem idegenből, a többi, főleg nyugati népektől is vett át és itt-ott bizonyos nemzeti sajátossággal fejlesztett ilyeneket. Nem fogadja el azt a téves nézetet, ’hogya nyugati népek jogfejlődése, köz- és magánjogi intézményei kialakulása évszázadokkal megelőzte a magyar nép jogfejlődését, jogi intézményei tökéletesebb kialakulását és hogy ebből kifolyólag a magyar nép jogfejlődésnek alap jellemvonása nem az önálló nemzeti sajátosság’. Ha ezeréves alkotmány alatt a folyamatos közjogi fejlődést értjük, mint ezt a jogtörténeti iskola nyomában közjogászaink teszik, vagyis azt, hogy a nemzet tagjai maguk intézték ezer év óta sorsukat, közjogi berendezkedésének maguk voltak alkotói, úgy ezt a felfogást nem a tudományos kritikát kiállító források adatainak, hanem a jogtörténeti iskola keblét feszítő sovinizmusnak alapjára írhatjuk.”⁶⁴

Nos ezeket olvasva, érdemes felidézni Beksics Gusztáv szavait a centralisták „nemzetellenességéről”: „közvetlen a nemzet legszentebb érzelmei ellen intézett támadás volt, minden kegyelet és szent hagyomány profanisatioja.”⁶⁵ Ennek megfelelő volt a felzúdulás ellene, amit a hivatkozott irodalom bőségesen kitárgyalt. Mi itt csak Molnár Kálmánnak fő érveit idézzük fel.

Csak nem tételezi fel – mondja Molnár – hogy Eckhart Ferenc alkotmánytörténetészeinkről és közjogászaikról, hogy „az ezeréves alkotmányunkra való hivatkozással azt akarnánk jelezni, hogy alkotmányunk ma is ugyanaz, mint volt ezer éve előtt, vagy akárcsak azt, hogy ezeréves alkotmányunk folyamatosan, megszakítások és zökkenők nélkül fejlődött az ezer év előtti alapokból. Annyira sovinizták talán csak még nem vagyunk mi magyarok, hogy olyan illúziókba ringassuk magunkat, mintha már ’a honfoglaló magyarok oly fejlett alkotmányos viszonyok között éltek volna, aminő még a XX. században is kevés nemzetnek adatott meg osztályrészül”.

Az ezer év: „alkotmányunk egy évezreden át a vérszerződésben megnyilvánuló alapgondolatból, hatalmas mérföldjelzőkön át (Aranybulla, III. Endre törvényei, II. Ulászló törvényei, 1608, 1688, 1723, 1848, 1867 stb. évi törvényeken keresztül) nagyban egészben a jogfejlődésnek rendes, bár gyakran göröngyös, néha meredek, néha lejtős útján, sőt itt-ott az országútról letérő, s abba csak később újra visszakanyarodó dülőútjain – de mindig a nemzet egész múltjával szakító és azt megtagadó forradalmi átalakulás nélkül torkollott bele ezer év múlva alkotmányunk jelenébe”.⁶⁶

Azzal kapcsolatban pedig, ami hasonlóságot Eckhart a cseh és lengyel korona és a magyar korona között kiemelt, Molnár a következőképpen reagált:

„Amíg Eckhart nem mondja meg, hogy mi volt az oka annak, hogy azokból a magokból, amelyeket külföldi növények virágaiból ugyanaz a szél sodort hozzánk Magyarországra, meg Cseh- és Lengyelországba is, miért alakult ki nálunk az Eckhart által is specifikusan magyarnak mondott önkormányzati vármegye, miért lett a koronázás a hitlevéllel és esküvel olyan alkotmánybiztosítékká, aminek párját másutt nem találjuk, stb. – míg ennek az ilyen irányú fejlődésnek Eckhart más okát nem adja és nem igazolja, addig nem tehetiünk mást, minthogy megmaradunk az eddigi felfogásunk mellett, s ezután is azt tartjuk és

---

⁶⁴ Eckhart, im. 305

⁶⁵ Beksics Gusztáv: im. 70.

⁶⁶ Molnár Kálmán: Alkotmánytörténeti illúzió-e a magyar alkotmányfejlődés jellegzetes közjogi iránya? Reflexiók Eckhart Ferenc „Jog és alkotmánytörténet” című dolgozatára. Dunántúl Pécsi Egyetemei Kiadó és Nyomda Rt. 1931.4.

*hirdetjük, hogy a fejlődésnek a nálunk mutatkozó sehol másutt nem észlelhető irányát és eredményeit a magyarság különösen erős közjogi irányú gondolkodásának köszönhetjük”.*⁶⁷

Molnár egyébként vallja az etelközi vérszerződés, ha nem is valóságát, de jelentőségét alkotmánytani szempontból, és hasonlóképpen tartja az alkotmány történeti fejlődését: „a nemzet sorsának irányításában való jognak a király és nemzettek közötti megosztása, már vitán felül áll. Ez szemben áll azzal a magánjogias felfogással, hogy a hadi vállalkozás a vezér személyes vállalkozása, ahol a vezér kísérete remélheti a tevékenységek megjutalmazását”, azaz: nincs hűbériség, csak közjog; Szent István ezt átalakította, politikai okokból ezt elnyomta), az Aranybullát, illetve annak érvényességét, stb. Az alkotmánytörténetét négy korszakra osztotta⁶⁸, s bár elismeri a tények vagy oklevelek sokszor ellentmondanak a történeti folytonosságnak, azonban szerinte: „fontosabb a nemzet gondolatvilágának a keresése a jogfejlődés útján, mint a tényleg érvényesült formák feszegetése, ami a túlerős idegen tényező oktrojjának köszönhető.”⁶⁹ Ezt különösen akkor kell alkalmazni, ha ama korokat vizsgáljuk, ahol a szokásjog állott a jogforrási rendszer középpontjában, amikor a jog lelket annak a külső formái kevésbé kötötték meg, mint a modern jog mesterkélt formái. Erre példa lehet az ellenállási jog, amit először az 1222-es Aranybullában rögzítettek. Az ellenállási jog: amikor a vérszerződésben kimondják, hogy aki megszegi, az zárással ki a közösségből, akkor ezt feltehetőleg az őshazából hozták magukkal. Ez mélyebben gyökerezett nálunk, mint a hűbéri társadalmakban. Az 1688-s IV. tc.-ben az országgyűlés lemondott az ellenállási záradékról. De Molnár szerint nem szűnt meg, ezt bizonyítja Bethlenek, Rákócziak, Thököliek és II. Rákóczi Ferenc ellenállása. Nem az 1715. évi XLIX., hanem az 1906 évi XX.tc., amely ő a bujdosók emlékéért megőrző tc. mutatja, az ellenállási jog „tovább élt a lelkekben, nem azokban a szavakban, amik már valóban elavultak, abban az értelemben, hogy a jog nem kénytelen a jogtalanság előtt meghunyászkodni.”⁷⁰ Mégis formáljogi szempontból ennek nincs értelme. Hisz amit hatályon kívül helyeztek, az nincs. Mégis 1688 óta minden király hitlevele és esküje kiveszi az eltörölt ellenállási záradékot a megtartandó törvények közül, mert érzi, hogy ez a jog olyan mélyen gyökerezik a magyar jogfelfogásban, hogy ezt sem a derogáló törvény kifejezett rendelkezése, sem a hitlevelek és eskük folytonos ismétlései nem tudják onnan kiirtani.

A tudósnak az igazságra kell törekedni. Igaz, hogy sokszor az illúziókból sokszor lesznek realitások, Románia, stb. igazolja ezt. Molnár az 1926-os alkotmányjogi tankönyvében fel is sorolja az alkotmány biztosítékokat: koronázás, koronázási hitlevél és eskü (1723:II.tc.), kétkamarás országgyűlés (1608 K.u.tc.), miniszteri felelősség(1848.II.tc.), bírói függetlenség (1869.IV.tc.). az országgyűlés adó- és újonc-megajánlási joga(1504.I.tc.), az önkormányzatok kötelessége a meg nem ajánlott adók és újoncok kiállításnak megtagadására (1886.XXI.tc), a törvényhatóságok jogkörének a közigazgatási bíróság védelme alá helyezése (1917.LX.tc.), sajtószabadság (1914.XIV. tc.) egyetalkotási, gyülekezési, kérvényezési szabadság, stb.⁷¹

Ha Eckhart felfogásából sütött a nyugat-orientált, vagy ha tetszik a centralista hevület, itt Molnár Kálmánnál megtaláljuk az ellenkező oldalt, a municipalista, nemzet-orientált verzióját a magyar alkotmánytörténetnek. Természetesen Molnárral nagyjából egy táborban nyilatkozott meg Tomcsányi Móric⁷², és Egyed István⁷³ is. A vitában mindketten Eckharttal

⁶⁷ Molnár, im.36.

⁶⁸ Molnár, im.31-50.

⁶⁹ Molnár im.55.

⁷⁰ Molnár, im.22.

⁷¹ Molnár Kálmán. Magyar közjog. 1. kötet. Danubia. 1926.350.

⁷² Tomcsányi Móricz: A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete. Magyar Jogi Szemle 1931/4.

⁷³ Egyed István. Az alkotmánytörténet írásának új útjai. Jogállam.1931.

szemben foglaltak állást (a részleteket ld. Tóth Zoltán József, Törő László Dávid és Rác Lajos hivatkozott munkáiban⁷⁴).

Eckhart válaszolt az ellenvetésekre, amit részletesen Rác Lajos elemez.⁷⁵ Ami pedig a Szentkorona-tant illeti, Eckhart 1941-ben egy egész könyvet szentelt a kérdésnek, mint ezt a vitában megígérte. A könyvét azóta hazai jogtörténeti szakma vita nélkül elfogadta, s mint megkérdőjelezhetetlen szaktekintélyt szokta idézni.⁷⁶ A mellette felszólaló Mályusz Elemér a Századokban egyértelműen Eckhart védelmére kelt, a közjogászokat tudományelméleti elmaradottsággal vádolta („bizonyos alap ismertek ignorálásából származik”⁷⁷), s elnézően gúnyos célzással utalt a dzsenti meggyőződésre, meg akarván nyugtatni, hogy semmi baj nem éri őket, ha valaki kimutatja, hogy a Szentkorona-tan későbbi eredetű, mint ők vélték.⁷⁸ Nos, ezzel sikerült talán érzékeltetnünk, hogy az Eckhart-vitában reprodukálódott a hajdani municipalista-centralista vita, a XX. század eleji ellentét a polgári radikális szociológusok és a keresztény-nemzeti orientáció, illetve, mutatis mutandis a 30-as években kiütöző ellentét a népiesek és urbánusok között.

VI. Köztes helyzet: magyar viktoriánusok vagy nemzeti-urbánus réteg?

Vissza kell azonban térni egy korábbi felvetésemre, amikor bizonyos (ld. Törő László Dávid:) professzionális szaktörténészek, így Hóman Bálint, Szekfű Gyula és Bartoniek Emma meg Károlyi Árpád tettek distanciáló észrevételeket Eckhart munkájával kapcsolatban, noha végelemzésben ők is mellette foglaltak állás a vitában. De mielőtt az ő pozíciójukat megvizsgálánk, figyeljünk fel egy hajdani bácskai német-magyar tudósra Fritz Valjavecre, aki először az Eckhart vitát a század elején Szekfű könyve körül kibontakozott Rákóczi-vitához⁷⁹ hasonlította. Mint ez közismert Szekfű Gyula az 1913-ban megjelent *A száműzött Rákóczi* című munkája óriási vihart kavart⁸⁰. A Huszadik Század köre állt ki mellette, Szekfű azonban elhárította közeledésüket, miközben vívta a csatáját a jobboldali nacionalistákkal.⁸¹ Tehát *köztes* pozíciót foglalt el a polgári radikálisok és a jobboldali nacionalisták között. Mint pár évvel később írta: „a lovas-nomád pogány fejedelmek leszármazói most már csak akkor igazi vezetői nemzetüknek, ha Szent István koronája, a 'corona angelica' megérintette homlokukat...az ősi magyar politikai tehetség töretlenül működött tovább.”⁸², ami – szerintünk – a törzsi és szent istváni társadalom közti kontinuitás koncedálásának látszik. Már a nyolcvanas években, részint Keresztury Dezső, illetve később Bibó István kapcsán kezdtük átgondolni egy *köztes, azaz a népi és urbánus közti, rétegnek a létezését*, és így

⁷⁴ Ld. Törő László Dávid: Az Eckhart-vita. Eckhart Ferenc 1931-es programtanulmányának kortárs visszhangja. Aetas.31. évf. 2016/4.57-77.; Tóth Zoltán József: Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez. Szent István Társulat. Bp.2008. 118-151.; Rác Lajos: Eckhart Ferenc (1885-1957). In. Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.1999.105-136.

⁷⁵ Rác Lajos, im.

⁷⁶ Ld. pl. Mezei Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Osiris. Bp.1995.87-89.; tovább. Mezei Barna: Utószó. In. Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris. Bp.2000.407-437.

⁷⁷ Mályusz Elemér. Az Eckhart-vita. Századok.1931. 419.

⁷⁸ Mályusz, im.417.

⁷⁹ Ld. Törő László Dávid, im.68.

⁸⁰ Jó beszámolót ad erről Egri Gábor és Csunderlik Péter. elsovh.hu/szekfu-gyula-arcai

⁸¹ Ld. Szekfű Gyula. Mit vétettem én? ; tovább. Felet a száműzött Rákóczi dolgában. Bp.1914. Az utóbbi végén szerepel egy lábjegyzetben hivatkozás Jászira, és Szekfű kijelenti, hogy elhatárolódik a „történelmi materializmustól”.

⁸² Szekfű Gyula: A magyar jellem történetünkben. In: Szekfű Gyula (Szerk.): Mi a magyar? Magyar Szemle. Bp.1939.506.

alakítottuk ki a „nemzeti-urbánus réteg” fogalmát⁸³. Mivel ezt már többször kifejtettük, itt csak a végeredményt idézzük egy korábbi írásunkból. „Erről a nemzeti urbánus rétegről mint ilyenről nincsenek komoly társadalomtörténeti kutatások. De a költő és kritikus Rónai György, aki irodalmi tárgyú esszéiben a társadalmi rétegződés és irodalom összefüggései iránt is finom érzékenységet árult el, jegyzi meg Keresztury Dezső *Dunántúli hexameterek* című verses kötetéről írván a hatvanas években, hogy Kereszturynek e versei felidéznek ’valami reformkort a mában, egy onnét fakadó, onnét örökölt és nemzedékek során tovább örökített hagyományt. Mert e hegyek lankáin, eldugott udvarházakban ilyesmi is volt: honfierény és emberség, a legalább őrzése egy jobb, igényesebb, európaibb magyarság hagyományainak’’, amivel egybefonódott egy vidéki-városi lateiner polgárság „amelyből egy Babits, egy Kosztolányi jött, s nem úgy, hogy sajátos ’lelkületéből’ sokat, nagyon sokat magával ne hozott volna.”⁸⁴

Nos, mint erre korábban utaltunk, a nemzeti-urbánus réteg kapcsolatot talált nemcsak balra, de jobbra is, és ugyanakkor a polgársággal is. Szekfű a Rákóczi-vitában világosan kijelölte magának ezt a köztes pozíciót. És most, az Eckhart vita fényében ide kell sorolnunk a másik fő történést is, Hóman Bálintot is, aki a Magyar történet 1936-os kiadásának 2. kötetében állást foglalt az Eckhart vitában is. Molnár és Eckhart vitájában ő is egy közbenső álláspontot igyekszik elfoglalni: „*az a benyomásunk támad, hogy mindketten torzított szemüvegen keresztül néznek. Eckhart a magyar történelem egyik túlzó irányával vitatkozva, Molnár viszont a maga történeti alapon nyugvó jogászműveltségének szemszögéből ítélve, túlságosan általánosítanak.* A két szemlélet közt kétségtelenül ellentét van s ez a historikus empirizmus és az apriori elméletekből kiinduló jogászi formalizmus ellentétben gyökerezik, amitől egyébként Eckhart sem marad ment, amikor az Aranybulla hagyományos értelmezéséhez oly mereven ragaszkodik”⁸⁵. Továbbá – egyfelől szemben Molnár Kálmánnal – fenntartja az Aranybulla forradalmi megmozdulásból fakadó jellegét, másfelől vitatja Eckhartnak azt a felfogását, hogy az Werbőczy zsenialitásának műve lett volna, mivel utóbbi „*az élő jogot kodifikálta és öntötte szabatos formába. A Szentkorona-tan kialakulása kétségtelenül a XV. században következett be, mikor a legitim dinasztiának Máriával magva szakadt. Alkotóelemei pedig, miként azt a szövegben kifejtettem, már az Anjou-korban felismerhetők (Ld. ehhez: 417-418.II.)*”⁸⁶

VII. Összegzés

Megvizsgálva a történeti alkotmány és a Szentkorona-tan összefüggéseit azt találtuk, hogy miként a reformkorban kezdődött egy szakadás a magyar értelmiségben az autochtonok és nyugatosok között, ami először mint a centralisták és municipalisták vitája tört ki a XIX. század negyvenes éveiben, később is fennállt. Másodszor a XX. század fordulóján, mint a polgári radikális szociológusok és a nemzet orientált társadalom tudósok között, s végre a kibontakozott a XX. század harmincas éveiben, mint vita a népiesek és urbánusok között. Utóbbi esetben azzal az eltéréssel, hogy míg a közjogász „népiesek” nem annyira népi orientációt követtek, hanem nemzeti tradíciókat akarták érvényesíteni az 1931-ben kibontakozott ún. Eckhart vitában. A tudományon belül Eckhart mellett álltak – többek között

⁸³ Ld. írásaimat: A nemzetlegitimitás napszámosa. Valóság, 1985/8. 107-110., Elhajló pályaképek. In: Dénes Iván Zoltán (Szerk.): A hatalom humanizálása. Tanulmány Kiadó. Pécs.1993. 84-90.; Perjog és szinopszis: Horváth Barna életvitele és elmélete, In: Révész Béla (Szerk.): A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója. Horváth Barna emlékkönyv. Pólay Alapítvány. Szeged.2017.208-209.

⁸⁴ Elhajló pályaképek. In: Dénes Iván Zoltán (Szerk.): A hatalom humanizálása. Tanulmány Kiadó. Pécs.1993. 91.; Ld. továbbá: A nemzetlegitimitás napszámosa. Valóság.1985/8. 107-110.

⁸⁵ Hóman-Szekfű: Magyar történet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Bp.1936. 2. köt. 618.

⁸⁶ Hóman-Szekfű, im.619.

– Mályusz Elemér és Domanovszky Sándor, illetve Bónis György, míg a másik oldalon a közjogászok: Molnár Kálmán, Tomcsányi Móric és Egyed István. A vita kiújult a rendszerváltás után is: egyik oldalon reprezentálta a nyugatorientáltakat Radnóti Sándor, mint közíró, Törő László Dávid és Apor Péter⁸⁷, a másik oldalon pedig Kocsis István⁸⁸ Tóth József Zoltán és Zétényi Zsolt⁸⁹. Ugyanakkor felfedeztük azt is, hogy volt egy köztes réteg, a magyar viktoriánusok utódai, egy nemzeti-urbánus réteg is, ahová főként bár nyugatorientált, de mégis nemzeti elkötelezettségű, ekkor főként már polgári származásúak tartoztak. Ezt réteget véltük felfedezni a történészek között is (Szekfű Gyula, Hóman Bálint, Bartoniek Emma).

---

⁸⁷ Ld. Apor Péter: A történelmi alkotmány. Szuverén.2012 június 22.

⁸⁸Kocsis István. A szent korona-tan. Múltja, Jelene. Jövője. Püski. Bp.1995.

⁸⁹ Ld. Zétényi Zsolt: Történelmi alkotmányunk vívmányai és a 2011. évi alaptörvény. (Néhány gondolat 205. telén). Kairosz kiadó. Bp.2015.

Historical perspectives of legal education in Hungary, recent problems and the future²

I. Roots of legal education

Attempting to describe the speciality of the Hungarian legal education is perhaps more difficult than doing about it the research itself. This problem is referring to, in one hand, the development of legal education (within the European one) from the beginning to the present, and on the other hand to the effects of the changing society on the institutions of legal education. Furthermore, an attempt has been made to sketch the future development of this educational system. The answers are in the history of education system within the legal education.

In the beginning, we have to reflect on the development of the legal education systems in Europe, England and in the United States. Without deeper analysis and comparison between the different educational systems we have to underline the causes of the current situations of the instruction system, the connection between legal instruction and society, and the legal profession of the different countries. The difference among the American, English and Continental legal educations go back to historical, medieval roots. In contrast to the English situation where the legal instruction remained in the hands of the profession (barristers and the so-called bar) with a practical knowledge, especially the precedents, the European legal instruction, first of all served the system of the governmental authority. Thus their legal education has been conformed to the authoritarian aim. That meant the Continental instruction was made by the different states and these states expected that the universities had to educate their own official norms, statues, etc. they (emperors, kings) gave to the society.

Being aware of the historical facts has made it possible the fully understand why the legal instruction systems in these three different legal cultures vary so much in method, knowledge, practical relevance, and practical expertise. The answer is in their history.

By the twelfth century, two outstanding seats of learning had emerged in Europe, Bologna and Paris. At the first the jurist Irnerius between 1116 and 1140 introduced the Corpus Juris Civilis to Europe,³ and at the second a group of masters with the blessing of the Church occupied themselves with the liberal arts and theology. At Paris, by 1150, the theologians occupied the cathedral area and the masters and students of the liberal arts. The teachers in these two cities attracted audiences from all over Europe, and both teachers and students, in different ways in the two centres, formed voluntary associations for the purpose of organization and protection. These recognized groups in these two cities were known as „studia”, that is, schools of general repute, but elsewhere, in fact wherever a cathedral chapter had a school whose fame extended beyond its own locality, studia existed.

---

¹ Senior lecturer, Faculty of Law at University of Szeged. (E-mail:nagyzs@szeged.hu)

² This research was supported by the project nr. EFOP-3.6.2-16-2017-00007, titled Aspects on the development of intelligent, sustainable and inclusive society: social, technological, innovation networks in employment and digital economy. The project has been supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund and the budget of Hungary.

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

³ Generally see: Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*. Salerno Bologna Paris. The Clarendon Press. Oxford. vol. 1. 1985.

Only the studia of Bologna and Paris, and a little later Oxford, reached the next stage in their development. As they grew in size and scope faculties were organized and officers appointed. The seal of their success was set upon them when they were recognized by the Holy See, for they were then accepted everywhere. They were, as studia generalia, free of the threat of royal or civic interference, or from the undue influence of the chancellor of the neighboring cathedral. Paris gained this distinction before Bologna, which the Emperor Frederick Barbarossa had in 1158 taken under his wing in opposition to the pope's Paris. In this case the power of the emperor was almost equal to the prestige of the pope, and under his patronage Bologna flourished as it never did again.⁴ In the course of the thirteenth century the term „universitas”, a word used in Roman law for any kind of corporation, supplanted that of „studium generale” and acquired its modern sense of universitas litterarum.⁵

The first universities were in Bologna, Paris and later in Oxford. The universities of Paris, famed for theology and the liberal arts and patronized by the papacy, and Bologna, notable for law and with a development under imperial auspices, were the models for the systems which were adopted by the other universities of Europe when they came into being. Paris, whose government was carried out by the masters, the masters constituting the university, was the prototype of the majority of the universities of northern Europe. Bologna, on the other hand, was rather a guild of students, who as a body possessed the supreme active power, while the professors formed themselves into a college of masters isolated from the students, and put themselves outside the great university corporation which the students formed. This system was followed in general by the universities of southern Europe. The third great university of the Middle Ages was Oxford, which followed Paris. These three universities were the only ones founded „ex consuetudine”, that is they were already in existences as „studia generalia” in all but name when recognized by the pope. All the rest that followed were either founded by potentates and recognized in time by the papacy, or were founded by the papacy for the furtherance of its own influence, and as their origin was „ex privilegio” they never enjoyed the same glory. In spite of it the English legal instruction system remained in the hand of the practitioner lawyers and their institutions: the Inns of Court.⁶ (Thus there is one common thing in the English and the American instruction system:

---

⁴ Charles Homer Haskins, *The Rise of Universities*. Holt and Co. New York. 1953. New Seal Books. 1957. 13. p. This book deals with the rise of the studia generalia.

⁵ Friedrich Carl von Savigny: *Deschichte des Römiches Recht im Mittelalter*. Mohr und Zimmer. Beidelberg. 1815-1851. III. 295, § 154. p.

⁶ The growth of the English legal profession in the earliest period of its organized existence was slowed by several ancient principles. Litigation was very personal and, since the theory of agency was just beginning to develop, personal pleading of legal matters was the rule. Furthermore, procedure and the swearing of oaths were very formal, with the outcome often depending on the exact words pleaded and their pronunciation. The idea was that if someone who had sworn an oath lied, God would confuse his tongue and cause a jumble of words or a mispronunciation. Under this view, it was unfair and improper to have a professional pleader appear for a litigant. Nevertheless, the legal profession inexorably increased in importance and stature, as did the Inns of Court. The method of legal education available and predominating at the Inns at any given time depended on whether or not court was in session. When the courts were not hearing cases, the readers would give lectures covering a variety of topics and conduct special moots called boots. When court was in session, the Inns were crowded with the judges and lawyers as well as the students. In the evenings the dual nature of an Inn became apparent as those who dwelled there took part in an educational exercise that has survived, with intermittent interruptions, for seven centuries: the moot court. Practice courts were held in which cases on current questions of law were presented and argued by admitted and skilled litigators with aid from the students. After such practice courts, discussions were held. This collegial and pedagogical drawing together of the judges, lawyers and students was of great importance in an age when law reports and legal literature were in an “embryonic stage” of development. An important by-product of the development of the Inns of Court was the creation and fostering of the profession of law as a somewhat closed society. Culturally, professionally and, obviously, geographically, the legal talent of England was centered in the environs of the great central courts. This gave a unique “priesthood” aspect to the English Bar, which whatever the accompanying benefits for England, was to be

they are close to the legal profession distinguishing from the Continental one. In the United States, legal education has been connected to the economic life of the civil society, and the local legal knowledge has been adapted to this.⁷ Exception was the so called southern strategy (that was the sates of the Confederation in the Civil War) reflected on the preparation of gentlemen for an intellectual education needed by those who might become politicians, legislators, or statesmen.⁸ After the 1860's these two methodologies of legal instruction have been unified and that is the American way of legal education.⁹)

After that we have to see our own education system in order to clarify the special roots. The historical research of the Hungarian legal education has shown the special reasons that led to the conformation of the Hungarian instruction system to the European "mainstream".¹⁰ Moreover, the Hungarian system had some specialities and as a consequence we have to think of them.

The first university in the Hungarian Kingdom was established in 1667. Before that time the Hungarian education of "lawyers" happened to either in other countries (especially in Italy) or in the so-called "patvaria". That meant a kind of tutorial system, an advocate or a judge and a student worked together and the students usually copied different kinds of official papers, certifications, etc. (*apud viros in jure peritos*)¹¹ similar to the Inns of Court in England.

At the university the students studied Roman law, Canon law, and the Hungarian Customary law which was the *Tripartitum (Decretum Generale)* in written form including the procedure law. In fact the students attempted to learn only the Customary Law because this subject was relevant in the real legal life of the country. This instruction system has continued more or less until the late 1700's, when the Habsburg Dynasty changed it because the European system was changed as well. This was the time of the European absolute reigns and the kings wanted to have loyal state officials. As the Hungarian king declared the aim of the

---

treated with suspicion by Americans. Admission to the Bar was fully in the hands of the benchers and the readers. Attendance at a required number of meals was the only formal requirement, presumably to insure that some exposure to the moots was experienced by the prospective barrister. It should not be assumed, however, that a student's intellectual abilities and performance at the educational activities of the Inn were not taken into account. Perhaps because evaluative methods were primitive and highly subjective, few records relating to academic requirements have survived.

⁷ See: Thomas L. Shaffer and Robert S. Redmount: *Lawyers, Law Students and People*. Colorado Springs, Colorado, USA: Shephard's Inc; 1977. p. 16-17.

⁸ Adrienne Koch: *The Philosophy of Thomas Jefferson*. Columbia University Press. New York. 1943. p. 167.

⁹ That was the beginning: in 1779 Thomas Jefferson was elected Governor of Virginia and a Visitor of William and Mary College. In December of that year his reorganization plan for that institution was put into effect; it included the establishment of a professorship of "Law and Police." The first person to fill the position was George Wythe, signer of the Declaration of Independence, Chancellor of Virginia, leader of the bar and the attorney with whom Jefferson had clerked. The method of instruction was lecture, based on Blackstone's exposition of the English common law, with differences of local law being noted and commented upon by the professor. The students and their professor also held practice courts in the Virginia state capital. The year 1790 saw professorships of law instituted at Benjamin Franklin's College of Philadelphia and at Brown College. King's College (Columbia) followed suit in 1793, as did Princeton in 1795. In 1798, the University of Transylvania in Lexington, Kentucky, established the first regular professorship of law for students other than undergraduates.

¹⁰ Fritz Ringer: *The Fields of Knowledge*. Paris, France: Editions de la Maison des Sciences de l'Home; 1992; also see: Antoine Prost: *Histoire de l'enseignement en France 1800-1967*. Paris, France: Libraire Armand Colin; 1968. pp. 226-228.

¹¹ Karl Bücher: *A munkamegosztás típusai*. (The types of division of labour in society.) In: Zoltán Szántó: *A munkamegosztás gazdaságszociológiai elmélete*. Szociológiatörténeti szöveggyűjtemény. Budapest, Magyarország: Aula; 1990. pp. 63-69.

legal education was in the late 1700's: "I want to have good state officials"¹² (not to have good lawyers).

That was the point in fact and in time that not just changed the legal education but it was reformed in such a way (similarly to the European mainstream) in order to educate the so called Codices. Within these codices the emperor gave norms to Hungarian society different from the ancient Hungarian customs. So, as the emperor said, the University and later the universities had to teach only the positive texture of the laws and the lawyers (state officials) were not able to depart from the words of the laws. The effect of that way of educational system is perceptible nowadays as well.

The above mentioned simple and brief history of the Hungarian legal instruction system have two sociological consequences why our institutions and our teaching methods have remained the same as they were three hundred years ago.

- First of all the main cause is the time, because the Hungarian system has worked for long. These three hundred years look like eternity and the profession thinks of that: "that was like that hundred years ago, two hundred years ago, so that should and will work in the future as well".
- The second problem is within the legal profession and the institutions of legal education. Every member of the profession studied at the same universities. It does not matter if they are teachers, members of these universities or judges, lawyers, prosecutors and so on. They went through the same socialization, they studied the same material.

II. Problems of recent times ...

As a consequence of the above mentioned the members of our legal profession insist on the historical way of instruction so we can see and we can say the historical facts are the most important things of an unchangeable way of thinking and education in spite of any changes in the society.¹³ However, because of the sociological factors some questions come up. Should the Hungarian legal education be changed and if "yes", how could it be done? There are some ways and we could show some examples in foreign countries: in America (United States, Canada) and in the European Union as well.

- In the first place, the researches have concentrated on the criteria to classify the legal instruction systems, and secondly these ones paid special attention to the dynamics of the different educational systems. Researches have shown that there are legal instruction systems based on *one legal tradition*, and there are systems that are grounded on *two or more legal cultures*.¹⁴ Besides these, there is the so called *transsystemic* legal teaching where students admit into a single civil and common law program. This research has led to the analysis of the various hypothesizes, theories and predictions, for instance the *instrumentalists* and *culturalists*, that reflect on the future development of legal instruction. The studies has also shown that in instructed knowledge, teaching profile and diploma the legal education systems have been

---

¹² See: Szabó, Imre (szerk.): A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. (The philosophy of state and law in bourgeois societies.) Második, javított kiadás. Budapest, Magyarország: Akadémiai Kiadó; 1980. p. 887.

¹³ See: Ferge, Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. The social determination of the knowledge and system of schools.) Budapest, Magyarország: Akadémiai Kiadó; 1984.

¹⁴ See: Yves-Marie Morissette: McGill's Integrated Civil and Common Law Program. 52. Journal of Legal Education. 12. 2002. p. 12.; and Michael McAuley: On a Theme by René David: Comparative Law as Technique Indispensable. 52. Journal of Legal Education. 42. 2002.

coming closer to each other almost to the point of compatibility. From the end of the twentieth century, this process will continue to the 21st century.¹⁵

- Through analysing the acquired information, this study has dealt in three respects with the actual questions of legal education. Firstly the researches have reflected on the empirical studies that provided a comprehensive framework for the backgrounds and characteristics of *those entering law teaching* in the present time. It has been clarified that in the law faculties the greatest effect on the relationship of praxis and academic sphere is the tradition. In Hungary there is a moderate contact and discourse between these two spheres. As a consequence in our system should improve this interaction between these two spheres.
- The third thing instead of teaching the positive text of laws has to be studied in another way. An attempt has been made to explain what it means “*thinking like a lawyer*” as the most important segment of the knowledge in legal education, and how this way of thinking can be obtained. When an attempt has been made to define what it means “thinking like a lawyer”, the research has employed these theories of (for example) *Nancy B. Rapoport*, *Chaterine Valcke*. They emphasize that attention must be paid to the professional legal culture to the autonomy of the legal profession and law, while *Rapoport* explicates argumentative questions, and *Coing* suggests interpretation methods.¹⁶
- For the questions of instruction method, another hypothesis comes up which is based on the theory of *Basil Bernstein*. This one has highlighted the integration and collection type of education and the necessity of *integration* of the various disciplines and classes in legal education. Within this problem three practical problems have been discussed. First of all, a solution for the problem of the final examinations was put forward. It is suggested that after the examination of the various legal professions, assuring the possibility of professional mobilisation, a second examination would be necessary for the specific legal professionals. Secondly, for the applicability of the legal knowledge it is recommended “to build a bridge” between the practical and theoretical instructions. As a third point, we have to mention that because of the effects of legal harmonization in the European Union the role of law faculties in legal education will probably increase, and the faculties have to specialize in different fields of knowledge.¹⁷
- Two challenges in the near future has to be reflected on. The first issue is the problems of the multidisciplinary practice are discussed saying that only the cooperation among lawyers and members of other professions, which cooperation has always existed, is to be allowed. The multidisciplinary practice however endangers such core values of the legal profession as independence, confidentiality and the avoidance of conflicts of

---

¹⁵ Antonio Garcia Padilla: Perspectives on the Internalization of Legal Education. *Journal of Legal Education*. 2001. 51(350) 350-354. Further see: The LSU Law Center-Canada Bijuralism Conference, and Papers from the La Pietra Conference of International Legal Educators. *Journal of Legal Education*. 2001-2002; 51(51) 51-52.

¹⁶ Nancy B. Rapoport: Is „Thinking Like a Lawyer” Really What We Want to Teach? In: Pamela Lysaght, Amy E. Solan, Bradley G. Clary (editors): *Erasing Lines. Integrating Law School Curriculum*. Association of Legal Writing Directors. West; 2002. pp. 91-108.; Arnold I. Siegel: Some Thoughts on Dean Nancy B. Rapoport’s „Is Thinking Like a Lawyer Really What We Want to Teach?” In: Pamela Lysaght, Amy E. Solan, Bradley G. Clary (editors.): *Erasing Lines. Integrating Law School Curriculum*. Association of Legal Writing Directors. West; 2002. pp. 123-126; Scott H. Bice: Good Vision, Overstated Criticism. In: Pamela Lysaght, Amy E. Solan, Bradley G. Clary (editors); In: Pamela Lysaght, Amy E. Solan, Bradley G. Clary (editors.): *Erasing Lines. Integrating Law School Curriculum*. Association of Legal Writing Directors. West; 2002. pp. 109-112.

¹⁷ See: Basil Bernstein: *Class, Codes and Control. On the Classification and Framing of Educational Knowledge*. In: Ferge, Zsuzsa – Háber, Judit (editors): *Az iskola szociológiai problémái*. Budapest, Magyarország: Közgazdasági és jogi Könyvkiadó; 1974. pp. 123-152.

interest.¹⁸ As the second issue, the essay proposed that to have an optimal quality in legal instruction strategy, there has to be a balance between the face to face and the electronic teaching methods.¹⁹

- Finally we have another but urgent and very important problem because we are the member of the European Union and that is the harmonization of legal education within the system of the European Union mentioned above. We need to pay a special attention to this problem.

III. ... especially considering the European Union

Recently, in the European Union much attention has been given to the harmonization and unification of law. We can see that since the Second World War considerable efforts have been made to promote the harmonization of private law and primarily the commercial contract law. Although there are debates on the unification of law in the European Union, debates on the teaching of law are almost entirely missing. In recent years it has been increasingly necessary to familiarize students both with the rules and the deep structure of more than one legal system. Law students in the European Union are likely to work in an environment where they will have to deal with many legal systems in the context of a single case. Business relationships for example are increasingly transnational and the economic relationships within Europe, and in the world, are constantly crossing jurisdictional lines. In the past law society referred to one legal system, while nowadays lawyers in the European Union have to work with more than one legal culture. However the majority of law students still familiarize themselves with only one legal system. As *Xavier Blanc-Jouvan* noted the main feature of legal instruction in all countries, including the common law world, is based only on the national law. The situation is changing today. As students already feel that they are part of a global world, they want to know something about other legal traditions, including the English or American legal system.

We know that in the recent years some effort has been made to address this problem. In Europe there are some programs for students to learn another legal system. In almost every law school there are courses in comparative law, which consist of a general introduction to the major legal systems existing in the world. The law schools invite foreign scholars to teach or co-teach some courses in order to introduce students to another legal world. These courses are excellent, but considering legal relationships it is likely that today these academic courses are not enough. Furthermore, the students are expected to spend an appreciable period of time studying another legal tradition abroad. The Erasmus program is such an inter-university program. I think that in the European Union the most ambitious attempt to address the problem of trans-systemic law teaching is the *Hanse Law School* where students are expected to learn the law system of the Netherlands and Germany. Similarly to this, the *Faculty of Law of the University of Maastricht* introduced the so-called European Law Studies Program where students enter a course focused on the general and common principles used by the

---

¹⁸ See: John B. Attanasio: The Brave New World of Multidisciplinary Practice. Foreword. *Journal of Legal Education*. 2000. 50(469): 469-481.; Ramon Mullerat: The Multidisciplinary Practice of Law in Europe. *Journal of Legal Education*. 2000. 50(481): 481-493.; Howard Abadinsky: Law and Justice. An Introduction to the American Legal System. Chicago, Illinois: Nelson-Hall. 1990. 109-114. p.

¹⁹ John Tiffin – Lalita Rajasingham: In Search Of The Virtual Class: Education in an Information Society. Routledge. London. New York. 1995.; Paul Wangerin: Technology in the Service of Tradition: Electronic Lectures and Live-Class Teaching. 53. *Journal of Legal Education*. 213. 2003. 213-228. p.; David M. Becker: Some Concerns About the Future of Legal Education. 51. *Journal of Legal Education*. 469. 2001. 469-486. p.

member states of the European Union. These approaches of law teaching are focused on the mastery of more than one culture but they remain limited in scope or in vision.²⁰

To better understand the way of trans-systemic law teaching I think we have to analyze the legal education at the *Faculty of Law of McGill University* in Quebec, Canada. The result of this brief analysis can have an important message for all legal tutors in Europe.

The McGill University Faculty of Law has always had a strong tradition of teaching comparative law but now the McGill teaching program is a real bisystemic, transsystemic, bijural curriculum combining the civil law and the common law.

It is well-known, that Canada is a federal country where since the seventeenth century two legal systems of private law have coexisted in the provinces. Out of the two, the common law tradition dominates some branches of law such as the commercial and business law, procedural law and so on. After a French heritage, the private law of Quebec has been affected by the English system mainly in the area of commercial and procedure law. In this way the Quebec jurisdiction has a plural character of law using the method of comparison. For example the *stare decisis* is not part of the Quebec law system but court decisions have been very considerable in judicial analysis or dissenting judicial opinions.

Because of the above-mentioned bijuralism, legal education in Canada has a special importance. As *Catherine Valcke*, a law professor at the University of Toronto said that “legal players must be capable of playing two games at once”. As a consequence of the particular origins of Canadian law, it was an English-speaking law school, the only one in the early 20th century in Quebec, under the deanship of *Frederick Parker Walton* and *Robert Warden Lee*, which first introduced a bijural curriculum. In fact common law courses were offered alongside the traditional civil law program. By the end of the sixties a new so-called National Program was introduced which philosophy was a “mutual understanding between different regions in Canada”. This Program made it possible for the students to complete a civil or common law degree or to complete both degrees in four years. The Program provided students with a training that allowed them to qualify as lawyers both in civil and common law jurisdictions. In this way, the McGill University began to produce jurists who could work both in transnational and international environments, and of course increase professional mobility. It is worth mentioning that common and civil law degree graduates at McGill are qualified for practice in a number of states in the USA. Despite further effort to develop a comparative teaching method, the bijural curriculum was mainly a cohabitation of two largely autonomous orders of private law. As *Nicholas Kasirer*, a dean at the Faculty of Law at McGill University, noted: the McGill Program “meant a peaceful cohabitation rather than active dialogue between the common law and the civil law”. It has to be mentioned that in the same undergraduate curriculum, this mixed legal education exists at the universities of *Montreal*, *Ottawa*, and *Sherbrooke*.

In 1999, as a response to external and internal pressures, such as the desire to make the Faculty more attractive to the students, a major reform came. Before 1999 the two streams were sequential rather than integrated as they are in the new program where students can admit to a single integrated program and complete it within three years. In this new transsystemic teaching, the fundamental concepts of the common and civil law are taught within a single course where law is learned in function of overarching categories of law. The courses include: Extra-contractual obligations/Torts, Contractual obligations/Contracts,

---

²⁰ See: Committee on Bar Admission and Lawyer Performance and Richard A. White, AALS Research Associate: AALS Survey of Law Schools on Programs and Courses Designed to Enhance Bar Examination Performance. 52. *Journal of Legal Education*. 453. 2002. p. 460.; and see: 77/249/EGK (22th of March in 1977.); 89/48/EGK (21th of December in 1988.); 98/5/EK (16th of Februar in 1988.) and European Law Faculties Association. (ELFA) The University of Birmingham. www.elfa.bham.ac.uk. 2012.

Comparative Federalism, Private International Law and so on. The only course that is not taught in a transsystemic way is the Civil Law Property because of its cultural specificity. This teaching method gives students a coherent understanding of fundamental legal principles rather than an understanding of a single law system. This new approach of law teaching invites students and scholars to think about law in a new way. Furthermore, this new intellectual model of education is undoubtedly “an open door on the world” and it can deepen and expand the way of thinking about law. This dialog between legal cultures in the classrooms presented a legal knowledge that can highlight the importance of exchange between legal orders, and it might help to organize a new legal order.²¹

Rene David had the following standpoint on these questions: “Some are tempted to consider Canada as the Promised Land for comparative law, but the pilgrims are still in the desert”. The Canadian legal instruction is based on the coexistence of two legal cultures and something similar, but a more complex one exists in the European Union. As a consequence, the development of legal education in the EU may have to adapt to the new reality, and analyzing the law teaching at McGill will help us to achieve our goals. In the following, in order to help you to think about these questions, let me offer you some arguments for the above-mentioned questions.

1. A polijural education structure can provide students with a more complex legal knowledge and identity which can be useful in the multicultural world of Europe or in anywhere in the world.

2. A polijural education structure provides both students and scholars with the ability of comparative analysis. Students will not be taught within a unisystemic perspective but learn a more complex cultural context.

3. The comparative analysis will be at the center of the legal knowledge of students and tutors as well.

4. With a polijural education, the general legal principles will become more and more important in the European legal community and common legal knowledge.

5. As a result, the European law society will not think in terms of a national legal system, rather in a perspective of several legal jurisdictions.

IV. Conclusions

To sum up, of course, use of the integration system of education and the cooperation between the praxis and the academic sphere perhaps with the help of clinical legal education and the so-called multidisciplinary system will be a better way to teaching law for students and for changing the attitudes of our legal society. These points are relevant to the European Union, especially to the legal unification process, which can develop modern law, and to the legal rules will be not just increasingly bisystemic but multisystemic or multinational. A kind of transsystemic legal instruction will be able to contribute to a new European “*ius commune*”, which was based on the Roman law in the past, but today this is a process of coordination of laws within the European Union. This process can be called the re-Europeanization of legal community on the basis of common legal culture and common legal

---

²¹ Armand de Mestral: Guest Editorial: Bisystemic Law-Teaching – The McGill Programme and the Concept of Law in the EU. 40. *Common Market Law Review*. 799-807. 2003. Netherlands.; Yves-Marie Morisette: McGill’s Integrated Civil and Common Law Program. 52. *Journal of Legal Education*. 12. 2002. p. 12.; Roderick A. Macdonald: The National Law Programme at McGill: Origins, Establishment, Prospects. 13. *Dalhousie Law Journal*. 211. 1990.; Julie Bédard: Transsystemic Teaching of Law at McGill: Radical Changes, Old and New Hats. 27. *Queen’s Law Journal*. 237. 2001.

science. Nevertheless, I think that in the aspect of harmonization of European legal education, our law society has to be aware of the cultures, legal cultures, traditions, legal traditions and the tradition of legal education structures of each European country.

Az EJEB-bírák függetlenségének problémái

Az utóbbi években empirikus kutatásokon és belső interjúkon alapuló tanulmányok jelentek meg az Európai Emberi Jogi Bíróság (EJEB) belső működésének részleteiről, melyek hosszú ideig csak a belső résztvevők előtt volt ismertek, és ez lehetővé teszi az általános szociológiai összefüggések szempontjából a Bíróság működésének elemzését. A tanulmány ezek közül az EJEB-bírák függetlenségének szempontjából veszi szemügyre a kutatásokból és az interjúkból kivethető működési sajátosságokat. Először ezek részleteinek ismertetésére kerül sor (1); majd a bírói függetlenség általános jellemzői és a bírók törvényhez illetve a felsőbb bírósági esetjoghoz kötöttségének dilemmái kerülnek elemzésre (2); végül a bírói függetlenség általános képének háttéréből az EJEB-bírák problematikus függetlensége kerül értékelésre annak kihangsúlyozásával, hogy a működési jellemzők közül melyek azok, amelyek a leginkább sértik ezt a függetlenséget (3).

I. Szervezeti keretek

Az Egyezményt aláíró államok mindegyike egy-egy bírót küldhet az EJEB bírói tanácsaiba, és a 47 bírót öt szekcióba osztva tevékenykedik. Az EJEB teljes ülése minden szekciónak egy elnököt és egy helyettes elnököt választ a bírák közül, és rajtuk kívül hét vagy nyolc fő a bírák száma egy-egy szekcióban. Az EJEB 47 bírójának a döntését a honlapjuk adatai szerint jelenleg 667 fős döntéselőkészítő munkatárs segíti (ezek között tizenegy magyar) és ezen belül 270 az egyes ügyek eldöntésében segédkező jogászok száma. Az EJEB-bíráknak maguknak nincs saját munkatársa, és ha előadó bírónak nevezi ki az egyiket egy ügyben a szekcióvezetője, akkor egyben a központosított jogászapparátusból kap segítőt, és azokkal együtt alkot egy csapatot.² Ez a központosított döntési apparátus 33 csoportba szétosztva működik az öt szekció mellé telepítve, élükön a divízióvezető *senior* jogásszal. Mivel az indítványok az adott ország saját nyelvén kerülnek benyújtásra és minden nyelvterületre van elkülönített döntéselőkészítő jogászcsoporthoz, mely az egyes ügyeket viszi a döntési eljárásban, így a 33 csoport legtöbbször egy-egy nyelvterület jogászait fogja össze. A döntéselőkészítő jogászcsoporthoz belül szigorú hierarchia van, alul az ideiglenesen alkalmazott registry lawyerek egy éves megbízással, maximum négy éves időtartamig meghosszabbíthatóan, de ha a tartós jogászteam vezetői (az egyes szekciók registrarjai és deputy registrarjai) kooptálhatónak találják az egyiküket, akkor négy év után véglegesíthetik,

¹ Alkotmánybíró, egyetemi tanár, ELTE ÁJK, az MTA Doktora, e-mail: pokolb@ajk.elte.hu

² Pontosabban nem is egy meghatározott jogász-segítőt kap az előadó bírót, hanem az illetékes divízióból egy hierarchiában álló jogászcsoporthoz egésze lép be mellé, legalul a *junior registry lawyer*, akit a *senior* lawyerek folyamatosan ellenőriznek, és korrigálják az elkészített írásos tervezetét, és végső soron a divízióvezető a csoportja minden döntés alatt lévő ügyét és ezek készülő tervezeteit ellenőrzi, esetleg korrigálja, vagy erre utasíthatja a juniort. Egy interjúban az egyik divízióvezető így írta ezt le: „I Manage the entire thing, it’s a well-oiled machine... Clearly the most experienced lawyers who have an indefinite contract ...handle the hardest case... and supervise younger lawyers who begin with the simplest cases and handle correspondence. It’s a system of hierarchy and supervision, especially for newcomers. In our jargon we call the permanent lawyers „A lawyers” and „B lawyers” those who are on a fixed-term contract.” (idézi: Mathilde Cohen: Judges or Hostages? Sitting at the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights. In: Fernanda Nicola/Bill Davis (eds.): EU Law Stories. Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence. Cambridge University Press 2017. 63. p.

és bekerülhet az állandóan alkalmazott registry lawyerek közé, ahol akár 30-35 évet is eltölthet aztán.

Az egy-egy ügyre előadó bírónak kinevezett bíró mellé az illetékes divízióvezető a junior registry lawyerek közül nevez ki egy segítőt számára, de ez nem jelent a bírónak alávetettséget, mert a kijelölt segítő alárendelt marad a csoportja senior registry lawyerének is, azok pedig deputynak, illetve végső soron a szekció registrárnak, akik az ügy menetét és a tervezetkészítés egyes szakaszait állandóan ellenőrzik, és a segítő jogász által elkészített tervezetet még az előadó bíró előtt ellenőrzik, módosításokat tesznek rajta, majd csak ezután kerül el az előadó bíróhoz. Ha aztán ő is javasol változtatásokat az ő felfogása szerint a segítői által elkészített tervezeten, akkor annak teljesítése előtt az még átfut a segítő junior jogász említett felettesein, és csak azok jóváhagyása mellett kerülhetnek be ezek, vagy legalább egy részük a tervezetbe. Így ha határozottabb előadó bíróról van szó, aki ragaszkodik az elképzeléseihez, akkor egy folyamatos küzdelem megy végbe a bíró és a registry lawyerek hierarchiája között. Az így létrejött döntési tervezet kerül aztán szétosztásra az EJEB valamelyik döntési tanácsa elé, és ha az elutasítás, akkor valamelyik háromtagú bírói tanács elé,³ de ha érdemi és pozitív a döntés, akkor a szekció héttagú kamarája elé kerül döntésre.

Ám az előbbieken kívül van még egy apparatus-kontroll, mielőtt a bírói döntési kamara elé kerülne egy ügy, és ez a *jurisconsult* apparátusának a közbeszólási lehetősége. Ezt a posztot 2005-ben állították fel, és feladata az EJEB vonatkozó esetjogának a védelme, illetve annak biztosítása, hogy az egyes tervezetek mindig azok fényében kerüljenek kidolgozásra. Mint az első *jurisconsult*, Vincent Berger írja - aki 2006-2013 között töltötte be ezt a posztot - a *jurisconsult* kinevezését az EJEB központi vezetősége dönti el, mely az EJEB elnökeből és az öt szekcióvezetőből áll, és apparátusa minden egyes ügy tervezetét ellenőrzi, az esetjogtól eltérés esetén pedig felhívja az előadó bírót és a készítő jogász-teamet az eltérés megszüntetésére. Ha az esetjogtól eltérés jelentős, akkor mintegy nyilvános feddésként a heti rendszerességgel adott tájékoztatója az összes bíró és registry lawyer felé tartalmazza az "elkövető" nevét és az ügyet, mindenkit óva intve az ilyen eltéréstől.⁴ Azt már az EJEB kutatója, Mathilde Cohen állítja az EJEB bíráival és jogász munkatársaival készített interjúi alapján, hogy ha egy-egy esetben az előadó bíró ragaszkodik a többszöri figyelmeztetés ellenére is a tervezete megoldásához, és az adott kamarában pozitív döntés várható a kifogásolt tervezet alapján, akkor végső soron a *jurisconsult* apparátusának javaslatára elveszik az előadó bírótól és a kamarától az ügyet, és egy másik előadó bíróra illetve kamarára szignálják ki az ügyet.⁵ Ez azonban csak a legmakacsabb bírók esetében

³Jelezni kell, hogy az EJEB-hez beérkezett indítványok felett az első döntés a befogadás vagy visszautasítás felett van, melyet teljesen a registry lawyerek döntenek el, formálisan egy-egy bíró által, mint egyesbíró által aláírva a visszautasítást, sőt régebben még sokszor formálisan ezeket is a szekció három bírójából álló *committee*-k neve alatt hozták ki. Ezeknek a száma pedig az ezredforduló utáni évektől több tízezer, pl. 2009-ben 33 067 volt a visszautasított beadványok száma, és 983 ment el a kamarákhoz érdemi döntésre. Lásd Andrew Tickell: Dismantling the Iron-Cage: the Discursive Persistence and Legal Failure of a „Bureaucratic Rational” Construction of the Admissibility Decision-Making of the European Court of Human Rights. *German Law Review* (Vol 12.) 2011. 1799. p.

⁴“A regular, always confidential, task: he writes a weekly flash jurisprudence intended only judges and Registry lawyers and devoted to developments in sections during the past week. With particular emphasis on the “value added” case law, it intends not only inform, but above all contribute to the treatment of chamber business by alerting those who are responsible for their preparation (lawyers, registrars and judges rapporteurs) and their outcome (members of judgment formation of the Court)” Vincent Berger: *Jurisconsult of the Court (2006-2013)*. online

www.berger-avocat.eu/echr/jurisconsult.html

⁵“The *jurisconsult* has the authority to intervene at any time in the opinions-drafting process if a departure is spotted. Several options are available. The *jurisconsult* can initiate a discussion with the lawyer and the reporting judge responsible for the case, alerting them to the discrepancy. They can include a note on the problematic case in their weekly e-mail to judges and registry members banking on the naming-shaming effect. Should these actions fail to elicit the desired response, more drastic means can be employed, such as withdrawing the case

elképzhető, mivel a *Jurisconsult* magasan az egyes bírók és döntési paneljeik előtt áll, és az EJEB lefontosabb döntési fórumának, a *Grand Chamber*-nek az egyik legfontosabb illetékese, ahová a legfontosabb ügyeket viszik fel döntésre, vagy fellebbezés folytán kerül ide, és itt a *Jurisconsult* képviseli az EJEB állandó jogászapparátusát. E mellett ő több önálló részleg (pl. a kutatási és könyvtárügyi, az esetjogi publikációs részleg stb.) összefogó főnöke is egyben.⁶ Ám a legnagyobb erejét az jelenti, hogy az egyes bírakkal és döntési paneljeikkel szemben az EJEB esetjogának védelmét az EJEB elnökéből és a szekcióelnökökből álló "*Esetjogi Konfliktus-megelőző Csoport*" ernyője alatt végzi (korábban ez a nagyméltóságú testület még a *jurisconsultus* hivatala nélkül látta el ezt a feladatát), és így a *jurisconsultus* apparátusával szembeszegülés az egyes bírók és döntési paneljük részéről a teljes EJEB felügyeletével szembekerülést jelentené. Noha a *jurisconsultus* jogászának figyelmeztetése egy-egy ügy tervezetét illetően elvileg csak az eltérés indokainak nyílt felmutatására ösztönöz, és olyan interpretációt is lehet adni ennek a közbeszólásnak, hogy csak a nyílt vitát ösztönzi.⁷ Ám a *jurisconsultus* említett büntető jogosítványai, és az ügy elvételének lehetősége - és esetleg a *Grand Chamber*-hez áttételének javaslása - mind arra ösztökélik az esetleg ellenszegülő előadó bírót, hogy ne ellenkezzen, ha a *jurisconsultus* jogászának fellépése és figyelmeztetése egy szintet elér. Mathilde Cohen összegzésében a *jurisconsultus* úgy lehet felfogni mint az EJEB "Nagy Inkvizitorát": "I like to think of the *jurisconsult* as the ECtHR's "Grand Inquisitor". The *jurisconsult* and his delegates receive and review all draft opinions. They can intervene at any time in the writing of any opinion. During their weekly meetings, one of the lawyers may declare, "Hey, I'm reading something that fails to support 'the party line', as we used to say during the Soviet time, that is, contrary to orthodoxy."⁸

Az EJEB-bírók ellenőrzésének azonban még egy rétege van, és ezt a döntési tervezetek és a végső döntések - de ugyanígy az egyes különvélemények - nyelvi ellenőrzése jelenti. Ez egyben egy pótlólagos tartalmi ellenőrzést is jelent, mert a már kialakult esetjogi nyelvezethez és fogalmakhoz ragaszkodva az anyanyelvi ellenőrzők nyelvi korrekciói egyben érdemi módosításokat is belevisznek az elkészült tervezetekbe és a végső döntések kihirdetett szövegébe. Annál is inkább, mert a nyelvi részleg apparátusának senior (véglegesített) rétege az anyanyelvi területről származás mellett egyben jogász végzettséggel is rendelkezik. Így mind nyelvi, mind az emberjogi esetjog oldaláról ellenőrizni tudják a bírákat és döntési paneljeiket, kamaráikat.⁹ A nyelvi ellenőrzés pedig kétszer is végbemegy, és először a döntési tervezetek elkészülte után, majd mégegyszer, az elfogadott döntések szövegét illetően mégegyszer ellenőrzik a bírákat a nyelvész-jogászok, beleértve a különvélemények szövegét is. Mint az egyik ilyen EJEB melletti nyelvész-jogász jelezte a vele készült interjújában, Strasbourgban vannak kifejezett lingvisztikai precedensek, melyek a kötelező terminológiát tartalmazzák, és rendszeres terminológiai üléseket tartanak a nyelvész-jogászok ennek karbantartására, és ez a terminológia minden bíróra és jogász munkatársra is kötelező. Ezért, ha ezt valamelyik bíró megsérti - esetleg, mert tudatosan más normatív értelmet akart bevinni

---

from the panel and reassigning it to a different one." Mathilde Cohen: *Judges or Hostages?*...68. p.

⁶ "Besides that tasks, the *jurisconsult* is the head of a direction that brings together several sectors: The Registry of the Grand Chamber, (...) the Research and Library Division (...) The Case Law Information and Publication Division (...) The Just Satisfaction Division". (Vincent Berger, id. mű)

⁷ Egy interjújában így írja le a *jurisconsultus* egy jogásza a döntési tervezetek általuk való ellenőrzését: „Thus a member of the *jurisconsult*'s team pointed out that „my role... too is to say, with my team, 'Beware, if you depart from precedent, you must explain why.' One may very well have good reasons, but it must be transparently, and really good reasons must be given." Az interjút idézi Mathilde Cohen: *Ex Ante Versus Ex Post Deliberations: Two Models of Judicial Deliberations in Courts of Last Resort*. *The American Journal of Comparative Law* (Vol. 62.) 2014, 970-971.p.

⁸ Mathilde Cohen, *Ex Ante Versus Ex post*... 970. p.

⁹ Mathilde Cohen: *On the linguistic design of multinational courts: The French capture*. I-CON. 2016, 1-20 p.

a döntésbe - akkor a nyelvi korrekciós szakaszban ez könnyörtelenül eltávolításra kerül.¹⁰

*Fontos még kiemelni a bírák nyelvi kiszolgáltatottsága kapcsán, hogy az EJEB két hivatalos nyelve, az angol és francia esetében nem egyszerűen ezek hivatalos és elterjedt nyelvi verziója jelenik meg a bírósági használatban, hanem a sok év alatt kialakult egy egyszerűsített, ám másrészt a speciális strasbourgi nyelvi terminológiával kibővített un. "konvenció-angol" és a "konvenció-francia" nyelvi verzió, és ezek a módosított verziók jelentik a mindennapi döntési folyamatokban használt két munkanyelvet.*¹¹ Ez pedig még a folyamatosan Strasbourgban dolgozó registry lawyerek részéről is csak egy kétéves intenzív nyelvi kurzussal sajátítható el. Így akármilyen jól beszél is esetleg akár mind a két nyelven vagy csak az egyiket az EJEB mellé kilenc évre kiküldött tagállami bíró, évekig képtelen a döntési folyamatokba segítség nélkül bekapcsolódni, és így már csak ezért is kiszolgáltatottá válik a *senior* registry lawyer munkatársak felé. A tényleges helyzet azonban Strasbourgban még ennél is rosszabb, és mivel az EJEB bírái számára akár a két hivatalos nyelv egyike is elég a kinevezéshez, így többször előfordul, hogy egy-egy szekció döntési kamaráin belül a *hét bíró csak tolmáccsal képes érintkezni az üléseken, mert a fele az egyiket, a másik fele a másik nyelvet ismeri csak.* E nyelvi korlátok együtt a többivel aztán azt jelentik, hogy a bírák egyrészt az extrémén erős precedensköttetés szokásjogi korlátai miatt, másrészt a nyelvi kiszolgáltatottságból eredő korlátok miatt sok esetben ténylegesen csak pusztán a címet jelentenek az ügyek állandó jogász-apparátus általi eldöntésének elfedéséhez.

Az EJEB-bírák szinte teljes mértékű kiszolgáltatottságát az EJEB főhivatalnokai felé (registrar, deputy registrar, szekciós registrarok és a szekciók deputy registrarjai) valamint az ezek által felügyelt és folyamatos hierarchikus alárendeltségben tartott, központosított registry lawyerek felé még tisztábban lehet felmutatni, ha a helyzetüket a másik európai főbírósággal, a luxemburgi Európai Bírósággal hasonlítjuk össze. Mint látni fogjuk, itt is van kiszolgáltatottság a bírakat illetően az állandó munkatársi gárda felé, de ez azért nagyobb mértékben meghagyja a bírói függetlenséget a döntésekben résztvevő bírák számára.

Az Európai Bíróság és a Törvényszék (*General Court*) minden egyes tagállam által megújíthatóan hat évre kinevezett egy-egy bírójából áll, és a 28 bíró mellett az előbbinél még a francia jogi hagyományokból átvett kilenc főtanácsnok (*avocat générale, advocate general*) mint quasi bírók vesznek részt a ügyek eldöntésében. (A Törvényszéknél nincsenek főtanácsnokok.) Az utóbbiaknak ugyan szavazati joga nincs a döntési kamarákban, de a minden lényegesebb ügyben elkészített önálló főtanácsnoki vélemény a legtöbbször alapvetően meghatározza a döntés tartalmát.¹² Itt Luxemburgban minden bírónak és főtanácsnoknak saját törzskara (*cabinet*) van négy fős jogász-munkatárssal (*référéndaires*), akiket az egyes bírók maguk választanak ki, és alkalmaznak mint munkáltatók. Így ha előadó bírónak nevezi ki az adott bírót a Bíróság elnöke, akkor a döntési tervezetet jobban kézben

---

¹⁰ "ECtHR translator Martin Weston thus writes that there are „linguistic precedents” at the Strasbourg court. There, translators hold periodic „terminology meetings” to discuss and settle upon standardized translations for given words and expressions. These translation constraints are very much present in the mind of those, judges and non-judicial personnel, drafting opinions.” Mathilde Cohen: On the linguistic design... 15. p.

¹¹ „A senior registry lawyer explains that the new recruits must be trained in those idioms: „we have our style... for two years, we are taught that style, so there is a Convention English and a Convention French, a registry lawyer way of drafting.” Mathilde Cohen: On the linguistic design... 19.p.

¹² Szemben a minden tagállamot megillető egy-egy bírói hellyel, a főtanácsnokok esetében csak hat nagy államnak vagy egy-egy ilyen helye (Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország és Lengyelország) és többi hármat rotációs alapon tölti be a többi tagállam, ám a Lisszaboni Szerződés előírta a 11 főre emelést, és Lengyelország ezután kapott egy állandó hatodik főtanácsnoki helyet. Lásd Blutman László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban. HVG-ORAC. Budapest. 2014. 74. p. A teljes létszámot illetően azonban a mai napig is csak kilenc főre emelés történt meg, lásd Karen McAuliffe: Behind the Scene at the Court of Justice. Drafting EU Law Stories. In: In: Fernanda Nicola/Bill Davis (eds.): EU Law Stories. Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence. Cambridge University Press 2017. 44. p.

tudja tartani a neki alárendelt munkatársai révén, és nem válik annyira kiszolgáltatottá a bírósági állandó apparátusának mint az EJEB-bírók esetében láttuk. Itt is van ugyan *Registrar*, aki az állandó apparátust felügyeli és irányítja, de ez jórészt csak a Bíróság egészének gazdasági menedzselését és az információs segésszerveit ellenőrzi, és az egyes ügyek eldöntésében résztvevő bírói kabinetek felé nem rendelkezik irányítási joggal. Itt az egyes bírák kiszolgáltatottságát inkább a nyelvi síkon megjelenő korlátok adják. Luxemburgban mindkét bíróságnál a francia a belső munkanyelv, és ezen történik meg a döntési tervezetek készítése, illetve az egyes bírónak az ügghöz készített véleményeinek elkészítése. Mivel azonban Európában az utóbbi hetven évben alapvetően háttérbe szorult a francia az angol nyelv általános elterjedtsége mellett, így jóval kisebb nyelvgyakorlással mennek ki Luxemburgba az egyes tagállamok kinevezett bírái, illetve a tagállamokból is nehezebb kapni francia nyelven valóban felkészült kabinet-munkatársakat. (Mathilde Cohen ezt nevezi a francia nyelvi csapdának (*“the French capture”*)).¹³ Ráadásul mivel itt Luxemburgban is kialakult a sajátos bírói zsargon és zárt fogalmi nyelvezet a döntési tervezetek és az ehhez benyújtott bírói vélemények egységes nyelvi kifejezésére, így ténylegesen belépni a döntési folyamatokba csak az a bíró és kabinet-munkatársa képes, aki ezt a bírósági zsargont hosszabb idő alatt már el tudta sajátítani. Ebből fakadóan az egyes bírók általi saját kabinet-munkatárs kiválasztási szabadság nem teljesen teszi lehetővé számukra az önállóság fenntartását, és e miatt a már begyakorolt munkatársak kényszerű átvételéről írnak a luxemburgi bírák működésének belső ismerői.¹⁴ Bár mivel ezután az ő fennhatósága alá kerülnek az ilyen átvett munkatársak is – akiket nem tudnak irányítani a bírótól független külső apparátus felől – így, szemben az EJEB bíróival, az erősebb személyiséggel rendelkező bírók Luxemburgban meg tudják őrizni a döntési szuverenitás egy fokát. Jelezni kell továbbá, hogy a jogász-nyelvész részlegek állandó helyesbítései a döntési tervezetekben, majd az elfogadott döntésekben itt is erős kontrollt jelentenek, és ez itt is túlmegy a pusztán nyelvi kontrollon, és sokszor érdemi átírást is jelentenek az elfogadott döntések publikálása előtt.¹⁵

Egy további döntési kontrollt jelent az egyes luxemburgi bírák és döntési kamaráik felé a főtanácsnok (advocate general) bekapcsolódása az ügyek eldöntésébe. Bár az egyszerűbb ügyek számára 2004-től már nem jelölnek ki főtanácsnokot vélemény elkészítésére, a legtöbb kicsit is fontos ügyben erre sor kerül, és a Bíróság elnöke a döntési kamara és ezen belül az előadó bíró személyének kijelölésével együtt egyben a főtanácsnokot is kijelöli az ügyben a vélemény elkészítésére. A kijelölés után mind az előadó bíró, mind a főtanácsnok a saját kabinetjének a referendáriusaival áll neki az *report* majd a döntési tervezet elkészítésének – a főtanácsnok a véleménye elkészítésének –, de az előadó bíró csak akkor kezdheti el a döntési tervezet készítését, ha a főtanácsnok már leadta a véleményét, és ez a bírósági belső rendszerben nyilvánosságra került. Mathilde Cohen a főtanácsnok szerepét úgy írja le, hogy ez némileg hasonló az EJEB esetében már vázolt, jurisconsultusi apparátusnak a minden egyes ügyben megtörténő beavatkozásához és a döntés befolyásolásához.¹⁶ Ám ki kell emelni, hogy bár itt Luxemburgban is nagy a főtanácsnoki vélemény döntést meghatározó szerepe, de a bírói kamara többségi döntéssel tőle eltérő álláspontra is juthat, és ez nem vonja maga után az ügy más kamarához és előadó bíróhoz áttételét, ahogy az az EJEB-nél lehetséges. Így a bírói függetlenséget ez nem érinti annyira, mint az Strasbourgban a jurisconsultus apparátusa következtében létrejön.

---

¹³ Mathilde Cohen: On the linguistic design of multinational courts: The French capture. I-CON. 2016. 1-20 p.

¹⁴ „When new judges or advocates general come to the Court, they generally bring their own staff with them, although they sometimes keep at least one référendaire from the institution itself as 'it is useful to have at least one member of cabinet who knows and understands how the institution works'”. McAuliffe: Behind the Scene... 46.

¹⁵ Lásd Karen McAuliffe: Behind the Scene at the Court of Justice... 35-57. p.

¹⁶ Mathilde Cohen: Ex Ante versus Ex Post... 971. p.

II. A bírák függetlensége, törvényhez és esetjoghoz kötöttsége

A bírói függetlenség formulája úgy szól a felvilágosodás óta alapvető igazságszolgáltatás elvként, hogy a bíró független, és csak a törvényeknek van alávetve. Ennek révén a bíró és az általa alkalmazott törvény és más jogszabály közé nem állhat semmilyen más, döntést befolyásoló instancia. A törvény nyelvi értelme megadja a döntés normáját, és ha ennek nyitottsága miatt ez mégse megy rögtön, akkor a jogászi hivatásban bevett értelmezési módszerek segítségével, illetve az egyes jogágak jogdogmatikai fogalmait illetően ezek bevett tartalmainak kibontásával a bíró autentikusan el tudja dönteni, hogy mi következik a törvény szövegéből. Ha esetleg kifogás van az így kimondott bírói ítélettel szemben, akkor a fellebbezés révén egy felsőbb instancia előtt ismét végig lehet futtatni a döntési eljárást, és ez a még elsőfokon előforduló bírói elfogultságot, hibás értelmezést is el tudja tüntetni úgy, hogy közben a bírói függetlenséget sem sérti meg. Ez a kiinduló felfogás kezdett megváltozni az 1900-as évek évek elejétől, és a felvilágosodás óta eltelt évtizedek tapasztalatai alapján ekkorra evidenssé vált, hogy a törvény tág rendelkezései között kell még valami, ami a bírókat kötik a mérlegelés közben és törvényértelmezésükben. Így fokozatosan bevetté vált az európai országokban, hogy a legfelsőbb bíróságok által kialakított és leülepedett értelmezések kötik a bírókat, és ha ezt figyelmen kívül hagyják az ítélezésükben, akkor a fellebbezés folyamán a felső bíróság szintjre kerülő ügyekben ezeket ki is kényszerítik az alsóbíróságok bíróiból. Így a törvények szövege és a felsőbírói esetjog együtt adta meg ettől kezdve, hogy mi a jog, és a bírók a törvénytörvényt a jogdogmatikai fogalmak alapján és a felsőbírói esetjoggal együtt veszik figyelembe a döntéseik meghozatalakor.¹⁷ Így a bírói függetlenség korlátjaként a törvényhez, a jogdogmatikához és a releváns esetjoghoz kötöttség jött már számba ettől kezdve. Ez azonban nem változtatott azon, hogy a bírót ezeken kívül semmilyen kötelező befolyás nem érheti a döntése meghozatalakor, és ha kifogás merül fel a meghozott ítéletével szemben, akkor a fellebbezés az, melyen keresztül a bírót helyesbíteni lehet. A fellebbezés persze az elmúlt száz évben kiegészült különböző további felülvizsgálati eljárási lehetőségekkel, amikor már nem az egész bírói eljárást ismétlik meg, hanem csak valamilyen jogi kérdést lehet újra megvizsgálni, vagy ugyanígy az alkotmánybíráskodás létrejöttével az alkotmányjogi panasz révén, amikor a bírói ítéletet valamilyen alapjog figyelmen kívül hagyása miatt semmisítik meg. Ezek azonban nem érintik azt, hogy a bíró a saját eljárásán belül külső személy utasítása nélkül hozza meg döntését.

A fent vázolt bírói függetlenség megsértése a legalapvetőbb sérelmet jelent a jogállamiságot illetően, így vegyük szemügyre, hogy az EJEB bevezetőben vázolt döntési mechanizmusai milyen viszonyban állnak ezzel, és okoznak-e sérelmet az egyes bírái függetlenségét illetően.

III. Az EJEB-bírák esetjoghoz kötöttségének kizárólagossá válása: a függetlenség elvesztése

A bírói függetlenség fent vázolt általános képe a törvényhez, a jogdogmatikához és a felsőbírói esetjoghoz kötöttség mellett megvalósulva a stabil jogági kódexeknél, melyek esetleg évszázadokon át folyamatosan hatályban maradnak – mint pl az 1804-es francia *Code Civil* vagy az 1900-as német *BGB* – a törvénytörvényt változatlanlansága ellenére úgy egészíthető ki, hogy az idők változását a bírák meglévő esetjog fokozatos átértelmezésével és korszakonként új esetjogi normaend törvénytörvényt mellé telepítésével követik. A jog felsorolt

---

¹⁷ Lásd e fordulat leírását és a törvények illetve a felsőbírói precedensek együttes hatását az ítélezésre: McCormick, D. Neil/Robert Summers (eds.): *Interpreting Statutes. A Comparative Study.* Dartmouth. Aldershot. 1991

értelmi rétegei között – törvényszöveg, esetjog, jogdogmatika – ugyanis hierarchia van, és a mindenkor hatályos törvényszöveg primátusa mellett az esetjog könnyebben megváltoztatható a bírók által, amihez segítséget adhatnak a jogtudósok által az idők változása során létrehozott új jogdogmatikai konstrukciók is. Ezért a felsőbbbírósági esetjogi normák csoportjai és ezek kötőereje csak relatív, és ha új bírói generációk jönnek, vagy csak a demokratikus politikai többség megváltozásával új szemléletű felsőbbbírák kerülnek kinevezésre, akkor a meglévő esetjog fokozatosan átalakul, és ezzel a sok évtizedes törvények, kódexek új esetjoggal kiegészítve fejtik ki hatásukat. Ennek azonban előfeltétele hogy a mindig újonnan kinevezett/megválasztott bírák függetlennek legyenek a bírói karon belül, és az esetjog kötőereje csak relatív maradjon, és ne tudja meggyátolni az eddigi esetjog esetleg gyors iramú kicserélését. A bírói függetlenség így nemcsak kifelé, a politikai hatalom felőli védettséget jelent, hanem a bírói kar belső hierarchiájától és a régi esetjog abszolutizálására törekvő idősebb bírói csoportokkal szembeni védettséget is. Ha ugyanis egy zárt bírói korporáció és ennek egy kooptáláson nyugvó zárt rendje jön létre, akkor a törvényszöveg és a dogmatika változásával szemben egy lezáródó esetjogi uralom keletkezhet, mely az idők változására csak gögös elutasítással tud válaszolni, hivatkozva a politikával szemben a jog felsőbbrendűségére, melyet a zárt bírói kar saját hatalmával azonosít. Így a feszültség extrémé fokozódása esetén aztán csak egy forradalom-szerű elsöpréssel tud válaszolni az ilyen helyzetre a társadalom és politikai rendje, hogy helyeállítsa a törvények primátusát és az ennek alárendelt esetjogi működést – együtt az egyes bírák kiszabadításával a zárt felőlbírói kar uralma alól, visszaadva nekik a bírói függetlenséget.

Az általános kép a bírói függetlenség és az meglévő esetjog viszonyára jó háttérrel ad az EJEB-bírák helyzetének megértésére is. Az itteni esetjog abszolutizálása és az egyes ítélező bírák és döntési kamaráik extrém módon való ehhez kötése révén ugyanis a kutatások által feltárt kép szerint az EJEB-bírák a legmeszebbmenőkig elvesztették az ezredforduló utáni évektől a függetlenségüket. A kiindulópont ehhez abban jelölhető meg, hogy az itteni bíraktól elszakították a döntéselőkészítő jogász munkatársakat, és ezeket egy hierarchizált központi apparátusban szervezték meg. Ezzel az egyes ügyek előadó bírái eleve csak egy kiszolgáltatott helyzetből vághatnak neki az önálló bírói mérlegeléssel kialakított döntési tervezet elkészítésének. Az “ő segítői” egy tőle független hierarchikus rendbe vannak beillesztve, és még ha fel is nő egy idő után az új és új EJEB-bíró az addigi esetjog megértéséhez és az emberi jogi egyezményi rendelkezés lehetséges értelmi alternatíváinak feltárásához, akkor is ott van vele szemben egy zárt hierarchikus jogász-apparátus, mely uralja a döntéselőkészítést. Ebbe az eleve meglévő alárendeltségi helyzetbe lépett be 2005-től a “Nagy Inkvizítor”, a *jurisconsult* és nagyhatalmú saját apapuráusa, mely széles jogosítványokkal az egyes ügyek minden fázisába parancsoló módon beavatkozhat, és módosításra kényszerítheti az egyes EJEB bírót és a döntési kamarákat, végső soron az adott ügy elvételével. Mindezek révén nemcsak a bírói függetlenség válik semmivé, de az EJEB döntési mechanizmusa is teljes mértékig a kialakult esetjog uralma alá kerül, és az Egyezmény már csak távoli hivatkozási alappá válik, mert a bírák csak az esetjog fényében és ahhoz kötötten vehetik azt figyelembe.

Valójában az EJEB döntési mechanizmusát ezekkel a jellemvonásokkal egyre inkább egy zárt jogászcsoporthoz – a *registry lawyers* – uralma jellemzi, mely a mindig új és új ideiglenes munkatársak benevelésével, lojalitásuk tartós ellenőrzésével, majd ezekből a kiválasztottak zárt csoportba bevitelével az állandó újratermelését is létrehozta egy kooptálási rendszerben. A tagállamok által kiküldött EJEB-bírák így jórészt csak álcát jelentenek a ténylegesen döntő állandó *registry lawyers* és a közülük kiemelkedett központi registrar, deputy registrar, és szekció registrarok illetve deputy registrarok hierarchiája előtt. Ha egy EJEB-bíró évek alatt azonosul a ténylegesen döntő, mögöttes jogáccsoport vezetőivel, akkor esetleg még szekcióelnök is lehet, de megbízásuk kilenc évéből a maradék néhány év eleve

kevés lehetőséget ad még ezek számára is, az EJEB jogász-oligarchájának és esetjogának a befolyásolására.

Az emberi jogi egyezményt aláíró államok így azzal szembesülhetnek, hogy bár elvileg az egyezmény egyes rendelkezései alapján döntő bírakat ők választják ki, és így az egyes tagállamok demokratikus közvéleményei egyesülve befolyásolni tudják Európa változó körülményeire tekintettel az emberjogi bíráskodást, de a lezárult EJEB jogász-oligarchia miatt ez csak egy legitmációs álcává válik. E mellett még azt is kimutatták a kutatások, hogy az évek alatt ez a lezáródott strasbourgi jogászoligarchia nem egyszerűen csak az Egyezmény értelmezését hajtotta végre az esetjoga kialakításakor, hanem sokszorosan kibővítve ennek hatókörét sok szempontból az egyes államok egész jogrendszerét ellenőrzése alá vonta.

Az emberjogi bíróság joggyakorlatát elemző Julian Arato két módszert emelt ki arra, hogy az Egyezményben eredetileg amúgy is nyitottan megfogalmazott jogokat miként szakították el a bírák még inkább az Egyezménytől. Ezzel pedig oly módon kitágították ezeket, mely az egyes esetekben a legtávolabb eshet attól, amire az aláíró államok a kötelezettségvállalással eredetileg törekedtek. Mindkét értelmezési módszer azon nyugszik, hogy az EJEB az Egyezmény egyes jogainak értelmezésénél a nemzetközi szerződésekről szóló bécsi egyezmény felhatalmazását vette alapul, mely a nemzetközi szerződések értelmezésére általános jelleggel rögzít előírásokat a 31-32 cikkeiben.

Az emberjogi egyezménytől elszakadás egyik támasza az általános szerződésértelmezés terén a bécsi egyezmény 31. cikkének 3/c. pontja, mely szerint „a szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni (...) a nemzetközi jognak a részes felek viszonyában alkalmazott bármely idevonatkozó szabályát”.¹⁸ Ezáltal azonban az emberjogi egyezményben rögzített jogok kikerülnek a szerződő felek ellenőrzése alól, és strasbourgi bíróság lényegében szabad kezét kap a jogok tényleges tartalmának meghatározásában. Az amúgy is extrém módon nyitott jogok rögzítése ezzel a külső normarendszerre kinyúlással pusztá hivatkozási ponttá süllyesztheti le az Egyezményt, és valójában a strasbourgi bírók önmaguk döntenek el, hogy mit értenek az egyezmény egyes jogai alatt, és rónak ki szankciókat az egyes államokra.¹⁹ Eredetileg e szabály célja az volt, hogy az egyre inkább fragmentálódó nemzetközi jogban az integrációt jobban biztosítani lehessen, ám azáltal, hogy az egyes természetes személyek (és rajtuk keresztül politikai erők) is tudnak most már a saját államukkal szemben az emberjogi bírósághoz fordulni, a demokratikus pluralizmuson nyugvó államokban ez egyre inkább a mindenkori kormánypártokkal szembenálló ellenzéki erők instanciájává tette a strasbourgi bíróságot. Az óriási szélességű értelmezési szabadság pedig a szerződő államok feletti döntőbíróból a hatalmi küzdelem résztvevőjévé teszi sokszor az emberjogi bírakat.

A másik elszakadási támaszt az emberjogi egyezménytől az általános szerződésértelmezés terén a bécsi egyezmény 31. cikkének 3/b. pontja adja strasbourgi bírácoknak: „a szövegösszefüggés mellett figyelembe kell venni (...) a szerződés alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlatot, amely a szerződés értelmét illetően a részes felek megegyezését jelenti.”²⁰ Julian Arato egy másik alapos tanulmányában kimutatja, hogy a szerződő államok fölé növekvő nemzetközi bíróságoknál általában is megfigyelhető volt az elmúlt évtizedek során, hogy egy változás ment végbe ennek az értelmezési szabálynak az alkalmazásában. Míg korábban valóban a vitába került államok szerződéshez alkalmazkodó gyakorlatát tekintették értelmezési alapnak a vitássá vált nemzetközi szerződési pont

---

¹⁸ „There shall be taken into account, together with the context (...) any relevant rules of international law applicable in the relations between the parties.”

¹⁹ Lásd Julian Arato: Constitutional Transformation in the ECtHR: Strasbourg's Expansive Recourse to External Rules of International Law. *Brook. J. Int'l Law* 2012 (Vol. 37.) 351-353.p.

²⁰ „All treaty interpretation shall take into account (...) any subsequent practice in the application of the treaty which establishes the agreement of the parties regarding its interpretation”

értelmezésében, addig mára egyre inkább eltolódott a vonatkozási pont. *A szerződő államok utólagos gyakorlata helyére a nemzetközi szerződéssel létrehozott nemzetközi szervezet, illetve szerződést kezelő nemzetközi bíróság utólagos gyakorlata került.* „yet subsequent practice had always referred to the subsequent conduct of states parties. There seems to have been absolutely no precedent for the notion that the practice of the organs of an international organization might act as a proxy for subsequent state conduct. (...) (T)he consistent practice of the organs of an international organization is an authentic and appropriate guide to the meaning of that organization’s constituent instrument.”²¹ A strasbourgi emberjogi bíróság kissé módosítva ment el ugyanebbe az irányba. Ugyanis a bírái (pontosabban: a mögöttes registry lawyerek hada) ugyan az emberjogi egyezményben résztvevő sok-sok állam gyakorlatát tekinti értelmezési alpnak a 31. cikk 3/b pontjára hivatkozva, ám ennek lényege, hogy nem a vitába került államok saját gyakorlatát - vagy ha egy egyén a saját államát támadta meg, akkor annak az államnak a gyakorlatát veszi alapul -, hanem több részes állam gyakorlatából egy *európai konszenzust* mond ki, és ehhez méri az összes többi államot, benne az éppen vitában levő államokat is. Az pedig, hogy mi a tényleges európai konszenzus az egyes jogokat illetően, a bírák szuverén módon maguk deklarálják: „within ths narrow context, however, the ECtHR adopts an extraordinarily broad construction of VCLT 31 (3)b itself, notable in two important respects. First, the singular feature of the Court’s approach is that it does not require the common practice of all the parties, even when it is aware of the contradictory practice of a minority of parties. So long as the practice of the parties evidences the agreement of most of them on a given interpetation the Court will consider the interpretaion authentic and established.”²²

A már elemzett tágításokhoz jön ráadásul az az általános expanzív gyakorlat, melyet több európai alkotmánybíróság is művel az egyes alkotmányos alapjogok értelmezésében, mely szerint az egyes jogi folyamatok garanciális pontját alkotmányos alapjogként rögzítve úgy fogják aztán fel ezt a garanciális pontot, hogy a teljes folyamatra kiterjesztik az adott alkotmányos alapjogot, és ezzel elvonva a jogi folyamat többi részét is a törvényhozási alakítási szabadság alól alkotmányjogiasítják az egész jogterületet. Pl. így van ez a büntető eljárás terén, ahol a védelemhez való jog és más garanciák védelmére hivatkozva a teljes büntetőeljárást bevonták ezekbe a jogokba és ezzel az alkotmánybírósági ellenőrzés alá; vagy ugyanígy a népszavazáson való részvétel jogát oly módon kitágítják, hogy a teljes népszavazási folyamat bekerült ebbe az alkotmányos alapjogba. A strasbourgi bíróság rendszerint még a legaktivistább alkotmánybírósághoz képest is jobban kiszélesíti az Egyezmény jogait, és ezzel a szerződő államok egész jogterületeit vonja be ellenőrzés alá. Így a Julian Arato által elemzett két kitágítással együtt a strasbourgi bíróság igazi szuverénként kezd viselkedni a szerződő államokkal szemben.

E kitágítást tekintve így az, hogy ténylegesen nem az EJEB bírái döntenek az eléjük tárt ügyekben, hanem egy mögöttük tevékenykedő, lezáródott jogász-oligarchia, különösen sérti az Egyezményt aláíró államok szuverenitását. A következő években pedig az Európára nehezedő népvándorlási nyomással és a már napjainkra milliókra rúgó migrációval szembeni önvédelem kérdései a középpontba helyezik a strasbourgi bíróság ehhez való hozzáállását. Ha az emberjogi előírások értelmezését nem az Európai Polgár jogainak középpontba helyezésével, és az európai civilizáció más civilizációkkal szembeni védemével alakítja ki az EJEB, hanem minden embert megillető joggá bővíti ki a bevándorlást, akkor a már eddig is meglévő torzulásai – és mint most láttuk: a bírói függetlenség alapjainak megsértése – a legegyszerűbb módon kezdik ki működésének legitimációját. Egy új állapot létrehozása felé elindulás e téren a II. világháború után emberjogi alapon létrehozott jogvédelem átépítését

²¹ Julian Arato: Treaty Interpretation and Constitutional Transformation: Informal Change in International Organization. The Yale Journal of International Law, (Vol. 38.) 2013. 319.p.

²² Id. mű 336.p.

vetheti fel a jövőben. Az Európai Polgár jogainak védelme és erre szabott bírászkodás megteremtése csak alapos feltáró tanulmányok után válhat lehetségessé, de addig is az orvoslás legfontosabb teendői a mai EJEB vonatkozásában már most is láthatók. Először is el kell érni, hogy az EJEB-bírák döntési autonómiája legalább a luxemburgi bírakét elérje, és ennek érdekében meg kell szüntetni a központosított döntéselőkészítő jogászapparátust Strasbourgban is, és e helyett minden bíró saját maga által kiválasztott jogász munkatársakkal végezhesse el a döntéselőkészítő munkát. Ezen túl a strasbourgi esetjoghoz kötés extrém mértékét szankcionáló *jurisconsult* jogosítványait meg kell szüntetni, és apparátusának beleszólását az egyes döntési folyamatokba gyökeresen ki kell irtani.

A bírói függetlenséget ezek a legközvetlenebbül sértik, és a jogállamiság legminimálisabb feltételeivel is szembenállnak. Hosszabb távon azonban az emberjogi alapról az Európai Polgár jogainak védelmének alapjára átálló jogvédelem kiépítése során egy sor további negatív tapasztalat is intő jel lehet a helyes felépítés irányainak kijelölésében.

Irodalom

- Arato, Julian: Constitutional Transformation in the ECTHR: Strasbourg's Expansive Recourse to External Rules of International Law. *Brook. J. Int'L Law* 2012 (Vol. 37.) 351-353.p.
- Arato, Julian: Treaty Interpretation and Constitutional Transformation: Informal Change in International Organization. *The Yale Journal of International Law*, (Vol. 38.) 2013. 319-339.p.
- Berger, Vincent: *Jurisconsult of the Court (2006-2013)*. online
www.berger-avocat.eu/echr/jurisconsult.html
- Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG-ORAC. Budapest. 2014.
- Cohen, Mathilde: Ex Ante Versus Ex Post Deliberations: Two Models of Judicial Deliberations in Courts of Last Resort. *The American Journal of Comparative Law* (Vol. 62.) 2014, 970-971.p.
- Cohen, Mathilde: On the linguistic design of multinational courts: The French capture. *I-CON*. 2016, 1-20 p.
- Cohen, Mathilde: Judges or Hostages? Sitting at the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights. In: Fernanda Nicola/Bill Davis (eds.): *EU Law Stories. Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*. Cambridge University Press 2017. 58-80. p.
- McAuliffe, Karen: Behind the Scene at the Court of Justice. *Drafting EU Law Stories*. In: In: Fernanda Nicola/Bill Davis (eds.): *EU Law Stories. Contextual and Critical Histories of European Jurisprudence*. Cambridge University Press 2017. 40-57. p.
- McCormick, D. Neil/Robert Summers (eds.): *Interpreting Statutes. A Comparative Study*. Dartmouth. Aldershot. 1991
- Tickell, Andrew: Dismantling the Iron-Cage: the Discursive Persistence and Legal Failure of a „Bureaucratic Rational” Construction of the Admissibility Decision-Making of the European Court of Human Rights. *German Law Review* (Vol 12.) 2011. 1799. p.

Adalékok a Szent Korona és a Szent Korona-tan egyes kérdéseire

I. Néhány bevezető gondolat

A magyar jogi gondolkodás, noha természetesen elfogadott számos európai értéket, római jogintézményeket és jogelveket, a keresztény moralitás értékeit, ám legtöbbször tartózkodott minden olyan túlzástól, amelyek Európában ezekkel kapcsolatban megjelentek. Így jobbra idegen maradt a magyar gondolkodás számára a jog római eredetű túlzott formalizmusa, a nyugati vallási türelmetlenség és kizárólagossági igény.² A magyar jogi gondolkodás tehát régi, eredeti értékein átszűrte mindazt, ami hozzá Nyugat-Európából érkezett.

Azt fogadta csak el, ami összhangban állt természetével. Mindaz a józanság és mértéktartás, ami ellenállóvá tette a magyar jogi gondolkodást a Nyugat egyes túlzásaival szemben, nem csekély mértékben a Szent Koronára – mint tárgyra – vetült, és a Szent Korona-tanban kristályosodott ki. A hatalmi ágak elválasztásának klasszikus liberális tana többek között azért is maradt sokáig visszhangtalanul a magyar közjogi és államelméleti gondolkodásban, mert a Szent Korona-tan már eleve magában hordozta a hatalom – uralkodó és a nemzet közötti – megosztásának képzetét. Egy olyan hatalommegosztást tehát, ami bár nem hatalmi ágak mentén osztotta fel a legfőbb hatalomból eredő részjogosítványokat, ám ami sokáig hatékonyan ellenállt az önkény törekvéseinek. Tartósan kizárta tehát az abszolutizmust, aminek megzabolozására Nyugaton a hatalom hatalmi ágak szerinti megosztásának képzetét kellett kidolgozni.

A Szent Korona a XX. század közepéig a magyar közgondolkodásban minden jog forrása volt. A Szent Korona nem csupán egy tárgy, hanem egy eszme volt, ami szorosan összefüggött magával az államisággal. A jog a feudalizmus idején egyrészt ősi szokásokat jelentett, másrészt olyan uralkodói rendelkezéseket, amelyek az ősi szabadságokkal összhangban vannak. A király a Szent Koronával való megkoronázás által nyerte el (egyébként nem korlátlan) hatalmát, s jogalkotó hatalmának forrása is a Szent Korona volt.

---

¹ Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar, Államelméleti és Kormányzástani Intézet, habilitált egyetemi docens, E-mail: Szmodis.Jeno@uni-nke.hu

² Mint még lesz szó róla, jellemző, hogy 1568-ban a világon elsőként a tordai országgyűlés mondta ki a vallásszabadság elvét. A magyar jogi gondolkodás sajátosságai valószínűleg ősi eredetűek. Ennek lényege megítélésem szerint egy határozott törekvés a harmóniára a legkülönbözőbb értékek azonos súlyú megfontolása mellett. Azt gyanítom, ez hasonló ahhoz, amiről Hitara professzor ír: „The justice demands concretization and the transparency of the criterion, and the criterion requires exclusion of arbitrariness. It can be classified with the exclusion of arbitrariness in "equity," "spirit of harmony," "efficiency," "rationality of dispute resolution," "fairness," "equality" and "appropriation.”” Vagy ez: „"Harmony" has a very deep meaning. The means of the law is an argument and persuasion to premise "harmony." It prescribed that the Seventeen-Article Constitution (year 604) considered being the Japanese first constitution should depend on an argument not military power about the solution of the dispute in a clear provision. "The spirit of harmony" can be classified in "agreement," "The trust deserves protection," and "general dispute solution.”” Hayato Hirata: Balance of Various Values in the Conciliation. Jogelméleti Szemle 2017/3. 112-117. 114. Igen érdekes hasonlóságot mutat a magyar felfogással a japán gondolkodás a vallás tekintetében. Amint Mitoma professzor rámutat, a japánok általában vallástalannak tartják magukat, még akkor is, ha ténylegesen vallásosak. Ez az attitűd alighanem hatékony védelmet nyújt a vallási türelmetlenséggel szemben. „Most Japanese do not have a strong sense of religion and often call themselves "irreligious.” However, the Japanese are not necessarily atheists. They are spiritual and actually participate in many religious rituals including Buddhism, Shintoism, Hinduism, and Christianity.” Tamio Mitoma: Japanese Behavioral Patterns and Groupthink. Jogelméleti Szemle 2017/3. 134-139. 135.

Az 1946. évi I. törvényig³ a magyar közjogi hagyományban a Szent Korona-tan meghatározó jelentőségű volt. Eszerint a Szent Korona személy. Nem azonos az uralkodóval. A legfőbb hatalom – modern kifejezéssel a szuverenitás – megtestesítője. Így a Szent korona a modern államfogalomnak is előzménye, amely utóbbi csak a XVI. században, Jean Bodin tanai nyomán alakul ki Európában.

II. A Szent Korona eredete

Hogy megértsük, miért válhatott a Szent Korona a magyar államiság és alkotmányosság szimbólumává⁴ és megtestesítőjévé, tisztában kell lennünk a Szent Korona ősi eredetével. Bizonyos magyar hagyományok szerint a Szent Koronát a pápa küldte az első magyar királynak⁵, mert az a magyarokat illette fejedelmük érdeme miatt. A mondák szerint a X. században a lengyel fejedelem (Mieszko) is kért – egy a keresztény uralmat szimbolizáló – koronát a pápától, ám – a monda szerint – a pápa álmodott. Egy angyal azt tanácsolta neki, hogy a Szent Koronát adja a magyarok másnap megjelenő küldötteinek. A lengyel Mieszko Kr. u. 960. táján kezdte meg uralkodását, 964 táján keresztelkedett meg, 970-ben pedig már valószínűleg megkoronázták. Ha a koronát valóban Rómából küldték, akkor tehát az 970 körül lehetett, amikor Szent István király született, és akinek apja Géza fejedelem ugyancsak az István nevet kapta a keresztségben.

A XIX. század végéig nem vonták kétségbe, hogy a Szent Korona azonos az több mint ezer éves, állítólag Rómából származó koronával. Három, nyilvánvalóan utólag felhelyezett zománckép (Mihály császár, Kon (sic!) császár, Geobitzasz török király) alapján feltételezték egyesek, hogy a korona alsó része Szent István után keletkezett, a felső rész eredetét pedig még több találgatás övezi.⁶ A korona egyes kutatói úgy vélik, ún. zárt koronát (kamelaukion) a

---

³ Törvény Magyarország államformájáról. Különös módon éppen abban az évben fogadták el, mint Japán modern, amerikaiak által oktrojált alkotmányát.

⁴ A hagyományok és a szimbólumok politikai jelentőségére igen szemléletesen mutat rá Hayashi professzor. Kanichi Hayashi: The local political system and symbolic politics in Japan. Jogelméleti Szemle 2017/3. 118-125.

⁵ Karthauzi Névtelen: Bódogságos Szent István királynak innepéről. In. István király intelmei, Magvető Kiadó, Budapest, 1982. 63-75. 69. A Karthauzi Névtelen a koronaküldés történetét Hartvik püspök XII. század elejéről való Szent István király legendája című munkájából vette át. Erősen vitatott, hogy a koronaküldés mozzanata Hartvik eredeti szövegében benne foglaltatott-e.

⁶ A kutatás a XVIII. század végén Mihály császárt Dukász Mihállyal, Kon-t Konstantin társascsászárral, Geobitzaszt I. Géza magyar királlyal vélte azonosíthatónak. Kovács Éva és Lovag Zsuzsa 1980-as monográfiája (Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Corvina Kiadó, Budapest 1980.) Szelényi Károly kitűnő fotóival a legszélesebb olvasó közönség előtt ismertté tette a Szent Korona számos részletét. Így e széles körben nyilvánvalóvá vált, hogy a három uralkodókép – különösen az ún. Dukász Mihály lemez – utólagosan került a Szent Koronára, és így tarthatatlanná vált a Szent Korona eddigi kormeghatározása is, amely legszilárdabb pontjának e lemezeket jelölte meg. (Kovács – Lovag i. m. 18.) Ez után a legképtelenebb magyarázatok születtek annak a prekoncepciónak az igazolására, hogy a Szent Korona nem érintette Szent István fejét. Ezek közül kiemelkedik az egyébként komoly történész, Bertényi Iván professzor (az MTA doktora) okfejtése, amit a Nemzeti Nagyvizit című televíziós ismeretterjesztő sorozat 16. részében tárt a nyilvánosság elé. (A Szent Korona, mint jelkép, szimbólum; vendég: id. Bertényi Iván; M1 2013. március 28. csütörtök 22:40-23:10) A Szent Koronáról egyebek mellett a következőket mondja. „... nagyon valószínű, hogy nem érintette Szent István homlokát, így ebben a formájában biztos, hogy nem. Tudni illik, a koronát gondosan őrizték. Először a székesfehérvári őrkanonok őrizi, aztán ugye a székesfehérvári prépost. Majd pedig hát maga a király. Zsigmond maga őrizteti a budai várban a tárnoki ház melletti toronyban. Majd pedig rábízta az esztergomi érsekre. Innen kerül Visegrádra. Tehát Viseg..., illetve Visegrádról kerül ide, aztán vissza Visegrádra. És Visegrádon őrzik külön a egy korona-helyiségben a koronát. Tehát azt kell mondani, hogy nagyon kevesen láthatták...” <https://www.youtube.com/watch?v=v8QMBEeHvGY> 3:05-től, Letöltve 2018. 04. 05.

Hogy mindebből hogyan következik, hogy a Szent Korona mai formájában biztosan nem érintette Szent István homlokát, nem derült ki az adás többi részéből sem. Bertényi érvelését azzal kezdi, hogy „Tudni illik, a koronát gondosan őrizték.” Okfejtése azonban azt az abszurdumot involválja, hogy a Szent Koronát olyan gondosan

bizánci Komnénosz császári család használt először⁷ a XI-XII. század körül, és a magyar királyok csak utánozták azt két tárgy („alsó korona”, „felső korona”) összeillesztésével.

Ennek az „dekonstruktivista” elméletnek sok minden ellentmond. Először is, a legkorábbi ismert kamelaukionok textilből készültek és csupán díszítésükben volt fémszál és néhány gyöngy illetve drágakő. Nem valószínű, hogy egy textilsapka másolatát aranyból készítik el zömmel rekesz-zománcképekkel (köztük Szent Kozma és Damján képeivel) és gyöngysorokkal díszítve. Másodsor, Michael Anchialosz pátriárka 1166-ban arra buzdította I. Manuel Komnénosz bizánci császárt, hogy foglalja el Fehérvárt (ahol a koronát őrizték), és szerezze meg a Szent Koronát.⁸ Nem valószínű azonban, hogy egy másolatért (utáztatért) a bizánci császár egy háborút akárcsak fontolgasson. Nincs tehát valós bizonyíték arra, hogy a Szent Korona, mint tárgy nem létezett, nem létezhetett a X. században.

Tévedés továbbá, hogy a zárt korona Bizáncban, a XI-XII. században, a Komnénosz dinasztiánál merült fel. A nyugati kultúrkörben (és feltehetőleg az egész világon) a zárt korona ma ismert első ábrázolása a Kr. u. VI. századból való, Theodahad itáliai király pénzérméjén látható.⁹ Ezen a korona éppúgy keresztpántos, zárt korona, mint a Szent Korona, és a gyöngysorok is jól kivehetők rajta. Utóbbi tény is a Szent Koronához teszi hasonlóvá Theodahad koronáját.

Theodahad koronáját – amelyet pénzérméje meglehetősen sematikus ábrázol – történeti oldalról is kapcsolatba tudjuk hozni a mai Magyarország területével. Theodahad az itáliai trónt ugyanis úgy szerezte meg, hogy unokatestvére Amalasintha társuralkodónak választotta őt.¹⁰ Amalasintha apja, Nagy Theodorik (475-526) halála után régensnőként kormányozta Itáliát, fia, Athalaric (vö. az Attila névvel; 516-534) nevében. Athalarik korai halála után Amalasintha tehát hatalma megszilárdítása céljából tette társuralkodónak unokatestvérét, Theodahadot 534-ben.

Két évvel később Theodahad állítólag megölette Amalasinthát, és ezzel okot adott Iustinianus bizánci császárnak beavatkozni Itália ügyeibe. Miután Justinianus hadvezére, Belisar elfoglalta Rómát, Theodahadot állítólag saját emberei ölték meg. Egy azonban biztos, Theodahadnak nem állt érdekében, unokatestvére meggyilkoltatása. Egy feltevés szerint Justinianus itáliai legátusának, Tessaloniki Péter pátriárkának¹¹ is szerepe lehetett a történetekben,¹² bár a homály nehezen oszlik a több mint ezer év előtti büntényről. Valószínűbbnek tűnik, hogy a gyilkosság egyedül Iustinianus császár megrendelésére történt, hogy ezzel ürügyet teremtsen a beavatkozásra. Procopius szerint – és erről sem Iordanes, sem Cassiodorus nem tudhatott – Iustinianus gyűlölte a „gót” nevet és el akarta azt törölni a föld színéről.¹³

A Szent Korona és Theodahad koronája közötti esetleges kapcsolat tisztázása, illetve a Theodahad-féle korona lehetséges pannoniai vonatkozásai szempontjából fontos és érdekes

---

őrizték, hogy még Szent Istvánt sem engedték a közelébe.

⁷ Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: A magyar koronázási jelvények. Corvina Kiadó, Budapest 1980. 79.

⁸ Kovács – Lovag 1980. 8.

⁹ Az érméről kép elérhető <https://www.cngcoins.com/Article.aspx?ArticleID=194>

¹⁰ Massimiliano Vitiello: Theodahad: A Platonic King at the Collapse of Ostrogothic Italy. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2014. 63-64.

¹¹ Massimiliano Vitiello 12.

¹² „According to Procopius, Peter came to Ravenna with Justinian’s instructions to confuse Theodahad and the Goths with Theodora’s instructions on how to get rid Amalasintha.” Massimiliano Vitiello 100. „And despite the fact that the same Procopius in the Secret History does not know „by what arguments” Peter convinced Theodahad to order the crime, the implications behind the king’s act were not entirely connected to Theodora’s schemes or Justinian’s intention. Theodahad’s daily instructions were in primis his own doing, due to the reasons we have mentioned above and perhaps also to humour his wife Gudeliva, who was constrained by the anomalous co-regency to a secondary role in Amalasinthas shadow.” Massimiliano Vitiello 101.

¹³ Bokor János: Bevezetés Iordanes A gótok eredete és tettei című művéhez. In Iordanes: A gótok eredete és tettei (Középkori Krónikások, szerkeszti Dr. Gombos F. Albin) Brassói Lapok, Brassó, 1904. 5-21. 17.

körülmény, hogy Amalasantha apja, Nagy Theodorik Attila hun király birodalmában, Valcumban (ma Fenékpuszta) született, a mai Magyarország területén 453. körül, tehát Attila halálának évében. Theodorik apja, a „gót” Theudemir (vagy Thuidemer) Attila embere volt, ám Attila halála után – Iordanes VI. századi krónikája szerint – viszályba került Attila fiaival.¹⁴ Hangsúlyozni szükséges, hogy Iordanes a gótokat Skandináviából eredezteti, majd azt írja, hogy a Fekete tenger vidékén telepedtek le, ami hagyományosan szkíta-hun befolyási övezet volt. Iordanes szerint a gótok hun alattvalók lettek.

Természetesen nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy a Szent Korona már az V. században létezett, azonban ennek ellenkezőjére vonatkozóan sem rendelkezünk határozott bizonyítékokkal. Ami bizonyosan megállapítható, hogy a VI. században már létezett egy olyan uralkodói korona, ami éppúgy keresztpántos és gyöngysor díszítésű volt, mint a Szent Korona, és hogy e korona egy olyan család birtokában tűnt fel, mely szorosan kapcsolódott Pannonia, a hun birodalom, sőt Bizánc történetéhez. A bizánci császár, I. Leó ugyanis Attila halála után megtagadta az adó fizetését a hun birodalom maradékának. Ezután Theodorik nagybátyja feldúlta Illiricumot. Amikor békét kötöttek, Theodorik a béke Biztosítékaként Bizáncba került. Miután Theodorik nagykorú lett, Zénó bizánci császár megbízásából meghódítja Itáliát, és azt egyeduralgoként kormányozza egészen 526-ban bekövetkezett haláláig.

Felmerül továbbá egy érdekes adat e korból, ami ikonográfiai oldalról jelentős a Szent Korona korának meghatározása szempontjából. Theodorik és Amalasantha 526-ban IV. Félix pápának adományozta a római Fórumon Romulus templomának egy részét és a Biblioteca Pacis-t. Ezeket a pápa egyesítette és bazilikává alakította, majd azt Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelte. A hagyomány szerint Iustinianus császár egy csodás gyógyulását e két szentnek tulajdonította és Kyrhosban bazilikát építtetett tiszteletükre.¹⁵ Ugyanezek a szentek szerepelnek a Szent Korona zománcképei között is, noha tiszteletük később csak a XV. században emelkedett fel újra, a tisztelet kezdete pedig II. Theodosius császár koráig (Kr. u. V. század) nyúlik vissza. A Szent Korona eredete tehát egyfelől bizonytalan, ám semmi sem zárja ki, hogy valamilyen módon Attilával kapcsolatban állhatott, ám tény, hogy a Szent Korona formavilága, és a rajta megjelenített szentek közül kettő erősen kötődik az V-VI. századhoz.¹⁶

III. A Szent Korona és a sztyeppei uralkodók hatalmának égi eredete

A magyar Szent Korona különös tiszteletét nehezen érthetjük meg a hun és a magyar kultúra közötti kapcsolatok, a sajátos sztyeppei műveltség mindkét kultúrát átható természetének figyelmen kívül hagyásával. Tudnunk kell azt is, hogy Attila uralmát a hunok égi eredetűnek gondolták. Kínai források említik, hogy T'ou-man hun királyt az „Ég fiá”-nak tartották,¹⁷ és Attila is az „Ég fiá”-nak nevezetett.¹⁸ Ehhez a címhez hasonló a kínai császári

¹⁴ Iordanes: *Getica*. L' Harmattan, Budapest, 2004. LII. 268-270. 96.

¹⁵ Zala Mária (szerk.): *Szentek Lexikona* (fordította Bangha Katalin, lektoráltabás a magyar szentek szócikkeit kiegészítette Dr. Török József). Dunakönyv Kiadó, Budapest, 1994. 205. (Eredeti német kiadás: Clemens Jöckle: *Lexikon der Heiligen*. I. P. Verlagsgesellschaft, International Publishing, München, 1994.)

¹⁶ Kárpát-medencei és dél-ukrajnai leletek alapján Csomor Lajos úgy véli, hogy a Szent Koronán alkalmazott ötvös-technika hun kori, legfeljebb ötödik század végi. Majer Tamás: *A Szent Korona egyik története: örmények és hunok készítettek?* (interjú Csomor Lajossal) FEEOL Fejér megyei hírportál 2018. 01. 14. (Letöltés 2018. 04. 04.)

<https://www.feol.hu/kozelet/helyi-kozelet/szent-korona-egyik-tortenete-ormenyek-es-hunok-keszitettek-2189073/>

¹⁷ Dümmer Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1987. 42-43.

¹⁸ Váczy Péter: *A hunok Európában*. In Németh Gyula (szerk): *Attila és hunjai*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 61-142. 117.

cím, (Ég fia, tience, 天子; körülbelül a Kr. e. XI. századtól), ami szintén égi megbízatást jelent.¹⁹ Hasonló ehhez a japán császár Tennó címe is (Ég fia, 天皇; Kr. u VII. századtól). Az ég jelentésű tien és a ten szavak a legnagyobb valószínűséggel kapcsolatban állnak számos közép-ázsiai fogalommal. A mongolok a „jó erőket” tengri kifejezéssel jelölik, azok megszemélyesítői pedig az Ég, a Nap, a Hold istenei,²⁰ a török népeknél tisztelték Tengri-t, az Eget, a főistenséget, a „világ tetejét”, ahol mindennap megszületik a Nap és a Hold²¹, a sumerek nyolcágú csillag írásjele „dingir”-t vagy „an”-t jelölt, ami istent illetve égboltot jelentett.²² A magyar nyelv „Isten” szava vélhetően szintén örzi a régi „Ten” fogalmat, illetve a magyar „tenger” szó az égi vizekkel szemben az alsó vizeket, a tengert jelöli. A szónak ez az értelme a hunoknál is feltűnik. Sőt a fenti és lenti vizek értelme ott össze is kapcsolódik. Attila egyik fiát Dengizik-nek hívják. Amint Németh Gyula írja: „Tengiz, vagy dengiz törökül tengert és tengerről jövő szelet jelent. (Azonos vele a magyar tenger szó, de a tenger a bolgár-törökségből való, ahol a „z” helyén „r” van.)”²³ Érdekes körülmény, hogy a Szent Korona legfelső zománcképén az Isten feje mellett asztrális jelképek jelennek meg: a Nap (csillag?) és a Hold.

A kínai császár égi megbízatását kifejezi az a hiedelem, hogy az ég bizalmának elvesztését természeti vagy társadalmi katasztrófák teszik nyilvánvalóvá mindenki számára.²⁴ A keleti hunokról kínai források azt jegyezték fel, hogy kagánjuk biztosítja az összhangot az emberiség és a mindenség között. Ha ez megbomlik, katasztrófák következnek be.²⁵ Ez a keleti uralmi forma tehát nem korlátlan, éppúgy, amint a magyar királyi hatalom sem az. E felfogás idegen tehát a nyugati abszolút monarchiák természetétől.²⁶

Problematikusnak tűnik, hogy a magyar Szent Korona képei – az asztrális utalásokon túl – a keresztény szakralitáshoz kötődnek. Tudnunk kell azonban azt is, hogy az európai hunok Kr. u. 400. körül szoros kapcsolatba kerültek a kereszténységgel, így szakrális képzeteik keresztény tartalmakkal telítődtek. Tomi városa és Scythia provincia püspöke, Theotimus arról számol be, hogy őt a hunok a rómaiak földre szállt istenének tartották; Szent Jeromos (Kr. u. 390-430) egy levelében írja, hogy a hunok zsoltárokat tanulnak, Theodoretos szerint a dunai szkíták (hunok) az üdvösséget szomjazzák, Johannes Chrisostomos (kr. u. 398-403) térítőket küld nekik; Orosius pedig 417. körül a hunokat már a megtért népek között tartja számon.²⁷ Ennek figyelembe vételével egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a Szent Korona Kr. u. 450 körül a hun birodalomba készült, és Attila halála után Nagy Theodorikkal

---

¹⁹ Raymond Dawson: A kínai civilizáció világa. Osiris, Budapest, 2002. 20-25.

²⁰ Hunyadi László: A világ vallásföldrajza, Végeken Kiadó, Budapest, 1995. 58.

²¹ Hunyadi 59.

²² Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza, Helikon – Magyar Könyvklub, Budapest, 1998., ford. Dezső Tamás, 70.

²³ Németh Gyula: A hunok nyelve. In Németh Gyula (szerk): Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 217-226. 224. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf

²⁴ Dawson 20-25.

²⁵ Váczy Péter: A hunok Európában. In Németh Gyula (szerk): Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 61-142. 113. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf

²⁶ Ahogy Mitoma professzor rámutat, a Japán történelmében a császárok inkább spirituális kormányzók voltak, mint „diktátorok”. All over the world, it is not rare to distinguish power from authority. In Japan, while the emperor was the highest authority on spirituality, the political power was held by the Fujiwara family (Heian Period, 1794–1185), the shogunate (1192–1868), and the Meiji Restoration leaders (Meiji Period, 1868–1912). „In general, the emperors have continued as religious-spiritual authority without seeking worldly power. The family tree of the Japanese Imperial Family dates back to the mythological age. Japanese Emperors have been akin to priests who prayed to the gods during the mythological age. The political leaders took official jobs within the central government. But, decision-making is neither an act of the leaders nor of the political fixer.” Tamio Mitoma: Japanese Behavioral Patterns and Groupthink. Jogelméleti Szemle 2017/3. 134-139. 138.

²⁷ Váczy Péter: A hunok Európában. In Németh Gyula (szerk.): Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 61-142. 128. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf

került Itáliába. E feltételezés elfogadásával mélyebb értelmet nyer az a hagyomány is, hogy a Szent Korona a magyarokat illette meg. A középkori európai és magyar krónikás hagyományok ugyanis a magyarokat hunutód népnek tartották, és Pannoniába való újbóli bejövételükről beszélnek.²⁸ Ezt alátámasztani látszanak a legújabb genetikai kutatások is.²⁹

IV. A legősibb magyar alkotmányos hagyományok

Anonymusnál (XII. sz. vége) a magyarok bejövetelét a vérszerződés előzte meg. Egy olyan szövetség megkötése, amelynek során a hét törzs veretője a következőkben állapodik meg. A törzsek vezetői és azok utódai mindig a Megyer (Magyar) törzs vezetőjének, Álmosnak az ivadékaiból fognak vezért választani. Amit szereznek, abban mindannyian részesednek. A vezért választók és utódaik soha ki nem eshetnek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből. Az a választó, vagy annak utóda, aki hűtlen a vezérhez, vagy viszályt szít a vezér és rokonai között, halállal lakol. Ha Álmos vezér vagy a választók utóda közül bárki az esküvel kötött megállapodást meg akarná szegni, örök átok sújtsa.³⁰ Az átok – mint sajátos szankció – jól kifejezi a vezérválasztás szakrális, transzcendens jellegét, hasonlóságot mutatva a hun királyi tisztség szakrális jellegével.

²⁸ Képes Krónika (Kálty Márk?) Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 26. 1360. körül.

²⁹ Boldogkői Zsolt: Genetikusok szerint a honfoglalók ősei hunok voltak és a magyar az avarok nyelve lehetett. hvg.hu 2017. szeptember 26.

http://hvg.hu/tudomany/20170926_magyar_ostortenet_honfoglalas_hunok_avarok_nyelve_magyar

E cikkre két nap múlva, 2017. szeptember 28-án gyors válasz érkezett, vitatva hogy a hun kori csontmaradványok alapján egyáltalán lehet-e következtetéseket levonni a csontok egykori „tulajdonosának” etnikai hovatartozására vonatkozóan. Bálint Csanád cikkének címe – „Szürrealizmus, genetika és egyebek” – bizonyos ingerültséget áru el. A szerző egyik legfontosabb érve: „Ami konkrétan a hunok genetikai nyomát (és nem „genetikáját”) illeti: egyetlen hun temetőt sem ismerünk a Kárpát-medencéből, hanem csak hun-koriakat, ugyanígy a kelet-európai sztyeppéről sem. Ázsiában közöltek ugyan „hun” sírokat, de ezen meghatározásuk kizárólag a kormeghatározáson alapul („V. századi”), ami etnikailag teljesen irreleváns.” Bálint Csanád: Szürrealizmus, genetika és egyebek: rövid reagálás a „honfoglalók ősei hunok voltak” felvetésre. hvg.hu 2017. szeptember 28. (Letöltés 2018. április 12.)

http://hvg.hu/tudomany/20170928_balint_csanad_szurrealizmus_genetika_a_honfoglalok_osei_hunok_voltak_reagalas (Letöltés 2018. április 12.)

A szerző azonban nem ad számot arról, hogy ez esetben miként fordulhat elő, hogy a szakirodalomban következetesen szó van nem csak gepida sírokról (Bálintné Tóth Ágnes: Gepida sírok a mezőberényi Tücsök-halomból (Békés megye): Gepidische Gräber von Tücsök-halom in Mezőberény (Komitat Békés) In: Vida T. (szerk.): Thesaurus Avarorum: régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére. 834 p. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum; ELTE Régészettudományi Intézet, 2012. pp. 93-127.), de egyenesen gepida házakról is, adott esetben mindjárt százzal. (Masek Zsófia: Száz gepida ház – A rákóczi falvi gepida település szerkezete. In: Türk Attila, Balogh Csilla, Major Balázs (szerk.): Hadak Útján XXIV.: a népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. 1. kötet. 872. p. Konferencia helye, ideje: Esztergom, Magyarország, 2014.11.04-2014.11.06. Budapest; Esztergom: Archaeolingua, 2015. pp. 407-445. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensiae; Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport kiadványok; 3.1.)

Mindez nem csak a szakirodalomban fordul elő, de különböző kulturális portálokon is feltűnnek beszámolók gepida leletekről. A Librarius Kortárs Kulturális Magazin „Így temetkeztek a gepidák: különleges sírokra bukkantak a régészek” (Szerző: MTI/Szerk.) című cikke lelkesen számol be arról, hogy „a sírok szemet gyönyörködtető tárgyai értékes információkkal szolgálnak az időszak eseményeiről, a gepidák fegyverzetéről, temetkezési szokásairól”. Leszögezi egyúttal: „különleges leletekre bukkantak a szolnoki régészek a Tiszapüspöki és Törökszentmiklós határában zajló próbafejtésen, a leletek közül kiemelkedő a Kr. u. 5. századi gepida sírok anyaga – mondta Kovács Péter, a szolnoki Damjanich János Múzeum régésze.”

<https://librarius.hu/2015/04/20/igy-temetkeztek-a-gepidak-kulonleges-sirokra-bukkantak-a-regeszek/>

Közzétéve 2015-04-20 (letöltés 2018. április 12.) Mindezek alapján vagy arra kell jutnunk, hogy a gepidáknak és az egyéb germán népeknek tulajdonított leleteket akár a hunoknak is minősíthetjük, vagy el kell fogadnunk, hogy a hun leletek hun volta éppúgy megállapítható, mint például a gepida leletek gepida volta.

³⁰ Anonymus: Gesta Hungarorum. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 83.

Ezek a Kr. u. 870/890. körüli szabályok tekinthetők a magyar történeti alkotmány egyik legrégebbi ismert rétegének. A későbbi koronázások és az uralkodói eskü a régi szabadságok megtartásáról, lényegében az ősi szerződés megerősítését jelentik. A koronázás szokásának meghonosodásával a Szent Korona így az ősi alkotmány szimbólumává és megtestesítőjévé válik. A Szent Korona úgy áll a király és a nemesség fölött, mint ahogyan a szerződés áll a szerződést kötők fölött. Szent István király fiához intézett intelmeiben felsorolja, hogy kikre kell támaszkodnia a királynak és milyen erényeket kell birtokolnia. Az intelmek végén többek között ezt írja: „Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát...”³¹ A Szent Korona tehát Szent István felfogásában is királytól különböző olyan entitás, amire az uralkodónak méltóvá kell válnia.

Werbőczy István a magyar joganyag XVI. századi összefoglalója szerint a kereszténység előtt a törvényhozás joga a „kapitányokat” és a vezért illette.³² A kereszténység felvételével mindez úgy módosult, hogy a törvényhozás, a birtokadományozás, bíraskorás, kormányzás joga a koronára száll át,³³ ám a király a törvényhozás jogát a nemzettel egyetértésben gyakorolja.³⁴ Kifejezetten modern eszme tehát a Szent Korona-tan, mely élesen megkülönböztette az államot és az uralkodót, sőt alkalmazta a hatalommegosztást is, noha nem hatalmi ágak mentén.

Az 1222. évi ún. Aranybulla szintén a régi szabadságok megerősítése. Az itt megjelenő ellenállási jog, ami a nemzetet megilleti a kötelességszegő uralkodóval szemben, modernebb kifejezése a vérszerződés „örök átok” formulájának. Nagy Lajos király 1351-ben megerősíti az Aranybullát, és kifejezetten kimondja az „egy és ugyanazon nemesség/szabadság” (una eademque nobilitas/libertas) elvét.³⁵

A nemesi birtokok, már korábban is forgalomképtelenek voltak, de kétféle öröklés létezett. Az ősi, eredeti szerzésű birtok a nemzetségen belül öröklődtek. A katonai szolgálatért a királytól kapott birtok csak apáról fiúra szállt, fiú hiányában a birtok visszaszállt a Koronára. Az 1351. évi törvény minden nemesi birtok ősiségét (aviticitas) mondta ki. Így a továbbiakban valamennyi birtok a nemzetségen belül öröklődött, és továbbra is forgalomképtelen volt.³⁶ Az ősiség intézménye, ami 1848-ig fennállt, hatékonyan védelmezte a magyar nemesség, közvetve pedig a magyar parasztság életfeltételeit: adósság, kamat, uzsora fejében nem voltak megszerezhetők az ősi javak. Ez pedig a hosszú távú családi, nemzetségi, közösségi érdekeket szolgálta.

A magyar közjogi gondolkodásban nagy jelentősége volt a toleranciának, a türelemnek. Szent István Intelmei szerint a türelem és az igaz ítélet a korona ötödik dísze.³⁷ Itt még nem kifejezetten vallási türelemről van szó, de nyilvánvalóan arról is. Erre utal az izraeliták és izraeliták zavartalan jelenléte. Az 1222. évi Aranybulla 24. cikkelye számukra az állami tisztségviselést, különösen a pénzügyi tisztségek viselését megtiltotta, de ennél súlyosabb rendelkezést nem tartalmazott. A rendelkezés szükségessége azonban rámutat azokra az állapotokra, amelyek korábban ténylegesen fennálltak. Összehasonlításképpen érdemes megemlíteni, hogy I. Edward 1290-ben kitiltja a zsidókat Angliából, miután vagyonukat elkobozza. Többek között a Szent Korona-tan tolerancia elve tette lehetővé, hogy

³¹ István király intelmei (De institutione morum ad Emericum ducem, c 1013.). In Szigethy Gábor (szerk.): István király intelmei. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 9-22. 22.

³² Werbőczy István: Tripartitum. Téka Könyvkiadó, Budapest, 1990. Második rész 3. cím 1. §, 283. oldal

³³ Werbőczy Második rész 3. cím 2. § 283.

³⁴ Werbőczy Második rész 3. cím 3. § 283.

³⁵ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar Történet. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 204.

³⁶ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar Történet. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 203-204.

³⁷ István király intelmei. In: Szigethy Gábor (szerk.): István király intelmei. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 9-22. 16.

1568-ban a világon elsőként a tordai országgyűlés mondta ki a vallásszabadság elvét. Szintén csak összehasonlítóként említendő, hogy Franciaországban 1572. augusztus 23-ról 24-re virradó éjjel (Szent Bertalan éj) a katolikus király tudtával mészároltak le a hugenották (protestánsok) ezreit, Angliában pedig a magyar törvény után 121 évvel később, csak 1689-ben fogadták el a Toleration Act-et.

A türelem azonban az ország területén élő más etnikumok identitásának tiszteletben tartását is jelentette, hiszen ők is a Szent Korona uralma alatt élnek. A Szent Korona eszme e vonatkozása rokon a régi hun államfelfogással. Amint Váczy írja: „régii lovas nomád állambölcsesség, hogy a legyőzöttet nem szabad porba sújtani, hanem sorstársá kell fogadni. Így gondolkoztak a hunok is.”³⁸ Amiként tehát az egyes germán népek saját királyt választhattak Attila uralma alatt, éppúgy saját bánjuk volt a horvátoknak a magyar királyok alatt.

A magyar közjogi értékek között tehát kiemelt helyet foglalt el a szabadság, a szolidaritás, a vallási és etnikai türelem. Ezek az értékek – mint látjuk – a sztyeppei birodalmakra is jellemzőek voltak, s a hun birodalomban is ismeretlen volt a vallásháború és a társadalom tömegeinek kizsákmányolása. Jellemző, hogy egy 441-ben, Viminacium ostromakor hun fogságba esett görög kereskedő miután megváltotta magát, a Hun Birodalomban maradt, mivel sorsát ott jobbnak tartotta, mint korábbi életét.³⁹ Hogy a Hun Birodalomban jobbak voltak az életkörülmények, mint a Római Birodalomban, ezt a modern régészet is alátámasztotta, hiszen Pannoniában a csontleletek alapján a hun időkben jobban táplálkoztak az emberek, mint a római uralom idején.⁴⁰

Ennek az oka pedig alapvetően az volt, hogy a sztyeppei birodalmakban, így a hun birodalomban is a föld nem áru volt, hanem a közösségi lét alapfeltétele. Az antik államalakulatok egyik legfőbb problémája a föld áruként való kezelése, illetve ezzel részben összefüggésben az adósrabszolgaság kialakulása volt. Ez vezetett el a hihetetlen vagyoni különbségekhez és a nyomorhoz. A magyar Szent Korona-tan szerint az ország területének a Szent Korona a tulajdonosa. A magyar nyelv ezért ragaszkodott ezer éven keresztül ahhoz, hogy nem földtulajdonosokról, hanem csak földbirtokosokról szolt.

A Szent Korona-tannak ez a tétele azonban nem feltétlenül Európában alakult ki. Egy olyan ősi társadalmi tapasztalatról lehet itt szó, amelyet már az ázsiai hunok is ismertek, és ami csupán részévé vált a Kr. u. 1000. körül kialakuló Szent Korona-tannak. Egy ősi monda szerint ugyanis amikor a Kr. e. III. évszázadban Mao-tun az ázsiai hunok fejedelme lett, a szomszédos nép, a tung-hu-k Mao-tun apjának lovát követelték. A fejedelem tanácsadói ellenkeztek. A fejedelem azonban kiadta a tung-hu-k számára a lovat, mondván: a jó szomszédtság többet ér egy lónál. Mikor a tung-hu-k a fejedelem feleségét követelték, a tanácsadók még jobban felháborodtak, de Mao-tun ismét engedett. A tung-hu-k harmadszor a két ország között elterülő lakatlan földet követelték. Az elbizonytalanodó tanácsadók hajlottak a követelés teljesítésére, mondván: elhagyott föld az, oda lehet adni. A fejedelem azonban haragra gerjedt. „Földet? Földet, az ország alapját? Soha!” – kiáltotta, és vérszomjas seregével

³⁸ Váczy i. m. 124. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf Ez a szemlélet jellemzi Attilát is. Amint Iordanes írja a hun nagykirályról: Megfontolt gondolkodású volt, a könyörgők előtt meglágyult, akit egyszer a bizalmába fogadott, az iránt jó indulatot mutatott.”; Iordanes: *Getica*. L' Harmattan, Budapest, 2004. XXXV. 182. 96. Iordanes ugyanitt – más szerzőkkel összhangban megemlíti, hogy Attila „nagy fejű” volt. A Szent Korona belső kerülete 63,5 cm.

³⁹ Váczy i. m. 97-98. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf

⁴⁰ Ezt Susanne Hakenbeck friss kutatásai támasztják alá. Sarah Kaplan: Ancient Romans depicted Huns as barbarians. Their bones tell a different story. *Washington Post* 2017. 03. 22. <https://translate.google.hu/translate?hl=hu&sl=en&u=https://www.washingtonpost.com/news/speaking-of-science/wp/2017/03/22/ancient-romans-depicted-huns-as-barbarians-their-bones-tell-a-different-story/&prev=search; see also http://www.cam.ac.uk/research/news/tiller-the-hun-farmers-in-roman-empire-converted-to-hun-lifestyle-and-vice-versa>

a tong-hu-k ellen vonult.⁴¹

Valószínűleg ez a legelső ma ismert megfogalmazása annak az eszmének, ami a Szent Korona főtulajdonosi minőségéhez elvezetett. Egyes nézetek hangsúlyozzák, hogy Angliában és Franciaországban a korona XIII. században kezd megjelenni, mint a királyi birtokok tulajdonosa.⁴² Itt azonban két dologra kell rámutatni. Egyrészt, a magyar Szent Korona nem csak a királyi birtokok tulajdonosa, de az ország területének tulajdonosa, és a Szent Koronához képest mindenki csak birtokos, és nem tulajdonos. Másrészt, Anglia és Franciaország számára valószínűleg az a Magyarország szolgálhatott példával, amelyiknek már a X. században volt szilárd központi hatalma, nem utolsó sorban szilárdnak mondható államterülete és – többek között páratlan geográfiai adottságai következtében – meglehetősen pontosan kirajzolódó határa.

Emlékeztetőül, a XI. században Anglia még a normann hódítást (1066) szenvedte, a Francia királyok hatalma pedig sokáig nem terjedt túl Párizs környékén, az ún. Il de France-on. Mindaz pedig, ami e korokat ezekben az országokban megelőzi, a jobbára a legendák homályába vész. Hangsúlyozandó, a korona-tulajdonnak nem voltak antik, római-görög előzményei, így azt a nyugati monarchiák onnan nem vehették át, azonban – amint láthattuk – a sztyeppe államfelfogásban volt ilyen előzmény.

---

⁴¹ Ligeti Lajos: Az ázsiai hunok. In Németh Gyula (szerk.): Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 31-60. 39-40. http://mtdaportal.extra.hu/books/nemeth_gyula_attila_es_a_hunjai.pdf

N. Ishjams: Nomads in Eastern Central Asia. In: Harmatta, J, Puri, BN, Etemadi, GF (eds) History of Civilizations of Central Asia: Volume II, The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations (700 B.C. to A.D. 250). Delhi: UNESCO Publishing, 1999. pp. 151–170. 153-154. see also https://en.unesco.org/silkroad/sites/silkroad/files/knowledge-bank-article/vol_II%20silk%20road_nomads%20in%20eastern%20central%20asia.pdf 146-164. 149-150.

⁴² Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Polizer Zsigmond és Fia, Budapest, 1946.; Kardos József: A Szent Korona-tan és a legitimizmus. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 58.; Bódi Stefánia: A Szent Korona eszme különbségei Eckhart Ferenc, Timon Ákos és Bartoniek Emma felfogásában. Polgári Szemle 2015. 11/1-3. 327-341.

Peschka Vilmos jogfelfogása

Peschka Vilmos a maga területén, a jog birodalmában igazi filozófusként, jogfilozófusként tevékenykedett. Szakmai terepét egyfelől a jog, másfelől a marxizmus biztosította.

Mit értett ez utóbbi alatt? Nyilvánvalóan az úgynevezett klasszikusokat. Egyfelől ennek Marxon és Engelsén, valamint Leninén túl, szellemi elődjükként egyszersmind feltételeznie kellett visszatekintést Hegelre s tőle szükség szerint Kantra, esetleg még tovább a múltban, beleértve a francia felvilágosodásban munkálkodókat. Másfelől pedig mindezek értelmezésében, további kibontásában, a jelenhez elérkező keretszabásában támaszkodást jelentett (az egész nemzetközi mezőnyben leginkább figyelemre méltó társadalomfilozófiai tekintély gyanánt) Lukács Györgyre és az általa életre hívott, majd jelképezett gondolatvilágra.²

Mint hogy a marxizmus mint filozófia adta Peschka Vilmos tudományos működésének alapját és meghatározó szellemi keretét,³ úgy a marxizmus korabeli közegében, melyben akkori mindannyiunknak élnünk adatott, létjelentőségűvé lett számára ennek tudományos, azaz alapkutatói szintű művelhetése, ami ezen az általa elfogadott és elvállalt platformon belül néki úgyszólván szellemi szabadságot, eredményei tekintetében pedig nem csekély mértékben nyitott végű esélyeket feltételezett. Annak érdekében, hogy ezt elérhesse, határozottan el kellett utasítania, (még ha kései elhangzásakor felszisszenést váltott is ki⁴) annak merő gondolatát, hogy bármiféle politikai vagy egyéb külső erő (amit akkor kizárólag a nagybetűs párt testesített meg) akár feladatszabásként, akár várakozás vagy éppen megrendelő gyanánt közvetlenül megjelenjék a tudomány birodalmában. Mert alakuló életművét komolyan vette és vetette.⁵ És azért, hogy ez a filozófiaként értelmezett marxizmus maga a

---

¹ Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara, Jobbölcséleti Tanszék, professor emeritus; Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Jogtudományi Intézete, kutató professor emeritus

² S továbbmenve, e körből hivatkozott egyfelől már korai időkben megjelenő értékelméltre — Heller Ágnes: *Érték és történelem. Tanulmányok. Elvek és utak; Magvető, Budapest, 1969.* —, másfelől pedig a tanítványoknak Lukács halála után budapesti iskolaként megjelenő nemzetközi politikai szerepjátása retorzióját jelentő háttérbeszorításukkor — elvi szimpátiát kifejezve — Heller Ágnes további, későbbi műveire is.

³ Amde generációk szerint különböző életpasztyalattal; hiszen Peschka Vilmos az úgynevezett felszabaduláskor már serdülő kora vége felé járt, míg én az 1956-os forradalom tájkán csak a közepe felé. Saját emberi és korjellemző szakmai benyomásokra lásd »...csak múltunk törvény...«. Varga Csaba jogfilozófussal beszélget Mezei Károly. *Magyarnak lenni CIII; Kairosz, Budapest, 2012.* és Varga Csaba: *Visszatekintés. [1999.]* In: Varga Csaba: *Jogfilozófia az ezredfordulón. Minták, kényszerek – múltban, jelenben. Jogfilozófiák; Szent István Társulat, Budapest, 2004, 303–312. o.*

⁴ Paradox módon ez meglehetősen az utolsó pillanatokban, valamikor az 1980-as évek derekán, barátja, pálya- és egykori szobatársa, Kulcsár Kálmán MTA főtitkárhelyettesége alatt történt, egy a tudományok helyzetét megvitató összakadémiai nagyértekezleten, amikor Peschka Vilmos protestálásától az elnöklő főtitkárhelyettes ugyan finoman elhatárolódott, egyéb következménye e kései kiállásnak azonban már nem lehetett.

⁵ Egyszerre személyiségjegy s védekező álca lehetett *magántudósként* magára felvett habitusa, habár intézeti közege állami háttérrel s kivételesen jó munkafeltételeket biztosított mindvégig néki pozíciójában; Nagy Lajosné Dusa Margitnak, a Péteri Zoltán vezette jogösszehasonlító osztály titkárnőjének túlnyomórészt az ő kiváló fordítására rendelkezésében (saját idejében Peschka 18 közleménnyel sztarja volt az *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* komoly honoráriumot ígérő presztízses folyóiratának, amiben utóbb magam követhetem őt 13 dolgozattal ebben, majd immár honorárium s végül különnyomat nélkül 32 tanulmánnyal utódjában, az *Acta Juridica Hungarica* hasábjain); abban, hogy bárhol a világban saját tetszés mértékéig igazgatója támogatásával jelenhetett meg és szerepelhetett, merthogy úgyszólván kivételtelenül hona állami

diszciplína mint nemzetközileg művelt tudományos hagyomány saját belátásaiból, s ne a marxizmus mögé felsorakozott pártharcosok, mozgalmárok, éppen aktuális politikai szerepjátszóként voltaképp percemberek tetszőlegességéből fejtethessék ki, elvileg leválasztotta a bármiféle aktualizálásra, így politikai döntések utólagos igazolására is nyitott ún. szocialista jogelméletet arról, amit ő művelni kívánt, vagyis az ő értelmében vett, voltaképpen marxista jogfilozófiáról.⁶

A mondott kereten belül filozofálásának hármasság alapját –legalábbis számomra folyvást érzékelhetően – a *marxi* ontológia, a *lenini* visszatükrözésemélet, valamint a különösség és típus kategóriáit illető *lukácsi* kutatás szolgáltatta. Ezekhez járulhatott kritikai reflektáltatásukkal mindaz a gazdag könyvanyag, amit a korai szovjet-orsz kísérletektől a kortárs nyugati marxizmusig, s természetesen a XX. századi kontinentális jogi gondolkodás klasszikusaiig végigtanulmányozott,⁷ hogy alkotásra szánt életideje vége felé a néhány kortárs nagyságokkal is szembesítse elméletét.⁸

---

kiküldöttje volt, tehát sohasem és semmiben bármiféle fogadó fél függvénye; ennek megfelelően nem vendégprofesszorkodott, aminthogy műveket is kizárólag csak anyanyelvén írt; s végezetül talán abban is, hogy kicövekelhette magának: kizárólag műveket jelentetett meg, ám sohasem bármiféle narrációt műről vagy művelésről.

Korábbi barátja, az önmagát mindig zászlóhordozóként kereső, nézeteiben indulatos, kiváló kriminológus Szabó András (1928–2011), utóbb alkotmánybíró, majd akadémikus egyetemi tanár e habitus-kérdést még bőven a szocializmusban baráti beszélgetésekkor mindig egy olyasfajta, csípősnek vagy éppen szándékosan bántónak szánt emlékeztetéssel zárta rövidre, hogy akkoriban volt ő, egyfelől, és voltak mások, sokan, hunyászokdók másfelől, kik úgymond soha semmiféle zászlórudat nem vettek a kezükbe.

⁶ Peschka Vilmos: Marxista és szocialista jogelmélet. In: Jogtudományi Közöny, 1968/4. szám, 165–172. o.

⁷ Mintha mindenkor egy már készülő, folyamatban lévő nagy szintézisen munkálkodott volna, Peschka Vilmos nemigen bíbelődött akár bibliográfiai kutatásokkal, akár folyóirati tanulmányi irodalommal sem nemzetközi, sem hazai tekintetben. Többnyire jó érzékkel megtalálta a számára kedves alapvető néhány forrásművet, s azokból építkezve azokra építette fel gondolatait.

Ez azonban válogatás volt, ráadásul az általa éppen tanulmányozott könyv-irodalom preferenciáin, kiválasztásuk esetleges véletlenein nyugodott. Így emlékezetes számomra a bibliográfiai tudásban felülmúlhatatlan pécsi romanista, egykori tanárom, *Benedek Ferenc* méltatlankodása például Peschka Vilmos: A fikció a jogban és a jogelméletben. In: Állam- és Jogelmélet, 1966/1. szám, 40–83. o. feldolgozott irodalmának lényegi hiányosságai és egyáltalán soványsága láttán, mikor friss akadémiai kutatóként Pécsre visszalátogatva eldicsekedtem néki, mint akkor már barátnak, e legújabb akadémiai teljesítménnyel. Átlapozta, s első megsemmisítő észrevétele az angol klasszicitás, így Charles Kay Ogden (1889–1957) úttörésének peschikai észrevétlensége volt, hiszen — mondta — ha erre nem, mi másra alapozhatta egyáltalán, hogy a fikcióról egyáltalán, ráadásul kismonografikusan szóljon? Hiszen e szerző volt az, aki (magyarországi könyvtárakban akkor is hozzáférhetően egyébként) hatalmas, szerte a világban abszolút referenciaként használt műben — Ogden, C. K. – Richards, I. A.: *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism.* (With supplementary essays by B. Malinowski & F. G. Crookshank.) [1923.] 8th edition. International Library of Psychology, Philosophy, and Scientific Method; Harcourt, Brace, New York – Routledge & Paul, London, 1956. {első fejezete in <http://courses.media.mit.edu/2004spring/mas966/Ogden%20Richards%201923.pdf>} — a kérdést egyáltalán megfogalmazta; a századelő német klasszikusának általa végzett angol fordítását megalapozó tanulmánnyal kísérte — Vaihinger, Hans: *The Philosophy of »As If«.* A System of the Theoretical, Practical and Religious Fictions of Mankind. [Die Philosophie des Als Ob. Berlin, 1911.] International Library of Psychology, Philosophy, and Scientific Method; K. Paul, Trench, Trubner, London – Harcourt, Brace, New York, 1924. {részletek in http://ww.livingcontrolsystems.com/enclosures/860915_AsIf.pdf} —, végezetül a jogi fikció ügyében a megkerülhetetlen sarokpontot képező XIX. századi angol jogász-klasszikus ez irányú kéziratait összegyűjtötte, majd elsőként kiadta — Ogden, C. K. (szerk.): *Bentham's Theory of Fictions.* International Library of Psychology, Philosophy, and Scientific Method; Harcourt, New York, 1932. —, sőt még el is látta e gyűjtemény részeként önmagában monografikus értelmezési kerettel.

⁸ A fenti nézőpontból közelítve egyébként úgy tetszik, hogy alkotómunkáját tekintve eleve két életszakasz, voltaképpen *két életmű* közt kell különbséget tennünk. Hiszen elsőként adott egy *grande théorie* kiművelhetése perspektívájában fogant negyed évszázadnyi időszak, amikor nagy monográfiáit írta viszonylag csekély, reprezentatívként válogatott irodalom újragondolásából. Majd második szakaszként a kortárs nyugati jogfilozófia nagyobb fejezeteinek áttekintését követően, legmélyebb szimbolikus értelemben is *Appendix* gyanánt már jobbára — a következő csaknem két évtized első felében még valamelyest termékenyen — csak kisebb

Őt, aki már monografizált jogviszonyelméletről, egyáltalán nem hozta lázba a közös főnökünk, Szabó Imre ontologizáló, a szovjet-orosz elméleti-jogi kísérletekben már Pasukánisztól és másoktól megkezdetten általa megújítandó kései kísérlete, hogy a jogviszonyokat a társadalmi viszonyok marxi tanából sajátos transzformációkként levezetve adjon lételméleti megalapozást a jogról.⁹ Miközben Peschka Vilmos maga is sajátos valóság-transzformációt látott a jogban; ámde ezt visszatükrözésként, éppen a különösség szintjén, típusok meglátásaként értékelte, amihez mindvégig – egyre saját korlátaival vívódó mesterséges többletmagyarázatokat kényszerülve kapcsolni kifejtéseihez – mereven ragaszkodott.

Közös nézőponton maradt Szabó Imrével abban is, hogy marxizmusukba annak éppen legsajátabb látásmódja, a dolgok történetiségéből történő kifejlés és ennek megfelelő kifejtés nem fért bele. Mert – a maguk módján – mintha mindketten Marxnak *A politikai gazdaságtan bírálatához* írt bevezetésével vallották volna, hogy „az ember anatómiája a kulcs a majom anatómiájához”,¹⁰ vagyis hogy a történelemnek valamiképpen eleve teleologikusnak kell lennie, hiszen mindig a mindenkori legfejlettebb (mert legújabb) az, ami minden korábbinak a magyarázatára képes, merthogy azokban csakis, kizárólag, önnön előképét tudhatja. Mindenesetre egyszersmind kollégákként is évtizedeken át megtapasztalhattuk, hogy a művelt, történelmet sokat és alaposan olvasó, rendkívül tájékozott Szabó Imre a szocialista jelen apologetikusaként mindent, ami bármikor csak előfordult, ennek – saját vallott *májának* s eszmei *credojának*, és ezzel persze ideologikusan megalapozott, legmélyebben aktuálpolitikált jövőképének – fényében és perspektívájában értékelt, és bármit ehhez való viszonyában minősített retrográdnak vagy progresszívnek.¹¹ Peschka humanizáltabb, elvontabb, s ennyiben minden bizonytalansággal polgárabb is volt, hiszen eszményeit, csakúgy, mint fiatalabban Szabó Imre is Thomas Mann árnyékában kereste. Sarokpontként, az eszményi megtestesültség és így fogalomalkotó képesség (azaz, egyszersmind fogalomalkotásra érdemesség) tekintetében számára a jogot mai legfejlettebb formája képviselte, s ezt ő a *modern formális joggá* fejlesztett és Max Weber-től értelmezett kontinentális joggal azonosította. A jogban megjelenő s ezek szerint a saját műve számára univerzalizált rendeszményt ő tehát saját korára, vagy némi általánosítással a XX. századra kifejlesztett kontinentális jogban látta. Következésképpen a jog, mint vizsgálódás tárgyaként ő ezt kutatta, fogalmiságában ezt boncolgatta, egy mélységében ezt átlátó *grand philosophy* építgetésén fáradozott. S persze, ez magában foglalja azt is, hogy bármiféle más jogmegjelenítődést,

---

terjedelemben, általa kiválasztott egynéhány főbb munkához, mint kortárs újabb irányzatok reprezentánsaihoz — merőben reflexiókat mintegy kommentárként kapcsolt, amiknek helyenkénti esetlegességeiből adódott egyfajta teoretikus továbblépés. A mű, az egész *oeuvre*, vagyis Peschka Vilmos teljes tudományos teljesítménye szemszögéből azonban ez mégsem eseti *addendum*, hanem inkább *correctivum* s egyben *complementatio* volt, hiszen - vélem - egy zártágra törekvő elméletfejlődés nézőpontjából roppant érdekesen itt, ezekben tesztelte saját szakmainak szánt marxizmusát legújabb nyugati teoretikus fejleményekkel, s érlelt ki önmaga számára még elfogadhatónak tetsző, nemritkán izgalmas válaszokat, esetleg kompromisszumokat.

⁹ Peschka Vilmos: A jogviszonyelmélet alapvető kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961. ill. Szabó Imre: A jogelmélet alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

¹⁰ Marx, Karl: Einleitung [zur Kritik der politischen Ökonomie]. [1857.]: „Die Anatomie des Menschen ist ein Schlüssel zur Anatomie des Affen. Die Andeutungen auf Höheres in den untergeordneten Tierarten können dagegen nur verstanden werden, wenn das Höhere selbst schon bekannt ist.” http://www.mlwerke.de/me/me13/me13_615.htm.

¹¹ Ezért lett visszatérítő eleve a leszámolás, az elvtársai számára is irányadóan egy befejezetett/lefejezetett múltba temetés merőben politikai szándékával, ám komoly feltáró munkával és saját gondolatkörében analitikus igényességgel még a sztálinizmus légkörében megírt nagymonográfiája, melynek ideológiai vaksággal megerősített kései második kiadása előszavában még ki is fejezi, *expressis verbis* meg is erősíti ezt manicheánus kettősség gyanánt (amit nem egyszer előszóban nekünk is büszkén megismételt): amióta a szocialisztikus perspektíva a világtörténelemben megjelent, bármely nézet vagy csakis haladó, vagy haladásellenes lehetett. Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. ill. 2. javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

amivel ő, mint történelmet sokat és kedvvel olvasó művelt kutató egyáltalán találkozott – s itt és ebbe nemcsak az európai előzmények értendők, de a kortárs angol-amerikai jog is, s ide kellett volna számíttassék, ha érdeklődése efelé is valamelyest kinyílt volna, a világ maradék felét uraló iszlám jog is, a Távol-kelet ősi hagyományú kínai, koreai, japán joga is, amiként a jogantropológiától leírt s Afrika és Ázsia jelentős részeinek változatlan tömeges gyakorlatától nem idegen előformák is – kizárólag ennek fényében mért és ítelt.¹²

Paradox tehát a mai megítélés. Merthogy nem következethet másra, minthogy valamiféle teleologikus progresszívizmusból e két jelentős, éppen a marxizmus továbbépítésén fáradozó s ebben az összehasonlító gondolatot elvben éppen nem elvető, egyéni mentalitásában s gondolkodói szabadságban viszont egymással alig hasonlítható alkotó elme mégis csak közös volt abban, hogy a *historical comparativism* iránti érzék és alázat hiányzott tudományos érdeklődésükből. S ennek paradoxitását még csak fokozza, hogy az ő esetükben ennek nem olyan mosolyogtatóan efemer oka volt, mint például ugyanezen alig elmúlt évszázad angol civilizációjának gigászánál, *Herbert Hart*nál, aki klasszika filológia háttérű kezdő filozófusból lett valóban nagyelméletet alkotó, korszakos jelentőségű jogtudományművelő, s aki számára így – jogi végzettség híján, de nyelvfilozófiai megközelítésekbe már begyakoroltan – a jog mint kutatási tárgy eleve nemigen lehetett más, mint adott professzionizmusban sikerrel alkalmazott nyelvi kijelentések halmaza. Hiszen nyíltan vállaltan, ennek rejtett összefüggéseit igyekezett Hart az angol civilizációs közegben máig megalapozónak tekintett művében kihámozni; az a Hart tehát, aki nemcsak hogy nem értette Kelsent, de még annak az érzékeléséhez sem érkezett el, hogy létezik egyfelől valamiféle *Civil Law*, ami az emberi gondolkodásnak egészen más megközelítésére/lehetőségeire/eljárására épít, mint az a *Common Law*, aminek néhány éven keresztül pedig maga Hart is a gyakorlója volt.¹³ Nem, nem tudatlanság (vagy netalán önimádatban kifulladás narcisztikum általi univerzalizálás) volt a mi esetünkben e viszonylagos vakságnak vagy érzéketlenségnek, s érdektelenségnek az alapja, hanem elviség, egyfajta doktrinális alapállás s hűség. Ahogyan pár évtizeddel korábban, de életműve egészét áthatóan *Lukács György* számára – aki igazi doktriner volt: nem tárgyakat vallatott, hanem azért bocsátkozott elemzésekbe, hogy saját előítéleteket majd kiolvashasson elemzés alá vett tárgyakból – az irodalom legfőbb problémája az ún. irodalmi realizmus volt, vagyis a műtárgyak valóságtükrözése. Vagy ahogyan például további néhány évtizeddel korábban *Max Weber* a racionalitás fejlődésváltozataira s ebben a formális racionalitásra, mint az emberiség által elérhető csúcspontra építette fel nagyelméletét (amiben viszont, az említettektől eltérően, monografikus részletességgel máig példamutató mélyreható megértéssel boncolgatta mindazt, amit előzménynek tudott), s ezt, a legfejlettebbet tekintette mintának, amelyből kiindulva bármi más, akár a legrejtettebb összefüggéseiben is, mélyebben értelmezhető.

Nyilvánvaló, hogy a jogtudomány-művelésnek egyfelől a kelseni és a peschkai, másfelől a harti racionalizációs rekonstruktív fogalmi birodalomépítés – emlékezzünk csak a jogi/jogtudományi *Begriffshimmel*, a fogalmi mennyország szimbolikus képére, mint *archetípusra!* – kétség kívül egyaránt elképzelhető, releváns, gondolkodásunkat potenciálisan

---

¹² Ennek fényében még az angolszász jog szellemét is félreértette, amennyiben a sztálinizmus időszakában volt vaskos szovjet támadásokat eleinte szolgálóan átvevő Eörsi Gyula — Az amerikai igazságszolgáltatás. Jogi Kiadó, Budapest, 1953. — illetőleg Sarlós Márton és Horváth Pál az 1950-es évek légkörében kelt felfogásához s szóhasználatához igazodott. Lásd Varga Csaba: A »Jogforrás és jogalkotás« problematikájához. In: Jogtudományi Közlöny, 1970/9. szám, 502–509. o.

¹³ Kelsennel való olykori vitái kapcsán Hart többször beszámolt a saját felvetéseitől a másik félben kiváltott alapvető értetlenségről, arról például, ahogyan Kelsen türelmét vesztett felháborodottsággal reagált annak tudatosodására, hogy oxfordi vitapartnere még annak a jognak az eredendő másságát sem érzékeli, ami pedig kontinentális jogként Kelsennek mindig és mindenben a kiindulása volt, következésképpen egyáltalán a Tiszta Jogtan gondolatvilága megértéséhez a legelemibb - ráadásul tapasztalati! - kulcsként szolgált. Egyebek közt vö. Varga Csaba: A Hart-jelenség. Világosság, 2003/1–2. szám, 75–87. o.

előrevivő útja.¹⁴ Ám ha így van ez, úgy ebből következően viszont azt is meg kell állapítanunk, hogy ezek kevésbé társadalomtudományi – a valóság megismerésére közvetlenül vállalkozó – megközelítések voltak, mint inkább fogalomrendszerbeli modellalkotó kísérletek.¹⁵ Nos, Peschkára vonatkoztatva erre már illik egy olyan fejlődési sor vázolása, amelynek korábbi legkomolyabb s nemzetközileg azóta is számon tartott magyar teljesítményét történetesen egy *Somló Bódog* mutathatta fel — aki Peschka *jogfilozofálásával* szemben a tételes jogi immanenciából, azaz magukból a tételezések mögül kihámozható racionális megfontolásokból kísérelt meg *jogtani* gondolatrendszert emelni, csakúgy, mint később – s nem feltétlenül azonos keretek közt, de szintén az újkantianizmus büvkörében, ugyanezen gondolkodási hagyomány és ív követőjeként – Kelsen.

A fent elmondottak jegyében Peschka Vilmos a legtöbbet tette, ami csak – saját vállalása keretei közt, persze – lehetséges volt, fogalmi kibontásra s ebben külső-belső koherenciára törekedve. Míg *Kelsen* a jogtételezés, a hatósági jogalkalmazás s a jogászság professzionális deontológiája hallgatólagos logikájának kibontását s ebből egy hézagatlanul teljes nagyelmélet formálását vállalta, azaz a jogot *belülről* szólaltatta meg, *Peschka* viszont *kívülről* próbálta a jogot megragadni, egy adott, kizárólagos alapként szolgáló filozófia nézőpontjából és fogalmi eszközeivel, ráadásul ezen filozófia szakfilozófiai folytatásaként, tehát ennek kebelében s függvényeként. Mindkettejük számára a jog egy ideáltípus fogalmisága volt, aminek mintázatát a kontinentális jogról vették; s mindketten nagyban-egészeben meg is fogalmazták azt, amire őket saját korlátaik – megközelítésbeli önazonosságuk általi meghatározások – képesítették.¹⁶ Peschka esetében ezt az jelentette, hogy egyfelől filozófiailag is úgyszintén művelt s a civiljogi gondolkodásban egyébként is elmélyült jogásként kellően érzékelt egy az elméleti vizsgálódásban körüljárható/körüljárando problémák körét és természetét, másfelől ezek közül azt/azokat tudta válaszra érdemesíteni, ami(k)re már jelzett filozófiai kiindulást képező háttére, annak fogalmisága és érzékenysége kapcsolódást, bátorító háttérrel, vagyis relevancia-lehetőséget biztosított. Ebből adódik az az állandó feszülés, amelynek jegyében a peschikai teoretikus válasz az azt generáló háttér-*philosophicum* – ismétlem: marxi ontológia, lenini visszatükrözésemélet, s a lukácsi esztétika realizmus-problematikája – nélkül többnyire nem értékelhető, és az azóta eltelt idők tanúsága szerint nem is igen továbbgondolható. Amiből törvényszerűen adódnak termékenyítő, továbbbéllető képességének erőteljes korlátai is.¹⁷

---

¹⁴ Szabó Imre kétségkívül szovjet-világbeli múltunk kimagasló tudományművelője volt; a szocialista jogot igazoló szándéka s ennek alárendelő jogpolitikai intenciója viszont nyilván eliminálhatatlan nyomot hagyott tudományos életművének a minőségén. Bővebb elemzésben vö. az »A szocializmus marxizmusának jogelmélete Magyarországon« címmel általam szervezett OTKA-konferencia két előadásaként — Jogelméleti Szemle, 2003/4. szám — Szabó Miklós: Defensor dogmatis. Szabó Imre jogontologizáló kísérlete. <http://jesz.ajk.elte.hu/szabo16.html> és Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Adalékok a szocialista normativizmus ideológiai kritikájához. <http://jesz.ajk.elte.hu/szilagyi16.html>.

¹⁵ Ennek tudományos státusára, egyebek közt, lásd Varga Csaba: A jogtudomány természete. (Komplexitás, modellértékűség: eszmények, korlátok.) In *Acta Universitatis Sapientiae: Legal Studies [Kolozsvár]*, 2016/2. szám, 309–325.

¹⁶ Vö. egyfelől Varga Csaba: Kelsen Tiszta jogtana – tegnap, ma és holnap. In *Jogtudományi Közöny*, 1989/1. szám, 22–25. o. és másfelől Varga, Csaba: Vilmos Peschka. (1929–2006.) *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Vol. 93, No. 2, 2007, pp. 253–255. A magyar jogfilozófiai elmélettörténet XX. századi összképéhez vö. Varga, Csaba: 20th-century Legal Philosophy in Hungary. In Pattaro, Enrico – Roversi, Corrado (ed.): *Legal Philosophy in the Twentieth Century. The Civil Law World. Tome 1: Language Areas. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence* 12; Springer, Dordrecht, 2016, 19. fejezet, 635–651. o.

¹⁷ Mint már említettett, Peschka Vilmos életműve esetében voltaképpen két szerzői művel, mert két nagyban eltérő szakasszal kell számolnunk. Az első a *grande théorie* tényleg grandiózus építkezésének időszaka, monografikus momentumokkal, szigorú belső zártsággal, majd a második az alkalmi kommentékké történő szétaprózódásé, immár több esetlegességgel s kevésbé rövidre zárt koherencia-biztosítással. Merthogy nyomtatott könyvoldalnyi terjedelemben számolva első 19 évében 1240, a két akadémiai (levelező ill. rendes) tagsága közti 6 évben 969, az ezt követő (s immár akadémikussá letten főmunkatársként és jogelméleti

Kelsen nélkül jogszemlélet a kontinentális jogban ma már nemigen gondolható,¹⁸ s nyilván a megalapozó alapkutatói tisztázás szándéka vezette Peschka kutatásait is. Egy ilyen külső, eleve kiválasztott filozófiai nézőpontnak alávetett leírás/kifejtés persze – s ez nyomatékosan hangsúlyozandó! – nyilvánvalóan az elméleti jogtudomány része, amely

---

tudományos osztályvezetőként, illetőleg kutatóprofesszorként eltöltött) 17 évben (ráadásul ennek első évtizedével gyakorlatilag úgyszólván végleg lezárulóan) mindösszesen 350 lapnyit publikált — s ezekhez járult még mindössze két utolsó, immár rövide fogott tanulmány: Peschka Vilmos: A derogáló jogszabály. In: Állam- és Jogtudomány, 1992/1–4. szám, 3–18. o. és Peschka Vilmos: Jog és esztétikum. In: Állam- és Jogtudomány, 1994/1–2. szám, 3–10. o.

Merthogy 47 évesen lett az MTA levelező, s 53 évesen rendes tagja; és noha 77 évet élt és ebből eleve eltervezett szándékának megfelelően 70 éves koráig maradt akadémiai kutató, 63 éves korától azonban gyakorlatilag már egyáltalán nem publikált. A nagyvilág szakmai eseményein sem vett már részt, érdeklődése műben már nem csapódott le; noha a tudományos szellem visszavonulására közérthető s a külvilágtól tényleg érthető oka nem volt. Így mindezt nemzetközi külvilága sem igen értette; s emlékszem - kínos is volt az, amikor évről évre folyvást magyarázgatnom s netalán ugyanazoknak az egyébként az intézetben külföldi látogatóként időzőknek a külső világ számára bezáruló főnökönként úgymond kimentegtetnem kellett, hiszen aligha lehetett az ilyesmi őszinte és főként másokat meggyőző —, hogy nemzetközi berkekben miképpen szűnt meg fokról fokra még az érdeklődés is iránta, hiszen ő lett érdeklődés nélkülivé önmaga korábbi tudományos énje iránt. Emlékemben él ilyesmi főképp korábbi - általam utóbb örökölt - barátaival, így a müncheni Arthur Kaufmann (1923–2001), a müncheni Werner Krawietz (1933–), a helsinki Aulis Aarnio (1937–), a milánói Mario G. Losano (1939–) vagy a turkui Hannu Tapani Klami (1945–2002) professzorokkal folytatott s a változatlanul főnök Peschka Vilmos szempontjából fájdalmas diskurzusok kapcsán, hiszen az olyasféle kérdés, hogy „mi van vele?” s „él-e még?”, ezután másodjára már többnyire meg sem ismétlődött.

Ennek felel meg annak ma nyomon követhető tényszerűsége, hogy érdemben egyáltalán nem szerepel neve a <http://home.heinonline.org/titles/Law-Journal-Library> feldolgozta több tízmillió oldalnyi hatalmas, főként angol–amerikai folyóiratot megben csakúgy, mint akár a JSTOR, akár az EBSCO adattárában sem, amiként üres találatot adnak az olyan világhálós keresések is, mint „»Vilmos Peschka« Rechtsphilosophie” vagy egyszerűen „Вилмош Пешка”. A <https://www.google.hu/search> mindössze féltucatnyi (egyik felében kelet-német) hivatkozást mutat 1990 előttről, és egyetlen 1990 után. Az átnézett adatforrások közül utóéletéről csupán a hazai orgánumokat számba vevő <http://jog.tk.mta.hu/jogtudomanyi-kereso> tanúskodik; inkább a múlt számbavételekor meghatározó szereplő kapcsán, semmint aktuális ösztönzés gyanánt hivatkozva rá mintegy 70 tudományos feldolgozásban.

Meghökkenítő ez, s valamelyest nehezen érthető is, hiszen kifejezetten a korabeli nemzetközi nagyságok is írtak megjelent dolgairól recenziót. Ezek olykor elutasították a recenzens szemében absztraktumba menekülő úgymond érthetlenséget, a fogalmi építkezés nagyvonalú mélységét és igényességét azonban mind elismerték és komolyan is vették. S nemcsak az *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae* folyóiratának volt szerzői sztárja, de az Akadémiai Kiadóé is. Nemzetközileg eladható értéknek gondolták itthon, teljes joggal, miközben árucikként valóban a legjobb elérhető befektetésnek tűnt. Akkori idők rekordját az akkori hazai jogelméleti termésből nemzetközi nagykönyvtárakba kerülő eladott művekből - vö. <https://www.worldcat.org/> - éppen a Peschka Vilmos szerzőségének köszönhető Grundprobleme der bürgerlichen Rechtsphilosophie. (1974.) érte el 191 megrendelt példánnyal, miközben — hogy korabeli úgymond versenytársakkal szembesítsünk összehasonlítás kedvéért — a nyerőnek gondolt hiánycímmel élő és a szovjetektől uralt térségben tényleg korszakjelző Socialist Concept of Human Rights. (1966.) 162 példányt forgalmazott, a marxista jogelmélet megújításában reménykedő Szabó, Imre: Les fondements de la théorie du droit. (1973.) 115 példányt; míg — és e teljes számsor valóban megdöbbentően siralmasnak tetszik — a szovjet-térségben új utat jelentő Kulcsár, Kálmán: Rechtssoziologische Abhandlungen. (1980.) 42 példányt, és ismét Szabó Imrétől az általa nemzetközi sikerre predesztináltként álmódott Karl Marx und das Recht. (Berlin, 1981.) csak 28 példányt; e szerény sorba illően folytatva azzal, hogy — szerzőnk további könyveiből — Peschka, Vilmos: Die Theorie der Rechtsnormen. (1982.) 80 példányt, szintén Peschka, Vilmos: Die Eigenart des Rechts. (1989.) pedig 29 példányt forgalmazott. Pedig még ma is találkozom olyan olasz, francia, spanyol vagy angol–amerikai kollégával, aki pályakezdő fiatalelként élvezettel rágta át magát Peschka Vilmos német nyelvű könyvein; emlékezésük szerint nem a tárgy vagy a szerzői következtetés vonzotta őket, hanem a szellemi izgalom: annak az állhatatosságnak látása, ahogyan Peschka a témáját komolyan vette és - a szovjet-marxizmusok unalmas banalitásától eltérő, számukra - öntörvényű filozófiát bontott ki belőle.

¹⁸ Lásd Varga Csaba: Hans Kelsen, a kontinentális jogi gondolkodás formaadója. Világosság, 2005/10. szám [különszám: Kelsen jogfilozófiájáról, I.], 29–38. o., valamint In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): Hans Kelsen jogtudománya. Tanulmányok Hans Kelsenről. Bibliotheca iuridica: Acta congressum 16; Gondolat – MTA Jogtudományi Intézet – ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007, 791–804. o.

jogtudomány nyilvánvalóan számos irányban ágazhat el. Nem véletlen hát, de éppen az 1960-as évek közepére Magyarországon kifejlődött – Szabó Imre akadémikus által kifejlesztett és sajátjaként mindvégig állhatatosan őrzött – *akadémiai* jogtudomány-művelésnek egyértelműen a dicsérete, ha ezekben a politikailag egyébként éppen nem problémátlan – ma képzelhetetlen veszélyek tömegétől övezett¹⁹ – időkben a jogtudományi intézeti Peschka Vilmos csakúgy, mint bármely ugyanezen intézetbeli teoretikus jogművelő társa, kutatási irányával magánosan bár, de állhatott és tevékenykedhetett; ráadásul teljes hivatalos (hiszen akadémiai) fedezettségben, a szocialista magyar jogtudomány egyik legvállalhatóbb részeként.²⁰

Engem például a jogok és jogfelfogások változatossága, azaz maga a jog, tehát a jogi jelenség maga mindig jobban érdekelt, mint bármiféle koherens fogalmiság, amit erre vagy arra a szeletére utólag ráépíthetünk. Mert e jog is és ennek eltérő korokban és kultúrákban megnyilatkozó változatossága is – *van*. Maga az emberiség rend-szüksége, *ordo*-eszménye testesül meg minden egyes ilyen kultúrában; nem csekély részben *autochton* módon, tehát nem valaminő központi gondolat kisugárzásaként, hanem különféle adott helyi – *hic et nunc* alakuló – gyakorlatok s tapasztalatok valamely konkrét társadalmat vezérlő vonatkozásaként és lecsapódásaként. Ezzel szemben, amikor megkísérlem a jog fogalmiságának kibontását, ez óhatatlanul mindenkor pusztán viszonylagos értékű gondolati játék marad. Mint ilyen, persze a megértés kulcsául kínálkozhat ugyan, de ez nem változtat azon az alapvető helyzeten, hogy mindenkor önnön előfeltevéseibe bezárt lesz, valamiféle én-projekcionáláson nyugodva.²¹

Számomra tehát noha kiindulásom nem csekély részben Peschka Vilmossal, Kulcsár Kálmánnal és Péteri Zoltánnal hasonló szakmai s részben szellemi talapzatról történt, de ezt mindenkor az összetett emberi (mélyen társadalmi s így történelmileg folyvást alakulóként kezelendő) gyakorlat részeként igyekeztem kezelni, alapjában véve a jog *epifenomenális*. Más jelenségeket kísér hát, azok függvényeként, s így az is magától értetődő, hogy koronként és kultúránként változó – s csak részben összemérhető jegyeket – mutat fel. Ezért állítható tehát, hogy esetlegességek, véletlenszerűségek tömegében alakulva bármely formájában felmutatja az autochtonitás jegyeit is. Fejlődése így-úgy is, mint gondolkodási mintáé, és úgy is, mint eszköztaré vagy technikai/technológiai készleté nagymértékben függetlenedhet történetesen az elemzés körébe vont más valóságoktól, így akár a gazdaságtól is. Már pedig ez nemcsak intézményesítési módokra s változatokra áll, de mint már láttuk a mögöttük munkáló *ordo*-eszményben megtestesült racionalitásokra úgyszintén, amik maguk is eltérő gondolkodásmódokban, feladatmegoldó társadalmi tapasztalatokban, hagyományokban gyökereznek, s így már alapmeghatározottságaikban különbözhetnek egymástól.²² Egy-egy társadalom általános kultúrájában ezek történelmi akkumulációjából adódik az adott társadalom jogi kultúrája, amelyre a napi tapasztalatok, gyakorlatok s eljárások változatossága

---

¹⁹Amit Szabó Imre nem egyszer kifejezetten is tudatosított. Amikor például 1968, a szocializmusnak is világlátása táján, még Szemere utca 10. szám alatti jogász házi helyünkön szarkasztikusan a plénum előtt megjegyezte: „Mert, elvtársak, tudnunk kell, hogy egyik oldalunkon a Markó, a másikon a Duna”, vagyis a börtön vagy önmegsemmisítésbe menekvés.

²⁰Éppen nem szarkazmust nélkülöző megjegyzés, hogy a hazai proletárdiktatúra viszonyai között mégis megteremteni sikerült ilyen teoretikusan sokszínű, valódi *polifóniával* szemben, ugyanezen időben, a szabadságjogok Angliájában egy kizárólag *Herbert Hart* cserépkályhájától kiinduló táncrendnek a lassan kiüresedő *uniszónója* uralkodott — önkéntesen, korlátozatlan akadémiai szabadságuk megélésének nagyobb dicsőségére; vö. Varga 2003.

²¹ Legutóbbi kifejtésében a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia XX. világkongresszusára felkért beszámolóban [*general report*] tárgyalta ld. Varga, Csaba:» Comparative Law and Multicultural Legal Classes: Challenge or Opportunity?« [The General Reporter's Questionnaire to the General Topic 1 of the XXth World Congress of the International Academy of Comparative Law at Fukuoka in 2018] (January 17, 2017).] 1–4. o. — mint előzetes — <http://gc.iuscomparatum.info/gc/project/comparative-law-and-multicultural-legal-classes-challenge-or-opportunity-english/>.

²² Vö. pl. Varga Csaba: Jogi hagyományok? Jogcsaládok és jogi kultúrák nyomában. In: Varga 2004: 47–66. o.

majd ráépül, tovább formálva azt. Számomra tehát a jog egy történelmileg folyvást alakuló valóság lételeméleti felfejtésének tárgya volt, míg Peschka Vilmos szakmai világképében ugyanez a valóság egyfajta ismeretelméleti rekonstrukcióként kínálkozott.

A Magyar Tudományos Akadémia Szabó Imre akadémikustól létrehozott Állam- és Jogtudományi Intézetének tudomány-étoszát dicséri, hogy az általa személyesen, tényleg odaadó és feltétlenül elismerendő gonddal vezetett Jogelméleti Osztály körében nem egyszerűen tudomásul vette, de kifejezetten pártolta és bátorította – persze egy általa azonosítottan meghatározott tudománypolitikai égisz alatt – teljességgel eltérő megközelítések, kutatási irányok, majd hogyanem önálló iskolák létrejöttét. Maga Szabó apologetikusan, jogpolitikát megszabó igénnyel művelt szocialista jogelméletet, melynek elvi alapjait illetően egyre inkább a hiposztazált „fiatal Marx” gondolati rekonstrukciójára igyekezett támaszkodni. Amennyiben viszont nyílt tagadással nem találkozott s vélhette, hogy a nevével is fémjelzett jogpolitika megalapozását vagy szükséges kiegészítését segítheti vagy éppen korrektívumul szolgálhat, immár védte is ezeket az 1960-as évek közepére kifejeződő, formát öltő és terebélyesedő teoretikus változatokat. Ennek fényében nyert elismerést s általa is bátorítást Kulcsár Kálmánnak főként nyugat-európai és anglo-amerikai, közel évszázados teljesítményeket és kortársakat egyaránt újragondoló jogszociológiája²³ és Peschka Vilmosnak elsődlegesen a marxizmus forrásául és előzményeiül szolgáló filozófiai teljesítmények kreatív alkalmazásával következetesen építkező jogfilozófiája, valamint – szerves egységben az előbbiekkal – Péteri Zoltán tanulmányi kísérlete, hogy ismét értékalapú (axiológikus) látásmódot honosítson meg a történetesen szocialista jogtudományban. És mert Szabó Imre tudományos világképében a *historicumnak* a *comparatisticum* útján történő boncolgatása, az abból kifejtés igénye mindig és egyre elkötelezettebben jelen volt, nos, személyes utamban mihelyt nem erőltettem eredendő, még a pécsi tanszéki demonstrátorság buzgalmából és a gazdag tanszéki könyvtár olvasmányhabzsolásából eredő vágyamat egy a jog/nyelv/logika összefüggéseiben történő ám Szabó Imre szerint már bizonyára a marxizmus kialakult gondolkodási rendszerébe nem illő, ezért veszélyekkel járó vizsgálódásra, úgyszólván felszabadult örömmel fogadta választásomat egy közel évtizedes összehasonlító-történeti kodifikációs kutatásra, mint ahogy az intézetvezetését jobbra záró időkben nem támadt már nehézsége Sajó András alakuló irányával/irányáival szemben sem.

Adott filozófiai rekonstrukcióból abban munkálóként feltárható racionalitás? Vagy a történelmileg létrejött valóságok sokszínűségében minden egyes *ordo*-eszményre külön-külön jellemző, azok technikailag kibontható lehetőségeit optimalizáló racionalitások sora? Azaz: egy gondolati absztraktum hipotétikus racionalitás-univerzalizmusa? Vagy eltérő gondolkodásmódok jellegükben eltérő többféle racionalitása? Nos, mindkettő, mint választható irány, egyaránt gondolati rekonstrukció; mindkettő elvont fogalomvilág, mindkettő egy tudományos alapkutató lehetséges rekonstrukciója. Mindkettő megállja hát a helyét, viszonyítási mezőket s irányokat kínálva bármiféle kutatáshoz, fogalmiasításhoz, mint ahogyan a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete akkori sokirányú teljesítményében ez valamiféle akár egyszersmind összehangoltságot sejtető tudományos harmóniában valóban meg is testesült.²⁴

²³ Nem meghatározó, de lélektanilag azonos irányba mutató motívumként érdemes emlékeznünk arra, hogy Szabó Imre fiatalkori ön-vágyképében a *philosophicum* és a *sociologicum* egyaránt jelen volt; lásd pl. jubileumi tisztelegsként a [Nagy Lajos (szerk.):] Szabó Imre irodalmi munkássága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972. bibliográfiájában foglalt ifjúkori tételeket, ill. Varga Csaba: Egy jogtudós útkeresése. Kulcsár Kálmán emlékezése Egerről, katonai ügyész pályakezdéséről, az akadémiai jogtudomány-művelésben révbe érkezéséről. In Jogelméleti Szemle, 2013/3. szám, 167–204. o. http://jesz.ajk.elte.hu/2013_3.pdf.

²⁴ Vö. Varga Csaba: A jog talánya. Hat évtized vitái. In: Állam- és Jogtudomány, 2010/1. szám, 121–136. o. és bővítve in Scientia Iuris: Magyar–Román Jogtudományi Közlemény [Kolozsvár], 2011/3–4. szám, 5–24. o.

Recenzió Takács Péter *A rózsza neve: Magyar Köztársaság* című művéről

I. Bevezetés

Bombaként robbant néhány éve a sokak ellenszenvét kiváltó hír: a magyar kormányzat az Alaptörvényben hazánk hivatalos elnevezését „Magyar Köztársaságról” „Magyarországra” változtatta. Ez a momentum több kutató figyelmét is megragadta, és ez adta a fő indítást Takács Péternek is, hogy behatóbban foglalkozzon az államok nevével. A kötet előszavában ezt a tényt a szerző kifejezetten megerősíti.²

A monográfia az államok nevével kapcsolatos elméleti összefüggéseket hivatott elemezni, kitérve a fentebb említett honi esetre is. Takács rá kíván mutatni az államok elnevezésének jelentőségére, tárgyalja azok rendszerét, nyelvi jellegét és funkcióit. Elemzi az államok el-, át- és megnevezésének kérdéseit, és áttekinti az államnevek nyelvi értelemben vett fajtáit, érzékeltetve az azok kapcsán felvetődő főbb filozófiai és általános államelméleti problémákat. E tárgykörrel meglehetősen kevés „előzmény-szakirodalom” lelhető fel. Ennek oka – mint ahogy arra a mű szerzője is kitér – feltehetőleg az, hogy a téma három tudományterület (államtudomány, nyelvészet és a földrajztudomány) határán helyezkedik el, s ez olyan metszéspont, mely iránt valamennyi irányból csak kevesen érdeklődnek. Véleményem szerint pontosan emiatt „ürt betöltő” és messzemenőig fontos ez az olvasmány a társadalomtudományok mezején.

II. A címet érintő diskurzus

Az írásmű a következő mondattal nyit: „Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus (A hajdani rózsza név csupán, neveket markolunk)”³. Ezt a Cluny Bernát-idézetet később Umberto Eco „neologizálta” a kortárs közgondolkodás számára *A rózsza neve* című regényében. E mű-megjelölést, és egyáltalában fogalmi szférát intertextualizálta saját alkotásában Takács, mégpedig az eredetihez hasonlóan, nyilvánvalóan szimbolikus módon. A szerző némileg paradox jelleggel tulajdonképpen könyve végén ad kulcsot jelentéséhez, miszerint minden múlandó. A „hajdani rózsza”, vagyis világunk jelenségei – jelen esetben az államok, Eco szavaival élve az egykor élt nagyságok, a híres városok, a szép hercegnők – egyszer mind semmivé lesznek, de a nyelv nem csak a létező, hanem a már vagy még nem létező dolgokról is képes szólni, ezáltal megőriz belőlük valami fontosat, a nevüket. S, amint ezek fennmaradnak, úgy él ma is, egy más politikai-közjogi rend viszonyai között a magyar alkotmányos demokrácia neve, – immár Magyarországgént – s elnevezésének nem egészen tisztázott értelme is.⁴

A címmel kapcsolatosan egy apró kritikai észrevétellel kívánok élni. Azon túlmenően, hogy jelképes értelemben kitűnően illeszkedik a tartalomhoz, rendkívül figyelemfelkeltő és a témát is jól megjelöli, némileg félrevezető is egyben. Azzal, hogy a szerző ennyire

---

¹ PhD hallgató, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Marton Géza Állam és Jogtudományi Doktori Iskola

² Takács Péter: *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2015. 10.

³ Takács: i.m. 9.

⁴ Takács: i.m. 122.

„kisarkítja” a főcímet a magyar viszonylatokra, az olvasónak az az érzése támadhat, hogy az egész mű azokról fog szólni. Mindemellett az alcím korrigál ebben a tekintetben, s alapvetően szimpatikus és üdvözlendő vonás, hogy a címválasztás egésze nem süpped bele a társadalomtudományi munkákra – mondjuk ki: igen gyakorta – jellemző sekélyes ötlettelenségbe.

III. A struktúráról

Takács monográfiájának első, ún. „narratív” fele hat nagyobb szerkezeti egységre, tagolódik, melyek közül a negyedikben három alfejezetet is találunk. A főfejezetek címei tulajdonképpen lefedik a szerző által az előszóban ígért tematikus blokkok megjelölését.

A mű másik hangsúlyos része egy igen részletes és a teljesség igényével élő függelék, mely három „lajstromot” foglal magába. A magyar Földrajzinév-bizottság *Ország és területnevek* címmel időszakosan frissített, valamint az ENSZ Földrajzinév-szakértői Csoportja és az ENSZ Közgyűlési és Konferenciamenedzsment-osztály Dokumentációs Divíziója által gondozott államnévjegyzékek mellett a szerző egy saját listáját tartalmazza, melyeket magyarázó jegyzetekkel is ellátott. A reflexióra ösztönző appendix a szövegesen túl vizuális forrásokat is felvonultat, ám azzal, hogy a kötet főszövegével gyakorlatilag azonos terjedelmű, utóbbi némileg – még ha csak formális értelemben is – veszít hangsúlyosságából annak ellenére, hogy Takács szerint „e kis kötet sajátos vonása az, hogy a jegyzeteket ugyanolyan gondosan érdemes átolvasni, mint a főszöveget”.⁵

A szerző helyében a főfejezetek között másfajta sorrendiséget állítottam volna fel. Az államok meg-, el- és átnevezéséről szóló, harmadik részt megcseréltem volna azzal, amely az államnevek funkcióját tárgyalja, hiszen logikailag valamely dolog funkciójáról csak akkor beszélhetünk, ha már kellőképpen tisztáztuk és lefektettük a szóban forgó alap fogalmi kört.

IV. Metodikai áttekintés

A kötetben az alkalmazott elemzési módszerekről, a források felhasználásának ordinációjáról *expressis verbis* nem nyerünk információkat, ebből kifolyólag azokat az olvasás során folyamatosan kell kinyernünk a szövegtörzsből. A szerző mindenekelőtt a történetiség eszközével él. A témában folytatott tartalomelemzést egyrészt fordított linearitással végzi (például amikor hazánk elnevezésének változásait vizsgálja történelmi távlatokból), másrészt összehasonlításokat is felhasznál (legyen szó akár egyes jogtudósok államtani nézeteinek ütköztetéséről, akár pedig különböző államok elnevezési logikájáról). Kvalitatív, illetve kvantitatív metódusok egyaránt beépülnek a gondolatmenetbe. A rendkívül kiterjedt gyűjtőmunka, mely a kötet bázisát szolgáltatja, igen markáns „számossági” tekintélyt kölcsönöz a monográfia számára. Takács már-már túlon túl figyelmes arra nézve, hogy mindent pontosan megmagyarázzon, értelmezzen olvasójának. Ez okból terjedelmes lábjegyzeteket közöl a műben, több helyen is. Ezek a megértést segítik, s a hiányérzetet minimalizálják ugyan, de méretüknél, valamint annál fogva, hogy gyakorta a főszövegbe kíváncsozó gondolatokat találunk bennük, visszásnak hatnak az értelmezés során. A következőkben külön-külön elemzem a mű fejezeteit, személyes reflexióimat is hozzáfűzve a kifejtéshez.

---

⁵ Takács: i.m. 12.

A szerző mindenekelőtt az államnevek és az „nevezés” folyamatának általános jelentőségére hívja fel a figyelmet, melyet történeti, jogi, nyelvi, társadalom-lélektani, jövőt formáló, valamint politikai értelemben fektet le. A rendszerváltozások és az államnevek cserélődésének összefüggésére történelmi szemszögből példaként a magyar államot hozza fel, melynek neve a XX. század folyamán hat alkalommal is megváltozott, jellemzően az aktuális politikai berendezkedési modell sajátosságai mentén. Az államok meg-, el-, átnevezése horderejének és ősi alapokon nyugvásának szemléltetése céljából egy kínai bölcsességet olvashatunk. Konfuciuszt egyszer megkérdezte az egyik tanítványa, hogy amennyiben rábíznának egy országot, melyet a saját eszméi szerint kormányozhatna, mit cselekedne először. Erre a mester azt válaszolta, hogy először egészen biztosan megváltoztatná a neveket. A tanítvány erre a reakcióra felettébb meglepődött, s csodálkozott, azt gondolván, hogy Konfuciusz valamilyen tréfába szeretné őt beugratni. A mester erre kifejtette neki válasza lényegét, miszerint a neveknek azért kell helyesnek lenniük, hogy megfeleljenek a dolgoknak, s, hogy a nyelvnek ezáltal legyen tárgya. Mindez ahhoz szükségeltetik, hogy a tettek sikerüljenek, s ne essen szét minden emberi dolog, továbbá, hogy irányításuk ne váljon emiatt értelmetlenné és lehetetlenné. Ezek függvényében a nevek kiigazítása az igazi államférfi első és legfontosabb feladata.⁶

Ezt követően rövid lingvisztikai fejtegetéssel találkozunk, melynek során a szerző megállapítja, hogy minden egyedi létező (így az államok is) önálló névvel bír. És ez az önálló jelleg elsősorban azt jelenti, hogy a névnek mint nyelvi jelnek egyetlen állam a jelölete, tehát azt egy másik állam nem használhatja.⁷ Ugyanakkor Takács szerint mindebből természetesen korántsem következik az, hogy egy államnak csak egy neve lehet, sőt, álláspontja szerint az államok rendszerint két névvel rendelkeznek: az országnévvel (másképpen rövid államnévvel) és a teljes (vagy hosszúalakos) államnévvel. Értelemeszerűen persze akadnak ez alól kivételek, melyek esetében egy vagy akár kettőnél többféle megjelölésről is beszélhetünk. Utóbbiakra a könyv igen szemléletes és változatos példákkal operál.⁸ Idesorolja azokat az államokat, melyeknek „látszólagosan” van csak egy nevük. Ez amiatt következik be, hogy a fentebb említett két nomen megegyezik egymással, s az egyik a másik funkciójában jelenik meg. Erre vagy akkor kerül sor, amikor a hosszúalakos államnév szolgál országnévként is (például a Dominikai Köztársaság és az Egyesült Arab Emírségek esetében), vagy akkor, amikor az országnév teljes államnévként jelentkezik, változatlan formában (erre jó példa Japán, Magyarország vagy Malajzia). Az excepció előállhat a politikai megosztottságot területi elkülönülésben is megjelenítő államok esetében, melyeknek létezik ugyan tradicionális országnévük, ám pontosan a szegregáció okán az egyikre sem használható és érvényesíthető. Jelenleg ezt tükrözi a Koreai Köztársaság és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság viszonya, hiszen egyikre sem alkalmazható a Korea szó. Ugyanez volt a helyzet 1949 és 1990 között Németországgal is, melynek két része Német Szövetségi Köztársasággként és Német Demokratikus Köztársasággként dacolt egymással. Erre a jelenségre a szerző jellemző megoldásként az országok égtájak szerinti azonosítását (Kelet-Németország, Nyugat-Németország, Észak-Korea, Dél-Korea), valamint az önálló részállamok specifikációkkal történő felruházását (pl. fővárosaik alapján Kongó-Brazzaville és Kongó-Léopoldville) hozza fel.⁹

⁶ Takács: i.m. 13-15.

⁷ E szabály érvényesülésének ékes példája a „két Dominika”: a rövid alakos Dominika államnevet a Dominikai Község használja, ezért a Dominikai Köztársaság országgként nem nevezhető Dominikának, vagyis utóbbi rövidalakos államneve megegyezik a hosszúalakossal. (Takács: i.m. 21-22.)

⁸ Takács: i.m. 16.

⁹ Takács: i.m. 16-20.

A fejezet zárásaként az államok megnevezésére használt szavak nyelvi-nyelvtani és egyéb szempontú kategoriális besorolásáról olvashatunk néhány gondolatot. Az auktor megállapítása szerint ezek a klasszifikációk rendkívül változatosak lehetnek. A „rövid államnév” egyben „országnevként”, a „hosszúalakos” változat pedig egyben „alkotmányos államnévként” is felfogható, s leszögezhető az a mindenki számára nyilvánvaló tény, hogy valamennyi államnév tulajdonnév. Ezen belül – mint a szerzői álláspontból is kiderül: tévesen – egy nyelvészeti hagyományon nyugodva hosszú ideje földrajzi névként minősítik azokat. Ám az államnév korántsem csupán a földfelszín egy meghatározott rétegét jelöli meg. Takács szerint sokkal inkább az intézménynevek közé, esetleg „az emberi alkotások elnevezései” csoportba érdemelnének besorolást.¹⁰

VI. Második fejezet – Az államnevek funkciói

A szerző e rész elején kiemeli, hogy bár, mint valamennyi jelölt tényező kapcsán, a névnek az államok esetében is számtalan funkciója van, s ugyan ezt jellemzően vizsgálat tárgyává teszi a nyelv- és kommunikáció-tudomány, általános elméletek aligha tárgyalják azokat, fontosságuk ellenére sem. A könyv taxatívén hatféle funkciót említ: azonosítás (identifikáció), megjelölés (denotáció), megszólítás (invokáció), közlés (kommunikáció), egyedi létező megjelenítése (reprezentáció) és jellemzés (deskripció).¹¹

A felsorolást követően meglepő módon nem dolgozza fel ezeket bővebben ugyanilyen sorrendben, hanem egyedül a deskriptív funkciót illusztrálja néhány figyelmet megragadó, „beszélő” példával: közismert, hogy Montenegró neve a szláv Crna Gora (mely egyfajta újlatin fordításban honosodott meg), azaz „fekete hegy” szókapcsolatból alakult ki. Szingapúr neve pedig szanszkritül Oroszlánvárost jelent (simha + pura).¹²

A könyvben szereplő, előbb fentebb említett fogalmi megtorpanást egy még élesebb váltás követi, tudniillik Takács újabb és újabb, a fejezet elején egyáltalán nem említett funkciók kibontásával folytatja a tárgyalást. Ennek legelső megnyilvánulása az úgynevezett identitásvédő, illetve identitás-kialakító funkció, melyet elsősorban Magyarország átnevezésének szimbolikus példáján keresztül kíván megértetni az olvasóval. Emellett Burmát hozza fel, mint olyan államot, melynek alkotmányos neve 1989-ben Mianmarra változott, ám azóta sem ült össze az országban olyan politikai fórum, mely ezt de iure is jóváhagyta volna, emiatt sok állam a nemzetközi kapcsolatok terén továbbra is az eredeti elnevezést használja. Végezetül az államnevek emlékeztető funkciója kerül előtérbe, melyet kitűnően prezentál Venezuela teljes államneve (Venezuelai Bolívari Köztársaság), ami a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetőjére, Simón Bolívarra utal. Moammer Kadhafi szóalkotása pedig évtizedekig visszaköszönt Líbia hivatalos nevében (Líbiai Arab Szocialista Népi Dzsamahirija).¹³

Álláspontom szerint e fejezetben tapasztalható csapongást egyértelműen kritikával kell illetnünk, hiszen hiányossá és kissé következtelenné teszi a gondolatmenetet.

VII. Harmadik fejezet – Az államok meg-, el- és átnevezéséről

A harmadik fejezet egyfajta eredettörténettel szolgál az azt megelőző kettő elé, véleményem szerint pontosan emiatt ténylegesen is célszerűbb lett volna ennek megfelelően

---

¹⁰ Takács: i.m. 22-24.

¹¹ Takács: i.m. 25.

¹² Takács: i.m. 26.

¹³ Takács: i.m. 26-32.

áthelyezni. A könyv e ponton magát a folyamatot, a processzust kívánja középpontba helyezni, melynek eredményeképpen egy állam nevet „nyer”, s a tulajdonnevek összekapcsolódnak az egyedi létezőkkel.¹⁴ A szerző szerint a fent említettek kétféleképpen valósulhatnak meg: konvenciók vagy névadás alapján. Ezt követően e két nagy csoport jellemzői kerülnek részletesebb taglalásra, ismételten számos példával gazdagítva.¹⁵

A konvenció jellemzően két irányú tényező, s Takács szerint nem egyszer bizonytalanságok melegágya válhat belőle. Mindenekelőtt az olyan államok elnevezésénél van szerepe, melyek közvetlenül valamely nép(név)hez kapcsolódnak. Ilyenkor az államnév az országnév közvetítésével az állam területén élő (valamely) nép nevéből alakult ki, vagy nem egy esetben teljesen megegyezik az országnévvel (például svédek-Svédország, portugálok-Portugália). Az efféle elnevezések azonban ki vannak téve a népek folyamatos demográfiai alakulásának, a nyelvi szokások elkerülhetetlen változásainak, továbbá az országok politikai történéseinek. Nem beszélve arról, hogy akadnak olyan konvencionális névadási folyamatok is, amikor nem az országban élő nép, hanem valamilyen teljesen más dolog neve (Marshall-szigetek, Elefántcsontpart stb.). Előfordulhat, hogy a konvenció fordított irányt vesz, s pontosan az államnév alapján keresztelik el az ott élő népet, mindezt jól szemlélteti az Amerikai Egyesült Államok példája az amerikaiakkal, Olaszországé az olaszokkal, Németországé a németekkel és Franciaországé a franciákkal.¹⁶

Az elnevezések másik irányát – mely modern világunkban szinte kizárólagossá nőtte ki magát – az úgynevezett névadás módszere jelenti, mely a könyv szerzője szerint három komponenst foglal magába: valamilyen dologhoz tudatosan és egyetlen aktussal hozzárendelünk egy nyelvi jelet, mellyel azt követően azonosítjuk, s egy szűkebb vagy tágabb közösség tagjaival ezt az azonosságot elfogadtatjuk. Mindezek után Takács filozófiai szempontból is górcső alá veszi ezt a jelenséget. „Már Hegel észrevette, hogy valami birtokbavétele – a ’testi megragadás’ és a ’formálás’ mellett – a ’megjelöléssel’ történik. Ez utóbbi egyebek mellett névadás. Ám a névadás nála nemcsak birtokbavétel, hanem teremtés is. E gondolat késői ifjúkorától foglalkoztatta Hegelt: a valóság megismerő elsajátításának szubjektuma – jegyezte meg már a *Jénai reálfilozófiájában* – a dolog jelentésével „nevet ad a dolognak, s ezt a nevet úgy mondja ki, mint a tárgy létét, [s ezzel] [...] a belsőt, mint létezőt tételezi. A névadás így – fejtegeti filozófiájának egyik elemzője – afféle mágia: a szellem ezen az úton, vagyis a névadás révén egyfelől megteremti a természetet, másfelől el is sajátítja, és birtokba veszi azt.”¹⁷ Folytatván az elméleti alapokat, a szerző saját maga is leszögezi, hogy a mindennapi életben a név használata, valamint elfogadása hatással van arra a közösségre vagy jelenségre (legyen szó akár személyről, dologról, állatról vagy államról) amelyet megneveztünk. Amennyiben a megnevezés tárgya racionális képességekkel rendelkező lény, a nevet rendszerint megtanulja, azzal azonosul, vagy épp nem azonosul, megszereti vagy sem, ha pedig módja van rá, megváltoztatja vagy sem. Az elfogadás, illetve az elfogadottság tekintetében a névadás is alkotás. Balázs Géza értelmezésében aki nevet ad, az alkot, teremt.¹⁸

Takács a fejezet második felében az elnevezés, s a névadás hangsúlyos politikai jelentőségét tárja az olvasó elé. Álláspontja szerint ennek világában állandó küzdelmek, úgynevezett „névharcok” dúlnak, melyeknek leglátványosabb terepe tágabb viszonylatban a városok és a falvak [pl. Dunapentele → Sztálinváros (1951-1961) → Dunaújváros; Tiszaszederkény → Leninváros (1970-1992) → Tiszaújváros], a helyi politikában pedig az utcák, illetve más közösségi terek [Sugár út (1883) → Andrássy út (1886) → Sztálin út (1950)

---

¹⁴ Takács: i.m. 35.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Takács: i.m. 35-37.

¹⁷ Takács: i.m. 37.

¹⁸ Takács: i.m. 38.

→ Magyar Ifjúság útja (1956) → Népköztársaság útja (1957) → Andrassy út (1990); Széll Kálmán tér (1929) → Moszkva tér (1951) → Széll Kálmán tér (2011)] el-, át-és visszanevezése. Mint arra a szerző kitér, általánosságban az államok elnevezésénél nem gyakran mutatkoznak hasonló csaták, hiszen aki megszerzi bennük a főhatalmat, gyakorlatilag anélkül élhet a névváltoztatás jogával, hogy a nemzetközi jog bárminemű akadályt gördítene ennek útjába. Ám természetesen e tény alól is vannak kivételek, melynek illusztrálására Takács Macedónia és Magyarország precedensét világítja meg közelebbről. Jugoszlávia felbomlása során, annak egyik tartománya 1991-ben függetlenné vált Macedónia országnévvel, illetve Macedón Köztársaság hosszúalakos alkotmányos névvel. Az előbbi már csak azért is problémás volt, hiszen teljesen megegyezett egy görögországi tartomány (Makedónia) nevével, ráadásul zászlajában is szerepeltetett egy görög eredetű szimbólumot. Görögország természetesen nemzetközi fórumokon is hangot adott abbéli aggályainak, miszerint a macedón állam esetleg területi követeléseket fogalmazhat meg a hasonló nevű hellén területekre vonatkozólag. A görögök az új entitás neve elleni tiltakozás során azt kívánták elérni, hogy „legrosszabb” esetben Szláv Macedónia legyen a végső, elfogadott variáns. Végül az ENSZ szervezetei tettek pontot a vita végére, s egy kompromisszumos megoldást alakítottak ki: a nemzetközi kapcsolatok színterén az új állam megtarthatta a Macedónia elnevezést, azonban kizárólag a „volt jugoszláv köztársaság” toldattal együtt. Az angol nyelvű kommunikációban így általában a FYRO Macedonia (the Former Yugoslav Republic of Macedonia) névvel szerepel.¹⁹

A hazai névvitát a szerző legitimációs kérdésnek tekinti, melynek középpontjában az államnév tényleges elfogadottsága áll, melyhez hozzákapcsolódik a helyesség, pontosabban megfogalmazva a nyelvhelyesség kérdése is. E tekintetben a Magyarország új államnevet nem feltétlenül tekinti sikerre érdemesnek, hiszen nyelvi nem minden kontextusban tudja helyettesíteni a Magyar Köztársaság megnevezést. Érdekes módon közvetlenül erre a tényre az Alaptörvény megfogalmazói is felfigyeltek, ám a törvény kérdéses helyein a „magyar állam” kifejezéssel oldották meg a helyettesítést.²⁰

Tovább haladva az elnevezéshez köthető nyelvi (meg) szokásrendből kaphatunk rövidebb ízelítőt. A nyelvhasználat az államnevek tekintetében az átlagosnál is lassabban változik. Éppen emiatt állhat elő az a helyzet, hogy a több tíz éve átkeresztelt Mianmart még ma is sokan nevezik Burmának, a szintén hasonló Srí Lankát Ceylonnak, Burkina Fasót pedig Felső-Voltának. Ettől függetlenül persze akadnak olyan névadások, melyek esetében az eredeti név használata már anakronizmusnak hatna (például Tanzánia esetében a Tanganyika és Zanzibár, Zimbabwe kapcsán Dél-Rhodesia, Zambiánál Észak-Rhodesia, Etiópia esetében Abesszínia).²¹

A fejezet következő nagyobb tematikai egysége az államok elnevezésének jogi kereteit hivatott tárgyalni. Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy ezen jogi keretek közé foglaltságot a kötetben olvasottak szerint az indokolja, hogy az államok névadása jellemzően hatalmi, politikai tett, mely garanciákat kíván. A jogi váz elsődleges tartalma az alkotmányozás folyamatában rejlik, melynek során az alkotmányozók valamilyen módon megnevezik az államot, s az így kialakult nomen ezzel az aktussal az állam alkotmányos nevévé válik. A megnevezés rendszerint az államforma rögzítésével történik, s annak magától értetődőnek vételével, hogy a hosszúalakos név az országnév és az államforma kombinációja lesz. Amennyiben ez utóbbi nem magától értetődő, vagy nem azt a nevet kívánják használni, akkor külön, erre vonatkozó rendelkezést tesznek (amint az hazánk példájából is kitűnően látszik). Takács elemzése szerint előfordulnak olyan alkotmányok, melyek e kérdésben meglehetősen „hallgatagnak” bizonyulnak. Ilyen például a 2006-os szerb alkotmány, melynek

¹⁹ Takács: i.m. 38-42.

²⁰ Takács: i.m. 43.

²¹ Takács: i.m. 44.

kapcsán az államformára csak az állam fejének elnevezéséből, illetve egyéb rendelkezésekből következtethetünk, tehát gyakorlatilag csak onnan tudhatjuk, hogy Szerbia köztársaság, hogy az állam élén köztársasági elnök áll, ebből levezethetően az állam teljes neve Szerbiai Köztársaság. „Szégyellősnek” nevezi a szerző a spanyol alkotmányt, mely következetesen nem említi a Spanyol Királyság kifejezést, holott a spanyol állam megkérdőjelezhetetlenül monarchia, és a neve is ez.²²

A szerző az államok névadásának és az államforma (esetleges) változásának kapcsolatát is boncolgatja. Kifejti, hogy mai világunkban a névadás a már létező nevű államok esetében egyben névváltoztatás is, s gyakran az államforma cserélődését is jelöli. Ellenkező esetben a névváltozás valódi motívumát kitalálni felettébb nehéz feladat. Ilyen értelemben a Magyar Köztársaság Magyarországra történő változtatása kapcsán is hasonló a helyzet. Takács erre a kétségre tulajdonképpen válaszul elénk tárja a magyar alkotmányozók hivatalos indokolását. Az első argumentum szerint a névváltoztatás egyrészt a történelmi kontinuitás miatt szükségeltetett, hiszen Magyarországot gyakorlatilag ezer éve Magyarországnak hívják, s itt volt annak az ideje, hogy ez pro forma is megjelenjen a jogrendszeren belül. Takács nem ért egyet az állásponttal, sőt, hozzáteszi, hogy a hosszú alak rövidre cserélése véleménye szerint pontosan a kontinuitás megszakadását eredményezte. Másodszer, a jogalkotó szerint a változtatás mindössze szimbolikus jelentőségű, tehát lényeges kérdéseket (például az államformát) nem érint. A harmadik érv, melyet felsorakoztattak, a köztársaság, melyre az előző név ténylegesen utalt, csupán egy üres szó, „ruha a nemzet testén”, mely így, lényegi többlettartalom híján elszakítható az állam nevével. Negyedszer, megfogalmazódik, hogy a névváltoztatás körüli vita nem fonódik össze az államforma-változtatás körüli vitával, hanem épp ellenkezőleg, merőben távol állnak egymástól, hiszen a vezető hatalomnak nincs szándékában megváltoztatni az államformát, csupán csak az állam nevét. Végül, de nem utolsó sorban, a hivatalos álláspont az ország-állam-haza fogalmak jelentésárnyalatainak nehezen megvalósuló átfedhetőségét hozza fel érvként.²³

A fejezet utolsó harmadában Takács visszautal a funkciókat tárgyaló részre, azon belül is a kommunikációs (megnevező) funkcióra, mely blokknak – habár bizonyos mértékben kapcsolódik a tematikához – véleményem szerint szintén nem ebben a nagy szerkezeti egységben lenne a helye, hanem a másodikban. Az államnevekkel kapcsolatos konkrét nyelvi megnevezés mikéntje elsősorban a kommunikáció nyelvétől függ. Jó példa erre nézve a francia gyarmatsorból függetlenedett Elefántcsontpart, melynek hivatalos személyei a nemzetek közötti kommunikációban kizárólag a francia névváltozatokat (Cote d’Ivoire, la République de Cote d’Ivoire) fogadják el. Ebből kifolyólag a más nyelvű (például angol vagy spanyol) változatok is integrálták ezt magukba (the Republic of Cote d’Ivoire, la Republica de Cote d’Ivoire). A gyarmati nyelvhasználat más államok elnevezésén is nyomot hagyott. A korábban portugál fennhatóság alatt álló Zöld-foki Köztársaság portugál nevét (Cabo Verde) kérte nem lefordítani más nyelvekre (the Republic of Cabo Verde, la République de Cabo Verde stb.). Érdekes eset volt, amikor Grúzia képviselői egy időben azt kívánták elérni, hogy magyar nyelven államukat ne a szovjet emlékü „Grúzia”, hanem az ősi eredetű „Georgia” néven említsék, legalábbis a két állam közötti kapcsolatokban utóbbi megnevezést használják, ám ezt nem sikerült keresztülvinni. Előfordulhat olyan eset is, amikor egy állam nevének nyelvi átformálásával kívánja elkülöníteni, kiemelni magát a környezetében lévő más államoktól (ez a próbálkozás történt Kazahsztán esetében is, melynek elnöke felvetette, hogy az -isztán (föld) végződést „Eli”-re kellene változtatni, holott jelentése annak is ugyanaz lenne).²⁴

---

²² Takács: i.m. 45-46.

²³ Takács: i.m. 47-51.

²⁴ Takács: i.m. 52-55.

Végezetül a szerző leszögezi, hogy mivel gyakorlatilag a Föld összes állama nevének létezik magyar nyelvű megfelelője, ebből kifolyólag a magyar kommunikációban az elnevezés hivatalos nyelve a magyar, melyen belül különböző klasszifikációk határozhatók meg. Az egyik csoportot az eredendően hazai alakok alkotják, ezek tipikusan -ország, -föld, -part végződésűek, s jellemzően valamilyen népvét tartalmaznak (például Franciaország, Németország, Lengyelország). A másik csoportba tartozó nevek az államok eredeti elnevezéséből alakultak ki, s „magyaros” formában integrálódtak nyelvünkbe (Dánia, Portugália). Érdekesség, hogy egy kivétellel minden közvetlenül szomszéd államunknak ilyen eredetű neve van. Ezeken túlmenően akadnak olyan államok, melyek nevükben gyakorlatilag teljesen megőrizték az idegen jegyeket, s úgy kerültek át nyelvünkbe (Botswana, Ecuador stb.).²⁵

VIII. Negyedik fejezet – Az államnevek fajtái

Az államnevek fajtái című fejezet megnevezése számomra nem az első dolog volt e könyvet illetően, melyet félrevezetőnek találtam. Ugyan Takács a szerkezeti egység első néhány oldalán megemlíti a kategóriákat, melyeket az államnevek tekintetében fel lehet állítani, s egymásnak még meg is feleltetni (országnév, államnév, rövid államnév, teljes államnév, hosszú államnév, formális államnév, nem formális államnév, hivatalos államnév, nem hivatalos államnév, teljes államnév, alkotmányos államnév), ám a tekintélyes méretű fejezet nagy részében három elméleti-gyakorlati problematika tárgyalásával foglalkozik.²⁶

Ezekből első az államnév és az államforma kapcsolata, mely körben a szerző a könyv korábbi részeiben már fogalmazott meg gondolatokat. Véleménye szerint a hosszú, hosszúalakos vagy alkotmányos név a legtöbb esetben tartalmazza az államformát, de ez nem minden esetben szükségszerű. Ezt a tényt figyelemfelkeltő statisztikai adatokkal érzékelteti, aztán pedig kitér arra az igazán érdekes jelenségre, mely szerint a közép-kelet-európai, valamint a kelet-európai államok túlnyomó többsége nem szerepelteti alkotmányos államnevében az államforma megjelenését. Mindezt Takács azzal a hipotetikus magyarázattal értelmezi, hogy ezen államok esetében a hatalmon lévő politikai elit számára a köztársaság nem rendelkezik elegendő mértékű legitimációs potenciállal, így a monarchikus hagyományok felelevenítése tűnik hasznosnak szemükben, érzékeltetvén a nemzet egységét.²⁷

A szerző a legproblémásabb elméleti kérdésnek az államnév és az országnév relációját tartja. Megállapítja, hogy az országnevek gyakorta egyben államnevek is, de ha nincs is így, általában attól a néptől nyerik megnevezésük eredetét, amelyet magukba integrálnak. Cseh Köztársaság helyzete rendkívül speciális e viszony tekintetében, hiszen ha eredeti nyelvüket vesszük alapul, egy inverz állapottal találkozunk, melynél a hosszú államnevet használják az ország megnevezésére, tehát tulajdonképpen rövid államnévként is. Az „ország” szónak Takács olvasatában kettős jelentése van. Egyrészt egy egybefüggő földrajzi területet jelöl, valamint utal arra az intézményre, hatalomra, szervezetre, államra, mely azt egységessé teszi. Az „ország” szavunk nagyjából hét-nyolcszáz éves eredetre nyúlik vissza, az „állam” kifejezésünk azonban jóval fiatalabb, az 1700-as években keletkezett. A két fogalom gyakorta el is válhat egymástól, létezhet olyan ország, amely még vagy már nem állam, s fordítva (Azt mondjuk, hogy Chopin Lengyelországban született, holott akkor önálló lengyel állam még nem létezett). Konzekvenciaként a szerző szerint leszűrhető, hogy az „ország” szónak mint jelnek az „állam” nem kizárólagos jelölete. E körben a szerző kitér még a „haza” szó e kontextusba történő beemelésére is, s megállapítja, hogy a „haza” az „ország” és az „állam”

²⁵ Takács: i.m. 55-56.

²⁶ Takács: i.m. 57-60.

²⁷ Takács: i.m. 60-63.

határmezsgyéjén elhelyezkedő, javarészt inkább „szívbeli” kategóriának feleltethető meg. A harmadik problematika, melyet e fejezet felölel, a hivatalos és nem hivatalos államnév konnexiója. A „hivatalosság” a kötetben olvasottak szerint két összetevőt foglal magába: annak a szervnek a megjelölését, mely e jelleg megállapítását illetően döntést hozhat, illetőleg ítélezhet, továbbá azokat a következményeket, melyeket e megállapítás maga után von. Vannak olyan államok, ahol az alkotmány mondja ki, hogy mi legyen az állam hivatalos neve (például Magyarországon), azonban akad, ahol az alkotmányok többféleképpen is megnevezik az államot egyszerre. Az államszervezeten belül továbbá kijelölhető olyan szerv, szervezet, mely a többi állam magyar nevét megállapítja. Ez ma hazánkban a Földrajzinév-bizottság. Felmerül a kérdés, hogy vajon e szervezet által meghatározott megjelölések hivatalosnak számítanak-e. Erre a szerző azt a választ adja, hogy összességében inkább hivatalosnak számítanak, mint sem. Ennek alátámasztásául azt a tényt hozza fel, hogy jogszabály kötelezi a hivatalos magyarországi kiadványok készítőit, hogy a bizottság által meghatározott neveket használják publicisztikájukban. A „hivatalosság” egyik fontos mércéjeként felállított hitelesség tehát itt abban nyilvánul meg, hogy olyan entitás állapította meg, melynek arra jogosultsága volt. Az államok „hivatalos” nevét Takács a nevek fajtáival is megpróbálja kapcsolatba hozni, mégpedig egy igen érdekes és absztrakt példán keresztül: a nevek hivatalosságát szembe állítja az államok és a természetes személyek tekintetében. Megállapítja, hogy a személyek esetében a hivatalos név megegyezik az anyakönyvezett névvel, amely (és még néhány hivatalos adat segítségével) alapján tulajdonképpen beazonosíthatók. Ettől az azonosítótól azonban lényegesen eltér az a fajta név, mellyel a társadalmi kapcsolatokban azonosítjuk egymást (lehet például valakinek anyakönyvbe bejegyzett neve a Tóth Gyula Ottó, szociológiailag a Tóth Ottó vagy éppen az Ottóka is helytálló). Továbbá nagyon sok embernek létezik ragadványneve, gúnyneve vagy éppen művészneve. Ez a logikai struktúra az államnevekre is igaz, holott azok szerkezetükben valamelyest nyilvánvalóan eltérnek a személynevektől. Az államoknak is van formális-jogi, valamint politikai-társadalmi spektrumon használatos neve. A különbség mindössze annyi, hogy az alkotmányos név jogiasabbnak tűnik, és ilyen asszociációkat ébreszt, az országnév viszont sokkal inkább társadalmi érvényességgel bír az emberek szemében. Meglepő – de amint erre a szerző is kitér – az államok is rendelkezhetnek ragadványnevekkel, sőt még gúnynevekkel is. Az Amerikai Egyesült Államokra például olykor Uncle Samként utalnak, de az USA államai többségének is sajátos becenevük van (New Jersey Kertállam, Kalifornia Aranyállam, Wyoming Cowboy Állam stb.). Összefoglalva eme alfejezetet, azt mondhatjuk, hogy a „hivatalos név” fogalma csak egyes állami jogrendszeren belül értelmezhető, s az így jellemzett nevek érvénye csak meghatározott hivatalos eljárásokra terjed ki. A fennmaradó többi dimenzióban a hivatalos államneveknek se érvényük, se jelentésük nincs.²⁸

IX. Ötödik fejezet – Nyelv, politika, jog: a magyar állam átnevezése

Az utolsó előtti fejezetben végre „azt kapjuk”, amit a főcím alapján várhattunk a kötettől, mégpedig a magyar állam átnevezése folyamatának bemutatását, s értékelését. Takács szerint az átnevezésre „izzó lingvisztikai környezetben” került sor, utal ezzel a politikai és nyelv sajtósági viszonyára, miszerint a nyelv fegyverként szolgál a hatalom számára. E gondolat álláspontom szerint is maximálisan helytálló, azonban kissé demagógnak tartom George Orwell 1984 című regényének beemelését az aktuális politikai helyzet illusztrálására, még akkor is, ha valóban jól érzékelteti azt az általános tételt, miszerint az éppen hatalmon lévő politikai elit általában nagy erővel arra törekszik, hogy uralma alá

---

²⁸ Takács: i.m. 63-93.

hajtja a kommunikációt, egyfajta „újbeszél” nyelvet kialakítva. Mindennek alátámasztásaként, egyfajta „állam-átnevezési előképként” Takács a Ferihegyi Repülőtér nevének megváltoztatását említi. Ezt követően felidézi, véleménye szerint miért nem helytálló, hogy az Alaptörvénybe bekerült mondat értelmében „HAZÁNK neve Magyarország.”: a haza elsősorban az ember szülőföldje, az összes hozzá kapcsolódó pozitív érzéssel együtt, tehát inkább szentimentalista jelleggel bír, semmint jogi árnyalattal. Éppen ezért a haza állammal történő azonosítása szerinte mindenképpen problémákat szül. A magyar állam átnevezése 2011-ben azzal folytatódott, hogy a legtöbb hatályban lévő hazai jogszabályt módosították akként, hogy a „Magyar Köztársaság” kifejezést „Magyarországra” cserélték. A névváltozást a Földrajzinév-bizottság is tudomásul vette, ezzel jogilag hivatalosan is befejeződött a folyamat. A kötet szerzője szerint azonban társadalmi befejezettségben és elfogadottságban még igencsak kérdéses, hogyan állunk. Jogos a kérdés: vajon mennyiben használható az átnevezést követően a „Magyar Köztársaság” kifejezés az államunk megjelölésére. Takács szerint annyiban bizonyosan, amennyiben a beszélő azzal az állam személyes értékeit kívánja kifejezésre juttatni (tehát azt, hogy Magyarország bár nevében nem, de értékeiben továbbra is köztársaság), ám ebben az esetben számolnia kell azzal az eshetőséggel, hogy könnyen a politikai diskurzus perifériájára szorulhat, s olybá tűnik, hogy már csak egy olyan nevet „markolászik”, melynek már nincs mögöttes létezője.²⁹

X. Hatodik fejezet – Betűk és szavak, jelek és nevek: az átnevezés értelmezése

Mi végre is nevez, valamint neveztetik az ember? Legtalálóbban talán így lehetne összefoglalni a zárófejezet gondolat-folyamának központi magvát. Takács szerint az ember amennyire homo sapiens vagy homo ludens akár, legalább ugyanannyira „homo nominans” is, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy tkp. mindennek nevet ad, s jóleső, szinte felszabadító dolog számára a nevekkel bánni. A név nélküli ember a társadalom szemében gyakorlatilag elveszett, így a nevek az egészséges identitás kialakításának is igen hangsúlyos függvényei. E felfogás dolgok, tárgyak, s esetünkben az államok tekintetében is éppúgy igaz. A mű szerzője e fonalat tovább szöve, elegánsan visszakanyarodik a könyve elején kifejtett rózsá-metáforára, mintegy keretbe foglalva a teljes textust. Véleménye szerint a magyar állam nevének megváltoztatásakor nem az volt a jogalkotó elsődleges álláspontja, hogy a régi név nem fontos, hanem sokkal inkább az, hogy van, ami fontosabb. Ezzel azt érzékeltetik, hogy a változtatás csak nüansnyi, szimbolikus jellegű, s a „rózsát” bárhogy nevezhetjük, mert attól még éppoly illatos marad. Takács arra a kérdésre, hogy helyes, időszerű vagy éppen etikus volt-e az, hogy hazánk (helyesebben fogalmazva államunk) nevét köztársaság nélkülire redukálták, feleletet nem ad, hanem a diskurzust nyitva hagyván egy 1989/90-es politikai kampányplakát üzenetét kommunikálja az olvasó felé: „Tessék választani!”³⁰

XI. Néhány további gondolat a monográfia kapcsán

A könyv külalakja kétségkívül a társadalomtudományi munkák színvonalához adekvát komoly igényességet tükröz, azonban a lábjegyzeteknek a főszöveghez képest aránytalan elhelyezése több helyen zavaróan hat az értelmezés során. Ennek orvoslására szemléletesebb, a gondolati egységeket markánsabban megkülönböztető tipográfiai tagolást javaslok. Dicséretes, hogy a szerző egy külön fejezetet szán az ún. „magyar rész” tárgyalásának, ám véleményem szerint a kifejtés nagyobb hányadában szereplő többi hazai vonatkozás helye is

²⁹ Takács: i.m. 94-109.

³⁰ Takács: i.m. 110-124.

ugyanott lenne, mert jelenlegi szétszórt állapota a ziláltság és áttekinthetlenség érzetét kelti. A kötet nyelvezete kellően világos, tudományos és szabatos, azonban néhány helyen a hangnem talán túlságosan is informálisra vált, s ez valamelyest az összkép romlását idézi elő. Végül, de nem utolsó sorban a szerző helyében egy ilyen témájú monográfia esetében hanyagolnám a személyes jellegű direkt aktuálpolitikai megnyilvánulásokat, s átadnám helyüket a mélyebb elméleti elemzéseknek.

XII. Összegzés

Takács *A rózsá neve: Magyar Köztársaság* című igazán üdítő munkája kétségkívül pontos, alapos és kiterjedt kutatás eredménye. Külön elismerést érdemel, hogy a szerző egy igencsak kevésbé frekvenciált, több tudományterület határán elhelyezkedő témát választott, s azt – néhány apróbb hiányosságtól eltekintve – magas színvonalon dolgozta ki. Kötetével remélhetőleg új távlatokat nyit az államtudomány, földrajztudomány és a nyelvészet berkeiben. Bízom benne, hogy ezzel együtt elérheti, hogy a szakemberek között egy olyan eszmecsere induljon el, mely végre komolyan veszi a tárgykör tényleges fontosságát, hiszen úgy tűnik, sajnálatos módon elfelejtettük: valamennyien „felelősek vagyunk a rózsánkért.”

Schlosser, H.: Neuere Europäische Rechtsgeschichte. Privat- und Strafrecht vom Mittelalter bis zur Moderne. 3. überarbeitete und erweiterte Auflage²

Hans Schlosser, a nemzetközi hírnévnek örvendő jogtörténész és magánjogász, az augsburgi egyetem professor emeritusa „Neuere Europäische Rechtsgeschichte. Privat- und Strafrecht vom Mittelalter bis zur Moderne” című, a „Grundrisse des Rechts” sorozatban megjelent munkájának előszavában („Rechtsgemeinschaft von Europa”) hangsúlyozza, hogy elsősorban didaktikai célokat szolgáló írt könyvében az európai magánjog és a büntetőjog bemutatására vállalkozik. E munkája, mint erre maga a szerző is utal, nem tekinthető a 11 átdolgozott és bővített kiadást megért (a 11. kiadás 2011-ben jelent meg) „Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext” című munka újabb, átdolgozott, jelentősen bővített kiadásának. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az augsburgi jogtörténész sokat merített ebből a műből, mely – erre a tényre mindenképpen célszerű utalni – eredetileg Erich Molitor 1949-ben kiadott, abban az időben kétségtelenül hézagpótló könyvének többszörös átdolgozása és bővítése.

A „Neuere Europäische Rechtsgeschichte. Privat- und Strafrecht vom Mittelalter bis zur Moderne” szerzője áttekinti az európai magánjogtudomány és büntető jogtudomány középkori és újkori történetét, és kitekintéssel van a könyv utolsó fejezetében a jogtudomány, jogfejlődés legújabb irányzataira is. Hangsúlyoznunk kell, hogy a szerző áttekintését nem korlátozza az európai jogtudomány elemzésére. Az áttekintésben komoly szerephez jut az Amerikai Egyesült Államok XX. századi jogtudományi irányzatainak értékelő elemzése.

Az első fejezet „Római jog össz- reneszánsza” címet viseli. Ebben a részben a szerző elsősorban a római jog recepciójának sokrétű, igen komplex kérdését vizsgálja. Kiemeli, hogy a római jog recepciója politikai kérdés volt még a múlt században is. Carl Schmitt – „Aufgabe und Notwendigkeit des deutschen Rechtsstandes” / Deutsches Recht 6 (1936)/ című tanulmányában – a római recepció jog háttérbeszorítását a „deutsches Gemeinrecht” bevezetése révén követelő 1920-as NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) pártprogram 19. pontját egyenesen „verfassungsrechtliche Bestimmung ersten Ranges”-nek (sic! H.G.) nevezi, anélkül, hogy ezt a nézetét érvekkel alátámasztaná, megalapozná. Hans Schlosser e problémakör kapcsán megjegyzi, hogy bizonyos nemzetközi jogi hagyományok felhasználása nélkül lehetetlen európai színvonalon álló jogtudományt illetve tételes jogot alkotni. A recepció nem más, mint az „európai jogi kultúra tudományossá válása” („Verwissenschaftlichung”).

A szerző a továbbiakban megállapítja, hogy a római jog recepciója és a „Staatsbildung” között igen szoros a kapcsolat. Utal továbbá Hermann Conringra hivatkozva arra, hogy Németországban a római jog recepciója a joggyakorlat közvetítésével az Itáliában tanulmányokat folytató jogászok révén realizálódott a jog, elsősorban a magánjog (ius privatum) néhány területén. A recepció azonban nem terjedt ki a különböző országok, államok jogrendszerének egészére. Kiemeli, hogy a római jog recepciójának kérdésével foglalkozó kutatások még a 21. század második évtizedében sem tekinthetők teljesnek – találóan a „Forschungsdefizite” kifejezést használja.

---

¹ Egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagja, Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Állam- és Jogtudományi Kar, email: gabor.hamza@ajk.elte.hu

² C.H. Beck Verlag. Grundrisse des Rechts, München, 2017. XXVII+461 oldal

Az augsburgi jogtörténész a büntetőjog (ius criminale) középkori és újkori kutatásának kérdését vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ezen a területen az itáliai ún. Traktatliteratur szerepe a döntő. Az Itáliában már a XIV. században írt latin nyelvű munkák (tractatus criminalis, tractatus de maleficiis) viszonylag rövid időn belül Európa több országában is ismertté váltak az itáliai egyetemeken tanulmányokat folytató jogászok közvetítésével. A büntetőjogi tárgyú munkák döntő szerepet játszottak az anyagi büntetőjog és a büntető eljárási jog gyakorlati és tudományos igényű elterjesztésében, pontosabban ismertté válásában, egész Európában.

E munkák szerzői döntően a kánonjog alapelveit vették alapul. Így például az inquisitio ex officio maximája a ius canonicum révén vált több európai országban is a büntető eljárás alaptételévé. Schlosser hangsúlyozza, hogy az ún. Traktatliteratur elterjedése révén mintegy „relativizálódik” az 1532-es Constitutio Criminalis Carolina irodalomban eddig túlhangsúlyozott jelentősége.

A Leges Romanae Barbarorum kérdésével foglalkozva Schlosser az ún. kevert jogi kultúra fogalmának használatát tekinti indokoltnak. A középkori jog jellemzőit elemezve a Hermann Krause-től származó nyílt, vagy nyitott jog („offenes Recht”) terminus technicus használatát tartja célszerűnek. Jó összefoglalás a modern európai kultúra kezdeteivel foglalkozó fejezet. Kiemelésre érdemes továbbá az a fejezet, amely a római jog és a középkori császári jog, a Kaiserrecht („ius Caesareum”) kapcsolatát vizsgálja. A renovatio imperii Romani ideológiai bázisául szolgál a római jog, mely különleges jelentőségre a Hohenstaufok uralkodása idején tesz szert. A római jog egyre nagyobb mértékben a „Weltkaisertum” legitimálásának eszköze.

Az ún. „Elegáns Jogtudomány” irányzatát elemezve kiemeli Schlosser, hogy abban komoly szerephez jut az antik embereszmény ideáltípusát megtestesítő, „vir doctissimus atque peritissimus” Marcus Tullius Cicero, mint „uomo universale”. A Corpus Iuris Civilis (CIC) ennek az irányzatnak a képviselői számára már sok tekintetben csupán egyfajta tiszteletreméltó történeti forrás. Ez ad magyarázatot arra, hogy miért kerül, pontosabban kerülhet előtérbe a klasszika-filológia módszere a mos Gallicus körében.

A szerző a továbbiakban hangsúlyozza, hogy a recepció iránti „hajlandóság” mértéke eltérő az egyes európai országokban. Schlosser a „Rechtslandschaft” terminust használja az egyes államok területén érvényesülő jogrendszer megjelölésére. Nézetünk szerint ennek a kifejezésnek pontosításával, precíz meghatározásával azonban adós marad a szerző. A joggyakorlat színvonala és az adott ország (terület) politikai feltételei a döntőek a recepció elfogadása iránti magatartás körében. Spanyolországban például a XIII. században olyanok a feltételek, hogy a római jog X. (Bölcs) Alfonz törvénytípusában (Siete Partidas) materiális recepciót nyer. Svájc viszont tipikus példája az ún. korai recepciónak („Frührezeption”), mely a XIII. és a XIV. századra tehető. A sajátos politikai körülmények okából nem lehet szó átfogó, receptio in globo illetve receptio in complexu-ról. Értékesek a szerzőnek azok a fejtegetései, amely a római jog és a kánonjog formálta, a XVI. század végétől kezdve a jogi praxisban érvényesülő tanokra vonatkoznak.

A római jog németországi recepciójának tudomány- és törvényhozás történeti következményeivel hozza kapcsolatba Schlosser az Usus Modernus irányzatának keletkezését. Az Usus Modernus Pandectarum irányzata – Samuel Stryk hasonló című munkája után – sajátos tudományos stílus reprezentánsa. Jellemző rá a praxisra orientált, aktuális igényekből táplálkozó foglalkozás a római joggal, abból a célból, hogy azt a saját úton haladó, formálódó német jog feldolgozása révén a fennálló életviszonyokhoz igazítsák. A szöveg ratio scripta jellege, továbbá a skolasztikus-exegetikus metodika teljes mértékben háttérbe szorulnak. Ekkor jelenik meg a rendszerezés, szisztematizálás iránti igény is, amely új jogtudományi műfaj, éspedig az ún. jogi enciklopédia (Rechtsenzyklopädie) kialakulásához

vezet. Hans Schlosser nem feledkezik meg a laikusok, a jog világában járatlanok informálásának eszközüül szolgáló irodalom áttekintésétől sem.

A szerző a továbbiakban a természetjogi tanok és a felvilágosodás áttekintését adja. Komoly figyelmet fordít a természetjogi irányzat ideológiai alapjaira. Így – többek között – a Max Weber fogalmazta „Entzauberung der Welt” folyamatával hozza kapcsolatba a természetjogot. A felvilágosodás azonban a szerző számára időtlen kategória. Így felvilágosodásról ír például Periklész korának Athénje vonatkozásában is. A természetjog gyökerei elemzésénél részletesebben vizsgálja az antikvitást. Utal a *ius naturale* kapcsán Marcus Tullius Cicero *De republica*-jában (III.33.) található definícióra („Est quidem vera lex recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnis, constans, sempiterna”).

A rómaiak, pontosabban a római jogtudósok (*iurisperiti*) célja, hogy a *ius civile*-t a *ius naturale*-ből vezessék le, melynek forrása a *naturalis ratio*. Sajátossága a rómaiak szemléletének az, hogy abban a *ius gentium*, amely nem azonos a modern nemzetközi jog előképének tekinthető *ius inter gentes*-szel, szorosan kapcsolódik a *ius naturale*-hoz. Bizonyos mértékű szétválás jelei azonban – érvényes ez különösen a rabszolgaság intézményére – kétségtelenül mutatkoznak.

Behatóan vizsgálja Hans Schlosser a keresztény-skolasztikus természetjogi tanokat is. Szent Ágoston (Augustinus) „*De civitate Dei*”-jét elemezve arra mutat rá, hogy abban egyfajta triász (*lex aeterna*, *lex naturalis* és *lex positiva*, illetve *lex humana*) jelentkezik, amely Aquinói Szent Tamás tanítására is döntő befolyással van. A racionalista természetjogi tanokat analizálva Hugo Grotiusszal foglalkozik részletesebben a szerző. Grotiust követően a római jog auctoritása az „*imperium rationis*”-szal áll kapcsolatban. A továbbiakban a szerző a szekularizált természetjog (säkularisiertes *Naturrecht*) európai útjait – ebben a körben a /*De iure naturae et gentium* (1672)/ Samuel Pufendorf (1632-1694) munkássága jut döntő szerephez – és a természetjog végleges „profanizálódásának” folyamatát vizsgálja.

Schlosser utal a filozófus és matematikus Christian Wolff (1679-1754) munkásságának jelentőségére, kiemelve, hogy a „*Philosophenköinig des 18. Jahrhunderts*” (Michael Stolleis) nem volt ún. *Fachjurist*. Gaetano Filangierit (1752-1788), a „*La scienza della legislazione*” (1780-1781) szerzőjét nézetünk szerint is joggal nevezi Itália Montesquieu-jének.

A könyv további fejezeteinek címei, illetőleg témái: a nagy kodifikációk, a Történeti Jogi Iskola, a magánjog kodifikálása Németországban, az újabb kodifikációk az európai kontinensen, az angol-amerikai jogrendszer valamint az újabb irányzatok a német magánjogban. A kodifikáció-tervezetek első képviselői körében foglalkozik Gottfried Wilhelm Leibniz-cel (1646-1716) és Nikolaus von Beckmann-nal (1634-1687). Hermann Conring 1643-ban megjelent „*De origine juris Germanici*” című művét joggal tekinti egy „megtisztított joggyűjtemény létrehozásának („*Erstellung einer bereinigten Rechtssammlung*”), pontosabban annak létrehozására irányuló kísérletnek.

Önálló fejezetet szentel a szerző a kelet-európai magánjog vizsgálatának. Ebben a fejezetben ismerteti Schlosser az orosz és a szovjet polgári jog kodifikációját. Közvetve utal, W.A. Slytschenkownak a *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*-ben publikált tanulmánya alapján (ZNR 2005) a cári Oroszország 1905-ös Ptk. tervezetére (Projekt - Entwurf). Az Orosz Föderáció 1964-ben elfogadott polgári törvénykönyve szakaszainak számát azonban tévesen 458-ban állapítja meg, a korrekt 569 helyett. További tévedés illetve elírás, hogy a *Code civil de la Province de Québec*-nél az évszám tévesen 1886, 1866 helyett (242. oldal). Sajnálatos módon nincs tekintettel az európai kontinens többi államának polgári jogára, így – többek között – sem a magyar sem pedig a lengyel polgári jogra. Ez kétségtelenül fogyatékosága, a jövőben korrekciót igénylő része munkájának.

Terjedelmi okokból nem vállalkozhatunk valamennyi rész, fejezet behatóbb elemzésére, csak utalunk arra, hogy a szerző összefoglalásai értékelő jellegűek és tekintettel

vannak a legújabb kutatások eredményeire. Az alábbiakban az utolsó, a jogtörténet és a jogtudomány körében az újabb fejlődési tendenciákat vizsgáló résszel foglalkozunk viszonylag részletesebben.

A szerző mindenekelőtt azokra a „centrifugális” erőkre mutat rá, amelynek működése következtében a klasszikus magánjogi rendszer "testéből" újabb- és újabb részek szakadnak le. Az ok – állapítja meg Schlosser főleg A. F. Westermann és E. Schmittet követve – a modern ipari tömegtársadalom sajátos igényeiben keresendő. A német BGB hatálybalépését követően szükségképpen háttérbe szorul a római jog dogmatikája és veszít erejéből a germanisták és a romanisták közötti vita is. A pozitívizmus irányzatát elemezve Hans Schlosser kiemeli Niklas Luhmann teóriáját, amely – mint rendszerelméleti jogszociológia – a pozitivistai jogi gondolkodás irányzatához sorolható.

Az Interessenjurisprudenz kapcsán megállapítja, hogy az alapjait illetően már Rudolf von Jhering által kidolgozottnak tekinthető és lényegében véve az ún. kauzális jogi gondolkodással azonosítható. Az érdekkutató jogtudomány jelentős támasza az Arthur Nussbaum által kezdeményezett, elméletileg megalapozott ún. Rechtstatsachenforschung, amely a jogtudomány egyfajta segédtudományának tekinthető. Schlosser rámutat arra, hogy az Interessenjurisprudenz Ernst E. Hirsch és Manfred Rehbinder munkássága miatt ma valójában reneszánszát éli. Az ún. szabadjogi iskola (Freirechtsschule) irányzata jellemzőinek áttekintése során arra a következtetésre jut, hogy ez az irányzat a magánjog dogmatikai rendszerének összeomlását feltételezi.

A szerző üdvözli a természetjog reneszánszának szaporodó jeleit és ebben az összefüggésben említi Hermann Weinkauff nevét, aki a Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK) „Bundesgerichtshof”-ja első elnöke volt. Az augsburgi jogtörténész a továbbiakban a magánjogi rendszer újrendezésének kérdéseit elemzi, vizsgálva először a magánjog és a közjog közötti ún. történeti dualizmus problémáját. Különös figyelmet szentel a szerző ezt követően az ún. institutionális jogi gondolkodásnak, egészen Friedrich Carl von Savignyre nyúl vissza történetét tekintve.

Rámutat arra, hogy a 20. században Maurice Hauriou és Santi Romano fejlesztik tovább a Savigny-féle elgondolást a jogintézményekről. Részletesen foglalkozik a szerző Carl Schmitt „konkretes Ordnungsdenken”-jével, rámutatva annak ideológiai töltésére. A továbbiakban Schlosser a modern jogtudományt, mint értékelő juriszprudenciát elemzi. A történeti előzmények vizsgálatánál különös figyelemmel van a római jogi hagyományokra. Igaz, nézete szerint a római jogtudósok gondolkodásában az ún. Wertgedanke tudatos formában nem nyer megfogalmazást. Ez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a rómaiak általában ne lettek volna tekintettel a jog szférájában az érték-momentumra. Sajátos útja az európai jogtudománynak, hogy a legisták és a kanonisták éppúgy, mint a Történeti Jogi Iskola (Historische Rechtsschule) hívei, az axiomatikus jogi gondolkodás „foglyai”.

A modern „Wertungsjurisprudenz” a szerző nézete szerint elképzelhetetlen volna a Rudolf von Jhering nevéhez fűződő „Zwecklehre” nélkül. A szerző önálló alfejezetben foglalkozik a jog gazdasági elemzésének irányzatával. Az „economic analysis of law”, amelyen belül az ún. „property rights theory” áttekintése is megtalálható, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban teret nyerő irányzat. Ennek az irányzatnak az értékelésére nézve egyre inkább az objektív megítélés a jellemző. Gebhard Kirchgässner gondolkodását – mutat rá Schlosser – homo oeconomicus (feltételezett) jogi szemléletének szem előtt tartása kritikus átértékelésre ösztönzi.

Az utolsó részben a szerző a közös európai magánjog kodifikálásának tervével és az ún. „juristische Zeitgeschichte” irányzatával foglalkozik. Különös figyelmet szentel az Európai Közösség Európa Parlamentje 1989. május 26-án elfogadott határozatának, amely a tagállamokat arra szólítja fel, hogy törekedjenek magánjoguk és kereskedelmi joguk egységesítésére. Röviden utal Bruno Schmidlin koncepciójára, mely szerint az Európai

Közösség (Európai Unió) új közös jogát (Gemeinrecht) a jogintézmények (Rechtsinstitute) érvényesülésére tekintettel lévő ún. geltungsbezogene Rechtsgeschichte-nek kell előkészítenie. Foglalkozik az ún. újpandektista jogi gondolkodás („neu-pandektisches Rechtsdenken”) kérdésével is, amelynek személyeire Svájcban Pio Caroni, Németországban pedig Rudolf Wiegand mutattak rá.

Említést és megfontolást érdemel az a tény, hogy Magyarországon a német nyelvterület egyetemlein főkéllégiumként szereplő „Privatrechtsgeschichte der Neuzeit”, vagy más megfogalmazásban „Neuere Privatrechtsgeschichte” ismeretlen tárgy. Sajnálatos módon hazánk jogi karainak tanrendjében nem szerepel egyetlen egy olyan diszciplína sem – tegyük hozzá, még Maastricht után sem! – amely ennek a polgári jogi (magánjogi) stúdiumokat nagymértékben bővítő tárgynak pótlására alkalmas volna. Ez annak ellenére hiányosság, a római jog és az egyetemes állam- és jogtörténet részben átfogja ennek a diszciplínának a tárgyát, azonban ez a kapcsolódás csak erősen részlegesnek, inkább csak egy-egy szegmentumra kiterjedőnek mondható. Alapját képezhetné egy ilyen jellegű munka például a perspektivikusan főkéllégiumként elismerést nyerő összehasonlító magánjognak (polgári jognak).

Hans Schlosser legújabb munkájának olvasója kitűnő áttekintést kap az európai (magán) jogtudomány és büntető jogtudomány fejlődéséről. A munka vitathatatlan értéke, hogy a jeles német jogtörténész kiemelkedő figyelemmel van a modern európai és Európán kívüli magánjogtudomány jelentős irányzataira. A könyv a joghallgatókon kívül joggal tarthat igényt a magánjog és a büntetőjog történeti és elméleti kérdései iránt érdeklődő jogászok érdeklődésére is.

Hamza Gábor¹

Tótváradi Kornis Károly (Carlos Kornis de Totvárad) életútja és tudományos munkássága

1. Tótváradi Kornis Károly (Carlos Kornis de Totvárad)² 1822. április 19-én született Aradon. 1863. január 27-én hunyt el az Arad melletti mezővárosban, Gyorokon. Édesapja Kornis József sóházi hivatalnok, édesanyja pedig Papp Júlia volt. Bátyja, ifj. Tótváradi Kornis József római katolikus teológiát végzett, majd Gyorok plébánosa lett. Felesége tóthváradgyai Kornis Apollónia (1825–1906) volt, akivel Pesten 1845. november 4-én kötött házasságot. Kornis Károly kitűnő eredménnyel végezte tanulmányait az aradi gimnáziumban. Szegeden tanult bölcsészetet, majd a Pesti Egyetemen jogi tanulmányokat folytatott. Jogi tanulmányait 1842-ben fejezte be. 1843-ban Töketerebesre kerül. Nevelője volt gróf Andrássy Gyulának (1823-1890), a későbbi miniszterelnöknek és közös külügyminiszternek.

Töketeresről a gróf Szapáry családhoz került, ugyancsak nevelőként. E családokkal való kapcsolata révén pályája gyorsan ívelt felfelé. 1844-ben Pesten tett sikerrel ügyvédi vizsgát. Még ebben az évben kinevezték a pesti első bíróság váltótörvényszékhez gyakornoknak, majd fogalmazónak. 1848 áprilisában báró Eötvös József, a Batthyányi-kormány vallás- és közoktatási minisztere meghívta Kornis Károlyt a Pesti Egyetemre helyettes tanárnak. Kornis az egyetem jogi karán büntetőjogot adott elő. Igen hamar, ugyancsak Eötvös József kezdeményezésére, 1848. július 6-án rendes tanári kinevezést nyert. 1849. július 19-én közvédlő ügyésznek nevezték ki az országos rögtönítelő bírósághoz. Néhány nap múlva a pesti első folyamodású váltótörvényszékhez helyezték át.

2. Kornis Károly 1848 decemberével kezdődően honvédként harcolt. Előbb Aulich Lajos, majd Asbóth Lajos tábornokoknál törzskari tiszti beosztásban teljesített szolgálatot. A világosi fegyverletétel után menekülnie kellett. Távollétében, 1850-ben halálra ítélték és jelképesen, „in effigie” fel is akasztották. Hónapokon át az Alföldön bujdosott, majd később a Csanád vármegyében honos Návay család fiainak nevelőjeként Belgiumba (Brüsszelbe), majd Svájcba, Franciaországba és végül Londonba menekült.

Londont elhagyva Kornis Károly az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. New York City-ben 1853. október 15-én megalapította az első amerikai magyar nyelvű lapot, „Magyar Száműzöttek Lapja” címmel.³ A lapnak azonban igen kevés, összesen 41 előfizetője volt és 1853 decemberéig csupán hat száma jelent meg. A lap megszűnését követően, keresettel nem rendelkezve, gyári munkásként dolgozott. Szerény anyagi körülmények között élve ezekben az években magas szinten elsajátította a fotografálás mesterségét („művészetét”) és két magyar emigráns társával, báró Alvinczy Lászlóval és Birányi Istvánnal 1854 nyarán Brazíliába utazott. Brazíliában Rio de Janeiróban telepedett le honfitársaival. Rio de Janeiróban egy ideig mint ismert fényképész működött. Az általa alapított „fényirdai szalon” – korabeli kifejezést használva – a brazil nagyváros társadalmi és kulturális életében jelentős szerepet töltött be.

---

¹ Egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) rendes tagja, Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE), Állam- és Jogtudományi Kar, email: gabor.hamza@ajk.elte.hu

² Tótváradi Kornis Károly életútjára nézve ld.: Vasváry Ödön: Tótváradi Kornis Károly. In: Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988. 114-116.o.

³ Ld. Ács Tivadar: Az első amerikai magyar újság, a „Magyar Száműzöttek Lapja” és szerkesztője, Kornis Károly. In: Ács Tivadar: Magyarok Amerikában. Budapest, 1944.

3. Kornis Károly Rio de Janeiróban közmegbecsülésnek örvendő, igen jövedelmező ügyvédi tevékenységet folytatott. Rio de Janeiróban hosszú időt, nyolc esztendőt (1854-1862) töltött el. Több hosszú utazást is tett Dél-Amerikában. Rio de Janeiróban ügyvédi munkája mellett tudományos munka végzésére is jutott ideje. Tanulmányt írt a polgári házasság (*casamento civil*) elfogadásának szükségességéről. Kornis Károly "O casamento civil o direito do poder temporal em negocios de casamentos" című munkája 1858-ban jelent meg portugál nyelven. A munka vitairat, egyfajta "pamflet" volt, melyben Kornis Joaquin Pinto de Campos egyházi író munkájára reflektált. Joaquin Pinto de Campos, mint pap ugyanis az egyházi házasságkötés (*casamento religioso*) kizárólagossága mellett érvelt. Ezt a munkáját lefordították német nyelvre és "Das neue Ehe-Gesetz" címmel 1862-ben Hamburgban megjelentették.

Kornis Károlyt munkája elismerésül a Rio de Janeirói Szent Pál Akadémia tagjává választotta. Nem ismert, hogy Kornis milyen aktivitást fejtett ki a Szent Pál Akadémia tagjaként. A brazil császár, II. Péter (Don Pedro II), aki 1840 és 1889 között uralkodott, Rio de Janeiróban, az egyetemen tanszéket ajánlott fel számára. Kornis azonban ezt a megtisztelő felkérést nem fogadta el. A már új hazájában, Brazíliában is jól ismert és tekintélynek örvendő magyar jogtudós a polgári házasság szükségességének kérdéséről három tanulmányt jelentetett meg portugál nyelven 1860-1861-ben. E munkáiban Kornis a polgári jog, a kánonjog (egyházjog) és az egyháztörténet kiváló ismerőjének bizonyult. Mivel a vegyesházasságokat (*matrimonia mixta*) illetően protestáns álláspontot fogadott el, ezek a munkái Rómában indexre (*index librorum prohibitorum*) kerültek.

4. Komoly figyelemre számot tartó a "Processus Villa Nova de Minho pars criminalis discussione juridica pertractata" (Rio de Janeiro, 1856.) című írása. E munkájának aktuális vonatkozása az volt, hogy Rio de Janeiróban halt meg ebben az időben a milliomos Visconda de Villa Nova, aki után hatalmas vagyon maradt. A hagyatékon az örökösök nem tudtak jogvita, per indítása nélkül megosztózni. Kornis e per alkalmából írta ezt a nagy feltűnést keltő, széles körben ismertté váló munkáját. Ebben a művében a jórészt, kodifikáció hiányában szokásjogon (*direito consuetudinário* vagy *direito costumeiro*) alapuló brazil öröklési jogot (*direito das sucessões*) foglalja rendszerbe.

5. Feltétlenül említést érdemel 1857-ben jelent meg – hat kötetben – latin nyelvű könyve "Institutiones Grammaticae Latinae" címmel, mely évtizedeken át Brazíliában a latin nyelvoktatás alapjául szolgált és még ma ismert, tankönyvként valamint szótárként is használt munka. A hatkötetes munka filológiai szempontból is jelentős, mivel szerzője ebben a művében a latin és a portugál nyelv közötti kapcsolattal is foglalkozik.

Kornis Károly Rio de Janeiróban már az 1850-es évek második felében ügyvédként (*advogado*) hírnévre tett szert. 1855 februárjában nagyobb utazást tett a brazil császárság belsejében. Brazílián kívül Chilében is járt. A fővárost, Santiago de Chile-t, Valparaisót és az exotikus csendes-óceáni Juan Fernandez-szigeteket látogatta meg.

6. Kornis 1857-ben súlyosan megbetegedett. 1862-ben elhatározta, hogy visszatér hazájába. A Brazíliában élő protestánsok, elsősorban luteránusok, akiknek védelmében a jog, elsősorban a házassági jog (*ius matrimoniale*) területén sokat tett, egy számtalan névaláírással ellátott díszes albummal ajándékozták meg elutazása előtt. 1862 júliusában hajóra szállt, és jó másfél hónapon át tartó út után Párizsba érkezett. Párizsban két hónapot töltött. A francia fővárosban az osztrák nagykövetség útlevelét nem láttamozta. Kornis ezért Münchenbe utazott és a bajorországi osztrák követségnél folyamodott amnesztiáért. Mivel a hazatérési engedélyt nem kapta meg, október 27-én amnesztia nélkül indult Magyarországra. Szülővárosába, Aradra október végén érkezett. Néhány napos pihenés után, bátyjához, ifjabb Kornis József gyoroki katolikus plébánoshoz utazott. Gyorokon jutott el hozzá a november 19-én kelt császári és királyi amnesztia. Rövid betegség után bátyja házában hunyt el.

5. A jeles brazil jogtudós, Augusto Teixeira de Freitas (1816-1883) a Consolidação das Leis Civis (1857) és a 4908 szakaszt, artikulust tartalmazó Esboço de Código Civil (1860-1864) szerzője szoros szakmai kapcsolatban volt az ugyancsak Rio de Janeiróban élő Kornis Károllyal. Kornis hatással volt a jeles brazil jogtudósra a Consolidação das Leis Civis és az Esboço de Código Civil éveken át tartó előmunkálatai során. Vonatkozik ez különösen az Esboço családi jogi (személyi jogi) és öröklési jogi rendelkezéseire. Nézetünk szerint nem tekinthető kizártnak az, bár erre vonatkozóan nem rendelkezünk konkrét adatokkal, hogy Kornis az Esboço általános rendelkezései megfogalmazása körében is hatással volt a brazil kodifikátorra.

6. A néhány évvel ezelőtt elhunyt Silvio Meira professzor, a római jog és a jogtörténet nemzetközileg is elismert művelője, akit e tanulmány szerzője személyesen is ismert, két kiadásban is megjelent munkájában ("Teixeira de Freitas, o juriconsulto do Império", a második kiadás Rio de Janeiróban 1983-ban jelent meg) utal erre a fontos, magyar vonatkozású szakmai kapcsolatra. Nemzetközi kongresszusokon való találkozásaink alkalmával többször is elismeréssel nyilatkozott Kornis Károlyról, hangsúlyozva a jeles magyar jogász és jogtudós hozzájárulását a brazil magánjogi kodifikációhoz.

Több brazil szerző is foglalkozik tanulmányában Kornis Károly (Carlos Kornis de Totvárád) munkásságával, így Oliver Ónody⁴ és Gizlene Neder⁵. Kornis Károly (Carlos Kornis de Totvárád) munkássága Andrés Bello (1781-1865) révén Chilében, Dalmacio Vélez Sársfield (1800-1875) közvetítésével pedig Argentínában, Paraguayban, Uruguayban és Nicaraguában is ismert.⁶

---

⁴ Ld. OLIVER ÓNODY: *Um jurista e Historiador Húngaro no Brasil no Século Passado*. Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro vol. 316 – juljo/setembro – 1977 283-358.o.

⁵ Ld. GIZLENE NEDER: *Idéias Jurídicas e Direitos Civis de Imigrantes no Segundo Reinado*. In: Associação Nacional de História – ANPUH XXIV Simpósio Nacional de História – 2007. São Leopoldo, 2007. 1-8. pp.

⁶ Kornis Károly fontosabb művei az alábbiak: Az 1848. 9-dik törvényzikk 5. §-a. Vác, 1848.; Eljárési rendszer a rögtönítélő bíróságok számára, Pest, 1849.; Értekezések a büntetőjog köréből. Budapest, 1849.; Processus Villa Nov de Minho pars criminalis discussione juridica pertractata. Rio de Janeiro, 1856.; Institutiones Grammaticae Latinae. Rio de Janeiro, 1857. I-VI. kötet; O casamento civil o direito do poder temporal em negocios de casamentos. Discussão juridico-historico-theologica em duas partes. Parte primeira juridico-historica. Rio de Janeiro, 1858. /Németül: Das neue Ehe-Gesetz. Hamburg, 1862./; Discussão sobre os principios, que devem reger o procedimento e o juicio na questão de escriptos de assignatura particular, arguidos de falsidade de assignatura. Rio de Janeiro, 1860.; Os negocios do matrimonio no Imperio do Brasil: com a exposição da proposta do governo a dos differentes pareceres sobre uma lei matrimonial. Rio de Janeiro, 1960.; Refutação da doutrina do dr. Braz Florentino Henriques de Souza: apresentada na sua obra o casamento civil e o casamento religioso. Rio de Janeiro, 1860.; Reflexões sobre a emenda substitutiva. Rio de Janeiro, 1861.; Exposição de processo de concurso. Rio de Janeiro, 1862. és Váltóeljárési rendszer. Pest, 1874. (Kornis Károly halála után Cholnoky Viktor adta ki)

